

Роман Тарнавський

КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Роман
Тарнавський

КАФЕДРА
ЕТНОЛОГІЇ
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

КЛАСИЧНИЙ ПЕРІОД

*Світлій пам'яті
мого Наставника
професора
Степана Арсентійовича
МАКАРЧУКА,
з вдячністю присвячую*

КЛАСИЧНИЙ

П Е Р І О Д

1910 - 1947

Роман ТАРНАВСЬКИЙ

КАФЕДРА
ЕТНОЛОГІЇ
ЛЬВІВСЬКОГО
УНІВЕРСИТЕТУ

ЛЬВІВ • 2016

ББК Ш2/3(45Укр)+Ч484(4Укр-4Льв-2Л) 711.9
УДК 94:378.4(477.83-25)"1910/1947"]:303.683
Т21

Тарнавський Р.

Т21 КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ. Класичний період (1910–1947) / Роман Тарнавський ; відп. редактор Михайло Глушко. — Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2016. — 236 с.

Монографічне дослідження присвячене історії етнологічних підрозділів Львівського університету першої половини ХХ ст. Залучивши значний обсяг першоджерел, автор висвітлює створення в університеті кафедр та наукових інститутів етнологічного спрямування, аналізує специфіку навчально-наукового процесу в їхніх межах, вплив на нього політичної ситуації в Галичині. Особливу увагу звернено на роль університетських підрозділів у становленні народознавчих наукових шкіл — етнологічної школи Адама Фішера та антропологічної школи Яна Чекановського. Простежено їхнє значення для повоєнної української та польської народознавчої науки.

Для етнологів, фольклористів, істориків, усіх зацікавлених історією Львівського університету та науки й освіти загалом.

ББК Ш2/3(45Укр)+Ч484(4Укр-4Льв-2Л) 711.9
УДК 94:378.4(477.83-25)"1910/1947"]:303.683

*Схвалено до друку Вченою радою
Львівського національного університету імені Івана Франка*

Відповідальний редактор:

ГЛУШКО Михайло Степанович, доктор історичних наук, професор (Львівський національний університет імені Івана Франка).

Рецензенти:

БОРИСЕНКО Валентина Кирилівна, доктор історичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України (Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України);

КОНТА Ростислав Михайлович, доктор історичних наук, доцент (Київський національний університет імені Тараса Шевченка);

ПАЦАЙ Тамара Анатоліївна, кандидат історичних наук, старший науковий співробітник (Інститут народознавства НАН України).

КАЧМАР Володимир Михайлович, кандидат історичних наук, доцент (Львівський національний університет імені Івана Франка).

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА 6

ВСТУП. ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛ 8

Розділ I

**Тенденції розвитку народознавчих знань
у Львівському університеті (1661–1910) 17**

Розділ II

**Виникнення перших народознавчих кафедр
(1910–1924) 31**

2.1. Кафедра етнології 32

2.2. Кафедра антропології та етнології,
Антропологічно-етнологічний інститут 39

2.3. Кафедра української усної словесності,
кафедра зоології та антропології 53

Розділ III

**Етнологічні осередки на чолі з Адамом Фішером
та Яном Чекановським (1924–1939) 67**

3.1. Кафедра етнології 68

3.2. Етнологічний інститут 88

3.3. Кафедра антропології та етнології (антропології),
Антропологічно-етнологічний інститут 116

Розділ IV

**Реорганізація кафедр народознавчого спрямування
в радянський період (1939–1941, 1944–1947) 135**

4.1. Кафедра фольклору й етнографії 136

4.2. Кафедра антропології 164

Висновки 172

Додатки 176

Список використаних джерел 196

ПЕРЕДМОВА

Упродовж 2010–2015 рр. у кафедрі етнології Львівського національного університету імені Івана Франка — низка ювілеїв: 100-річчя від створення першої кафедри етнології Львівського університету під керівництвом Станіслава Цішевського (1910–2010), 100-річчя від створення кафедри антропології та етнології, Антропологічно-етнологічного інституту під керівництвом Яна Чекановського (1913–2013), 95-річчя від створення кафедр народознавчого спрямування під керівництвом Філарета Колесси та Івана Раковського, які діяли в структурі українських приватних університетських курсів та Українського університету у Львові (1919–2014), 90-річчя від створення кафедри етнології та Етнологічного інституту під керівництвом Адама Фішера (1924–2014), 25-річчя від заснування Степаном Макарчуком кафедри історії та етнографії України (1989–2014) та 20-річчя сучасної кафедри етнології (1995–2015). Уже цей перелік засвідчує, наскільки довгою є історія кафедри етнології Львівського університету. Пропонована праця — спроба нарису цієї історії, частина дослідження про розвиток етнологічної науки у Львівському університеті загалом.

Хронологічні межі праці охоплюють 1910–1947 рр. — від створення у Львівському університеті першої кафедри етнології до ліквідації кафедри фольклору й етнографії (хоча у першому розділі наявна інформація і про “докафедральний” період розвитку народознавства в університеті — 1661–1910 рр.). Зазначені роки окреслено як “класичний період”. Це зумовлено низкою причин. Так, до осені 1939 р. (початку радянської реорганізації) адміністративна та навчально-наукова сфери діяльності Львівського університету були в руслі класичної університетської традиції Європи. Викладачі, виховані в її дусі, продовжували працювати на кафедрах народознавчого спрямування Львів-

¹ Наступна частина нарису історії кафедри етнології Львівського університету, яка охоплюватиме хронологічний період від кінця 1940-х — початку 1950-х років до 2015 рр., матиме підзаголовок “Модерний період”.

ського університету й у перші роки існування на західноукраїнських землях радянської влади. Тож цей “класичний період” завершився не в 1939 р., а в другій половині 1940-х років.

До слова, схожа ситуація є не лише з кафедрою етнології Львівського університету, а й з багатьма іншими кафедрами. Наприклад, у 1947 р. завершився “класичний період” для кафедри історії України: цього року з університету змусили піти Івана Крип'якевича, який очолював підрозділ від часу його створення у 1939 р. Як учень Михайла Грушевського, І. Крип'якевич був символом тягlosti викладання історії України у Львівському університеті: від кафедри загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи Імператорсько-королівського університету імені імператора Франца І у Львові, яку впродовж 1894–1916 рр. очолював М. Грушевський, через кафедру української історії, якою у 1919–1920-х роках керував сам у рамках українських приватних університетських курсів та Українського університету у Львові, до вже згаданої кафедри історії України Львівського державного університету імені Івана Франка (її ліквідували 1949 р., відновивши у 1957 р. як кафедру історії УРСР).

Ми свідомі того, що багато заторкнутих у пропонованій праці питань висвітлено оглядово. Проте актуальність видання сьогодні хоча б нарис з історії кафедри етнології Львівського університету значна, адже навіть оглядовий аналіз історіографії цієї теми засвідчує, що в її дослідженні є велика кількість прогалів (багато народознавців, які працювали в університеті в першій половині ХХ ст., забуті зовсім), помилок і неточностей. Значну частину матеріалів, поданих у пропонованому виданні, автор оприлюднив у статтях [701; 778–789; 793; 816]. Власне, спершу планувалося обмежитись лише публікацією статей з історії етнологічних студій у Львівському університеті, й лише згодом виникла думка узагальнити опрацьовані матеріали у монографічне дослідження.

Насамкінець автор висловлює щире подяку працівникам багатьох підрозділів *Almae Matris*, зокрема, кафедр етнології та української фольклористики імені академіка Філарета Колесси, редколегії “Енциклопедії Львівського університету”, Музею історії Університету та Архіву Львівського національного університету імені Івана Франка, деканату його історичного факультету, а також співробітникам Державного архіву Львівської області та Інституту народознавства НАН України. Без їхньої допомоги пропонована читачам праця не побачила б світ.

ВСТУП. ОГЛЯД ІСТОРІОГРАФІЇ ТА ДЖЕРЕЛ

Розвиток етнології у Львівському університеті поки що не висвітлений у комплексному науковому дослідженні. Зузагальнених праць, автори яких торкаються цієї теми, можна назвати лише ґрунтовну статтю “Етнологія у Львівському університеті” професора кафедри етнології Львівського національного університету імені Івана Франка Степана Макарчука [751]. У цій розвідці дослідник зробив загальний огляд історії етнологічних досліджень в університеті впродовж XIX — початку XXI ст., зупинившись на її віхових етапах: народознавчій діяльності членів “Руської трійці” та Наукового товариства імені Шевченка у Львові, заснуванні Народознавчого товариства у Львові, статті Івана Франка “Найновіші напрями в народознавстві”, науково-педагогічній діяльності Яна Чекановського, Адама Фішера та Яна Фальковського, занепаді народознавчих досліджень в університеті в радянський період та їхньому розвитку впродовж 1950–1980-х років у структурах Академії наук УРСР, діяльності на зламі 1980–1990-х років кафедри історії та етнографії України Львівського університету та створенні на її основі в 1995 р. кафедри етнології.

Чималий поступ у дослідженні історії етнології в університеті, зокрема, його структурних підрозділів етнологічного спрямування, зроблено під час підготовки видання “Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка”, приуроченого до 350-літнього ювілею навчального закладу. Загальну інформацію з досліджуваної теми можна почерпнути й з інших довідникових видань: “Польського біографічного словника”, “Енциклопедії Львова”, “Малої енциклопедії українського народознавства” тощо.

Чи не найбільше праць, які містять інформацію про певні аспекти історії народознавства у Львівському університеті, присвячено етнографічно-фольклористичній діяльності вчених кінця XVIII — початку XX ст., які працювали або навчалися в університеті. Мова йде, передусім, про Бальтазара Акé (Гакета), членів “Руської трійці” (Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького),

Ізидора Шараневича, Омеляна Огоновського, Івана Франка, Михайла Грушевського, Філарета Колессу.

Життєвий і творчий шлях Б. Акé в українській історіографії найкраще дослідили бібліограф Марія Вальо та історик Михайло Кріль [694; 703; 748; 749]. Експертом з вкладу членів “Руської трійці” у розвиток українського народознавства є професор, провідний науковий співробітник Інституту народознавства НАН України Роман Кирчів — автор монографії “Етнографічно-фольклористична діяльність «Руської трійці»” [739; 740]. У 1993 р. опубліковано працю відомого українського історика, фольклориста та етнографа Григорія Дем’яна “Іван Вагилевич — історик і народознавець” [728].

Інформацію до біографій таких викладачів-народознавців Львівського університету, як Йозеф Рорер, Карл Гюттнер, Еугеніуш Янота, Ізидор Шараневич та Омелян Огоновський можна почерпнути з праці історика Людвіка Фінкеля та юриста Станіслава Стажинського “Історія Львівського університету” [801, s. 149, 168, 175, 186, 200, 251, 252, 275–276, 290, 321, 331; 802, s. 40, 50, 55, 64, 89, 128–131, 155, 211, 232–234, 236–240, 376, 377, 382, 388]. На особливу увагу заслуговує праця Філарета Колессу “Історія української етнографії” [90], цінна передусім тим, що містить біографічні дані та аналіз наукового доробку народознавців XIX — початку XX ст., життя яких було пов’язане й з Львівським університетом.

Наголосимо, що постаті І. Шараневича та О. Огоновського в історіографії розглядалися та розглядаються здебільшого в контексті відповідно історії та філології [697; 702]. Інформація про спробу І. Франка стати у Львівському університеті доцентом руської літератури та етнографії наявна у працях Михайла Возняка [708], а також Романа Горака та Ярослава Гнатіва [723, с. 527–529; 724, с. 100–115]. Серед значної кількості наукових розвідок, присвячених М. Грушевському, наголосимо на статті професора кафедри етнології Львівського університету Михайла Глушка “Михайло Грушевський — ініціатор та організатор етнографічних досліджень в НТШ” [718]. У ній показано вклад цього видатного українського історика, завідувача кафедри загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи в розвиток української етнографії та етнології.

Щодо історіографії “кафедрального” періоду етнологічних студій у Львівському університеті, який у цьому дослідженні цікавить нас найбільше, відзначимо, що історія кафедри етнології під керівництвом С. Цішевського (1910–1912) найкраще висвітлена у статтях А. Фішера [443; 480] та польської дослідниці Анни Кутжеб’янки (Кутжеби-Пойнар) [809], яка стала одним з перших

біографів ученого. Її стаття “Цішевський Станіслав Броніслав” у “Польському біографічному словнику” цінна тим, що ґрунтується як на опублікованих джерелах, так і на інформації, яку дослідниця отримала від родини С. Цішевського. На увагу заслуговує її розвідка про С. Цішевського авторства сучасної польської дослідниці Ірени Буковської-Флоренської [796].

Діяльність кафедри антропології та етнології (антропології) й Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету, які впродовж 1913–1939/1941 рр. очолював Я. Чекановський, охарактеризована в його власних монографіях, статтях і повідомленнях [366; 373; 376; 378]. Бібліографія наукових досліджень, присвячених окремо Я. Чекановському — величезна (наголосимо на статті його учня Францішека Вокроя [688], а також розвідці Йоанни Бар та Анни Чекановської [795]). Натомість спеціальних досліджень про інших працівників очолених ним кафедри й інституту є недостатньо (це здебільшого статті в довідникових виданнях; серед інших праць наголосимо на статті сучасної львівської дослідниці історії народознавства Тамари Пацай (Подольяки) про Болеслава Росінського [763]). Відомості про представників школи Я. Чекановського можна почерпнути й з праць польського ученого Анджея Малиновського, проте цього автора найбільше цікавить познанський період їхньої діяльності [810; 811]. Щодо відомого українського антрополога Ростислава Єндика, який певний час працював в Антропологічно-етнологічному інституті під керівництвом Я. Чекановського, то його біографію та наукові погляди в одній зі своїх статей охарактеризував М. Глушко [716, с. 414, 416, 419–421, 428, 432–434].

З досліджень, у яких висвітлено діяльність кафедри етнології та Етнологічного інституту Львівського університету, очолюваних упродовж 1924–1939 рр. А. Фішером, доцільно назвати спеціальну розвідку Я. Фальковського — “Діяльність Етнологічного інституту Університету Яна Казімежа у Львові (1924–1934)” [386; 387]. Провідними сучасними українськими дослідниками наукової діяльності А. Фішера є Р. Кирчів (у його статті “Українська тема в народознавчій парадигмі Адама Фішера” [734; 735] проаналізовано різноманітні аспекти наукової біографії вченого) і Т. Пацай, яка готує монографію про цього польського етнолога. У Польщі постаті А. Фішера присвячені дослідження Дороти Сімонідес [814], Кристини Армон [794], Йоанни Тупек, Лукаша Луча та Моніки Куявської [817] та ін.

Біографію та наукові погляди Я. Фальковського розглянуто в розвідках Анни Енгелкінг і Ольги Лінкевич [800], Т. Пацай [765]. Щодо інших

співробітників очоленх А. Фішером підрозділів, то їхні життєписи та наукові погляди охарактеризовано в низці публікацій українських і польських авторів, зокрема, сучасних львівських дослідників Галини Василькевич [704], Романа Лаврецького [750], Уляни Мовної [755], Миколи Моздира [756; 757], Марти Надраги [758; 759; 852], Олени Никорак [725; 761], польських учених Ольги Гольдберг-Мулькевич [803], Зигмунта Клодніцького та Анни Ковальської-Левицької [807], Анни Спісс [815], Артура Трапишця [818], Губерта Чаховського [798] та ін.

Однією з надзвичайно важливих проблем, пов'язаних з розвитком львівської етнологічної науки у міжвоєнний період, є вплив на неї державної політики Другої Речі Посполитої. Деякі аспекти цієї проблематики розроблені у вже згаданих працях Р. Кирчіва. У Польщі цю тему нині досліджує О. Лінкевич. Зокрема, 24 вересня 2015 р. у рамках конференції "Польська й українська етнологія сьогодні. Традиції та перспективи" вона виголосила ґрунтовну доповідь "Етнополітика. Розвиток львівської етнології і державна політика у міжвоєнній Польщі"² [812, s. 15], в якій проаналізувала як причини та негативні наслідки втручання держави у визначення пріоритетних напрямів наукових досліджень етнологів Університету Яна Казімежа у Львові, так і відзеркалення у наукових поглядах А. Фішера та інших учених їхніх особистих політичних уподобань.

Найменш висвітленим періодом історії етнології у Львівському університеті залишається діяльність кафедр народознавчого спрямування Українського університету у Львові (відомого в історіографії як "Український таємний університет", "Львівський таємний університет", "Львівський український таємний університет"), адже навіть хронологічні межі існування цього вищого навчального закладу є дискусійними. Для реконструкції історії цих кафедр, очоленх І. Раковським і Ф. Колесою, використано як загальні праці про Український університет у Львові [122; 123; 741], так і праці, присвячені зазначеним народознавцям. Життєпис І. Раковського докладно дослідив український учений Іван Головацький [722]. Деякі аспекти наукової біографії І. Раковського, дотичні до Львівського університету, можна почерпнути й зі статті М. Глушка "Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевчен-

² Конференція "Польська й українська етнологія сьогодні. Традиції та перспективи" відбулась у рамках святкування 120-річного ювілею Польського народознавчого товариства (Львів, 24–27 вересня 2015 р.). Значна кількість доповідей її учасників, зокрема, Анни Вероніки Бжезінської та Губерта Чаховського, Моніки Куявської та Йоанни Типек, Марії Баглай, Тамари Пацай, Мацея Рака, Андрія Франка та інших стосувалась важливих питань з історії етнології у Львівському університеті [812].

ка (кінець XIX — 30-ті роки XX ст.)” [716, с. 415–421]. Життю та науковій діяльності Ф. Колесси присвячено значну кількість наукових праць, серед них — розвідки Ярослава Шуста [146], Софії Грици [726], збірник статей і матеріалів “Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття”, підготовлений львівськими фольклористами [767]. Одним з провідних сучасних знавців етнографічно-фольклористичної діяльності Ф. Колесси є київський народознавець Микола Козлов, який 2011 р. захистив з цієї теми кандидатську дисертацію [744; 745; 746]. І все ж, незважаючи на велику кількість публікацій про Ф. Колессу, багато аспектів з його біографії, пов’язаних з Львівським університетом, поки що недостатньо вивчені.

Важливий вклад у дослідження історії кафедри фольклору й етнографії Львівського університету, яку впродовж 1939–1941 та 1944–1947 рр. очолював Ф. Колесса, зробили Василь Івашків і Руслан Марків — завідувач і науковий співробітник кафедри української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка. У їхній статті “Біля витоків української фольклористики у Львівському університеті” [731] подано загальний огляд історії фольклористичних досліджень у навчальному закладі від кінця XVIII — до початку XXI ст., з особливим наголосом саме на історії кафедри фольклору й етнографії та сучасної кафедри української фольклористики. Нині на кафедрі української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського університету над історією кафедри фольклору й етнографії цілеспрямовано працює аспірантка Мар’яна Староста [775]. Дослідженням біографії такого викладача кафедри фольклору й етнографії як Михайло Скорик займався Г. Дем’ян [729]; нині про М. Скорика опубліковано ґрунтовні статті авторства сучасного знавця історії української етнології Ігоря Гілевича [713; 714].

Під час дослідження історії етнології у Львівському університеті доцільно з’ясувати зв’язок його підрозділів з науковими установами Львова: Народознавчим товариством у Львові та Науковим товариством імені Шевченка у Львові наприкінці XIX — у 30-х роках XX ст., а в 1939–1941 та 1944–1947 рр. — з Львівським відділенням Інституту українського фольклору (згодом — Львівським відділенням Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії) АН УРСР і Державним етнографічним музеєм АН УРСР. Обширна інформація про Народознавче товариство у Львові та його зв’язки з Львівським університетом наявна на сайті Польського народознавчого товариства

[902] та в публікаціях польського етнолога З. Клодницького [806; 808]. Інформацію про зв'язки етнологічних підрозділів університету з НТШ у Львові містять дослідження співробітників Інституту народознавства НАН України Оксани Сапеляк [770] і Т. Пацай [764], а також професора кафедри етнології Львівського університету Оксани Франко [790; 791]. Історію Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР та Державного етнографічного музею АН УРСР у перші повоєнні роки досліджує І. Гілевич. Він проаналізував наукову діяльність працівників цих установ, які мали безпосередній зв'язок з Львівським університетом (Ф. Колесси, Р. Гарасимчука, М. Скорока та ін.) [713–715]. Цю тематику розкриває і видана зусиллями Ірини Коваль-Фучило праця Ф. Колесси "Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР" (до якої упорядник додала значну кількість інформативних додатків) [67; 88; 108; 127; 135; 138; 140; 743; 747; 760].

Джерела, використані під час написання пропонованого дослідження, можна поділити на такі групи:

- 1) архівні матеріали, зокрема, особові справи викладачів Львівського університету;
- 2) опубліковані матеріали, що відображають діяльність навчального закладу впродовж XIX — першої третини XX ст.;
- 3) публікації працівників університетських підрозділів етнологічного спрямування, в яких йдеться про їхню історію;
- 4) опубліковані та рукописні праці викладачів-народознавців Львівського університету.

До першої групи належать справи п'ятого опису (Особові та пенсійні справи професорсько-викладацького складу та службовців) 26-го фонду (Львівський університет) Державного архіву Львівської області. Тут є життєписи викладачів, які впродовж 1910–1940-х років працювали в етнологічних підрозділах Львівського університету.

Особові справи викладачів кафедри фольклору й етнографії, а також кафедри антропології наявні й в Архіві Львівського національного університету імені Івана Франка. Важливим джерелом для відтворення історії структурних підрозділів етнологічного спрямування Львівського університету є матеріали тринадцятого (Ректорат. 1900–1921) та чотирнадцятого (Ректорат. 1921–1939) описів 26-го фонду Державного архіву Львівської області та накази ректорів Львівського державного університету імені Івана Франка 1939–1940-х років, якими можна скористатися в Архіві Львівського університету. Серед фондів цього архіву є також штатні розписи кафедр фольклору й етнографії та антропології. Цінні архівні

документи з історії етнологічних кафедр Львівського університету зберігаються й у фондах Музею історії Львівського національного університету імені Івана Франка.

Другу групу джерел становлять опубліковані матеріали, які відображають діяльність Львівського університету. Упродовж ХІХ — першої третини ХХ ст. у ньому щорічно публікували довідникові видання з відомостями про тематику лекцій і практичних занять, професорсько-викладацький склад університету. Інформативним є й видання "Хроніка Університету Яна Казімежа у Львові" зі статистичним звітом ректора про діяльність навчального закладу за певний період, найчастіше — за один навчальний рік.

Третьою групою джерел є вже згадані публікації А. Фішера про кафедру етнології під керівництвом С. Цішевського, Я. Чекановського — про Антропологічно-етнологічний інститут, Я. Фальковського — про Етнологічний інститут тощо.

Стосовно четвертої групи використаних джерел, а саме праць викладачів Львівського університету, то ми намагалися навести хоча б стислі відомості про більшість наукових досліджень викладачів-народознавців університету, постаті яких нас цікавили. Адже саме аналіз праць учених дозволяє якомога повніше відтворити їхні наукові погляди, ідеї, та загалом внесок в розвиток науки.

Крім головних монографій і підручників етнологів й антропологів, проаналізовано значну кількість їхніх статей, повідомлень, рецензій, більша частина яких опублікована в збірниках "Lud" (передусім праці етнологів) та "Kostos" (праці антропологів). Багато досліджень, які публікували в цих виданнях, згодом виходили окремими "відбитками" (брошурами). Рукописи деяких робіт працівників підрозділів народознавчого спрямування зберігаються в матеріалах четвертого опису ("Тези на здобуття ступеня доктора, докторські дисертації, магістерські роботи. 1851–1939") 26-го фонду Державного архіву Львівської області. Хоча більшість з них опублікували як статті чи монографії (докторські роботи А. Яворчака, Г. Перльса, Б. Росінського, С. Клімека та ін.), деякі (наприклад, докторські роботи Я. Нестюк та Р. Єндика) залишаються неопублікованими, а тому – мало відомими сучасним дослідникам.

Отже, в історіографії, присвяченій історії етнологічної науки, є значна кількість публікацій, з яких можна почерпнути інформацію, дотичну до історії етнології у Львівському університеті. Проте й нині ні в українській, ні в зарубіжній етнологічній історіографії немає узагальненої праці, яка стосувалась би докладної характеристики

структурних підрозділів народознавчого спрямування в університеті впродовж певних періодів, зокрема, першої половини ХХ ст.

У більшості публікацій, присвячених викладачам-народознавцям, які працювали в цьому вищому навчальному закладі, наголос зроблено на їхньому науковому доробку, натомість увагою обділено викладацьку діяльність. Наявні архівні та опубліковані джерела дозволяють висвітлити як наукову, так і педагогічну роботу народознавців (етнологів, фольклористів, антропологів), які працювали у Львівському університеті, уточнити їхні біографічні дані та факти з історії розвитку університетських структурних підрозділів народознавчого спрямування — кафедр і наукових інститутів.

Насамкінець наголосимо й на тому, що в історіографії, присвяченій розвитку історичної науки у Львівському університеті (як в Україні, так і в Польщі), нині існує тенденція оминати увагою народознавчі дисципліни. Так, характеризуючи різні напрями історичної науки — політичну, соціально-економічну історію, історію освіти та шкільництва, історію Церкви, історію мистецтва, історію держави і права тощо задля створення комплексної узагальненої картини історичних студій у Львівському університеті класичного періоду, дослідники часто забувають про етнологію та антропологію, хоча впродовж 1910–1930-х років історики розуміли важливість цих дисциплін для дослідження дописемного періоду історії, проблем етногенезу та ін. Будемо сподіватися, що матеріали, вміщені в пропонованій праці, ще раз засвідчать необхідність залучення досягнень народознавства для вирішення різноманітних проблем історичної науки.

Іван ФРАНКО; Федір ВОВК;
Ізидор ШАРАНЕВИЧ; Омелян ОГОНОВСЬКИЙ; Бенедикт ДИБОВСЬКИЙ

**ТЕНДЕНЦІЇ
РОЗВИТКУ
НАРОДОЗНАВЧИХ
ЗНАНЬ
У ЛЬВІВСЬКОМУ
УНІВЕРСИТЕТІ
(1661–1910)**

Вул. св. Миколая
(нині М. Грушевського)

У 1784 р. швейцарський теолог Александр Цезар Шаванн увів до наукового обігу термін “етнологія”, утворений з двох давньогрецьких слів: “ἔθνος” (народ, плем’я) та “λόγος” (наука, вчення). До того часу існував лише термін “етнографія”, який 1607 р. вперше вжив німецький письменник Йоганн Зоммер.

Історія Львівського університету розпочинається також у XVII ст. Її можна вести з 1608 р., коли у Львові заснували школу при єзуїтській колегії, якій на підставі привілею польського короля Яна II Казімежа від 20 січня 1661 р. надано “гідність Академії і титул Університету”. Проте прийнятою датою заснування Львівського університету став 1661 р. 3 другої половини XVII ст. навчання в університеті відбувалося в межах теологічних та філософських студій, а з 1760-х років — трьох факультетів — теологічного, філософського та мов і вільних мистецтв [839, с. 14, 30].

Навчальний заклад функціонував на підставі освітнього статуту ордену єзуїтів “Ratio Studiorum”. Згідно з ним, окреме вивчення етнографії не передбачалося, зважаючи як на специфіку навчального процесу, так і тому, що в XVII–XVIII ст. вона ще не стала окремою науковою дисципліною (тоді терміном “етнографія” позначали одну з ділянок географії). Однак, можна стверджувати, що в другій половині XVII–XVIII ст. студенти Львівського університету неодмінно мали дотичність до етнографічної тематики хоча б під час поглиблення знання мов — завдяки читанню праць Ґая Юлія Цезаря, Плінія, Вергілія, Салюстія та інших античних авторів. Саме в контексті мовних студій студенти опановували певний обсяг знань з історії, географії та античної міфології (додамо, що етнографічні відомості мали значення також через те, що єзуїти стикалися з багатьма народами під час своєї масштабної місіонерської діяльності в різних частинах світу). У XVIII ст. (в епоху просвітництва) статут “Ratio Studiorum” вдосконалили: історію, географію та новочасні мови ввели до навчального процесу як самостійні предмети [839, с. 24, 31–34].

Після першого поділу Речі Посполитої (1772) західноукраїнські землі, які були в її складі, приєднали до монархії австрійських Габсбургів. З цих територій, а також частини польських етнічних земель, створили нову

провінцію монархії — Королівство Галичини і Лодомерії з центром у Львові. У 1773 р. Папа Римський Климентій XIV ліквідував орден єзуїтів. Ця подія стала причиною закриття підконтрольних їм навчальних закладів, серед них — і Львівського університету. Проте, зважаючи на необхідність підготовки кадрів (чиновників, учителів, медиків, священників), які забезпечили б головні сфери життя Королівства Галичини і Лодомерії, імператор Йосиф II у жовтні 1784 р. видав акт про відновлення діяльності Львівського університету. Його урочисте відкриття відбулося 16 листопада цього ж року (отже, рік уведення до наукового обігу терміна “етнологія” співпав з відновленням діяльності Львівського університету і, фактично, з початком народознавчих досліджень у його стінах). У структурі навчального закладу було чотири факультети: філософський, теологічний, юридичний та медичний. Наприкінці XVIII — на початку XIX ст. навчально-науковий процес в університеті перебував у межах інтелектуальної парадигми просвітництва. Цьому сприяло залучення до роботи в ньому відомих тогочасних учених-енциклопедистів, зокрема, француза за походженням Бальтазара Акé (1739/40–1810), відомого в історіографії під німецькою транскрипцією його прізвища “Nasquet”, як Га́кет [732, с. 13; 844, с. 38–41].

У 1787 р. Б. Акé запропонували посаду професора медичного факультету Львівського університету, й учений погодився (обіймав її до 1805 р.). Оселившись у Львові, він отримав змогу досліджувати Карпати та Прикарпаття як геолог, ботанік і зоолог. Результати цих досліджень учений узагальнив у чотиритомній праці “Нові природничо-політичні подорожі в 1788–1795 роках через Дакські та Сарматські або ж Північні Карпати” (“Neueste physikalischpolitische Reisen in den Jahren 1788 und 1789 durch die Dacischen und Sarmathischen oder Nordlichen Karpathen”, Nurnberg, 1790–1796. Band 1–4) [77, с. 86].

Б. Акé можна вважати одним із засновників етнографічного карпатознавства. Так, у зазначеній праці він подав інформацію з деяких ділянок традиційної культури гуцулів (весільної обрядовості, одягу тощо), яких називав “гірськими русинами” (“покутянами”). Для точного передання локальних назв елементів їхньої культури Б. Акé, який писав німецькою, навіть транскрипції українських термінів (наприклад, “raz”, “orjenka”, “chaŭpa”, “derewce”³, “kolacz” тощо) [78].

Кінець XVIII — початок XIX ст. був періодом зміни інтелектуальної парадигми в європейських країнах: просвітництво з його раціоналізмом змінив романтизм, зорієнтований на пізнання “душі народу”. Ідейним

³ Докладніше про термін “деревце” в праці Б. Акé див.: Тарнавський Р. “Нотатки Бальтазара Акé про гуцульське весілля як матеріал для роздумів над етимологією слова “коровай” [777].

натхненником і теоретиком естетичних принципів романтизму став німецький філософ, фольклорист і письменник Йоганн Гердер (1744–1803). Великої ваги він надавав дослідженню народної творчості, яку вважав джерелом виникнення літератури та мистецтва. Найшвидше ідеї романтизму поширилися в німецькомовних країнах, зокрема й у монархії австрійських Габсбургів.

Перехід від просвітництва до романтизму в народознавчих дослідженнях у Львівському університеті можна проілюструвати на прикладі праць австрійського правника та економіста Йозефа Рорера (1769–1828), якого А. Фішер назвав “одним з перших німецьких й українських фольклористів” [43, арк. 5 зв., 16].

Упродовж 1806–1816 та 1818–1827 рр. Й. Рорер обіймав посаду професора кафедри політичних умінь та статистики юридичного факультету Львівського університету. Працюючи юристом, що потребувало раціонального мислення, Й. Рорер водночас займався “літературною діяльністю” — на основі подорожніх нотаток писав нариси, які містили й фольклорно-етнографічні матеріали.

Наголосимо, що зацікавлення традиційною культурою як свого, так й інших етносів, було даниною тодішній моді: описи народного побуту та зразки фольклору користувалися надзвичайною популярністю в аристократичних салонах і гуртках інтелектуалів. У 1802–1803 рр. Й. Рорер здійснив подорож Королівством Галичини і Лодомерії та іншими теренами монархії Габсбургів з метою збору статистичних даних, корисних для покращення її промислового розвитку. Під час цієї подорожі він фіксував й етнографічні матеріали про місцеве населення, на основі яких у 1803–1804 рр. опублікував низку праць про слов’ян, німців, євреїв і вірмен, які мешкали в межах державних кордонів монархії австрійських Габсбургів [801, s. 251; 907].

Схожі мотиви (зацікавлення народним побутом і фольклором як “літературою”) стимулювали народознавчу діяльність й іншого професора юридичного факультету Львівського університету — австрійця Карла Йозефа фон Гюттнера (1793–1822). Працюючи впродовж 1818–1822 рр. на кафедрі статистики Львівського університету, вчений згуртував навколо себе колег-однодумців, серед них й історика Йозефа Маусса (1778–1856), розпочавши видавати польською та німецькою мовами альманах “*Pielgrzym lwowski*” / “*Der Pilger von Lemberg*” — перший ілюстрований журнал про “літературу і суспільство” Королівства Галичини і Лодомерії. У 1822–1823 рр. у цьому альманасі вперше в Галичині надрукували підбірку українських і польських народних пісень, а також статті авторства К. Гюттнера, присвячені фольклору. Це видання було посмертним, здійснив його Й. Маусс [740, с. 25; 801, s. 251–252].

Якщо австрійські вчені-романтики (представники “державної нації”, за термінологією одного з найвідоміших німецьких філософів-романтиків Георга Вільгельма Фрідріха Гегеля) сприймали дослідження народної культури як розвагу, то для інтелектуальних кіл бездержавних народів Центрально-Східної Європи (передусім для слов’ян), які перебували в складі багатонаціональних імперій, воно було одним з проявів культурного етапу національного відродження. Найвидатнішими представниками національного відродження українців на західноукраїнських землях були студенти Львівського університету Маркіян Шашкевич (1811–1843), Іван Вагилевич (1811–1866) та Яків Головацький (1814–1888), які в 1833–1837 рр. належали до гуртка “Руська трійця”. Р. Кирчів зазначає: “Діяльність “Руської трійці” припадає на той період, коли етнографія і фольклористика як галузі знання були на початковому етапі свого становлення, ще по суті не розрізнялися між собою та виступали в тісному зв’язку з громадянською історією, археологією, географією, правом та іншими науками, що разом складали зміст широкого поняття “народознавство”. У такому синкретичному смислі вони фігурують і в загальному комплексі народознавчої програми гуртка М. Шашкевича, особливо на ранній стадії її складання” [740, с. 48].

Діячі “Руської трійці” проводили активну збирацьку роботу на західноукраїнських землях. Бажання членів гуртка охопити польовими дослідженнями галицьку, буковинську та закарпатську частини українських теренів монархії Габсбургів було важливим для чіткого, науково обґрунтованого визначення меж етнічної території українців у складі цієї держави, ствердження їхньої етнокультурної єдності між собою та з українським етнічним масивом, який тоді перебував у складі Російської імперії. Так, низку експедицій у 1833, 1834 та 1839–1840 рр. здійснив Я. Головацький. Матеріали останньої з них стали основою його етнографічного нариса “Подорожі по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л.”, вперше опублікованого чеською мовою у празькому журналі “Časopis Českého Muzeum” (1841–1842) [82; 740, с. 113].

У другій половині 1830-х – на початку 1840-х років були написані й статті І. Вагилевича про етнографічні групи українців Карпат — гуцулів, бойків та лемків [740, с. 157–159].

Певні елементи народознавства (характеристика усної народної творчості українців) присутні й у лекціях Я. Головацького як професора кафедри руської словесності (української мови та літератури) філософського факультету Львівського університету (цю посаду він обіймав упродовж 1848–1867 рр.) [731, с. 18; 801, с. 321].

Знаковим періодом для Львівського університету був кінець 1860-х — початок 1870-х років. По-перше, впродовж 1869–1871 рр. університет

офіційно перетворили на утраквістичний (двомовний) українсько-польський навчальний заклад, тобто мови найчисельніших народів Королівства Галичини і Лодомерії (українців і поляків) мали стати (замість німецької) мовами навчання і викладання. По-друге, в університеті під час дослідження соціо-гуманітарних питань почали впроваджувати методологічні принципи позитивізму — нової інтелектуальної парадигми, започаткованої французьким мислителем Огюстом Контом (1798–1857).

Позитивісти відмовилися від філософії як пізнавальної діяльності й орієнтувалися на методологію природничих наук, навіть під час дослідження гуманітарної сфери. Щодо народознавства у Львівському університеті, це добре ілюструє діяльність Франца Гатчера, надзвичайного професора судової медицини юридичного факультету: в літньому семестрі 1869/1870 навчального року для студентів-юристів він прочитав лекційний курс “Про історію диявола, чортівні та процесів над відьмами: психологічне та культурно-історичне дослідження” [175, s. 23] (це перший лекційний курс етнологічного спрямування, прочитаний у Львівському університеті, який нам вдалося відшукати в джерелах).

У 1870-х роках у навчальному закладі працював польський філолог та етнограф Еугеніуш Янота (1823–1878). У 1871–1873 рр. він був надзвичайним, а з 1873 р. й до своєї смерті 17 жовтня 1878 р. — звичайним професором кафедри німецької мови та літератури. Серед праць і лекцій Е. Яноти відзначимо етнографічну розвідку “Народ та його звичаї” (1878) (в якій йдеться про звичаї та обряди поляків) та відкриту лекцію “Про скандинавські міфи” [547; 802, s. 155; 841].

В останній третині XIX ст. народознавчі студії у Львівському університеті розвивали історик Ізидор Шараневич (1829–1901) і філолог Омелян Огоновський (1833–1894). Ці професори представляли два напрями в тодішньому розумінні терміна “етнографія” — історичний та філологічний. Серед курсів, які І. Шараневич як професор кафедри австрійської історії читав студентам філософського факультету Львівського університету, були: “Історія міграції народів на географічній основі в поєднанні з етнографічним описом Австро-Угорської монархії”, “Опис коронних країв Австро-Угорської монархії з погляду етнографії та історії”, “Історично-етнографічний опис країв Австро-Угорської монархії”, “Історична етнографія Австро-Угорської монархії”, “Історія карпатських народів від найдавніших часів до кінця XIII століття” [283, s. 28; 287, s. 27; 289, s. 27; 299, s. 29; 301, s. 29]. Стосовно професора кафедри руської словесності (української мови та літератури) О. Огоновського, то серед його лекційних курсів, які він читав студентам спеціальності “Філологія” філософського факультету, етнографії дотично стосувалися “Про руську поезію простонародну”, “Простонародна поезія руська: пісні, казки, прислів'я”,

“Історія руської літератури в віках XI, XII і XIII”, “Пояснення староруського пам’ятника «Слово о полку Ігоревім»”, “Мітологія слав’янська” [282, s. 28; 284, s. 28; 286, s. 28; 292, s. 28; 294, s. 28; 295, s. 30; 302, s. 30]. Саме впродовж роботи в університеті О. Огоновський написав та опублікував шеститомну працю “Історія літератури руської” (1887–1894). Ф. Колесса писав про неї так: “Огоновський Омелян четвертий том своєї “Історії літератури руської” з 1894 р. присв’ятив українській етнографії XIX в., він розглядає діяльність головних її представників, починаючи від кн[язя] Цертелева, присв’ячуючи кожному письменникові окрему статтю, неначе монографію, в якій подає докладний життєпис і зміст його праць” [90, с. 194]. Отже, О. Огоновський розумів під терміном “етнографія” передусім усну народну творчість (фольклор).

У другій половині XIX — на початку XX ст. з професорів Львівського університету певних аспектів фольклору та етнографії в сучасному розумінні цих термінів торкався у своїх лекційних курсах славіст Антоній Каліна (1846–1906) [292, s. 28; 294, s. 28; 312, s. 42], етнічної історії — полоніст Тадеуш Войцеховський (1838–1919) (курс “Історія слов’янських народів, аж до року 1000”) [294, s. 29; 295, s. 27; 302, s. 28; 306, s. 31; 312, s. 41; 313, s. 43]. Філолог-класик і водночас історик-античник Людвік Цвіклінський (1853–1942) у своїх лекціях та на практичних заняттях розглядав зі студентами твори античних авторів (“Іліаду” й “Одіссею” Гомера, “Історію” Геродота, “Нотатки про Галльську війну” Цезаря, “Германію” Таціта та ін.) [287, s. 28; 294, s. 28; 295, s. 29; 301, s. 30; 308, s. 34; 314, s. 42; 315, s. 45]. Про античну міфологію йшлося у лекційних курсах філолога-класика, знавця культури епохи Античності Броніслава Кручкєвича (1849–1918) “Про релігію стародавніх римлян” та “Про шанування богів у Римській державі” [298, s. 30; 308, s. 34].

З 1880-х років у Львівському університеті викладав всесвітньо відомий біолог Бенедикт Дибовський (1833–1930), засновник Зоологічного музею Львівського університету. До його наукових зацікавлень належала не лише зоологія, а й антропологія. Зокрема, професор читав студентам такі лекційні курси, як “Будова людини як свідчення її родового розвитку” та “Про раси первісної людини” [305, s. 34; 309, s. 39]. Наперед зазначимо: на відміну від майбутнього професора кафедри антропології та етнології (антропології) Я. Чекановського, який вбачав в антропології історичну дисципліну, Б. Дибовський розглядав її в контексті природничих наук.

Восени 1894 р. викладання на новоствореній у Львівському університеті кафедрі загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи розпочав Михайло Грушевський (1866–1934). У своїй першій лекції для студентів філософського факультету вчений окреслив суть народницького напряму

історичних досліджень (тісно переплетеного з етнічною історією), в межах якого працював подальші роки: “Народ [...] і єсть, і повинний бути альфою і омегою історичної розвідки. Він — з своїми ідеалами й змаганнями, з своєю боротьбою, поспіхом і помилками — єсть єдиний герой історії” [83, с. 73]. Тематика лекцій та практичних занять (“історичних вправ”), які М. Грушевський проводив для студентів філософського факультету на початках роботи в університеті, охоплювала лише давню та середньовічну історію, а отже, містила й етнографічну проблематику: “Курс історії Руси, період давній”, “Історіографія руська, період давній (загальний огляд і розбір критичний важніших джерел)”; “Великий Новгород, історія, устрій і побут його до кінця XV в.” (1894/1895 навчальний рік) [306, с. 32; 307, с. 32]; “Курс історії Руси, період середній”, “Огляд джерел до історії Руси, вік XII–XIII”, “Огляд джерел до історії Руси, вік XIV–XVII” (1895/1896 навчальний рік) [308, с. 33; 309, с. 35]. У 1896/1897 та 1897/1898 навчальних роках з лекційних курсів М. Грушевського, дотичних до народознавства, можна назвати “Великий рух народів”, а також “Старинна історія Східної Європи” [311, с. 40; 312, с. 41; 313, с. 43]. У 1898/1899 навчальному році М. Грушевський знову повернувся до давньої історії: в зимовому семестрі читав лекції на тему “Історія Руси, давній період”, а в літньому — “Історія Східної Європи в XIII–XIV в.” [314, с. 41; 315, с. 44].

Восени 1894 р. клопотання щодо своєї габілітації (отримання права викладання) у Львівському університеті розпочав Іван Франко (1856–1916). Відомий письменник і вчений прагнув габілітуватися на доцента руської (тобто української) літератури та етнографії. Упродовж листопада-грудня 1894 р. це питання декілька разів розглядали на засіданнях ради філософського факультету. 18 березня 1895 р. І. Франко склав габілітаційний колоквіум. Його розпочав А. Каліна, який, серед іншого, задав габілітанту запитання “Як розгорталася суперечка щодо самостійності малоросійської і великоросійської мов?” та “Яке значення для руської літератури мають перші збирачі народних пісень?”. М. Грушевський запитав І. Франка про давню агіографічну літературу, головні аспекти драматургії XVIII ст., праці Івана Котляревського, а також “У чому суть теорії Житецького про українські думи?”. Отже, запитання А. Каліни та М. Грушевського стосувалися як історії української літератури, так й етнографії у значенні усної народної творчості. Інше тлумачення терміна “етнографія” тогочасними вченими засвідчують запитання, які задав І. Франку І. Шараневич: “Про етнографію, її відношення до праісторії і соціології” та “Про межі народності”. (Тобто, як історик та археолог, І. Шараневич бачив етнографію в контексті історичної науки, зокрема, первісної історії, а також науки про суспільство — соціології). На жаль, відповіді І. Франка на поставлені йому запитання невідомі. В протоколі його габілітаційного колоквіуму

зазначено лише, що “відповіді кандидата довели ґрунтовне знання предмету як в загальних, так і в окремих питаннях”. Зважаючи на це, А. Каліна запропонував раді філософського факультету допустити І. Франка до наступних етапів габілітації, зокрема і до виголошення пробної лекції, що одностайно підтримали. Після успішної габілітаційної лекції на тему “Аналіз “Наймички” Шевченка”, яку І. Франко прочитав 22 березня, А. Каліна запропонував раді філософського факультету представити його габілітацію на доцента руської літератури та етнографії на затвердження австрійського Міністерства віровизнань та освіти. Цю пропозицію одностайно схвалили. Проте намісник Галичини Казімеж Бадені з політичних мотивів не затвердив габілітацію І. Франка, переконавши не робити цього й міністра віровизнань та освіти [708; 723, с. 527–529; 724, с. 100–115].

В останній третині XIX — на початку XX ст. серед викладачів Львівського університету поширилася тенденція до створення наукових товариств, діяльність яких сприяла б розвитку наукових студій з певних галузей знань (при цих товариствах засновували й спеціалізовані наукові збірники). У руслі цього руху з ініціативи професора Львівського університету А. Каліни 1895 р. засноване Народознавче товариство у Львові та його друкований орган — збірник “Lud”. Саме А. Каліна став першим головою новоствореного товариства (обіймав цю посаду впродовж десяти років, а з 1905 р. був почесним членом товариства; він же в 1895–1905 рр. редагував “Lud”) [842; 808, с. 9–11; 902]. Виступити з доповіддю на відкритті Народознавчого товариства у Львові 28 лютого 1895 р. доручили І. Франку. Матеріали цієї доповіді стали основою його статті “Найновіші напрями в народознавстві” [516], якою відкривався перший номер збірника “Lud”. У цій статті дослідник проаналізував теоретичні засади тодішніх головних народознавчих шкіл: міфологічної, історично-міграційної та антропологічної (еволюціонізму).

Заснувати українське етнографічне видання й створити окрему Етнографічну комісію для його наукового редагування на початку 1895 р. планували й українські вчені — члени Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Проте перший випуск “Етнографічного збірника” побачив світ лише в жовтні 1895 р. Його науковим редактором став М. Грушевський. У передмові до видання він писав: “Сим томом наукове товариство імені Шевченка розпочинає нову серію публікацій, присвячену спеціально материялам до пізнання українсько-руського народу з погляду етнографічного, в ширшій значінню того слова. [...] Для титулу видавництва узято притертий вже термін етнографічного збірника, хоч з програми його не виключають ся ті сторони науки про нарід, які обіймає собою новий термін фольклору. Материяли мають уміщуватись з цілої території, залюдненої українсько-руським народом. Збірник має виходити реґулярно

принаймні раз на рік — доки засоби товариства не дозволять число томів помножити” [84, с. VII–VIII].

М. Глушко зауважив, що зацікавлення М. Грушевського етнографічною тематикою пов’язане з його роботою над першими томами ґрунтового дослідження “Історії України-Руси”. Уже 1894 р. учений поставив собі за мету дослідити економічну, культурну, духовну сфери щоденного життя українців у княжу добу, а також виокремити в культурі давньоруської еліти елементи загальнонародної (тобто традиційної) культури. Та тоді М. Грушевський зіткнувся з проблемою нестачі достовірних “відомостей про народ” [718, с. 18].

Найімовірніше, саме для збору потрібної інформації в першому томі “Етнографічного збірника” опублікували спеціальну “Програму до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід”, яка мала чотири частини: “Відомости історичні”, “Відомости етнографічні”, “Відомости суспільно-економічні” та “Відомости правничі” [126]. Зазначимо, що “Етнографічний збірник” не повністю задовільнив М. Грушевського, адже у виданні почали друкувати переважно фольклорні матеріали, а не відомости про матеріальну та духовну культуру. Тому, коли 1897 р. вченого обрали головою НТШ у Львові, він доклав усіх зусиль для організації окремої Етнографічної комісії у структурі товариства (її створили в 1898 р.). Друкованим органом Етнографічної комісії стали “Матеріяли до українсько-руської етнології” (з 1909 р. — “Матеріяли до української етнології”), наукове редагування яких доручили тодішньому провідному українському етнологу Федору Вовку (1847–1918) [718, с. 20].

Варто відзначити, що на початку ХХ ст. Ф. Вовк клопотав про створення у Львівському університеті україномовної кафедри антропології та етнології, яку хотів би очолити. В цій справі його підтримували О. Барвінський, М. Грушевський, І. Франко та інші відомі українські вчені-народознавці. Свою попередню згоду дав їй австрійський міністр віровизнань та освіти. Тож зазначену кафедру в університеті могли створити вже у 1902/1903 навчальному році. Проте через наполягання поляків (зокрема, колишнього професора Львівського університету Л. Цвіклінського), які мали вплив у владних структурах Австро-Угорщини, Ф. Вовку врешті відмовили в обійманні кафедри у Львівському університеті. Тож, наприкінці 1905 р. учений переїхав до Санкт-Петербурга, де в місцевому університеті отримав посаду доцента, згодом — професора кафедри антропології. Додамо, що у 1904 р. Ф. Вовк прочитав у Львові (в Українському університеті для українців з Наддніпрянщини) курси лекцій з антропології та української етнографії [776, с. 19; 790, с. 190; 791, с. 156].

Тепер коротко зазначимо про специфіку діяльності Львівського університету (офіційна назва у 1817–1918 рр. — Імператорсько-королівський

університет імені імператора Франца І у Львові) на початку ХХ ст. (в загальних рисах вона залишалася такою упродовж усіх 1910–1930-х років). Так, у 1910 р. до його структури належали чотири факультети: філософський (у 1924 р. поділений на гуманітарний та математично-природничий), теологічний, юридичний (права та політичних умінь) і медичний. Хоча навчальний заклад уважався утраквістичним (двомовним) українсько-польським, більшість лекційних курсів читали польською мовою і лише деякі — українською; на теологічному факультеті мовою викладання була також латина. Навчальний рік, який розпочинався 1 жовтня і тривав до 31 липня, поділявся на зимовий (1 жовтня — 8 квітня) та літній (26 квітня — 31 липня) семестри (у міжвоєнний період цю систему було замінено триместровою) [343, s. 1–2, 13–22; 653; 655].

Специфіка навчального процесу на філософському факультеті Львівського університету полягала в тому, що тут викладали гуманітарні, природничі та технічні дисципліни. У структурі факультету існували окремі спеціальності (навчальні відділення), наприклад, у зимовому семестрі 1910/1911 навчального року такі: “Філософія та педагогіка” (дві окремі спеціалізації “Філософія” та “Педагогіка”), “Історія”, “Класична археологія та праісторія”⁴, “Історія мистецтва”, “Порівняльне мовознавство”, “Класична та давня філологія”, “Новочасна філологія” (окремі спеціалізації “Слов’янська, польська, руська філологія”, “Німецька філологія”, “Романська філологія”), “Географія”, “Математика та астрономія” (дві окремі спеціалізації), “Фізика та хімія” (дві окремі спеціалізації), “Мінералогія, геологія, палеонтологія”, “Біологічні науки” (окремі спеціалізації “Загальна біологія”, “Ботаніка”, “Зоологія”), “Гігієна”, “Наука мов і стенографія” [343, s. 18–22].

Керівним органом університету був академічний сенат, очолюваний ректором (його обирали на річний термін, з 1934 р. — на дворічний). До складу академічного сенату належали також проректор, декани, продекани та делегати від кожного з факультетів. Щодо професорсько-викладацького складу, то професори поділялися на надзвичайних (екстраординарних), звичайних (ординарних) (принципової різниці щодо наукової та педагогічної кваліфікації між ними не було; відрізнялися вони лише стажем роботи в університеті та розміром заробітної платні), а також титулярних і почесних. Окрім них, до викладацького складу філософського факультету належали приват-доценти, лектори та власне викладачі [342, s. 1–3, 22–30; 732, с. 18].

На кожному факультеті діяли наукові інститути у формі семінарів, очолювані керівниками (зазвичай, завідувачами відповідних кафедр).

⁴ Сучасним відповідником тодішнього терміна “праісторія” (пол. “prehistoria”, українські синоніми — “доісторія”, “передісторія”) є “первісна історія”.

На філософському факультеті в 1910/1911 навчальному році були такі семінари: філософський; історичний (з двох окремих відділів — австрійської та загальної історії); класичної філології (окремі відділи латинської та грецької філології); польської філології (два відділи); “руської” філології; слов’янської філології; германістичний; романистичний; вищої математики; нижчої математики; педагогічний; історії мистецтва; археологічний. Окрім семінарів, для спеціальностей, які вимагали більшої наочності та розвитку практичних навичок, існували й інші наукові інститути — т. зв. заклади чи власне інститути, а також лабораторії, кабінети та збірки приладів. На філософському факультеті в 1910/1911 навчальному році до них належали інститути історії мистецтва Нового часу, класичної філології, археологічний, географічний, геологічно-палеонтологічний, біолого-ботанічний, порівняльної анатомії, фізичний (зі станцією метеорологічних спостережень, бібліотекою, фізичною лабораторією та механічним верстатом), хімічна лабораторія зі збіркою приладів, препаратів і бібліотекою; мінералогічний і петрографічний, ботанічний та зоологічний кабінети; збірка астрономічних приладів, а також Ботанічний сад. Ці наукові інститути очолювали директори, працювали в них асистенти та стипендисти [342, с. 41–45].

Таким чином, на початку ХХ ст. Львівський університет, зокрема, його філософський факультет був добре структурованим науковим центром, у межах якого розвивалися різноманітні дисципліни, серед них й історичного спрямування. В останній третині ХІХ — на початку ХХ ст. вони зазнали стрімкого організаційного оформлення: створено кафедру польської історії (1882; завідувач Т. Войцеховський), уже згадану кафедру загальної історії зі спеціальним оглядом Східної Європи (1894; завідувач М. Грушевський) та кафедру класичної археології й праісторії (1905; завідувач Кароль Гадачек). Створення останньої засвідчило розуміння керівництвом Львівського університету важливості наукових дисциплін, пов’язаних з вивченням дописемного періоду історії. Поряд з керівництвом кафедрою, професор К. Гадачек очолював також уже згаданий Археологічний інститут. У цьому контексті створення кафедри етнології було лише питанням часу [793, с. 16–18].

Отже, тематику, пов’язану з етнологією (ширше — з народознавством) у Львівському університеті до 1910 р. (створення окремої кафедри етнології), можна поділити на декількоокремих блоків:

- 1) наявність певних народознавчих аспектів у лекційних курсах та практичних заняттях з історії, географії, філологічних дисциплін тощо, які були передбачені освітнім статутом “Ratio Studiorum” (з другої половини ХVІІ ст.);

- 2) праці професорів Львівського університету, які викладали на кафедрах медичного (Бальтазар Акé), юридичного (Йозеф Рорер, Карл Гюттнер) факультетів, принагідно цікавлячись народознавчою проблематикою (з кінця XVIII — початку XIX ст.);
- 3) народознавчі праці студентів університету (наприклад, діячів гуртка “Руська трійця” Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького — представників українського національного відродження на західноукраїнських землях) (з першої третини XIX ст.);
- 4) лекційні курси та наукові розвідки викладачів Львівського університету, безпосередньо присвячені етнологічній, фольклористичній чи антропологічній проблематиці (у цьому напрямі працювали юрист Франц Гатчер, історик Ізидор Шараневич, філологи Омелян Огоновський та Еугеніуш Янота, біолог Бенедикт Дибовський та ін.) (з середини — другої половини XIX ст.).

На розвиток народознавства у Львівському університеті безпосередній вплив мали зміни інтелектуальних парадигм (просвітництво, романтизм, позитивізм), які впродовж кінця XVII–XIX ст. мали місце в Європі та Північній Америці, а також тенденції в інтелектуальному середовищі Львова (рух за створення наукових товариств і зацікавлення дописемним періодом історії). У їхньому контексті з ініціативи професорів Львівського університету заснували Народознавче товариство у Львові та Етнографічну комісію НТШ у Львові, а також їхні друковані органи: відповідно — збірники “Lud” та “Етнографічний збірник” й “Матеріяли до українсько-руської етнології” (“Матеріяли до української етнології”). Це дозволило перетворити Львів на один з найпотужніших народознавчих центрів Центрально-Східної Європи й створило сприятливі умови для заснування у Львівському університеті на початку XX ст. окремої кафедри етнології.

Іван РАКОВСЬКИЙ; Станіслав ЦШЕВСЬКИЙ; Ян ЧЕКАНОВСЬКИЙ;
Адам ФІШЕР (в центрі) під час екскурсії Яна БОНОЗ-АНТОНЕВИЧА (1908)

**ВИНИКНЕННЯ
ПЕРШИХ
НАРОДОЗНАВЧИХ
КАФЕДР
(1910–1924)**

Вул. Длугоша
(нині Кирила і Мефодія)

2.1. КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ

Ідея створення у Львівському університеті кафедри етнології існувала на його філософському факультеті вже в 1909 р.: 19 березня цього року факультетська рада звернулася до австрійського Міністерства віровизнань та освіти з пропозицією затвердити завідувачем майбутньої кафедри етнології відомого етнолога та мовознавця Станіслава Цішевського (оскільки тоді цього ученого вважали одним з найбільш авторитетних польських етнологів і фольклористів, його кандидатуру одногосно підтримувало все професорське гроно філософського факультету: декан Едвард Порембович, продекан Юзеф Нусбаум-Гілярович, професори Теофіль Цесельський, Еміль Дуніковський, Броніслав Кручкович, Юзеф Пузина, Михайло Грушевський, Броніслав Дембінський, Ігнацій Закшевський, Казімеж Твардовський, Ян Болоз-Антоневич, Людвік Фінкель, Олександр Колесса, Рудольф Зубер, Мар'ян Смолуховський, Юзеф Калленбах, Станіслав Вітковський, Шимон Ашкеназі, Мсціслав Вартенберг, Вільгельм Брухнальський, Кирило Студинський, Мар'ян Раціборський, Кароль Гадачек, Станіслав Толлочко, Юзеф Семірадський, Йозеф Шац, Станіслав Закшевський, Марцін Ернст, Тадеуш Сінко, Казімеж Кветневський та Ян Каспрович) [14, арк. 1–4, 22; 443, s. 331].

Станіслав Броніслав Цішевський народився 18 грудня 1865 р. у с. Кронжек (нині Олькуського повіту Малопольського воєводства Польщі) в сім'ї майстра каламінових шахт Пьотра Цішевського та Анни з дому Ціховичів. Тоді ця частина польських земель була в складі Російської імперії. Хоча Станіслав навчався в російській державній гімназії в Ченстоховій, удома його виховували в патріотичному польському дусі. Згодом майбутній народознавець пройшов курс аптекарської практики в м. Скала (нині Краківського повіту Малопольського воєводства Польщі) [14, арк. 4; 809, s. 85].

Ще в період навчання в гімназії С. Цішевський почав цікавитися етнографією та фольклором: здійснював короткотривалі експедиції польськими селами, записуючи народні звичаї, обряди та пісні. Саме на цей час припадають його перші наукові розвідки. Першою працею

С. Цішевського в галузі етнографії стала монографія “Селянсько-шахтарське населення з околиць Славкова в Олькуському повіті” (1886), написана на основі зібраних польових матеріалів [245; 246].

У 1888–1889 рр. молодий учений обіймав посаду зберігача Етнографічного музею при Зоологічному саду у Варшаві [443, s. 331; 480, s. 174; 809, s. 86]. Наприкінці 1880-х – на початку 1890-х років С. Цішевський був постійним дописувачем варшавського етнографічно-географічного журналу “Wisła”. Публікації дослідника в цьому журналі можна поділити на декілька груп: етнографічно-фольклористичні праці, діалектологічно-етнографічні дослідження, рецензії на народознавчі видання, невеликі народознавчі повідомлення.

Серед праць першої групи доцільно назвати статтю “Повісті з Тисяча й однієї ночі в переробці нашого народу” (1888, 1892) [255; 256], в якій учений розглянув ту частину польського фольклору, яка виникла під впливом опублікованих повістей та оповідань. С. Цішевського цікавило, як вони поєдналися з автентичними народними історіями та легендами поляків. Автор виявив і проілюстрував це на прикладі декількох “східних історій” з циклу “Тисячі й однієї ночі”, які записав у с. Буковно в околиці Славкова Олькуського повіту.

У статті “Етнографічний запис з околиць Ставшина в Каліському повіті” (1889) [251], написаній на основі польових матеріалів, зібраних упродовж піврічного перебування на зазначеній території, С. Цішевський описав антропологічні особливості місцевого населення, його ментальність, певні елементи народної культури (традиційний одяг).

Грунтовною народознавчою працею С. Цішевського є “Хорватсько-сербська фольклористика, історико-бібліографічний огляд” (1891, 1892) [237; 238], покликана зорієнтувати польських народознавців у фольклористичних працях хорватських і сербських учених. Це дослідження охоплює декілька тематичних блоків. Спершу С. Цішевський подав загальні праці народознавців, на основі яких уклав бібліографію, а далі — докладну історіографію збірок сербських і хорватських народних пісень. У наступній частині наведено бібліографію перекладів цих пісень на інші мови світу (словенську, польську, чеську, лужицьку, українську, російську, французьку, італійську, англійську, німецьку, данську, угорську, а також на латину). Дослідження особливостей південнослов'янського фольклору С. Цішевський продовжив у статті “Зразки хорватсько-сербської народної поезії” (1891, 1892) [261; 262].

До другої групи праць С. Цішевського, опублікованих у “Wisła”, належать статті “Народні назви скель, ям, полів і т. п. в долині Прондника та пов'язані з ними перекази” (1887, 1888) [248; 249], “Народ як творець мовознавчої термінології та деяких племінних назв” (1888) [244] і “На-

род як творець мовознавчої термінології” (1890) [247]. У повідомленні “Деякі площьких провінціалізмів” (1889) [240] С. Цішевський пояснив деякі діалектизми, притаманні населенню Пшасніського та Серпецького повітів (нині Мазовецького воєводства Польщі), записаним від респондента Томаша Дембського.

Серед праць С. Цішевського третьої групи можна назвати рецензії на дослідження Кароля Матяша [239], Ченека Зібрта [235], Міхала Федоровського [250] та деяких південнослов'янських народознавців [274; 277]. Для українського читача інтерес становитимуть рецензії вченого на науковий доробок Миколи Сумцова [267–270]. Щодо коротких повідомлень народознавчого змісту, опублікованих С. Цішевським у “Wiśń”, звернемо увагу на невелику розвідку з ділянки польського фольклору [234] та огляд “З етнографічного музею” [275].

Отримавши стипендію на наукове стажування в Європі, впродовж 1889–1890 рр. С. Цішевський навчався у Празькому університеті, де особливий вплив на нього мав курс славистики професора Яна Гебауера, знавця старочеської мови. У Празі серед наставників С. Цішевського були також такі народознавці, як Іржі Їречек, Ян Полівка, історик Томаш Масарик [809, s. 86].

Упродовж 1890–1891 рр. С. Цішевський навчався у Хорватії — в Загребському університеті (1901 р. учений знову вдосконалював свої знання з мови та культури південних слов'ян у цьому вищому навчальному закладі). У 1891–1895 рр. він вивчав етнологію та антропологію в нещодавно відкритому в Берліні Королівському етнографічному музеї. Тут молодий учений стажувався в директора музею Адольфа Бастіана, тодішнього провідного німецького етнографа, одного із засновників еволюціонізму, та його помічника Фелікса фон Лушана, відомого австрійського антрополога, етнографа та археолога, який згодом, у перших десятиліттях ХХ ст., створив досконалу хроматичну шкалу кольорів шкіри народів світу [14, арк. 5; 109, с. 8; 480, s. 174; 809, s. 86].

Перебуваючи в Берліні, С. Цішевський завершив перший том дослідження “Краков'яки. Етнографічна монографія”, опублікований 1894 р. [241]. У вступі до цієї ґрунтовної праці вчений висловив своє розуміння методології написання етнографічних досліджень, яке засвідчує його високий фаховий рівень як ученого-народознавця. Він писав: “Хто стикався ближче з народом у різних частинах країни, добре знає, які значні й навіть на перший погляд різючі відмінності можна побачити між мешканцями окремих територій. Завдання етнографа полягає в дослідженні частинок багатомільйонної спільноти, котра називається народом. Залучивши до свого поля зору якомога більше таких частинок, я намагався окреслити межі етнографічного скупчення, яке характеризую. Такої мети можна

досягти лише завдяки найбільш скрупульозним дослідженням, які спираються на вивчення почергово кожного села у складі етнографічної сукупності, котру планується виділити. Тільки так можна отримати сумлінну етнографічну монографію” [241, s. 1].

У 1895–1896 рр. С. Цішевський навчався у Ляйпцизькому університеті, де його викладачем був професор Фрідріх Ратцель, засновник теорії дифузійнізму та антропогеографії як наукового напрямку. Саме Ф. Ратцель був науковим керівником (протитором) праці С. Цішевського “Фіктивний зв’язок у південних слов’ян” (1897) [242], за яку, після успішного захисту в липні 1897 р., йому надали ступінь доктора філософії в галузі етнології. Зважаючи на матеріальні труднощі, впродовж 1899–1908 рр. (з перервами) С. Цішевський працював чиновником Бюро віденських залізниць у Варшаві, згодом обійнявши цю ж посаду в акцізному управлінні м. Серпц (нині Мазовецького воєводства Польщі) [14, арк. 5].

Однак науковій діяльності вчений не припинив. На зламі століть читачі познайомилися з його статтями “Байка про Мідасові вуха. Дослідження з народної літератури” (1899) [230], “Душа матері та душа немовляти. Вклад до історії анімізму” (1904) [236], “Про аталицтво” (1901) [252], а також з книжками етнологічного характеру “Ворожнеча та примирення” (1900) [273] (за цю працю С. Цішевський отримав премію імені Пілецького, яку присуджувала Каса імені Мянвського [809, s. 86]), “Вогнище” (1903) [253], “Кувада” (1905) [243; 630]. Перші дві статті засвідчили зацікавлення вченого фольклором і релігієзнавством, а саме анімізмом (проблематикою, якої торкалася переважна більшість тодішніх етнологів). У статті “Про аталицтво” С. Цішевський пояснив явище фіктивної кровної спорідненості метою зміцнення громадських зв’язків, у книжці “Ворожнеча та примирення” намагався з’ясувати походження такого явища, як міжродові війни. У дослідженні “Вогнище”, яке за методологією близьке до праць еволюціоністів, С. Цішевський розглянув культ вогнища та вогню на тлі загального розвитку людства. У цій праці, насиченій значним фактичним матеріалом зі широких теренів, автор наголосив на термінах, які побутують у традиційній культурі етносів для означення різних елементів, пов’язаних з вогнем. У праці “Кувада” вчений проаналізував поширене в багатьох племен Європи, Азії, Африки та Океанії явище обрядової симуляції батьком дитини акту її народження.

Саме ці праці є показовими для характеристики С. Цішевського як знавця проблем загальної етнології. Ґрунтовна етнологічна підготовка вченого в теоретиків найбільших тодішніх етнологічних наукових шкіл (еволюціонізму та дифузійнізму), а також значна кількість наукових праць, передусім монографій з етнології, сприяли тому, що керівництво Львівського університету зупинилося на його кандидатурі на посаду

завідувача новоствореної кафедри етнології. А. Фішер, який тоді був студентом, але вже співпрацював з Народознавчим товариством у Львові, писав: “Чи можна сумніватися в радості, яка переповнює нас з приводу передачі кафедри до рук п[ана] С. Цішевського” [443, s. 333].

17 вересня 1910 р. датоване повідомлення австрійського Міністерства віровизнань та освіти про те, що “Його І[мператорсько]-К[оролівська] Апостольська Милість найвищою ухвалою від дня 27 серпня 1910 р. наймилостивіше дозволив призначити мовознавця д[окто]ра Станіслава Цішевського надзвичайним професором етнології Львівського університету” [14, арк. 11]. До своїх обов’язків учений мав приступити 1 жовтня 1910 р. [14, арк. 11–13], однак першу лекцію на тему “Загальна етнологія” він прочитав аж 3 листопада [443, s. 333]. Саме ці дати можна вважати початком діяльності кафедри етнології Львівського університету.

З утворенням в університеті кафедри етнології (у деяких публікаціях назва кафедри звучить як “кафедра етнографії та етнології” [809, s. 86]) у 1910/1911 навчальному році на його філософському факультеті відкрили окрему спеціальність “Етнографія”, для студентів якої в літньому семестрі цього навчального року С. Цішевський читав лекційний курс “Етнографія Австралії та Меланезії, Мікронезії і Полінезії” (щотижня у понеділок, вівторок і середу з 8 до 9 год.), а щочетверга (з 18 до 20 год.) проводив етнографічний конферсаторій на тему “Джерела до польської етнографії”. Лекції та конферсаторій відбувалися в залі І університетської будівлі на вулиці Длугоша, 8 (нині — вул. Кирила і Мефодія, 8) [344, s. 17].

Етнографічний конферсаторій могли відвідувати й студенти інших спеціальностей, яких цікавила етнологія. У 1910/1911 навчальному році ці заняття, які стосувалися джерел з етнографії поляків, відвідував студент спеціальності “Романська філологія” А. Фішер [62]. На жаль, за час праці на філософському факультеті Львівського університету С. Цішевський так і не запровадив етнологічного семінару [342; 345]. Вочевидь, на це мала вплив несистематична викладацька діяльність професора.

Під час перебування у Львові С. Цішевський співпрацював із збірником “Lud”, на сторінках якого в 1911–1912 рр. опублікував декілька статей. У розвідці “Людські черепи з замками” (1911) [232] вчений, торкнувшись питання виявленої у Словаччині в кам’яному насипі людської щелепи з причепленими до неї колодками, в широкому контексті календарної, родинної та господарської обрядовості розглянув практику “замикання”, зокрема, з магічною метою. Для цього він використав як слов’янський матеріал, так й етнографічні відомості з інших теренів (Грузії та Вірменії). С. Цішевський припускав, що навішування замків на щелепу померлого не дозволяло йому їсти, кричати тощо; цей звичай пов’язаний з віруваннями в те, що померлі можуть шкодити живим.

У статті “Трепанация та вишкрібання черепа з медичною метою на Кавказі” (1911) [271], використавши науковий доробок Ф. Лушана (який займався дослідженням трепанації черепів), С. Цішевський розглянув практику просвердлювання отворів у черепі, відому ще з доісторичної доби, а також, як її пережиток, — особливе трактування поранення в голову в звичаєвому праві інгушів.

У розвідці “Анонімна етнографічна записка про бескидських горян з 1786 р.” (1911) [228] учений проаналізував повідомлення “Про горян” (яке стосувалося мешканців Цешинських Бескидів), надруковане в німецькому журналі “Neues Geografisches Magazin” (1786. Т. II. S. 4–6). Наукову цінність цієї розвідки С. Цішевський вбачав у тому, що етнографічних відомостей про поляків, датованих XVIII ст., є дуже мало, а тому навів текст повідомлення повністю. Його анонімний автор у душі свого часу стверджував, що горяни Цешинських Бескидів належать до волохів. З етнографічних відомостей про цих горян зазначено, що вони мешкали в хатинах з дерева та глини, займалися здебільшого випасанням овець і кіз, позаяк хліборобство (зважаючи на кліматичні умови) в цих місцевостях не розвинулося: вирощували переважно овес, але в незначних кількостях. Автор повідомлення залишив також опис традиційного чоловічого та жіночого одягу згаданих горян. Заздалегідь зазначимо, що вже після смерті С. Цішевського в збірнику “Lud” опублікували його розвідку “Анонімна записка про населення Ґурношльонська від 1783 р.” [229]. Відзначимо, що в одній зі своїх статей С. Цішевський торкнувся весільної обрядовості мешканців цієї місцевості [272].

У невеликих розвідках (“Що б робив селянин, як був би королем” (1911) [231], “Польський міст” (1911) [226] та ін. [227; 264]) учений розглянув певні питання слов'янського фольклору та термінології. Так, народним термінам для етнологічних досліджень С. Цішевський як мовознавець (окрім рідної польської мови, він вільно володів французькою, німецькою, російською, чеською, сербсько-хорватською та болгарською мовами [809, s. 86]), надавав великої ваги. У 1908–1910 рр., працюючи в Серпці, він записував певні слова, вирази та мовні звороти, плануючи укласти словник мазовецького діалекту польської мови. На основі зібраного матеріалу в 1911 р. учений опублікував розвідку “Вклад до словника мазовецького діалекту” [263], в якій навів в алфавітному порядку слова з поясненнями, порівнявши їх з матеріалами, які зібрали інші мовознавці.

У 1912 р. С. Цішевський опублікував у збірнику “Lud” лише дві невеликі розвідки [225; 233]. У першій з них учений намагався з'ясувати походження назв деяких польських місцевостей, у другій — розглянув побутування у мовах слов'янських етносів (поляків, українців, сербів та ін.) тавтологічних виразів на зразок “масло масляне”, “сидить сиднем” тощо.

Фактично зі самого початку роботи на філософському факультеті Львівського університету С. Цішевський мав непорозуміння з керівництвом навчального закладу. Їхньою головною причиною вчений називав те, що не задовільнили його умови: надання необхідної кількості вільного часу для підготовки лекційних курсів, забезпечення потрібною науковою літературою та іншими навчальними матеріалами, а також допоміжними науковими працівниками. В 1911 р. професор узяв відпустку через хворобу [809, s. 86]. Тому в 1911/1912 навчальному році окрему спеціальність “Етнографія” скасували, заняття з етнології та етнографії не відбувалися [346; 347].

У другій половині XIX — на початку XX ст. кафедру у Львівському університеті ототожнювали з професором, який вів самостійний курс (т. зв. професорська кафедра). Тому відмова С. Цішевського в лютому 1912 р. від викладання на кафедрі етнології означала її автоматичну ліквідацію. Свій вчинок він пояснив в окремій статті. За словами сучасників ученого, серед причин відмови С. Цішевського від посади на кафедрі етнології (крім конфлікту з керівництвом університету) було й те, що він так і не зміг подолати нервового напруження, пов’язаного з викладанням. На підтвердження цього зазначимо, що в наступні роки вчений не викладав, а займався виключно науковою діяльністю. Загалом він був відлюдкуватим, що утруднювало його педагогічну діяльність, хоча, певною мірою, сприяло науковій праці [809, s. 86].

Після звільнення з Львівського університету С. Цішевський певний час ще мешкав у Львові. З 1914 р. для покращення свого матеріального становища влаштувався чиновником акцизного управління у м. Макув-над-Ожицем (нині Макув-Мазовецький, Польща) [809, s. 86]. Проте наукової діяльності не полишив. У 1914 р. учений опублікував ще одну працю на межі етнології та мовознавства — “Словничок прізвищ великополян, мешканців Ставішинського деканату” [265], написану на основі опрацювання метричних книг.

Серед наукових розвідок С. Цішевського “післяуніверситетського” періоду можна виокремити монографію “Етнологічне дослідження. Сіль” (1922) [266]. Ця праця присвячена ролі солі в народній культурі, зокрема, польським та українським соляним промислам, з певним акцентом на притаманних їм термінах (“жупи”, “прасоли” тощо). Так, С. Цішевський стверджував, що українська термінологія соляних промислів безпосередньо вплинула на польську [219, s. 165].

Події Першої світової війни закинули С. Цішевського до Росії, де він жив до 1924 р. У цьому ж році вчений переїхав до Варшави, де мешкав до своєї смерті 27 травня 1930 р. У 1924 р., зважаючи на вклад у розвиток етнології та мовознавства, С. Цішевського обрали членом-кореспондентом

Польської академії наук у Кракові [809, s. 86]. Упродовж 1924–1930 рр. він займався майже виключно науковою роботою — підготовкою дослідження “Обличчя жінки” (1927) [276], в якому охарактеризував становище жінки в культурах багатьох народів світу (зокрема, на основі термінології на означення різних вікових, соціальних та інших груп осіб жіночої статі), а також збірника своїх публікацій “Етнологічні праці” (1925, 1929, 1930) [257; 258; 259]. За життя С. Цішевського вийшло три томи цього збірника. Четвертий том — “Рід” (1936), присвячений феномену родової організації в історії людства, після смерті вченого підготувала до видання А. Кутжеб’янка [260].

С. Цішевський мав тісні наукові зв’язки з провідними польськими етнологами міжвоєнного періоду Казімежом Мошинським, Яном Станіславом Бистронем [809, s. 86]. Після смерті вченого К. Мошинський упорядкував його рукописи, підготувавши їх до друку, а Я. С. Бистронь разом з А. Фішером та Станіславом Понятовським опрацював бібліографію праць дослідника [260, s. V].

Насамкінець зазначимо, що 26 жовтня 1926 р. Міністерство врівизнань та освіти Другої Речі Посполитої звернулося до ректорату Львівського університету для отримання характеристики С. Цішевського як науковця та викладача, необхідної для його номінації на премію. Декан гуманітарного факультету Львівського університету Едмунд Булянда доручив написати її професору кафедри антропології та етнології Я. Чекановському. Останній, як наступник С. Цішевського у Львівському університеті, зазначив, що “наукова діяльність С. Цішевського є винятково важливою і результати його праці є цінними й досі” [14, арк. 26–26 зв.].

2.2. КАФЕДРА АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ, АНТРОПОЛОГІЧНО-ЕТНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Ще наприкінці 1911 р. керівництво Львівського університету зверталося до тоді вже знаного антрополога та етнографа Я. Чекановського з пропозицією очолити кафедру етнології замість С. Цішевського. Проте, зайнятий роботою над другим томом своєї праці “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго”, вчений відмовився. Він дав свою згоду лише 1913 р., після чого його життя до літа 1941 р. було тісно пов’язане з Львівським університетом [36].

Ян Чекановський народився 6 жовтня 1882 р. у с. Глухові Варшавської губернії тодішньої Російської імперії в сім’ї польського селянина Вінцентія Чекановського та Амалії з дому Гутків, родина якої мала німецькі корені. Спочатку Ян навчався в гімназії у Варшаві, а після переїзду родини 1898 р. до Лібави (нині м. Лієпая, Латвія), — у Лібав-

ській реальній школі, яку закінчив 1901 р. Після здобуття середньої освіти він два місяці прослужив у російському війську в Ліваві. Упродовж 1902–1906 рр. Я. Чекановський навчався за спеціальністю “Антропология” на філософському факультеті Цюріхського університету, де вивчав антропологию, анатомію, етнографію та математику. Вже під час навчання він проявив здібності до науки. Зважаючи на це, відомий антрополог Рудольф Мартін доручив Я. Чекановському написати розділ до підручника з антропології, який готував. У 1903 р. за результатами з’їзду антропологів у німецькому Вормсі, в якому Я. Чекановський брав участь як доповідач, вийшла його перша наукова праця — повідомлення про XXXIV з’їзд Німецького антропологічного товариства у Вормсі. Згодом світ побачили статті молодого вченого, переважно з галузі антропології, зокрема, з порівняльної анатомії та остеології [36, арк. 28, 32].

23 травня 1907 р. у Цюріхському університеті на основі дослідження про співвідношення маси голови до маси черепа Я. Чекановський здобув ступінь доктора філософії в галузі антропології. Після закінчення вищої освіти він продовжив наукову діяльність: у 1906–1907 рр. працював у Королівському етнографічному музеї в Берліні, а в 1907–1908 рр. брав участь в експедиції герцога Адольфа Фрідріха Мекленбурзького в межиріччя Нілу та Конго. Ця подорож не тільки збагатила знання вченого, а й спрямувала його наукові інтереси в русло етнографії. У 1909–1910 рр. Я. Чекановський продовжив роботу в Королівському етнографічному музеї в Берліні, опрацьовуючи зібрані під час експедиції до Центральної Африки матеріали (на їх основі написав низку статей) [36, арк. 28, 45]. Згодом учений систематизував зібрані в Центральній Африці матеріали в уже згадану багатотомну монографію “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго” [370]. У цій праці Я. Чекановський описав етнографічні та антропологічні особливості африканських племен, зокрема, тих, що проживають на території сучасних Руанди, Демократичної Республіки Конго (райони ріки Уеле та провінції Ітурі), а також країн, прилеглих до Нілу та Атлаських гір; особливу увагу дослідник звернув на племена пігмеїв й азанде, а також на бантоїдні та нілотські етноси.

У 1910 р. молодого, але вже відомого вченого запросили на роботу до Кунсткамери — Музею антропології та етнографії імені Петра Великого Російської академії наук у Санкт-Петербурзі. Проте, через підготовку до друку першого тому своєї монографії “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго”, він розпочав роботу в Росії лише на початку 1911 р. і працював молодшим етнографом-зберігачем фондів відділу Африки Музею антропології та етнографії до 1913 р. [36, арк. 1 зв., 28, 45, 46 зв.].

У 1910 р. Я. Чекановський одружився з росіянкою Єлизаветою Сергіївською, яка працювала ординатором педіатричної клініки при

Московському університеті. Перша донька подружжя Чекановських — Мар'я Зоря померла 1925 р.; у 1927 р. в Чекановських народилася донька Зоф'я Тереза, а 1929 р. — Анна Катажина, в майбутньому відомий етномузиколог, професор Варшавського університету Анна Чекановська-Куклінська [36, арк. 16, 20; 792, с. 5–8; 795, с. 56; 897]. Під час роботи в Росії Я. Чекановський підготував третій том монографії “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго”, а також “Путівник по Музею антропології та етнографії імені імператора Петра Великого. Африка” (1912) [145].

Як уже зазначалося, 1913 р. учений погодився очолити відновлену у Львівському університеті кафедру етнологічного спрямування. Зважаючи на наукові зацікавлення Я. Чекановського, вона отримала назву “кафедра антропології та етнології” (в джерелах зустрічається й назва “кафедра етнології та антропології”). До виконання своїх обов'язків як надзвичайний професор цієї кафедри вчений приступив 1 жовтня 1913 р. Згодом, 1 листопада 1918 р., його призначили титулярним звичайним професором, а 1 січня 1920 р. затвердили звичайним професором [36, арк 1 зв., 3, 46 зв.; 351, с. 28; 354, с. 29; 356, с. 33; 359, с. 33–34; 362, с. 34; 651, с. 21–22].

Нагадаємо, що аж до радянської реорганізації Львівського університету восени 1939 р. кафедру ототожнювали з професором, а її повноправними працівниками були лише ті особи, які пройшли процедуру габілітації — отримали право викладання в університеті (його давав ступінь габілітованого доктора та звання доцента). Для наукової діяльності при кафедрах існували спеціальні наукові інститути, метою яких була допомога студентам університету в набутті практичних умінь і навичок, а також організація цілеспрямованих наукових досліджень студентів і викладачів. Наукові інститути очолювали директори — професори університету; їм підпорядковувалися науково-допоміжні працівники: етатові (працювали на постійній основі) чи контрактіві (працювали за контрактом) заступники асистентів (демонстратори), молодші та старші асистенти, а також асистенти-волонтери, які працювали на безоплатній основі, за власним бажанням. Демонстраторів, молодших і старших асистентів наукових інститутів філософського (з осені 1924 р. — гуманітарного) факультету Львівського університету, яких зарахували до штату відповідного інституту, вважали водночас працівниками кафедри, при якій він діяв. Через це, в науковій літературі подекуди ототожнюють кафедри та інститути, хоча між ними існувала різниця. Її можна чітко простежити на прикладі Інституту статистики юридичного факультету Львівського університету, яким у 1930-х роках керував Я. Чекановський. Попри існування цього структурного підрозділу, окремої кафедри статистики під керівництвом ученого на юридичному факультеті не існувало. Інший приклад з 1930-х років — кафедра антропogeографії

гуманітарного факультету Львівського університету, очолювана Юзефом Вонсовичем, який так і не домігся відкриття окремого Інституту антропогеографії [632, s. 13–14; 673, s. 151–164; 674, s. 145–151; 675, s. 53, 65–71; 678, s. 52, 64–70; 680, s. 61, 71–76; 683, s. 56, 66–71; 844, s. 44–45].

Зміни у функціонуванні наукових інститутів Львівського університету впродовж 1910 — початку 1920-х років чітко відображає Антропологічно-етнологічний інститут (інколи у джерелах він фігурує як Антропологічний інститут), який розпочав діяти на філософському факультеті восени 1913 р., відразу після створення кафедри антропології та етнології. Його директором був Я. Чекановський. У джерелах поряд співіснують такі назви цього структурного підрозділу, як “Zakład antropologiczno-etnologiczny” та “Instytut antropologiczno-etnologiczny”. Проте, позаяк у цьому випадку відповідником польського терміна “zakład” може бути українське слово “інститут”, а також зважаючи на те, що цей структурний підрозділ належав до “Наукових інститутів Львівського університету”, вважаємо за можливе й навіть доцільне вживати на його означення саме словосполучення “Антропологічно-етнологічний інститут” (заздалегідь додамо, що аналогічна ситуація є з Етнологічним інститутом Львівського університету (“Zakład etnologiczny” та “Instytut etnologiczny”), тому для його означення вживатимемо термін “Етнологічний інститут”).

Антропологічно-етнологічний інститут розмістили в будівлі Геологічного інституту Львівського університету на вулиці Длугоша, 8, у трьох кімнатах загальною площею 120 м². Планували, що згодом його перенесуть до більш просторого приміщення університетської будівлі на вулиці св. Миколая, 4 (нині — М. Грушевського, 4), та в першій половині 1920-х років цей задум не реалізували [354, s. 48; 356, s. 53; 359, s. 55; 362, s. 56; 376, s. 183; 654, s. 32; 656, s. 58–59].

У рамках Імператорсько-королівського університету імені імператора Франца I у Львові щорічний бюджет Антропологічно-етнологічного інституту становив 400 крон (під час погіршення фінансового становища Австро-Угорщини впродовж Першої світової війни — 267 крон), а з реорганізацією вищого навчального закладу в Університет Яна Казімежа у Львові (офіційна назва Львівського університету впродовж 1919–1939 рр.), наприклад, у 1919 р. — 1 080 злотих. Однією з найсуттєвіших відмінностей у діяльності інституту впродовж цих періодів було те, що до початку 1920-х років для нього не було передбачено жодних оплачуваних посад науково-допоміжних кадрів. Лише 1921 р. керівництво Львівського університету домоглося від Міністерства віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої виділення для інституту двох ставок — старшого та молодшого асистентів. Першу посаду обійняв Болеслав Росінський, другу — Константій Собольський [376, s. 183; 656, s. 58–59].

Болеслав Росінський народився 1 липня 1884 р. у Варшаві в родині архівного працівника Яна Росінського та Пауліни з дому Сікорських. Закінчивши реальну школу (1902) та духовну семінарію (1907) у Варшаві, він висвятився на священника (1907), а впродовж 1907–1911 та 1919–1920 рр. вивчав природничі науки (серед них й антропологію) у Мюнхенському університеті. Ще під час навчання у Мюнхені Б. Росінський став виконувати обов'язки парафіяльного вікарія (1908–1910). Повернувшись до Варшави, він навчався в місцевому Вільному університеті (1911–1920) та водночас працював асистентом (1911–1917), згодом — старшим асистентом (1917–1921) Інституту антропологічних наук Варшавського наукового товариства; крім цього, у 1911–1917 рр. викладав у школах Варшави катехизм. Саме в цей період Б. Росінський розпочав свою наукову діяльність як антрополог: у 1916 р. опублікував статтю про дослідження щелеп, знайдених на польських теренах, а наступного року — статтю, в якій здійснив антропологічну характеристику населення села Кашиць та околиць Пшеворська (нині — Підкарпатського воєводства Польщі) [9, арк. 1–2 зв.; 31, арк. 2–2 зв., 4–6; 32, арк. 1–1 зв., 3].

З 1 травня 1920 р. до 18 березня 1921 р. Б. Росінський навчався на філософському факультеті Львівського університету, де студіював антропологію та порівняльну анатомію під керівництвом Я. Чекановського. Саме у Львові 18 березня 1921 р. відбувся успішний захист докторської роботи Б. Росінського “Антропологічна характеристика населення Пултуського повіту” (її опублікували в збірнику “Kosmos” [620], а повідомлення Б. Росінського з цієї теми вийшли друком у Польщі та за кордоном — у Празі та Парижі). На підставі цього захисту вченому надали ступінь доктора філософії в галузі антропології. Основою докторської роботи Б. Росінського стали матеріали польового антропологічного дослідження населення семи сіл гміни Големб'є Пултуського повіту Варшавського воєводства, зібрані ним у 1918–1919 рр. за дорученням Інституту антропологічних наук Варшавського наукового товариства. Під час цього дослідження вчений спирався на методику Р. Мартіна, Ф. Лушана, Я. Чекановського та інших антропологів, описавши головні антропологічні ознаки населення: зріст, пігментацію шкіри, показники голови, обличчя, носа, губ тощо. Саме після успішного захисту докторської роботи, з 1 жовтня 1921 р. Б. Росінського й призначили на посаду старшого асистента Антропологічно-етнологічного інституту [9, арк. 6; 31, арк. 1–1 зв., 4–6; 32, арк. 1–1 зв.].

На відміну від Б. Росінського, Константій Собольський обійняв посаду молодшого асистента Антропологічно-етнологічного інституту ще навчаючись на спеціальності “Антропологія та етнологія” філософського факультету Львівського університету [376, s. 183; 656, s. 59]. Тобто Я. Чека-

новський бачив у ньому перспективного науковця. Заздалегідь відзначимо, що в 1925 р. К. Соболевський опублікував статтю “Антропологічна характеристика населення Вілейського повіту” [631], у якій описав особливості населення околиць міста Вілейка тодішнього Віленського воєводства Другої Речі Посполитої (нині — Вілейського р-ну Білорусі).

Від самого початку створення Антропологічно-етнологічного інституту Я. Чекановський велику увагу приділяв формуванню його бібліотеки, адже цей структурний підрозділ мав стати центром наукових досліджень у галузі народознавства. Спершу для наукової роботи інституту Я. Чекановський дозволяв користуватися своєю власною книгозбірнею; згодом книжки для бібліотеки інституту розпочали купувати (наприкінці 1918 р. вона налічувала 78 томів, зокрема, три серії спеціалізованих народознавчих часописів, у 1928 р. — уже 282 томи). Поповнення фонду бібліотеки Антропологічно-етнологічного інституту відбувалося і внаслідок обміну друкованого органу Польського товариства природознавців імені Коперника — збірника “Kosmos” (його видавали силами викладачів і студентів Львівського університету) — на періодичні видання інших товариств (у 1928 р. у бібліотеці інституту були 44 примірники антропологічних журналів і збірників, отриманих завдяки такому обміну). В інституті була також краніологічна збірка (колекція черепів), яку використовували в навчально-науковій роботі. Початком її формування стала колекція зі 148 черепів, подарована інституту доктором Вігольдом Лучинським. У 1918 р. краніологічна збірка становила вже 408 черепів, а 1928 р. — близько 800. В інституті також зберігали картки з інформацією про зріст населення Каліського повіту, подаровані доктором Александром Мацешом; з їхньою допомогою Я. Чекановський ілюстрував студентам статистичний метод під час антропологічних досліджень [376, s. 183].

Саме Я. Чекановський першим у Польщі застосував математичну статистику для систематики людини, а його праця “Нарис статистичних методів у застосуванні до антропології” (1913) [379] стала одним з перших у світі досліджень зі статистики і тривалий період була єдиним польським підручником з цієї дисципліни. Зацікавлення вченого статистикою та його досягнення в цій галузі наукових знань спричинило відкриття у 1933 р. на юридичному факультеті Львівського університету вже згаданого Інституту статистики, який розмістили на другому поверсі університетської будівлі на вулиці Міцкевича, 5 (нині вул. Листопадового чину, приміщення механіко-математичного факультету Львівського університету). Цей інститут під керівництвом Я. Чекановського діяв до 1939 р. [675, s. 53; 678, s. 52; 680, s. 61; 683, s. 56].

Упродовж перших років існування Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету його діяльність зосереджувалася

на дослідженнях антропологічних особливостей населення польських та українських (у межах Західної України) етнічних земель. Пізніше, коли ними почала займатися спеціальна антропологічна комісія Міністерства військових справ Другої Речі Посполитої, курована Яном Мидлярським⁵ (до речі, вихованцем Я. Чекановського), головним напрямом наукових досліджень інституту стали расові особливості населення міжвоєнної Польщі, їхня динаміка, зв'язок із загальноісторичними та суспільними процесами тощо. Я. Чекановський навів статистику кількості наукових розвідок співробітників інституту: 1914 р. та 1915 р. — жодної, 1916 р. та 1917 р. — по одній, 1918 р. — дві, 1919 р. — одна, 1920 р. — дві, 1921 р. — шість, 1922 р. — вісім, 1923 р. — три, 1924 р. — сім. Застій у науковій діяльності впродовж перших років існування інституту він пояснював дезорганізацією роботи в роки Першої світової війни, а також відсутністю до 1921 р. у підрозділі науково-допоміжних працівників (основну частину свого робочого часу Я. Чекановський присвячував тоді навчальному процесу) [376, s. 184–185].

У 1913–1921 рр. Я. Чекановський був єдиним викладачем кафедри антропології та етнології, відповідаючи за читання лекційних курсів і проведення практичних занять для студентів такої спеціальності філософського факультету як “Антропология та етнологія”. Тоді їхня тематика полягала переважно в проблематиці загальної антропології. Я. Чекановський читав курси “Антропология”, “Вступ до антропології”, “Загальна антропология”, “Біологічно-антропологічні питання”, а також керував антропологічним лабораторієм та антропологічними (антропологічно-статистичними) вправами (згодом ще й біометричними вправами), на яких студенти практикувалися в опрацюванні антропологічних матеріалів. З 1917/1918 навчального року до своїх лекційних курсів Я. Чекановський додав “Вступ до антропології Польщі” [352; 353; 355; 357; 358; 360; 361; 363–365; 652; 653; 655; 657–660].

З 1914 р., ще під час навчання на філософському факультеті Львівського університету, до роботи в Антропологічного-етнологічному інституті

⁵ Ян Мидлярський народився 14 жовтня 1892 р. у м. Пільзно (нині Дембійського повіту Підкарпатського воєводства Польщі). Вищу освіту здобув у Львівському університеті, де у 1911–1913 рр. вивчав зоологію, антропологію та етнологію, стажувався у Трієсті, Римі, Неаполі, Відні. Впродовж 1914–1921 рр. служив спершу в австрійському, а згодом – у польському війську, водночас проводив антропологічні дослідження у Кракові та Львові. З 1920-х років Я. Мидлярський співпрацював як антрополог з Міністерством військових справ Другої Речі Посполитої (що відобразилося й на тематиці його наукових праць), водночас викладаючи антропологію (у 1927 р. габілітувався) у вищих навчальних закладах Варшави. У післявоєнні роки вчений обіймав посади професора кафедри антропології Люблінського університету (1946–1949), директора Антропологічного інституту (з 1949) та ректора (1951–1953) Вроцлавського університету. Помер Я. Мидлярський у 1956 р. у Вроцлаві [604; 605; 891; 905].

залучили відомого в майбутньому українського археолога та етнографа Ярослава Пастернака⁶ (лекції та семінарські заняття, які проводив Я. Чекановський, Я. Пастернак відвідував з 1913 р.) [716, с. 427; 768, с. 49–50, 53]. Коли на початку 1914 р. молодий дослідник запланував здійснити власні польові антропологічні дослідження, Я. Чекановський для їхнього проведення надав йому свої інструменти [768, с. 53]. У березні 1914 р. Я. Пастернак упродовж десяти днів проводив антропологічні обміри рекрутів-українців на призовному пункті у м. Жовкві. За цей час він обміряв 250 юнаків із сіл південної частини Жовківського повіту віком від 21 до 23 років [125, с. 231]. Опрацювавши отримані матеріали з допомогою члена НТШ у Львові Івана Раковського, Я. Пастернак опублікував на їхній основі в “Матеріалах до української етнології” наукову статтю “Антропометричні досліди над українським населенням полудневої Жовківщини” (1919) [125]. У ній дослідник систематизував отриманий матеріал за такими показниками: колір волосся та очей, зріст, форма голови, морфологічні особливості обличчя та носа, довжина рук і ніг у порівнянні зі зростом, зріст у зв’язку з формою голови та кольором очей і волосся. На основі цього молодий учений зробив такі висновки: “При ліпшій розгляненю досліджуваного матеріалу легко можна розпізнати між складовими його етнічними елементами визначно круглоголовий, по дослідам проф[есора] Вовка характеристичний для українського народу, динарський тип. Він творить у приближеню 1/3 часть розглянених осібняків і перекидаєть ся найправдоподібнійше відтак далеко більше компактною масою на східний (правий) беріг Буга (ріки Західний Буг. — *P. T.*). Загальним підложем являєть ся більше довгоголовий тип, схожий у головних начертах із типом “β” проф[есора] Чекановського, якого присутність достаточо вияснена віковими етнічними впливами довгоголових сусідніх племен північного заходу. Деякі інші дрібні домішки можна би мабуть доказати й певними історичними подіями, а саме татарською

⁶ Ярослав Пастернак народився 2 січня 1892 р. у м. Хирові. Закінчив гімназію у Перемишлі (1910), навчався у Львівському (1910–1914) та Празькому (1920–1925) університетах. Служив в австрійському війську (1914–1918) та Українській Галицькій Армії (1919–1920). Перебуваючи у 1920-х роках у Чехо-Словаччині, Я. Пастернак працював асистентом Державного археологічного інституту в Празі, захистив докторат “Руські Карпати в археології”, викладав на кафедрі археології Українського вільного університету в Празі (у 1935 р. габілітувався в цьому вищому навчальному закладі). Повернувшись до Львова, учений поновив тісну співпрацю з НТШ у Львові: впродовж 1928–1939 рр. — директор його Культурно-історичного музею. У 1936–1939 та 1942–1944 рр. Я. Пастернак викладав у Греко-католицькій богословській академії у Львові; у 1939–1941 та 1944 рр. обіймав посади завідувача кафедри археології Львівського університету й водночас директора Львівського археологічного музею. У 1944 р. учений емігрував спершу до Німеччини, згодом — до Канади, де мешкав упродовж двадцяти років. Помер Я. Пастернак у Торонто 22 листопада 1969 р., залишивши близько 50 праць, зокрема, “Перші розкопи на “Золотому Току” в Крилосі” (Львів, 1939), “Літописний город Пліснеськ і проблема варягів у Галичині” (Мюнхен, 1948), “Археологія України” (Торонто, 1961) [769; 889].

колонізацією сих околиць у XVII століттю” [125, с. 247]. Отже, як засвідчує приклад Я. Пастернака, антропологічна підготовка, отримана студентами Львівського університету на лекціях і практичних заняттях Я. Чекановського, спонукала їх до проведення самостійних польових антропологічних досліджень, формуючи науковий світогляд.

Щодо викладання етнології в межах кафедри антропології та етнології, то до початку 1920-х років воно обмежувалося лекційними курсами Я. Чекановського, які впродовж 1913–1917 рр. стосувалися проблем загальної етнології, передусім етнографії Африки (“Етнографія”, “Етнографія Океанії”, “Етнографія Африки”, “Антропологія та етнографія Африки”, “Етнологія та етнографія Африки”), адже Я. Чекановський спеціалізувався на цій тематиці як польовий етнограф. Натомість з 1917/1918 навчального року вчений розпочав читати курси “Вступ до антропології та етнографії Польщі”, “Вступ до етнографії Польщі”. Більшість лекційних занять, які проводив Я. Чекановський, відбувалися в лекційній залі Геологічного інституту, практичних — в Антропологічно-етнологічному інституті (з 1921 р. — у його спеціальній антропологічній лабораторії) [352; 353; 355; 357; 358; 360; 361; 363; 364; 365; 652; 653; 655; 657–660]. Зважаючи на велике педагогічне навантаження, яке ставало на заваді науковій діяльності Я. Чекановського, в повоєнні роки він планував розширити кафедру антропології та етнології, залучивши до роботи доцента, який би спеціалізувався на етнології слов’ян. Головною кандидатурою на цю посаду був А. Фішер.

Адам Роберт Фішер народився 7 червня 1889 р. у Перемишлі в родині Альфреда Фішера та Анни з дому Жураковських. У 1899 р. він закінчив польськомовну Львівську народну школу св. Єльжбети, після чого навчався в польській Третій гімназії імені короля Стефана Баторія у Львові. Закінчивши вісім класів цього навчального закладу, Адам склав необхідні іспити. Зважаючи на успішне навчання (наука релігії — “відмінно”, латинська мова — “добре”, грецька мова — “добре”, польська мова — “відмінно”, німецька мова — “відмінно”, географія та загальна історія — “відмінно”, математика — “відмінно”, фізика — “відмінно”, натуральна історія — “відмінно”, філософська пропедевтика — “відмінно”), 27 травня 1907 р. А. Фішер отримав атестат зрілості з відзнакою, що дало йому право запису на навчання в університеті. Для університетських студій майбутній учений обрав філософський факультет Львівського університету, на якому навчався з 1 жовтня 1907 р. до 30 червня 1912 р. А. Фішер згадував, що тут він слухав лекції професорів Яна Болоз-Антоневича, Вільгельма Брухнальського, Станіслава Цішевського, Броніслава Дембінського, Юзефа Калленбаха, Яна Каспровича, Броніслава Кручкевича, Яна Лукасевича, Едварда Порембовича, Казімежа Твардовського, Мсціслава Вартенберга, Ріхарда Марії Вернера, Йозефа Шаца, а також відвідував семінари, якими

вони керували [12, арк. 8, 16–17; 62] (нагадаємо, що тоді у Львівському університеті не існувало етнологічного семінару, а студенти відвідували лише етнографічний конверсаторій).

Етнологія у час навчання А. Фішера у Львівському університеті цікавила його чи не найбільше з усіх дисциплін. Однак через те, що професор тодішньої кафедри етнології С. Цішевський, з причин поганого стану здоров'я та конфлікту з керівництвом університету, не проводив систематичних занять, А. Фішер був змушений досліджувати дотичні до етнології теми на семінарі Е. Порембовича. Тут, студіюючи давню романську літературу, він написав низку розвідок, за його словами, “з ділянки порівняльного фольклору”. У 1912 р., на підставі роботи, присвяченій дослідженню життя і творчості іспанського поета та священика XIV ст. Хуана Руїса, А. Фішер отримав ступінь доктора філософії в галузі романської філології та історії мистецтва (проктор – Е. Порембович) [12, арк. 4].

Ще на початку XX ст. А. Фішер став працівником Національного інституту імені Оссолінських у Львові, де впродовж багатьох років почергово обіймав посади стипендиста (1908–1910), асистента (1910–1916), скриптора (1916–1920) та віце-кустоша (1920–1924). З вересня до листопада 1920 р. майбутній учений перервав свою роботу в цій установі на період служби в польському війську [12, арк. 25–27; 34, арк. 1 зв, 36–37; 64, арк. 8, 11]. Згодом (1927) А. Фішер опублікував працю “Національний інститут імені Оссолінських: Нарис історії” [499], в якій описав виникнення, діяльність та роль цієї наукової установи. Цінна вона й доволі об'ємною (175 позицій) бібліографією з історії інституту, де згадано й низку розвідок самого А. Фішера. Працюючи в Оссолінеумі, 1916 р. А. Фішер одружився з Ольгою Яніною Козак; 1917 р. у сім'ї Фішерів народився син Владислав (у майбутньому, закінчивши Львівську політехніку, він став інженером-енергетиком) [34, арк. 41; 794, s. 82].

Початок самостійної наукової діяльності А. Фішера в галузі етнології сягає 1909 р., коли він опублікував перші розвідки народознавчого спрямування (за його словами, “з етнології”), які отримали схвальні відгуки в британських (“Folklore”, 1911), німецьких (“Zeitschrift des Vereins für Volkskunde”, 1911) та чеських (“Český lid”, 1911) народознавчих виданнях, зокрема і від відомого польського мовознавця та історика культури Александра Брюкнера. Важливою подією в житті А. Фішера як етнолог-початківця стало те, що 1910 р. він отримав посаду наукового редактора збірника “Lud”, а 1911 р. — секретаря Народознавчого товариства у Львові. Ці посади вчений обіймав до своєї смерті в 1943 р. [12, арк. 26–26 зв.; 850; 863].

З метою наукового стажування та вивчення закордонних народознавчих матеріалів, упродовж 1908–1911 рр. А. Фішер перебував у Відні, Празі,

Будапешті, Римі та Берліні. У 1913 р. він отримав стипендію австрійського Міністерства віровизнань та освіти для подальших етнологічних студій, що дало змогу з 16 квітня до 15 серпня 1913 р. навчатися за спеціальністю “Етнологія та етнографія” на філософському факультеті Берлінського університету імені Фрідріха Вільгельма. Тут А. Фішер слухав лекції відомого релігієзнавця та сінолога Яна Якоба Марії де Гроота з етнографії китаїців, А. Брюкнера зі слов’янської діалектології та Ф. Лушана з фізичної, психологічної та соціальної антропології, а також відвідував його семінар “Антропологія литовців” і лекції зі загальної етнології, які Ф. Лушан читав у Берлінській комерційній академії. Загалом, упродовж наступних років (до 1924 р.) А. Фішер стажувався в багатьох музейних і наукових інституціях Європи, здобувши ґрунтовну етнологічну підготовку [12, арк. 26 зв.; 34, арк. 1, 3, 13–16].

З ранніх праць А. Фішера доцільно назвати розвідки з історії етнологічної науки (“Зигмунт Глогер” (1910) [506], “Ігнацій Любич-Червінський. У соту річницю першої етнографічної монографії” (1911) [433] та ін.), фольклору та народних вірувань (“Народний пісенник Порембовича” (1909) [450], “Мотив відквітаючої гілки” (1909) [489], “Про мотив відквітаючої гілки” (1910) [420], “Казка про Кракуса” (1910) [413], “Байка про обдерту козу” (1910) [412], “Пісня про мандрівного солдата” (1909) [463], “Ще пісня про мандрівного солдата” (1910) [440]).

Наукові праці А. Фішера народознавчої тематики можна розділити на дві групи — до наукового стажування в Берліні та після нього. З праць першої групи помітно, що їх писав “вихованець романістичного семінару”, який головну увагу зосереджував на фольклорі, недооцінюючи географічні та історичні аспекти явищ. Згодом, уже на основі габілітаційної роботи про поховальні звичаї поляків, А. Фішера можна вважати прибічником культурно-історичної наукової школи. Ця зміна наукового світогляду відбулася як під впливом знань, набутих у Берліні, так і завдяки подальшому самовдосконаленню А. Фішера як ученого-етнолога. Так, для більшості його праць 1920–1930-х років, які стосуються народної культури, притаманний уже порівняльно-типологічний метод — порівняння етнографічних явищ досліджуваного народу зі схожими елементами культури інших етносів [12, арк. 9–10; 734, с. 562–563].

У 1916 р. молодого народознавця обрали членом Берлінського антропологічного товариства, в 1920 р. — членом Фізіографічної комісії Варшавського наукового товариства та Історико-філософського відділення Наукового товариства у Львові, а в 1921 р. — членом Антропологічної комісії Польської академії наук у Кракові. Це стало свідченням визнання А. Фішера в тодішніх наукових колах як перспективного вченого (на 1925 р. він мав уже декілька десятків друківаних праць, серед яких — невеликі

брошури, статті, повідомлення та рецензії) й надихнуло його на спробу здобути право викладання етнологічних дисциплін у вищих навчальних закладах Другої Речі Посполитої, зокрема, в Університеті Яна Казімежа у Львові — на кафедрі антропології та етнології [12, арк. 9, 14, 18–20].

Я. Чекановський був добре знайомий з А. Фішером завдяки Народознавчому товариству у Львові. Саме ці вчені 1916 р. спільними зусиллями відновили активну наукову діяльність товариства, яке з 1911 р. перебувало в стагнації. Через нестачу коштів у 1913 р. Народознавче товариство у Львові певний час навіть локалізувалося в помешканні А. Фішера. Наприкінці 1913 р. бібліотеку та збірки товариства перенесли до Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету. Згодом, 30 червня 1917 р., на XVII загальних зборах Народознавчого товариства у Львові обрали його нове керівництво: президента Вільгельма Брухнальського (професор польської філології Львівського університету), віце-президента Я. Чекановського та секретаря А. Фішера [902].

Клопотання щодо своєї габілітації з етнології, завдяки сприянню Я. Чекановського, А. Фішер розпочав 11 лютого 1921 р. Уже 6 квітня, за поданням Я. Чекановського, рада філософського факультету Львівського університету відкритим голосуванням одногосно ухвалила допустити А. Фішера до габілітації й обрала для цієї справи комісію у складі Я. Чекановського, В. Брухнальського, Е. Порембовича, філологів-полоністів Анджея Гавронського та Генрика Улашина, історика Яна Птасьника. Вони мали розглянути необхідні документи А. Фішера, зокрема, список найважливіших праць ученого, програму його майбутніх лекцій і досліджень з етнології та подані А. Фішером наукові розвідки, передусім, його габілітаційну роботу “Поховальні звичаї польського народу. Етнологічна монографія” (1921) [12, арк. 6, 15–15 зв.; 64, арк. 10; 505]. В останній дослідник комплексно проаналізував поховальну обрядовість поляків: розглянув народні уявлення про смерть, зокрема, пов’язані з демонологією; навів прикмети, за якими можна передбачити смерть; проаналізував уявлення про померлих, час і способи винесення покійника з будинку і пов’язані з цим звичаї та обряди; роль вогню, води і т. зв. жертви в поховальній обрядовості; етап власне поховання; оплакування померлого; специфіку поховання допірних мерців та ін. Особливу увагу А. Фішер звернув на пошанування померлих.

Експертна комісія високо оцінила габілітаційну роботу А. Фішера. Рецензенти наголошували на тому, що габілітант зробив не лише етнографічний опис досліджуваного явища (поширений у багатьох тодішніх наукових розвідках), а й дався до порівняння поховальної обрядовості поляків з подібними звичаями та обрядами інших слов’ян (переважно українців), а також балтів, германців і кельтів [12, арк. 9–10]. Згодом, у

1930 р., Ф. Колесса писав про згадану працю А. Фішера так: “Автор уперше зібрав у повну цілість польські похоронні обряди, які порівнює з такими ж обрядами інших, передусім слов’янських народів, а при тім подає доволі широкий огляд (повноти не можна тут вимагати) і групування українських похоронних обрядів, що може послужити вихідною точкою для спеціальної студії в сьому напрямі” [87, с. 9–10]. До речі, проблематику поминальної обрядовості (зі залученням українського етнографічного матеріалу) А. Фішер заторкнув й у своїй пізнішій праці “Свято померлих” (1923) [483; 530].

На основі аналізу праці “Поховальні звичаї польського народу” експертна комісія підготувала подання допустити А. Фішера до габілітаційної дискусії, яке винесла на розгляд ради філософського факультету 13 липня 1921 р. (її засідання тривало з 17³⁰ до 18³⁰ год.). Члени ради одноголосно схвалили його і на цьому ж засіданні відбулася габілітаційна дискусія вченого. Я. Чекановський запитав його про розвиток наукових методів в етнології, етнографічні провінції Океанії та Африки, мовну класифікацію народів Океанії та Індонезії, а також про польські дослідження з ділянки історії народної культури. Наступним узяв слово В. Брухнальський, якого цікавила інформація про культ померлих, польський фольклор і його зв’язки з іншими ділянками народознавства. Е. Порембович, а також професор музикології Адольф Хибінський запитали А. Фішера про ареалогію народних пісень, їхні мелодії та тексти. Після обговорення Я. Чекановський виніс на розгляд ради факультету питання про затвердження габілітаційної дискусії А. Фішера як такої, що відбулася, й допуск ученого до виголошення габілітаційної лекції. Ці пропозиції були схвалені одноголосно [12, арк. 11–12 зв.].

16 липня 1921 р. о 12 год. 15 хв. розпочалося засідання ради філософського факультету Львівського університету, на якому А. Фішер виголосив свою габілітаційну лекцію на тему “Етнологія та її зв’язок зі суміжними науками”. Її зміст можна відтворити на основі статті А. Фішера “Значення етнології для інших наук” (1922) [503]. У ній учений розглянув історію виокремлення етнології як окремої наукової дисципліни, проаналізував такі терміни, як “раса”, “народ” і “культура”, зупинився на різниці між термінами “етнологія” та “етнографія” (надзвичайно важливий на той час проблемі, позаяк різні середовища народознавців тлумачили їх по-різному), охарактеризував відношення етнології до фольклору та народознавства, історії культури, інших гуманітарних наук, зокрема й до історії (таких її напрямів, як історія заселення, первісна історія, історія релігії, історії літератури та мистецтва), сходознавства, мовознавства, класичної філології, соціології, юриспруденції, етнічної психології, а також відношення етнографії до географії та краєзнавства.

Наголосимо, що в майбутньому А. Фішер присвятив низку публікацій визначенню предмета дослідження етнографії та етнології, зв'язку цих дисциплін з географією [456; 492; 498]. Про одну з таких розвідок — “Про уніфікацію визначення і засягу етнографії та етнології”, виголошену А. Фішером як доповідь на Другому конгресі слов'янських географів та етнографів у Празі (1927), Ф. Колесса писав: “Супроти того, що в науковій літературі здавна помічається неоднакове розуміння й визначування обсягу етнографії й етнології, пропонує автор визначати етнографію як описове вивчення матеріальної, соціальної й духовної культури окремих народів, а етнологію як науку, що має порівняльним способом досліджувати культуру різних народів та прямувати до загальних висновків” [89, с. 401]. Наголосимо, що предметний засяг етнології та її зв'язок із суміжними дисциплінами в міжвоєнний період був актуальною проблемою, яка надзвичайно цікавила учених-народознавців. Наприклад, Я. Чекановський на початку 1920-х років опублікував статтю “Антропологія, етнологія, праісторія” [367], а археолог Л. Козловський — “Етнічна проблематика в праісторії” [585].

Після виголошення А. Фішером габілітаційної лекції слово взяв Я. Чекановський, який зазначив, що прочитана лекція відповідає всім вимогам. Він виніс на розгляд ради пропозицію надати А. Фішеру право викладати етнологію та звання доцента етнології Львівського університету, а також звернутися до академічного сенату з проханням прийняти цю ухвалу й надіслати її Міністру віровизнань та освіти для затвердження. Пропозицію Я. Чекановського прийняли та одногolosно схвалили. Декан філософського факультету геолог Зигмунт Вейберг привітав А. Фішера з успішною габілітацією та о 13 год. закрив засідання ради [12, арк. 11 зв.].

Міністерство віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої затвердило габілітацію А. Фішера восени 1921 р. У жовтні цього року він приступив до викладання на кафедрі антропології та етнології Львівського університету як доцент, розвиваючи на ній напрям слов'янської етнографії. Так, обов'язком А. Фішера на цій кафедрі було читання лекцій з етнології та етнографії слов'янських етносів, а також проведення для студентів етнологічних вправ (практичних занять), які він, власне, й запровадив. Тематика лекційних курсів А. Фішера на початку 1920-х років була такою: “Культура польського народу на тлі культури сусідніх народів”, “Календарні звичаї польського народу”, “Слов'янська демонологія”, “Польська народна пісня”, “Казки польського народу” та ін. Лекції та практичні заняття відбувалися здебільшого в лекційній залі Геологічного інституту, а також у Музеї Дзедушицьких. Натомість Я. Чекановський, окрім курсу “Загальна антропологія”, поновив у своїх лекціях загальноетнологічну тематику (“Вступ

до етнографії Африки”, “Етнічна антропологія”, “Етнічна антропологія (Азія і Європа)”), розпочав разом з Б. Росінським проведення краніологічних й антропометричних вправ і практичних вправ в антропологічній лабораторії, об’єднаних з антропологічним семінаром, а також читання курсів “Вступ до біометрії з вправами” та “Вступ до антропометрії”. Додамо, що з 1921/1922 навчального року для студентів спеціальності “Антропологія та етнологія” почав викладати надзвичайний професор доісторичної археології польських земель зі спеціальним оглядом їхньої праісторії Леон Козловський⁷. Через це з третього триместра 1922/1923 навчального року назву спеціальності змінили на “Антропологія, етнологія, праісторія” [12, арк. 32; 34, арк. 7; 656, с. 32–33; 657, с. 27; 658, с. 22; 659, с. 31; 660, с. 23; 662, с. 39].

2.3. КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ УСНОЇ СЛОВЕСНОСТІ, КАФЕДРА ЗООЛОГІЇ ТА АНТРОПОЛОГІЇ

Після розпаду Австро-Угорщини та поразки українців у польсько-українській війні 1918–1919 рр., Галичина з центром у Львові опинилася у складі відновленої Польської держави — Другої Речі Посполитої. Від початку інкорпорації цих теренів її уряд прийняв низку постанов, які обмежували доступ української молоді з гімназійною освітою до навчання у Львівському університеті. Академічний сенат Університету Яна Казімежа у Львові (як й інших вищих шкіл Польщі) ухвалою від 14 серпня 1919 р. дозволив вступати на навчання лише тій молоді, яка мала польське громадянство, а для юнаків — ще й пройшла службу в польському війську, або мала документи про причини звільнення від військового обов’язку. Цю умову 18 вересня 1919 р. підтвердила й ухвала уряду Другої Речі Посполитої. У цьому ж році у Львівському університеті ліквідували всі українські кафедри, а 15 березня 1920 р. рішенням Міністерства віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої утраквістичний Львівський університет перетворили в навчальний заклад з виключно польською мовою викладання. Зважаючи на це, українську молодь фактично позбавили можливості здобувати вищу освіту у Львові, на теренах Польщі загалом. Легальні спроби українського населення Галичини домогтися від польської влади відкриття у Львові окремого українського університету зазнали невдачі. Тому наприкінці 1919 р., з огляду на вказані обмеження, представники української інтелектуальної еліти спробували заснувати Український вільний університет у Празі. Його відкрили в січні 1921 р. у Відні, а через декілька місяців таки перенесли до Праги, чому

⁷ Докладну інформацію про львівський період життя Леона Козловського див. у публікаціях Наталії Білас — провідного знавця історії археологічних студій у Львівському університеті у XIX — першій половині XX ст. [698; 699; 819].

сприяв президент Чехо-Словацької Республіки Томаш Масарик, який, до речі, був дійсним членом НТШ у Львові. Водночас ще 19 серпня 1919 р. представники західноукраїнської інтелігенції — дійсні члени НТШ у Львові Василь Щурат, Іларіон Свенціцький, Іван Крип'якевич, Богдан Барвінський та інші ініціювали створення приватних університетських курсів для українських студентів. Згідно з проектом цих курсів, на їхньому філософському (“філософічному”) факультеті мали викладати, зокрема, народознавці Філарет Колесса (щотижневий двогодинний курс “Українські думи” для студентів спеціальності “Українська мова і література”) та Іван Раковський (курс “Антропология” або “Зоология” для студентів спеціальності “Природні науки”, також дві години щотижня) [60; 856, с. 59–60].

Набір студентів на українські університетські курси на 1919/1920 навчальний рік, без офіційного дозволу влади Другої Речі Посполитої, оголосили 20 вересня 1919 р. Керівником курсів став відомий український літературознавець, тодішній голова НТШ у Львові В. Щурат. Курси склалися з трьох факультетів (виділів): уже згаданого філософського (“філософічного”), юридичного (“правничого”) та медичного, на кожному з яких існувало декілька кафедр. У структурі філософського факультету організували й кафедри народознавчого спрямування — кафедру української усної словесності під керівництвом Ф. Колесси і кафедру зоології та антропології, яку очолив І. Раковський. Ф. Колесса відповідав за лекційний курс “Огляд української народньої поезії” (дві години щотижня), а І. Раковський — за курси “Погляд на звіриний світ” (три години щотижня), “Погляд на людські раси” (дві години щотижня), “Основи передісторії” (дві години щотижня), а також “Зоология систематична”, “Первозвірі”, “Антропология загальна” та “Доісторична людина” [122, с. 89; 722, с. 27–28].

Філарет Колесса народився 17 липня 1871 р. у с. Татарське (нині с. Піщани Стрийського р-ну Львівської обл.) у родині священика Михайла Колесси та Марії з дому Менцинських. Після закінчення Стрийської гімназії, з 8 жовтня 1892 р. до 18 липня 1896 р. навчався на філософському факультеті Львівського університету, здобувши фах гімназійного учителя української та класичної філології. Упродовж 1898–1929 рр., з невеликими перервами, життя Ф. Колесси було пов'язане саме з гімназійною освітою: спершу він викладав як суплент (заступник учителя) в Українській академічній гімназії у Львові, згодом — як суплент і дійсний учитель у гімназіях Стрия та Самбора, а в 1907 р. повернувся до викладання (вже як гімназійний професор) до львівської академічної гімназії. Ф. Колесса постійно вдосконалював свої знання з народознавства. У 1906–1907 рр. він стажувався на філософському факультеті Віденського університету, де відвідував слов'янський семінар відомого хорватського

мовознавця, професора Ватрослава Ягича та музикологічний семінар чеського музичного критика, професора Гвідо Адлера. У 1907 р. проходив стажування з музичної етнографії в університетах Стокгольма та Берліна. В Інституті психології Берлінського університету вчений познайомився з доробком німецького психолога, теоретика музики Карла Штумпфа та німецького етномузикознавця Еріха Моріца фон Горнбостеля, які описали новітні методи музичної етнографії. Перебування у Стокгольмі Ф. Колесса використав також для опрацювання матеріалів з історії козацтва з фондів Шведського державного архіву. Під час Першої світової війни дослідник перебував у Відні, вивчаючи у Віденському фонографічному архіві при Австрійській академії наук праці з методики записування народних пісень. 21 березня 1918 р., на підставі захисту роботи про віршову й музичну форми українських народних дум, йому надали ступінь доктора філософії в галузі слов'янської філології [24, арк. 1–1 зв.; 25, арк. 2–2 зв., 4].

Станом на 1919 р. Ф. Колесса був уже автором багатьох праць з етномузикології, фольклористики та етнографії у виданнях НТШ у Львові, зокрема, “Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах стрийського пов[іта]” (1898) [91], “Мельодії гаївок, схоплені на фонограф Йосифом Роздольським” (1909) [92], “Про мельодії гаївок” (1909) [97], “Мелодії українських народних дум” (1910, 1913) [93; 94], “Про музичну форму українських народних пісень з Поділля, Холмщини й Підляся” (1916) [98].

Уже викладаючи на українських приватних університетських курсах, 1920 р. учений опублікував монографію “Українські народні думи” [102]. Найімовірніше, матеріали більшості цих досліджень Ф. Колесса використовував під час підготовки лекцій, які читав українським студентам. Проте їхньою основою, вочевидь, була праця “Огляд українсько-руської народної поезії” [96], опублікована ще 1905 р. (саме так називався і лекційний курс Ф. Колесси). Вона є, фактично, підручником з української фольклористики, який був необхідний для інституалізації народознавчих дисциплін на початку ХХ ст., їхнього утвердження в системі університетської освіти [705, с. 165].

“Огляд українсько-руської народної поезії” складається з чотирьох частин. На початку книжки Ф. Колесса намагався в науково-популярному стилі стисло відповісти на питання “Що таке народні пісні?”, а далі звернувся власне до українського пісенного фольклору. Для передачі його специфіки вчений поділив “увесь пісенний матеріал на [...] пять головних відділів”: обрядові й релігійні пісні (колядки, щедрівки, веснянки та гагілки, купальські й обжинкові пісні, “поганські пісні, змінені на лад християнський”, власне християнські пісні), історичні та політичні пісні (давньоруські, козацькі, гайдамацькі, рекрутські, панщизняні, “пісні про волю”), станові пісні (зокрема, чумацькі й ремісницькі), пісні з родинно-

го та особистого життя (весільні, любовні), мандрівні пісні (наприклад, балада про вбивство жінки чоловіком за намовою матері тощо). Дослідник зробив характеристику кожної з п'яти зазначених груп українських народних пісень, намагаючись виокремити в них історично давніші й новіші мотиви. У висновках до "Огляду українсько-руської народної поезії" Ф. Колесса зазначив: "Народна поезія єсть сильним сполучником усіх трийцяти мільонів українсько-руського народу, що живе збитою масою на широких просторах своєї прадідної землі від Попраду і Сяну на заході аж поза Дон на сході, від Нарви і Припети на півночі, аж по Тису, Чорне й Азовске море та кубанські степи на полудні" [96, с. 270].

Інший викладач-народознавець українських приватних університетських курсів — Іван Раковський, народився 24 серпня 1874 р. у с. Протеси (нині Жидачівського р-ну Львівської обл.) у сім'ї священика Альбіна Раковського та Антоніни з дому Огоновських. Мати І. Раковського була донькою пароха с. Чагорова (нині Рогатинського р-ну Івано-Франківської обл.) Михайла Огоновського, брата професора Львівського університету Омеляна Огоновського. Початкову освіту І. Раковський здобув у школі с. Чагорова упродовж 1880–1884 рр., після чого навчався спершу в Станіславівській гімназії (1884–1886), згодом — в Українській академічній гімназії у Львові (1886–1892), де його однокласником був В. Щурат [722, с. 11–12].

22 червня 1892 р. І. Раковський вступив на філософський факультет Львівського університету, де розпочав вивчати природничі науки. Серед його викладачів були зоологи Бенедикт Дибовський та Юзеф Нусбаум, ботанік Теофіль Цесельський, хімік Броніслав Радзішевський, анатом Генрик Кадий, соматолог Йозеф Шпільман. Водночас І. Раковський відвідував лекції й учених-гуманітаріїв: М. Грушевського, О. Колесси, Р. Пілята, Р. М. Вернера та ін. І все ж найбільший вплив на вибір І. Раковським його майбутнього фаху мали лекційні курси та практичні заняття Б. Дибовського з ділянок зоології та антропології, серед них — "Будова людини як свідчення її родового розвитку" (літній семестр 1893/1894 навчального року) та "Про раси первісної людини" (літній семестр 1895/1896 навчального року). Навчаючись в університеті, І. Раковський розпочав науководслідницьку роботу в лабораторії Зоологічного кабінету під керівництвом Б. Дибовського. Цей професор навіть запропонував академічному сенату університету призначити молодого вченого своїм асистентом, проте, довідавшись, що той українець, — відмовився від свого задуму. Справа в тому, що тодішнє національно-політичне протистояння між українцями та поляками в Галичині (зокрема, боротьба за Український університет у Львові) було надзвичайно гострим. Особливо активно в ньому брали участь студентські товариства. До речі, під час навчання у Львівському

університеті І. Раковський був ініціатором об'єднання українських студентських товариств "Ватра" (було під впливом народовців) та "Академічне братство" (в якому найвпливовіші позиції займали радикали) у товариство "Академічна громада" (1896), яке очолив [305, s. 34; 309, s. 39; 722, с. 12–13; 733; 835, с. 125].

І. Раковський закінчив філософський факультет Львівського університету 1897 р., а 16 грудня 1899 р. склав іспити на посаду вчителя природознавства, фізики та математики в реальних школах з польською та українською мовами викладання. Вже з 1896 р., тобто ще навчаючись, він обіймав посаду суплента Української академічної гімназії у Львові. Згодом, у 1898–1908 рр., був учителем Української гімназії в Коломиї, а в 1910–1928 рр. повернувся до викладання в Українській академічній гімназії у Львові, але вже як гімназійний професор [722, с. 12, 24].

Упродовж усієї першої третини ХХ ст. І. Раковський активно співпрацював з НТШ у Львові. На початку ХХ ст. він (разом з Федором Вовком, Іваном Верхратським, Володимиром Шухевичем та іншими українськими народознавцями) став членом новоствореної Фізіографічної комісії товариства, яка мала спеціалізуватися, серед іншого, в галузі антропології. Одним із завдань комісії була допомога Ф. Вовку, якщо б він вирішив продовжити польові антропологічні дослідження на західноукраїнських землях, розпочаті 1903 р. Наголосимо, що під час цієї експедиції видатному антропологу допомагав й І. Раковський, який у 1906 р. продовжив збирати польові антропологічні матеріали на теренах тодішніх Коломийського та Станіславівського повітів. Після переїзду 1908 р. до Львова (на запрошення голови НТШ у Львові М. Грушевського), молодий учений провів ще низку польових антропологічних експедицій – на теренах Бродівського (1909) та Збарзького (1910) повітів. На підставі отриманих матеріалів він дійшов висновку, що на галицькій частині Волині побутує "доволі чистий український тип, без московських та монгольських домішок, із чистою українською мовою", й місцевих українців "треба зачислити до типу галицьких гуцулів" [716, с. 417–419, 422–423, 426–427, 430].

У 1912–1913 рр. на запрошення Ф. Вовка І. Раковський стажувався у Петербурзькому університеті. Тут він опрацював остеологічні залишки угро-фінських племен Тоншаєвської волості Костромської губернії, опублікувавши 1918 р. у "Матеріялах до української етнології" першу частину своєї праці "Кости черемісів з давніх гробів у Тоншаєві Костромської губернії" [129]. Наголосимо, що з "Матеріялами до української етнології" І. Раковський співпрацював надзвичайно тісно. Так, ще 25 червня 1914 р. Етнографічна комісія НТШ у Львові ухвалила, щоб з осені 1914 р. у виданні впровадили окремий "антропольогічний відділ",

редактором якого мав стати саме І. Раковський (через це у 1920-х роках назву видання змінили на “Матеріяли до етнології й антропології”) [716, с. 415]. Проте найбільшим науковим досягненням ученого стала праця “Расовість слов’ян” (1919) [131]. Відзначимо, що напередодні публікації цього ґрунтового дослідження, у 1915 р. та 1917 р. світ побачила науково-популярна розвідка І. Раковського “Расовість українців” [132]. Названа праця мала не лише наукове, а й суспільно-політичне значення, адже в ній учений відстоював ідею окремішності українського етносу, передусім від поляків і росіян. Для цього дослідник спробував проаналізувати українців з погляду різноманітних наук: історії (український народ розвивався самостійно, утворивши власну державу — спершу під владою князів, а згодом — козацьку республіку), мовознавства (українська мова — самостійна слов’янська мова, найближче споріднена з південнослов’янськими мовами), географії, економіки та психології (природні умови вплинули на розвиток звичаїв, обрядів і ментальності українців, які, за своїми заняттями, є переважно хліборобами).

Отже, на час викладання на українських приватних університетських курсах І. Раковський мав значний науковий доробок, а також великий досвід педагогічної та польової антропологічної роботи. Ще перебуваючи в Коломиї, він з 1905 р. викладав у місцевому Народному (“Людovому”) університеті (щонеділі проводив “загальнозрозумілі наукові виклади” з валеології для широкого загалу — робітників і селян), а 1918 р. його призначили завідувачем кафедри зоології та антропології новоствореного українського університету в Кам’янці-Подільському. Однак воєнні дії перешкодили вченому обійняти цю посаду [722, с. 21–22, 27].

Як уже зазначалося, на українських приватних університетських курсах І. Раковський викладав предмети, пов’язані з біологією та антропологією (до Другої світової війни вона була на межі історії та природничих наук). Своє розуміння зв’язку цих наукових дисциплін (з позицій позитивізму) вчений виклав в окремій статті “Історія а природничі науки” (1908), в якій писав: “Розвій людськості залежить від змін і розвою умовин життя, що полягають на космологічному, геологічному й органічному розвою нашої землі. Клімат, географічне положенє, засоби життя й усі иньші чинники, що обусловлюють розвій всіх живин — се основні чинники й людського розвою. Основні закони розвою всіх живин однакові, а їх розслід належить до біології” [128, с. 107]. Серед цих законів учений виокремив закони безперервного розвитку, боротьби за існування, спадковості, поділу праці, пристосування до умов життя та природного відбору. На думку І. Раковського, саме на ці “біологічні” закони мусить опиратися історія, будучи, таким чином, “історією розвою одного рода живин: Homo sapiens”. Така історія має бути еволюційною (досліджувати всі прояви життя

людських спільнот від давнини до сучасності), біологічною (розглядати розвиток народів як суспільно-духовний витвір життя *Homo sapiens*) та антропологічною (пояснювати, як людська природа, з одного боку, та расові чинники, з іншого, обумовлюють розвиток народів).

У характеризованій праці І. Раковський торкнувся й питання расових ознак. Зокрема, він писав: “Расові прикмети — се вислід предовгого передісторичного розвою, витворені твердою боротьбою за існуванє та безпощадним добором, віками утрівалені пристосуванєм до найтяжших житєвих обставин, серед яких жила первісна людськість, вони передають ся законом спадковости аж до нинішніх часів, творять основу, та заразом і границі діланя і впливів господарських, політичних і иньших суспільних обставин, що ділаючи протягом розмірне короткої історичної доби, спричинюють безконечну диференціяцію народів, надаючи їм у всякій час відмінні прикмети питомої культури й цивілізації” [128, с. 108].

На заняттях курсу “Доісторична людина” І. Раковський, вочевидь, особливу увагу зосереджував на т. зв. неандрійцях (неандертальцях). Наприклад, у своїй пізнішій праці “Новий світогляд сьогочасної науки” (1947) дослідник зазначав: “Про первісну людину маємо достатні дані, на основі її костей і її приладів, знайдених в шарах діювіальної доби. Найстаріші наші предки були т. зв. неандрійці, названі так від річки Неандер в Німеччині, в долині якої найдено перші їхні кості. Вони були присадкуваті, кремезні, з великою головою з низьким, взад похиленим чолом і грубими, вистаючими щелепами. Жили вони диким, майже звірячим життям: ховалися по печерах, не знали ні вогню, ні заліза, вживали топірців і ножиків із лупаного креміння, живилися рослинами і сирим м’ясом вбитих тварин і вкривалися їх шкурою [...]. А коли льодова доба скінчилася [...] зі сходу, з Азії, а може таки з українських степів, розходить ся по Європі нова порода людини, т. зв. оріняцька, від місцевості Оріняк в південній Франції, де вперше знайшли дотичні кості. Ця порода, з широким, піднесеним чолом і слабо виступаючими щелепами, певно дуже причинилася до витворення й устійнення нинішнього вигляду людини” [130, с. 149].

Загальні ідеї лекційного курсу І. Раковського “Погляд на людські раси” можна відтворити на основі його праць про расовість. Учений писав: “Від давніх віків розрізняють люде пять людських рас: білу або кавказську, чорну або муринську, жовту або монгольську, буру або маляйську та червону або індійську”. [132, с. 112]. Далі він зазначив, що населення світу можна згрупувати також у “круглоголову” (брахікефали, “у яких лобина круглява”) та “довгоголову” (доліхокефали, “у яких лобина подовгувата”) раси, які в своєму складі мають окремі “породи”, відмінні зростом, пігментацією шкіри, очей та волосся, формою обличчя, й саме змішання цих “порід” є причиною виникнення “антропольогічних від-

мін". І. Раковський писав, що в цьому відношенні Європа є надзвичайно строкатою. Її північно-західні терени населяє "германська порода людей" (їй притаманний високий зріст, довгоголовість, світла пігментація волосся та очей, довгий ніс; приклад — англійці, скандинавські етноси, населення північної та центральної Німеччини), північно-східні — "фінська порода людей" (її характеризує низький зріст, довгоголовість, світла пігментація волосся та очей, коротке та широке обличчя і малий кирпатий ніс; приклад — фіни, частково росіяни та поляки), а центральні та південні — "середземноморська раса" (для її представників характерні низький зріст, вони — чорняві брахікефали, з видовженим обличчям і довгим носом; приклад — французи, італійці, греки).

Аналізуючи антропологічний тип українців, І. Раковський зазначив: "Від Віслока аж до Кубані і від верхів'я Дніпра аж по Чорне Море весь наш український нарід уявляє в основі одноцільний антропологічний тип. Найчастіше заховався сей український тип в горах Карпатах та по обох боках тих гір, на Підгір'ю та на угорській Україні; далі бачимо його на Покутю і на Буковині, на цілім Поділлі, Київщині, Полтавщині, і Харківщині — словом на цілій неперервній полосі: від Віслока по Донець, що проходить самою серединою нашої України, а відтак аж на Кубані (нащадки запорожські)" [132, с. 114]. За цією смугою український тип змішується з антропологічними ознаками сусіднього населення. Загалом же для українського антропологічного типу характерні такі ознаки, як високий зріст, смаглява шкіра, чорняве густе хвилясте волосся, брахікефалія, видовжене обличчя (особливо його нижня частина) з високим і широким чолом, темні, часто карі очі, тонкий видовжений ніс, малі вуха, губи помірної товщини (І. Раковський наголошував, що, характеризуючи український антропологічний тип, він мав на увазі селянство, натомість серед представників української інтелігенції є багато польських, німецьких та російських домішок). За твердженням ученого, з погляду антропології найближчими до українців є серби і хорвати ("сербохорвати"), словенці (з домішками "германської раси"), болгары та боснійці (з домішками "турецької породи"). Українців і південнослов'янські етноси він зараховував до "адрийської" (адриатичної чи динарської) або ж до "славянської людської породи"⁸.

⁸ У другій половині 1920-х років погляди І. Раковського на антропологічний склад українців дещо змінилися. Тоді він стверджував, що український етнос сформувався щонайменше з шести головних європейських антропологічних типів, основним серед яких, поза сумнівом, був адриатичний ("адриатицький"), до якого належало 44,5% українців. Натомість 22% були представниками альпійського типу (темнопігментовані брахікефали, але нижчого зросту). За твердженням ученого, ці два антропологічні типи доцільно об'єднувати в один "альпо-адриатицький" антропологічний тип, який можна окреслити, як "український" [771, с. 47].

Натомість росіяни та поляки, на переконання І. Раковського, мали відповідно більшою чи меншою мірою домішки “фінської раси”. Розглядаючи питання виникнення цієї антропологічної специфіки, дослідник стверджував, що прабатьківщиною представників “смаглявих і темноволосих рас” є Центральна чи Південна Азія, звідки в давнину вони перекочували на терени Європи, зайнявши Середземномор’я. Саме за цими племенами рухалися й праслов’яни, які розселилися від Кавказу й Дону аж по Адріатичне море. У Європі праслов’яни зіткнулися з “породою людей північного походження” (низькорослими, довгоголовими та світлопігментованими), й відтіснивши їх, заселили територію до берегів Балтійського моря. Завдяки змішанню праслов’ян з місцевими племенами (зокрема, германськими і фінськими), виникла низка слов’янських етносів (словаки, лужичани, поляки, росіяни та ін.).

Створення у Львові окремих приватних університетських курсів для українських студентів непокоїло владу Другої Речі Посполитої та керівництво Університету Яна Казімежа у Львові. Його ректор Емануель Махек на початку квітня 1921 р. зустрівся з делегацією студентського товариства “Академічна громада”, серед вимог якої були: відновлення у Львівському університеті усіх українських кафедр, які існували за часів Австро-Угорщини, та зарахування до університету українських студентів, незалежно від того, в якому війську вони служили. Е. Махек відхилив ці вимоги, після чого з 1 травня 1921 р. українська громадськість оголосила Університету Яна Казімежа у Львові бойкот. Тоді ж представники західноукраїнської інтелігенції намагалися легалізувати українські приватні університетські курси, які діяли нелегально після заборони польською поліцією. 1 липня 1921 р. на курсах закінчився перший навчальний рік. Саме на початку липня 1921 р. у Львові відбувся Крайовий студентський з’їзд, на якому львівські студентські товариства вирішили продовжити бойкот Університету Яна Казімежа у Львові та створити окремий Український університет у Львові. До його структури ввійшли три факультети українських приватних університетських курсів: філософський (“філософічний”), юридичний (“правничий”) та медичний, а згодом ще й новостворений технічний факультет (“технічні студії”). На засіданні професорів українських приватних університетських курсів обрали академічний сенат Українського університету у Львові (до нього увійшов й І. Раковський), ректора та деканів факультетів. Першим ректором новоствореного університету став В. Щурат (пізніше його очолювали медик Мар’ян Панчишин і юрист Євген Давидяк). Канцелярію Українського університету у Львові розмістили у приміщенні “Академічної громади”, тому польська влада незабаром ліквідувала це товариство. Записи на навчання розпочалися 15 вересня 1921 р. Польська поліція

відповіла на це арештами українських студентів і викладачів. Незважаючи на репресії, 1921/1922 навчальний рік закінчився 30 червня 1922 р. [122, с. 151; 722, с. 32; 856, с. 60–61].

До професорсько-викладацького складу Українського університету у Львові належали надзвичайні, звичайні та почесні професори, а також доценти та викладачі. У кафедральній структурі навчального закладу залишилися, фактично, ті самі кафедри, які забезпечували діяльність українських приватних університетських курсів, зокрема, очолені Ф. Колессою та І. Раковським. Наприклад, Ф. Колесса читав для студентів спеціальності “Україністика” філософського факультету курс лекцій “Огляд української народної поезії” (дві години щотижня), а І. Раковський — для студентів спеціальності “Природа й географія” — лекційні курси “Загальна антропология” (година щотижня) та “Доісторичний чоловік” (година щотижня) [122, с. 107, 109].

Через переслідування польською поліцією заняття в Українському університеті у Львові проводили в умовах суворої конспірації в різних місцях Львова, зокрема, в Академічному домі на вулиці Супінського (нині М. Коцюбинського), Товаристві наукових викладів імені Петра Могили на вулиці Чарнецького (нині В. Винниченка), товаристві “Просвіта” на вулиці Руській та ін. [741, с. 20] І. Раковський часто читав студентам лекції у своїй квартирі в будинку на вулиці Листопада, 31 (нині вул. Є. Коновальця, 31). Дослідник І. Головацький писав: “Його [І. Раковського. — *P. T.*] приватне мешкання завжди було пристосоване для того (проведення занять для студентів. — *P. T.*), воно представляло собою і зоологічну лабораторію, і лекційну аудиторію. На стінах були порозвішувані численні таблиці, а на столах і полицях — колекції зоологічних препаратів, в доповненні була величезна фахово дібрана бібліотека, завжди доступна для користування студентами” [722, с. 28].

Особливого тиску з боку польської влади Український університет у Львові зазнав з кінця 1922 р. Показовими в цьому відношенні є події середини жовтня зазначеного року. На 15 жовтня (під виглядом лекцій у Товаристві наукових викладів імені Петра Могили) в Українському університеті у Львові запланували інавгурацію нового навчального року (в залі Музичного товариства імені Лисенка мала відбутися промова ректора університету В. Щурата та професора І. Свенціцького). Поліція не дозволила виголосити ці лекції. Людей, які зібралися під будівлю Музичного товариства, вона не допустила всередину будівлі, а І. Раковському, як тодішньому голові Товариства наукових викладів імені Петра Могили, заборонила в майбутньому організовувати будь-які заняття. У відповідь студенти та представники української громадськості влаштували демонстрацію та ходу протесту вулицями Львова. З метою

подолання репресивного тиску польської влади на Український університет у Львові його академічний сенат ще 15 листопада 1922 р. надіслав меморіал зі скаргами до Ліги Націй у Женеві. Однак протестні спроби не увінчались успіхом [722, с. 29; 856, с. 63].

У липні 1923 р. за розпорядженням Кураторії Львівської шкільної округи (на вимогу польської поліції) І. Раковському та іншим викладачам Української академічної гімназії у Львові заборонили викладати в Українському університеті у Львові під загрозою звільнення з роботи та проведення дисциплінарного розслідування. Проте навчання в університеті тривало. Після визнання 14 березня 1923 р. Радою послів Антанти прав Польщі на Галичину становище українців у краї погіршилося. Через посилення репресій у липні 1925 р. викладання в Українському університеті у Львові припинили на необмежений час. 27 травня 1925 р. відбулися збори, на яких представники західноукраїнської інтелігенції обговорили питання подальшої долі навчального закладу, зокрема, можливість його закриття. В українській історіографії саме 1925 р. утвердився як рік припинення роботи Українського університету у Львові. Існують думки дослідників, що цей навчальний заклад перестав існувати 1926 р. Натомість останній ректор Українського університету у Львові Є. Давидяк зазначав, що він обіймав посаду його ректора до 1927 р. [722, с. 29–30, 33; 856, с. 63].

Наголосимо, що свого часу Є. Давидяк про Ф. Колессу писав таке: “Д[окто]р Філарет Колесса [...] займав кафедру укр[аїнської] усної словесности на філософічному факультеті У[країнського] У[ніверситету] й викладав у 1919–1925 рр. укр[аїнську] усну словесність” [25, арк. 9]. Вочевидь, тут мова йде про викладання Ф. Колесси, починаючи ще з українських університетських курсів, організованих у 1919 р., які 1921 р. реорганізували в Український університет у Львові. Натомість сам Ф. Колесса в особистому листку з обліку кадрів Львівського державного університету імені Івана Франка за 1940 р. писав, що посаду професора в Українському університеті у Львові він обіймав лише з 1 жовтня 1921 р. до 30 червня 1922 р. [24, арк. 1 зв.], тобто один навчальний рік. Зважаючи на розбіжності в датуванні діяльності Українського університету у Львові загалом і його кафедр народознавчого спрямування зокрема, усвідомлюємо, що порушена тематика потребує окремого ґрунтовного дослідження.

Насамкінець коротко згадаємо про подальшу долю професора зоології та антропології Українського університету у Львові І. Раковського (життя Ф. Колесси було тісно пов'язане з Львівським університетом упродовж 1939–1947 рр., тому про долю цього вченого йтиметься у четвертому розділі пропонованої праці). У 1925–1926 рр. І. Раковський викладав в Українській таємній вищій технічній школі. Впродовж 1930–1935 рр. він був головним редактором “Української загальної енциклопедії” (Львів;

Станіславів; Коломия, 1930–1935. Т. 1–3), а у 1935–1940 рр. очолював НТШ у Львові. У 1940 р. дослідник емігрував: жив у Польщі (1940–1944), Австрії (1944–1948), Німеччині (1948), США (1948–1949). У 1947–1949 рр. був головою НТШ в Америці, обраний почесним членом товариства. Помер І. Раковський 28 лютого 1949 р. у м. Ньюарк, штат Нью-Джерсі (США) [722, с. 197–198].

Отже, розвиток етнології у Львові наприкінці XIX — на початку XX ст. зумовив відкриття у Львівському університеті окремої кафедри етнології, що відбулося в руслі структурної організації в навчальному закладі наукових напрямів, пов'язаних з дописемним періодом історії. Зважаючи на політичний вплив поляків у Королівстві Галичини і Лодомерії, новостворена кафедра етнології була з польською мовою викладання, а її завідувачем став тогочасний провідний польський етнолог Станіслав Цішевський. Наукові погляди цього вченого розвивалися в контексті головних тодішніх етнологічних наукових шкіл, особливо еволюціонізму. Великої ваги для етнологічних досліджень С. Цішевський надавав мовознавству. Тематика його лекцій охоплювала переважно питання загальної етнології, натомість практичні заняття стосувалися етнографії поляків. Зважаючи на короткотривалість існування кафедри етнології під керівництвом С. Цішевського (1910–1912), вона не мала великого впливу на формування наукового народознавчого середовища Львова. Але, позаяк практичні заняття, які проводив С. Цішевський, відвідував А. Фішер, можна стверджувати про безперервну тяглість традиції кафедри етнології у Львівському університеті з 1910 р.

Лише з утворенням у 1913 р. кафедри антропології та етнології під керівництвом Яна Чекановського у Львівському університеті утвердилося систематичне викладання етнологічної проблематики. Спершу, зважаючи на наукові зацікавлення Я. Чекановського, в навчальних програмах кафедри переважали антропологічні дисципліни та загальна етнологія, натомість з початком роботи на ній А. Фішера значно розширилася тематика, пов'язана зі слов'янською етнографією. Велике значення для розвитку етнології у Львівському університеті мав Антропологічно-етнологічний інститут під керівництвом Я. Чекановського, створений при кафедрі антропології та етнології з метою організації наукових досліджень студентів і викладачів. Цей підрозділ сприяв розвитку в майбутніх народознавців практичних умінь і навичок для проведення польових досліджень, а також був тим осередком, навколо якого почала формуватися наукова школа Я. Чекановського.

Важливою подією для розвитку народознавчих підрозділів Львівського університету стало відродження у середині 1910-х років, завдяки зусиллям Я. Чекановського та А. Фішера, активної діяльності

Народознавчого товариства у Львові. Можна твердити, що з того часу й до 1939 р. головним осередком товариства були етнологічні та антропологічні кафедри й інститути Львівського університету, а зв'язок Народознавче товариство у Львові — Львівський університет став настільки міцним, що їхню тогочасну історію неможливо розмежувати.

Розпад Австро-Угорської монархії та перехід частини західноукраїнських земель із центром у Львові під владу Другої Речі Посполитої спричинили обмеження прав українського населення краю у здобутті вищої освіти, зокрема, у Львівському університеті (Університеті Яна Казімежа у Львові). Зважаючи на це, представники західноукраїнської інтелігенції в 1919 р. організували українські приватні університетські курси, перетворені 1921 р. в Український університет у Львові (позаяк між Українським університетом у Львові та згаданими курсами існувала тотожність у факультетській структурі та викладацькому складі, вважаємо можливим вживати термін “Український університет у Львові” стосовно організації таємного навчання українських студентів у 1919–1920-х роках). Народознавчі дисципліни в межах Українського університету у Львові забезпечували провідні українські народознавці Філарет Колесса (українська фольклористика) та Іван Раковський (антропологія). Власне етнологічна проблематика тут не вивчалася.

Українські приватні університетські курси та Український університет у Львові необхідно розглядати як невід'ємну складову історії Львівського університету, а їхні кафедри народознавчого спрямування (поряд з кафедрами Університету Яна Казімежа у Львові) — як частини генеалогії кафедр етнології та української фольклористики імені академіка Філарета Колесси Львівського національного університету імені Івана Франка.

Адам ФШЕР;
Роман ГАРАСИМЧУК; Ростислав ЄНДИК;
Катерина МАТЕЙКО

**ЕТНОЛОГІЧНІ
ОСЕРЕДКИ НА ЧОЛІ З
АДАМОМ ФІШЕРОМ ТА
ЯНОМ ЧЕКАНОВСЬКИМ
(1924–1939)**

Бул. Костюшка
(не змінювала назву)

3.1. КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ

На середину 1924 р. в Університеті Яна Казімежа у Львові існувала лише одна кафедра, викладачі якої спеціалізувались на викладанні етнологічної проблематики — кафедра антропології та етнології. Фаховий етнолог А. Фішер як її доцент усвідомлював, що для розвитку етнології в університеті необхідно заснувати окрему кафедру, пріоритетним напрямом наукових досліджень якої буде не етнічна антропологія чи проблеми загальної етнології (як на кафедрі Я. Чекановського), а студіювання традиційної культури слов'янських етносів, чому сприяло територіально-географічне розміщення Львівського університету. Розгортання справжніх наукових досліджень у цьому напрямі потребувало не лише створення окремої кафедри суто етнологічного спрямування, а також, що було надзвичайно важливим, окремого наукового інституту, працівники якого займалися б польовими етнографічними дослідженнями слов'янських етнічних земель і теоретичним опрацюванням зібраних матеріалів. Створення окремої кафедри етнології під керівництвом А. Фішера на загальноуніверситетському рівні ініціювали влітку 1923 р. На засіданні академічного сенату Львівського університету декан філософського факультету, геолог та етнолог Юзеф Семірадський виніс на розгляд рішення факультетської ради від 20 червня 1923 р. про номінування А. Фішера надзвичайним професором етнології з особливим оглядом слов'янської етнографії з проханням, щоб академічний сенат університету поклопотав щодо цього перед Міністерством віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої. Члени академічного сенату підтримали цю пропозицію одногосно, й 23 червня 1923 р. відповідне клопотання скерували до Міністерства. До нього долучили рекомендацію А. Фішеру від Яна Станіслава Бистроня, на той час єдиного у Другій Речі Посполитій професора етнології (завідував кафедрою у Познанському університеті) [18, арк. 27 зв.; 64, арк. 21, 28, 29].

Піділ кафедри антропології та етнології був можливим і завдяки активній діяльності Антропологічно-етнологічного інституту при ній [376, s. 183]. Окрім старшого асистента Б. Росінського та молод-

шого асистента К. Собольського, в інституті працювали волонтерами студенти-антропологи Станіслав Клімек та Мартина Григльшевська. Я. Чекановський сподівався також на габілітацію Б. Росінського, яка відбулася 1925 р. на підставі дослідження “Доісторичний і сучасний острів Крит з антропологічного погляду” [628; 629]. Його автор охарактеризував антропологічні особливості населення Криту на основі праць Ф. Лушана, а також аналізу краніологічного матеріалу, датованого середньомінойською добою (бл. 2000–1580 рр. до н. е.), і черепів сучасного населення острова з каплиць цвинтарів міст Іракліон та Кидонія. У своїй праці Б. Росінський дійшов висновку, що в давнину населення Криту належало до середземноморського антропологічного типу. Заселення острова відбувалося з Європи, адже в неоліті подібне за антропологічними ознаками до критського населення жило на Балканському півострові та на теренах Центральної Європи. Упродовж історії населення Криту зазнало значних змін: відбулася його індоевропеїзація, яка відобразилася в наявності північноєвропейських та інших домішок у переважаючому середземноморському антропологічному типі. Заздалегідь додамо, що 26 лютого 1926 р. Б. Росінського номінували доцентом з правом викладання у Львівському університеті [31, арк. 6; 32, арк. 3, 6; 373, s. 191–192; 590, s. 125].

А. Фішера номінували надзвичайним професором етнології зі спеціальним оглядом етнографії польських земель 14 травня 1924 р., остаточно затвердивши своє рішення 1 червня цього ж року. Обидві дати можна вважати початком діяльності окремої кафедри етнології (або етнології зі спеціальним оглядом етнографії польських земель). Одразу після створення кафедри при ній відкрили Етнологічний інститут під керівництвом А. Фішера [12, арк. 149 зв.; 386, s. 183].

Мовлячи про кафедру етнології, маємо на увазі лише навчальний процес, який забезпечував спершу один професор — А. Фішер. До початку 1930-х років його помічником на кафедрі був молодший асистент Етнологічного інституту Альфред Бахман (зокрема, в 1929/1930 навчальному році він допомагав А. Фішеру проводити вправи з ділянки етнографічного картографування), а згодом — і Я. Фальковський⁹: спершу як асистент

⁹ Ян Фальковський народився 15 липня 1901 р. у Львові в сім'ї Альфреда Людомира Яна Канти Фальковського та Зоф'ї з дому Заржицьких. При хрещенні майбутній етнолог отримав ім'я Ян Канти Еміль Альфред. Після здобуття середньої освіти, в 1912/1913 навчальному році Я. Фальковський вступив до польської Четвертої гімназії у Львові. Під час російської окупації Галичини, навчався у Львівській приватній гімназії імені Красінського. Наприкінці грудня 1915 р., перервавши навчання, вступив до Польських легіонів (у чотирнадцятирічному віці, на чому наголошував і А. Фішер [11, арк. 141]), і з січня 1916 р. був у складі Четвертого батальйону Першої бригади. В лютому 1917 р. Я. Фальковського перевели до Польського допоміжного корпусу, згодом він перебував у

(власне помічник А. Фішера), а з 1938 р. — у статусі доцента. З 1934/1935 навчального року Я. Фальковський систематично допомагав А. Фішеру проводити щотижневі двогодинні практичні заняття (вправи з ділянки етнографії Польщі) для студентів спеціальності “Антропология, етнология, праистория” (у 1937/1938 навчальному році замість них проводили вправи з ділянки слов’янської етнографії) [663; 665; 666; 668; 670–674; 676; 677; 679; 681; 682; 684; 685].

Декілька місяців (червень–жовтень 1924 р.) новостворена кафедра етнології була в структурі філософського факультету, а після його поділу восени 1924 р. на гуманітарний та математично-природничий факультети, — у складі гуманітарного факультету. Зважаючи на те, що впродовж 1924–1930 рр. А. Фішер був надзвичайним професором, в ці роки кафедра етнології фігурує в деяких джерелах як “надзвичайна кафедра етнології”. Ще 15 жовтня 1927 р. рада гуманітарного факультету Львівського університету просила Міністерство віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої затвердити А. Фішера звичайним професором етнології. Однак лише 1930 р. (постановою від 20 грудня 1930 р.) президент Юзеф Пілсудський номінував ученого звичайним професором. Заздалегідь зазначимо, що 5 грудня 1930 р. рада гуманітарного факультету Львівського університету призначила А. Фішера заступником директора Інституту праісторії (на час перебування його директора Л. Козловського на посаді Міністра аграрних реформ Другої Речі Посполитої). Цю посаду А. Фішер обіймав до 30 листопада 1932 р. Також додамо, що 27 червня 1934 р. його обрали деканом гуманітарного факультету університету на 1934/1935 навчальний рік, а 15 лютого 1939 р. рада цього факультету висунула вченого делегатом до академічного сенату [12, арк. 124, 132, 133 зв., 134, 136–138, 144, 150–151, 157; 34, арк. 7–8].

Зі самого початку існування кафедри А. Фішер займався підготовкою навчальної літератури для студентів-етнологів. У 1926 р. він написав підручник з етнографії поляків “Польський народ” [449; 552], структур-

складі запасного батальйону в м. Болахові, звідки перевівся до Львова. З лютого 1918 р. Я. Фальковський навчався у Львівській приватній гімназії імені Станіслава Немца. Проте вже 1 листопада 1918 р. знову перервав навчання й узяв участь у польсько-українському військовому протистоянні за Львів, далі — у польсько-українській війні. В червні 1918 р. Я. Фальковський отримав вогнепальне поранення лівого коліна. Після перебування у шпиталі, у вересні 1919 р. він був демобілізований і продовжив навчання в Дев’ятій реальній гімназії у Львові. Та вже 1920 р., після початку радянсько-польської війни, знову пішов до війська — був зарахований до 240-го піхотного полку. Під час боїв отримав поранення. Наприкінці 1920 р. Я. Фальковського зарахували до Ревізійного комітету при Військовій комісії Законодавчого сейму Польщі. Лише 1922 р. його остаточно демобілізували, після чого він продовжив навчання на гімназійних курсах для жовнірів. Саме тут 7 липня 1923 р. майбутній доцент склав іспит зрілості [11, арк. 1–2, 95–96, 84, 131, 139].

но поділивши його на шість розділів: “Вступні відомості”, “Польський етнографічний простір”, “Матеріальна культура”, “Соціальна культура”, “Духовна культура”, “Загальні висновки”.

У 1928 р. А. Фішер опублікував посібник “Русини. Нарис етнографії Русі” [476], присвячений етнографії українців. Його основою послугувала монографія Федора Вовка “Етнографічні особливості українського народу”. Однак у своєму нарисі А. Фішер намагався більше уваги приділити духовній культурі українців, для чого використав польові етнографічні матеріали співробітників Етнологічного інституту Львівського університету, а також власні записи.

Написанню книжки “Русини” передувала п’ятирічна історія. Ще на початку 1920-х років краківська географічна книгарня “Orbis” започаткувала серію “Польща: земля та людина”, плануючи публікацію географічно-етнографічних науково-популярних нарисів про етноси, які проживали в кордонах Другої Речі Посполитої. Одна з книжок цієї серії мала стосуватися українців (“русинів” у Польщі). У 1923 р. А. Фішер, який підтримував контакти з книгарнею “Orbis”, звернувся до провідного західноукраїнського етнографа Володимира Гнатюка з листом, у якому писав, що “фірмі залежить на тому, аби цей томик був підготовлений русином, а не поляком, щоб таким способом уникнути всяких можливих тенденційних наświetлень” [734, с. 565]. А. Фішер запропонував написати цей нарис В. Гнатюку. У листі-відповіді той відмовився від пропозиції, пославшись на поганий стан здоров’я, а також зауваживши: “Прошу при цьому звернути увагу фірми, що повинна вживати у проєктованій книжці термінів “українці”, “українські”, а не “русини”, “руські”. Ці терміни загально прийняті не тільки в нас, але і в Росії, — навіть урядовій, хоч до революції, урядова Росія знала тільки “малоросів”, — в Німеччині, Італії, Франції, Англії. Думаю, що й польські вчені не повинні в цій справі йти за плебсом, а радше плебс повинен іти за ними” [734, с. 565]. У наступному листі А. Фішер повідомив В. Гнатюка, що позаяк для згаданого нариса автора-українця так і не знайшли, найімовірніше, що його напише один з польських народознавців (як відомо, його автором згодом став сам А. Фішер, який у середині 1926/1927 навчального році читав студентам курс “Руський народ. Нарис етнографії Русі” [666, s. 48, 50]). У зазначеному листі польський професор писав: “Щодо питання “руський” чи “український”, то я з приємністю послухав би його наукове опрацювання. [...] На разі, не зі злої волі, а через відсутність достатньої аргументації мусимо користуватися старими вживаними поляками термінами” [734, с. 566].

“Русини” А. Фішера складаються з чотирьох великих розділів (“Етнографічний простір”, “Матеріальна культура”, “Соціальна культура”, “Духовна культура”), висновків та прикінцевого розділу “Історія руської етно-

графії". У першому розділі вчений торкнувся загальної характеристики українців (їхнього етноніма, етнічної території, мови, антропологічних особливостей, "етнічних груп" тощо). Стосовно етнонімів А. Фішер писав так: "Росіяни деколи називають русинів малоросами, хоча самі русини з кінця ХІХ ст. прийняли ім'я українців. Цю назву вживають для того, щоб спертися на певну державно-політичну традицію, мається на увазі козацька Україна. Проте нині вона ще не прийнята в слов'янознавстві, зважаючи на двозначність цього слова. "Україна" означає здебільшого власне Слобідську Україну чи Наддніпрянську, а отже лише частину руського простору. Тому в польській науці й надалі вживають термін "русини", тим паче, що це слово усталене в нас у своєму значенні з давніх давен, й окрім того ця етнічна назва не містить у собі нічого образливого чи ущербного. Вона походить від скандинавських варяго-русів, які в ІХ ст. завоювали східних слов'ян, надали їм своє ім'я русів, але з часом асимілювалися, хоча ще в ХІ ст. русів відрізняли від слов'ян" [476, s. 1].

У другому розділі "Русинів" А. Фішер розглянув головні ділянки господарських занять і матеріальної культури українців, зокрема: збиральництво, мисливство, рибальство, бджільництво, сільське господарство (хліборобство і тваринництво), харчування, одяг, будівництво, типи поселень, транспорт і шляхи сполучення тощо. Наступні два розділи відображають специфічний поділ народної культури етносів, притаманний працям польських етнологів міжвоєнного періоду. До соціальної культури А. Фішер зараховував родинні (родильні, весільні та поховальні), господарські й календарні звичаї і обряди, звичаєве право, а до духовної культури — різноманітні народні вірування та знання (демонологію, народну медицину тощо), а також фольклор, народне мистецтво, музику, танці та ігри.

Оцінюючи працю польського дослідника, Р. Кирчів зазначив: "Нарис А. Фішера справляє враження вдумливої і професійно написаної праці, опертої своєю фактологією і положеннями на чималу джерельну базу й інтерпретаційний досвід попередніх дослідників. [...] Назагал, попри певну данину офіціозу і деякі тенденційні пропольські рефлексії автора в трактуваннях, книжка А. Фішера справляє позитивне враження. Адресована головню польському читачеві, вона давала поважний обсяг науково-об'єктивних знань про український народ, давнину і багатство його традиційної культури, була пізнавальним і виховним чинником. Тим більше в той час, коли вона вийшла в світ" [734, с. 567, 569].

Українських етнічних теренів стосується й низка інших розвідок А. Фішера [454; 458; 465; 469], а також "Нарис етнографії Південно-Східної Польщі" (1939) [509]. Надрукований як окремий "відбиток" розділу першого тому праці "Південно-Східна Польща" за редакцією Зигмунта

Черни¹⁰ [611], він написаний на основі однойменного лекційного курсу, який А. Фішер читав для студентів спеціальності “Антропология, етнология, праистория” в 1936/1937 навчальному році [681, s. 62]. Недоліком цього нарису (крім певної політичної заангажованості, яку засвідчує навіть його назва) є те, що в ньому автор розглянув лише штучно відірвану частину українського народу (в межах навіть не всієї Західної України), без належного аналізу її зв'язків з рештою українського етнічного масиву. Відзначаючи позитиви “Русинів” А. Фішера, щодо “Нарису етнографії Південно-Східної Польщі” С. Макарчук наголошував, що його автор перебував під впливом ідеології офіційної влади Другої Речі Посполитої. Це найяскравіше проявилось в таких його помилкових тезах: поляків у “Південно-Східній Польщі” більше, ніж українців (учений повністю погоджувався з об'єктивністю даних перепису 1931 р., згідно з якими, загальна кількість населення трьох “південно-східних” воєводств — Львівського, Станіславівського і Тернопільського — становила 6 208 091 осіб, з яких 2 926 903 припадало на поляків, 2 812 680 — на українців (“русинів”), решта (654 840 осіб) — на євреїв, німців, вірмен та караїмів); національність необхідно визначати за мовою, а не за віровизнанням (згідно з переписом 1931 р., римо-католиків у Львівському, Станіславівському і Тернопільському воєводствах було 2 277 332 осіб, а греко-католиків — 3 261 064 особи, причому стверджувалося, що 448 384 особи з них вважали себе поляками); українське населення Карпат є здебільшого “зрученими” волохами, а карпатська та підкарпатська шляхта — польського походження [509, s. 17; 751, s. 19].

Наголосимо, що тиск офіційної влади міжвоєнної Польщі на висвітлення проблематики, пов'язаної з українцями Західної України, впродовж міжвоєнного періоду посилювався (загалом, політика Другої Речі Посполитої в цей період була спрямована на асиміляцію не-поляків). Це безпосередньо впливало на наукові праці польських народознавців, на яких влада покладала завдання довести “польськість” Західної України.

¹⁰ Філолог-романіст Зигмунт Черни народився 24 липня 1888 р. у Львові. Після закінчення філософського факультету Львівського університету (1911), учителював у Львові та Раві-Руській. У 1920 р. габілітувався, після чого впродовж 25 років працював у Львівському університеті доцентом (1920–1924), заступником професора (1924), професором (1924–1945) кафедри французької (романської) філології (мови та літератури), а також деканом (1944) і заступником декана (1944–1945) філологічного факультету. Наголосимо, що З. Черни був одним з небагатьох викладачів Львівського університету, які в міжвоєнний період читали лекційні курси з фольклористики. У 1932/1933 та 1934/1935 навчальних роках для студентів спеціальності “Антропология, етнология, праистория” він читав “Французький фольклор”. У 1945 р. З. Черни емігрував до Польщі, де викладав у Познанському (1945–1946), Вроцлавському (1946–1948), Торунському (1948–1951) та Ягеллонському (1952–1975) університетах. Помер учений 18 лютого 1975 р. у Кракові [37, арк. 1–21; 674, s. 58; 677, s. 57].

Наприклад, якщо в “Русинах” А. Фішер у межах “мовного руського простору” окремо виділив Опілля та Поділля [476, s. 9], то в “Нарисі етнографії Південно-Східної Польщі” вже характеризував ополян та подолян як “польські етнічні групи” [509, s. 7]. У контексті цього докладніше зупинимось на історико-етнографічному районуванні українських земель, наведеному А. Фішером у його працях “Русини” та “Нарис етнографії Південно-Східної Польщі”.

У “Русинах”, у параграфі “Руські етнічні групи”, вчений виділив на українських землях такі “етнічні групи”, як “карпатські русини”, “поліщуки”, “підляшани”, “справжні русини” та “українці”. Далі, характеризуючи кожную із зазначених груп, він дещо проігнорував цей поділ. Серед “карпатських русинів” А. Фішер виокремлював передусім лемків (стверджуючи, що до них близькі “чехословацькі”, тобто закарпатські лемаки), бойків (серед яких особливо виділяв тухольців — населення декількох сіл тодішнього Сколівського повіту) і гуцулів (з наголосом на буковинських гуцулах); наголошував, що українське населення повіту Ясло називало себе “замішанцями”, а ціла група лемків серед замішанців відома як “руснаки”. Далі вчений зупинився на характеристиці покутян і буковинців. Щодо “справжніх русинів”, то на північ від українських горян по ріку Дністер А. Фішер локалізував підгорян, у басейні ріки Сян у Перемиському та Ярославському повітах — долинян (долів), у Жовківському, Равському та Яворівському повітах — батюків, у Бібрському, Львівському, Рогатинському, Перемишлянському повітах і на частині теренів Поділля по ріку Серет — ополян. Насамкінець учений зазначив, що мешканці Поділля відомі як подоляни, а Волині — як волиняки [476, s. 7–9, тара].

Натомість у “Нарисі етнографії Південно-Східної Польщі” А. Фішер виділяв на теренах Львівського, Станіславівського і Тернопільського воєводств такі “етнічні групи”, як лемки, бойки (з особливим наголосом на тухольцях), гуцули, та різноманітні локальні групи: зваричів біля Печеніжина (нині смт Печеніжин Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.), долинців біля Жаб’єго (нині смт Верховина Івано-Франківської обл.), поляників в околицях Тлумача, Городенки, Обертину й Гвіздця, покутян, підгорян, батюків, белжан (населення околиць м. Белза) та бужан (у верхній течії Західного Бугу); до “польських етнічних груп”, як уже згадувалося, зараховував ополян (які, за твердженням ученого, в XVI ст. населяли території від ріки Верещиці до ріки Золотої Липи, а в XIX ст. — до ріки Стрипи) та подолян (розселилися між Стрипою і Збручем) [509, s. 7].

Однак знову повернімося до схеми історико-етнографічного районування українських земель у праці “Русини”. “Від Случа та східної межі Подільської височини до Дону”, за твердженням А. Фішера, “мешкають українці”, яких можна поділити на киян (Київщина), чернігівців

(Чернігівщина), полтавців (Полтавщина), слобожан (Слобідська Україна), побережців (межиріччя Дніпра та Південного Бугу), запорожців (Нижне Подніпров'я), донців (пониззя Сіверського Дінця) та чорноморців (Кубань). Серед поліщуків, за А. Фішером, можна виокремити пінчуків, волинських поліщуків і чернігівських поліщуків. Учений стверджував, що на території Седлецького повіту мешкають підляшани, а над Західним Бугом — забужани [476, s. 9–10, тара].

Як засвідчує наведений матеріал, запропоноване А. Фішером історико-етнографічне районування українських етнічних земель не позбавлене серйозних хиб. Їх зумовило намагання дослідника зважати на тогочасний поділ українських теренів між різними державами, а також уживати термін “русини” замість “українці”. Наприклад, учений оминув увагою спільність Поділля чи території Волині під владою Польщі та СРСР, натомість завжди наголошував на тому, що частина карпатських горян жила в межах політичних кордонів не лише Польщі, а й Чехо-Словаччини, вживав термін “українці” лише на означення частини українського етносу тощо. З охарактеризованого історико-етнографічного поділу не зрозуміло також, чи деякі названі групи (наприклад, лемаки, підляшани, забужани та ін.) є “етнічними” групами, чи лише їхніми локальними підрозділами.

М. Глушко зазначає: “Загалом, наукова упередженість окремих положень і висновків А. Фішера щодо етнографічної мозаїчності українського етносу помітна неозброєним оком. Скажімо, поділивши українців на п'ять окремих “етнічних груп”, серед яких наявні і такі, як “справжні русини” та “українці”, дослідник, фактично, нехтує головними критеріями етнографічного районування, спираючись на політичну карту 20-х років ХХ ст. (перебування українських земель у складі різних держав). [...] Водночас окреслення вченим географії проживання “підгорян”, “ополян”, “долян”, яку сучасні народознавці найчастіше ототожнюють, відповідно, з Підгір'ям, Опіллям та Надсянням, не втратило своєї наукової актуальності й досі, оскільки кожна з них ще потребує серйозного наукового дослідження” [717, с. 56].

На початку 1930-х років А. Фішер заснував серію “Слов'янська етнографія”, в якій окремими зошитами (невеликими за обсягом синтетичними працями) мали опублікувати розвідки, присвячені етнографії окремих слов'янських етносів. Першою з цієї серії світ побачила книжка “Полаб'яни” (1932) [428], присвячена західнослов'янському етносу, остаточно асимільованому німцями в ХVІІ ст. Структура “Полаб'ян” майже повторює структуру “Русинів” — розділи “Етнографічний простір”, “Матеріальна культура”, “Соціальна культура”, “Духовна культура” та загальні висновки. За цією ж схемою опубліковані інші зошити “Слов'янської етнографії” — “Лужичани” (1932) [429] і “Поляки” (1934) [430].

Низку рецензій на серію “Слов’янська етнографія” написав Я. Фальковський та інші дослідники [217; 388]. Наприклад, щодо “Полаб’ян” Я. Фальковський писав: “Ця праця може бути використана не лише як підручник, але й стати основою для наукового опрацювання загальних проблем [етнографії полаб’ян. — *P. T.*], адже подає засадничі матеріали, які мають до них відношення” [388, s. 239]. Загалом, у серії “Слов’янська етнографія” мали опублікувати 11 зошитів про окремі слов’янські етноси (полаб’ян, лужичан, поляків, чехів, словаків, словенців, сербів і хорватів, болгар, українців, білорусів, росіян), та 12-й зошит “Загальна характеристика слов’янської етнографії” [388, s. 239].

Упродовж 9 січня — 5 лютого 1933 р. А. Фішер перебував у Чехо-Словаччині, збираючи матеріали до четвертої та п’ятої частин “Слов’янської етнографії” [12, арк. 143–143 зв.]. У 1934/1935 та 1935/1936 навчальних роках він навіть читав лекційний курс “Етнографія чехів і словаків” [677, s. 58; 679, s. 59], очевидно, опрацювавши значну кількість фактичного матеріалу. Стосовно “зошитів” про південнослов’янські народи, то дослідник також мав уже певні напрацювання з цієї теми, позаяк у другій половині 1920-х — у 1930-х роках етнографія південних слов’ян посідала в його лекційних курсах значне місце [671, s. 39; 673, s. 57; 674, s. 58; 676, s. 58; 684, s. 65]. Проте завершити серію “Слов’янська етнографія” А. Фішер не встиг, опублікувавши лише три згадані “зошити”.

Полаб’янам, лужичанам і полякам А. Фішер присвятив і низку інших розвідок. Особливе місце серед наукових інтересів професора займала етнографія населення Помор’я, зокрема, кашубів (у 1933/1934 навчальному році вчений читав студентам спеціальності “Антропология, етнология, праистория” лекційний курс “Етнографія Помор’я” [676, s. 58]). У 1934 р. у співавторстві з відомими мовознавцями Фрідріхом Лоренцом і Тадеушем Лер-Сплавінським А. Фішер опублікував книжку “Кашуби: народна культура та мова” [553].

Наступного року вийшла їхня англомовна праця “Кашубська цивілізація” (“*The Cassubian Civilization*”) (А. Фішер був автором її розділу “Кашубська та польська етнографія”). На жаль, поки що ми не мали змоги ознайомитися з текстом книжки “Кашубська цивілізація”. Польський етнолог Юзеф Буршта зазначив, що він майже дослівно повторює польськомовну працю “Кашуби: народна культура та мова” [797, s. 19].

“Кашубська цивілізація” цікава передусім тим, що вступ до неї написав всесвітньо відомий вчений, засновник теорії функціоналізму Броніслав Малиновський. До речі, у списку листування Б. Малиновського під датою “1929, 23 лютого” згадане ім’я “Адам Фішер” [901].

Можливо, йдеться про професора етнології Львівського університету, який, вочевидь, прагнув до наукової співпраці з Б. Малиновським.

Відзначимо, що за походженням він, як і А. Фішер, був поляком [727, с. 133], що могло сприяти їхнім науковим зв'язкам. Дослідження цих зв'язків може бути цікавою темою для окремої праці.

Наведена інформація засвідчує, що більшість публікацій А. Фішера тематично пов'язана з лекційними курсами, які професор читав у Львівському університеті. Крім лекцій, він проводив студентам практичні заняття, які поділялися на дві категорії: нижчу (етнологічні вправи) та вищу (етнологічний семінар). На етнологічних вправах студенти виголошували реферати, присвячені певним дискусійним питанням, знайомилися з методологією етнологічної науки. Тематика семінарських занять стосувалася переважно “етнографії Польщі на тлі слов'янської етнографії”. Польщею, крім власне польських теренів, а також Західної Білорусі, А. Фішер уважав й українські етнічні землі, які в міжвоєнний період відомі як “Західна Україна”: з позиції історико-етнографічного районування України це — Західна Волинь (разом з Холмщиною), Західне Полісся (разом з Підляшшям), Західне Поділля, Опілля, Надсяння, Покуття, галицькі частини Бойківщини, Лемківщини та Гуцульщини. Учасники семінару виконували обов'язкові вправи, а також у його межах працювали над магістерськими (з кінця 1920-х років) та докторськими роботами (багато з них згодом були опубліковані як статті чи книжки). Тематика цих робіт стосувалася як проблем загальної етнології, так й “етнографічних монографій” — комплексних праць про населення певної, порівняно невеликої території (одного села чи повіту) та його традиційну культуру.

Упродовж першого десятиліття існування кафедри етнології під керівництвом А. Фішера практичні заняття відвідувала така кількість студентів: у 1924/1925 навчальному році: на етнологічних вправах — десять, на етнологічному семінарі — вісім; у 1925/1926 — відповідно 44 та 14; у 1926/1927 — 102 та 21; у 1927/1928 — 92 та 21; у 1928/1929 — 58 та 34; у 1929/1930 — 22 та 25; у 1930/1931 — 17 та 18; у 1931/1932 — 25 та 22; у 1932/1933 — по 26; у 1933/1934 — відповідно 28 та 27 [386, s. 184–185]. Отже, кількість студентів етнологічних вправ на початках діяльності кафедри етнології набагато перевищувала кількість студентів, що відвідувала етнологічний семінар, тобто обирала етнологію як фах. Проте кількість учасників семінару, на відміну від відвідувачів етнологічних вправ, не зазнала впродовж цього десятиліття стрімкого падіння.

На думку Я. Фальковського, різке зменшення кількості студентів, які записувалися на етнологічний вправи, наприкінці 1920-х років пов'язане з впровадженням у Львівському університеті в 1926/1927 навчального році магістерської системи: після прийняття нових обов'язкових магістерських приписів студенти не мали часу на вивчення “предметів для власного задоволення”. Позаяк у 1926/1927 та 1927/1928 навчальних

роках магістерську систему ще не ввели остаточно, кількість студентів етнологічних вправ була високою: вони ще записувалися на ті дисципліни, які прагнули опанувати чи через потяг до них, чи зважаючи на їхню потребу під час наукових пошуків в інших галузях знань, наприклад, у філологічних дисциплінах [386, s. 184, 185]. На зменшення кількості відвідувачів етнологічних вправ, вочевидь, вплинули також підвищення платні за навчання й світова економічна криза 1929–1933 рр.: за умов зростання масового безробіття, зокрема, й серед інтелігенції, значна частина випускників гімназій уважала за доцільне здобути фах юриста (на початку 1930-х років у Львівському університеті відбулося зростання кількості студентів юридичного факультету), що давав більшу гарантію отримання постійного заробітку, ніж, скажімо, фах етнолога [856, с. 66].

Згідно з магістерською системою, рада факультету визначала для кожної спеціальності перелік дисциплін, з яких необхідно було скласти іспити для отримання диплома магістра в певній галузі (для цього студенти мали написати також магістерську роботу) [856, с. 66]. На прикладі біографій студентів кафедри етнології Генрика Перльса та Ярини Нестюк видно, які саме іспити необхідно було скласти на гуманітарному факультеті Львівського університету для отримання ступеня магістра етнографії та етнології. Г. Перльс отримав цей ступінь 25 червня 1930 р. Для цього він склав іспити з таких дисциплін: етнографія та етнологія (“дуже добре”), історія польської літератури (“дуже добре”), основи філософії (“добре”), польська етнографія і загальна етнологія (“дуже добре”), методика етнологічних досліджень (“дуже добре”), а також захистив магістерську роботу (“дуже добре”) [30, арк. 6–7]. Я. Нестюк отримала ступінь магістра етнографії та етнології 26 червня 1935 р., склавши іспити з етнографії та етнології (“дуже добре”), давньої історії (“добре”), історії польської літератури (“дуже добре”), основ філософії (“добре”), польської етнографії (“дуже добре”), методики етнологічних досліджень (“добре”) та захистивши магістерську роботу (“добре”) [29, арк. 6–7 зв.].

З другої половини 1920-х років, зважаючи на припинення бойкоту Університету Яна Казімежа у Львові студентами-українцями, їхня кількість у навчальному закладі зростає. Це стосується й спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія”. Упродовж другої половини 1920-х — 1930-х років тут навчалася низка студентів-українців (Роман Гарасимчук, Ірина Гургула, Катерина Матейко, Любов Суха, Антін Будзан та ін.), які згодом стали провідними українськими народознавцями. Для прикладу зупинимося на біографіях Р. Гарасимчука та К. Матейко.

Роман Володимир Гарасимчук народився 12 січня 1900 р. у с. Купновичі Старі (нині с. Купновичі Самбірського р-ну Львівської обл.) в сім’ї священика Петра Гарасимчука. Дитинство Романа пройшло в с. Млини Яворівського

повіту (нині Ярославського повіту Підкарпатського воєводства Польщі), куди переїхали його батьки. Саме в Млинах Р. Гарасимчук закінчив початкову школу, після чого з 1911 р. здобував гімназійну освіту спершу в Яворові, а згодом — у Перемишлі. Після розпаду Австро-Угорської монархії восени 1918 р., він служив в Українській Галицькій Армії, у лавах якої брав участь у національно-визвольній боротьбі українців 1917–1920 рр. Зважаючи на військову службу, іспит на атестат зрілості майбутній народознавець склав лише 1920 р. У 1921–1925 рр. Р. Гарасимчук навчався у Львівській консерваторії. Можливо, що знання, набуті в цьому навчальному закладі, вплинули на вибір напряму його майбутніх досліджень. Хоча існує небезпідставна думка, що Р. Гарасимчук заздалегідь усвідомлював: без музичної освіти не зможе досягнути суті багатьох явищ української народної культури, яку хотів досліджувати [22, арк. 5–5 зв.; 752, с. 1117–1118; 756, с. 1114].

На гуманітарний факультет Університету Яна Казімежа у Львові Р. Гарасимчук вступив у 1925 р. Під час навчання, крім занять А. Фішера (зокрема, лекційного курсу з етнографічного музейництва), він відвідував лекції та практичні заняття, які проводили музикологи Адольф Хибінський та Мар'я Щепанська, мистецтвознавець Владислав Подляха, філософи Мсціслав Вартенберг і Казімеж Твардовський, історики культури Казімеж Гартлеб, Станіслав Лемпільський та Ришард Ганшинець, історики Константій Хилінський, Станіслав Закшевський, Тадеуш Сулімірський, Ян Птасьник, Францішек Буяк, Адам Шельонговський та Ольгерд Гурка [22, арк. 5–5 зв.; 671, с. 39; 752, с. 1118]. Відзначимо, що більшість з цих учених завжди цікавилася й народознавчою проблематикою, тому вони, поза сумнівом, також сприяли народознавчій підготовці Р. Гарасимчука.

Так, завідувач кафедри та директор Інститут історії музики А. Хибінський та його асистент М. Щепанська відомі і як автори розвідок з музичної етнографії та фольклористики [222; 223; 224; 639]. Класичний філолог Р. Ганшинець, який в університеті очолював кафедру та Інститут стародавньої культури (класичної філології III), був постійним дописувачем збірника “Lud”, автором рецензій на праці А. Фішера [530]. До наукових інтересів відомого в майбутньому історика та археолога Т. Сулімірського, який у 1920–1930-х роках працював на кафедрі та в Інституті праісторії під керівництвом Л. Козловського, належали й етнографія та етнологія [637; 638]. Ф. Буяк, який очолював кафедру та Інститут соціально-економічної історії, був автором низки публікацій власне етнологічної тематики, засновником (поряд з Я. Чекановським та Т. Лер-Сплавінським) серії наукових праць “Львівська славістична бібліотека”, в якій публікували й народознавчі дослідження [375; 377]. Завідувач кафедри та директор Інституту загальної історії Нового часу

А. Шельонговський на початку ХХ ст. читав в університеті відкриті лекції на тему “Життя у Польщі. Староп’ястівський період”, у яких йшлося про народну культуру поляків: календарну обрядовість (“запусти”, “дожинки”, “культ трав і колосся”), традиційне весілля, культ померлих і поминальну обрядовість, елементи родильної обрядовості, зокрема, “пострижини” (“культ волосся”), типи слов’янських сільських поселень, традиційне будівництво (його техніки, будівельний матеріал), сільське господарство (системи рільництва, орні знаряддя (плуг, соху, рало) з наголосом на історії їхнього поширення на польських землях), народне мистецтво, західноєвропейські впливи на культуру поляків тощо [650, s. 7–8].

Про навчання у Львівському університеті Р. Гарасимчук писав: “Интересували мене усі проблеми народної культури (матеріальної, духовної, суспільної) та музейної справи” [752, с. 1118]. Тому він був постійним учасником етнологічного семінару, а з 1929/1930 навчального року співпрацював з Етнологічним інститутом щодо видання збірника “Lud”. А. Фішер цінував Р. Гарасимчука, вбачаючи в цьому студенті потенціал до наукової роботи в галузі етнографії та етнології. Він зазначав, що Р. Гарасимчук “відзначався завжди уважністю, працьовитістю, сумлінним і докладним опрацюванням довірених йому праць, одночасно сильним замилюванням предметом” [752, с. 1118]. Тому, знаючи про скрутне матеріальне становище Р. Гарасимука (яке могло перешкодити йому продовжити навчання, адже воно було платним), А. Фішер домігся призначення йому стипендії [22, арк. 5–5 зв.; 752, с. 1118].

Найімовірніше, саме А. Фішер підказав Р. Гарасимчуку головну тему його досліджень 1930-х років — гуцульські танці. Він зумів знайти кошти й для проведення студентом тривалих польових експедицій, необхідних для збору матеріалів про народну хореографію гуцулів. Уже на початку 1930-х років Р. Гарасимчук розпочав системні експедиційні дослідження, переважно в галицькій частині Гуцульщини (в межах сучасної Івано-Франківської обл.), адже решта її території перебувала тоді в складі Чехо-Словацьчини (закарпатська частина) та Румунії (буковинська частина). Складність збору польового етнографічного матеріалу з народної хореографії полягала в пошуку респондентів, від яких можна було записати не лише інформацію власне про танці, а й про їхній пісенний та інструментально-музичний супровід [762, с. 7–8]. Як наслідок цих досліджень, у 1935 р. Р. Гарасимчук успішно захистив у Львівському університеті магістерську роботу про коломийкові танці на Гуцульщині, отримавши ступінь магістра етнографії та етнології. Після здобуття вищої освіти, з 1935 р. він працював асистентом Культурно-історичного музею НТШ у Львові, продовжуючи водночас співпрацю з Етнологічним інститутом Львівського університету в ділянці польових етнографічних

досліджень. Справа в тому, що впродовж міжвоєнного періоду, зважаючи на відсутність належного фінансування та державної підтримки, НТШ у Львові не могло забезпечити системних експедицій та видання наукових праць [22, арк. 5–5 зв; 756, с. 1114; 762, с. 7–8].

У 1939 р., як п'ятий випуск серії “Етнографічні праці” за редакцією А. Фішера, опублікували монографію Р. Гарасимчука “Гуцульські танці” [534]. У вступі до неї вчений висловив подяку за допомогу під час її написання та видання А. Фішеру і Ф. Колессі. Монографія “Гуцульські танці”, написана на основі джерел, зібраних у селах тодішніх Коломийського, Косівського та Надвірнянського повітів, відзначається не лише наративною характеристикою хореографічного мистецтва, а й значною кількістю рисунків, фотографій та нотних записів. Відомий історик І. Крип'якевич писав про працю Р. Гарасимчука, як про “першу з цієї тематики у слов'янській хореографічній та музикознавчій літературі” [756, с. 1115]. Її унікальність відзначають і сучасні дослідники, зокрема, Р. Кирчів [736, с. 1128] (саме цей учений є ініціатором і науковим редактором видання двотомної монографії Р. Гарасимчука “Народні танці українців Карпат” (2008) [80; 81], над якою дослідник працював уже в радянський період). “Гуцульські танці” Р. Гарасимчук виніс на розгляд ради гуманітарного факультету Львівського університету як роботу на здобуття докторського ступеня в галузі етнографії та етнології. Його успішна промоція (захист) відбулася 1 липня 1939 р. (промотором був А. Фішер) [22, арк. 8]. Я. Чекановський, як офіційний рецензент докторської роботи, у своєму відгуку відзначив: “Це безперечно одна з найкращих етнографічних праць, які мені доводилось читати, і мені здається, немає їй рівних в нашій етнологічній літературі” [762, с. 8].

Упродовж 1932–1937 рр. на гуманітарному факультеті Львівського університету навчалася Катерина Матейко. Ця відома в майбутньому дослідниця українського традиційного одягу народилася 6 грудня 1910 р. у с. Поздяч біля Перемишля (нині с. Лешно Перемиського повіту Підкарпатського воєводства Польщі) в сім'ї голови місцевого відділення товариства “Січ” Івана Матейка та Анастасії з дому Піхів. У 1921 р. К. Матейко закінчила початкову школу в рідному селі й продовжила навчання в приватній жіночій гімназії “Інститут для дівчат” у Перемишлі (атестат зрілості отримала 1929 р.). Під час навчання в гімназії вона вступила до “Пласту” й була членом цієї української патріотичної організації впродовж 1930-х років [110, с. 1112–1113].

Під час навчання К. Матейко студювала на гуманітарному факультеті Львівського університету передусім етнографію, етнологію та археологію (заняття проводили А. Фішер, Я. Фальковський, Маркіян Смішко), а також педагогіку та психологію (викладачі — Казімеж Твардовський, Казімеж

Айдукевич і Мечислав Кройц). Вона відвідувала лекції та практичні заняття також з української філології, які проводили Ян Янув і Йосиф Шемлей¹¹, з низки інших предметів. Навчаючись в університеті, К. Матейко була учасницею різних українських студентських товариств: Гуртка українців (згадувала, що на його засіданнях виступав студент Богдан Ігор Антонич, який декламував свої вірші із збірки “Привітання життя”), Гуртка прихильників книжки, “Обнови” та “Марійської дружини студенток”. Свій головний фах (етнологію) К. Матейко обрала під впливом А. Фішера і Я. Фальковського. Під час навчання в університеті вона за дорученням А. Фішера (як й у випадку з Р. Гарасимчуком, професор домігся призначення К. Матейко стипендії) збирала матеріали до “Словника слов’янських вірувань і звичаїв”, а тому “мала доступ до всіх бібліотек, до джерел, які призначені були для професорів”. К. Матейко брала участь у багатьох польових етнографічних експедиціях на західноукраїнських землях, організованих Етнологічним інститутом (науковими мандрівками керував Я. Фальковський) [110, с. 1112–1113; 761, с. 577–578].

У студентські роки К. Матейко цікавили український народний одяг, промисли і ремесла, житло, звичаї та обряди. І все ж тоді її найбільше захоплювало дослідження народної іграшки. Сучасний експерт з цієї проблематики Людмила Герус пише: “Зацікавлення народною іграшкою у Катерини Іванівни зародилося ще в студентські роки й згодом оформилось у магістерську роботу “*Zabawki ludowe w Polsce*”. В Архіві Інституту народознавства НАН України [...] зберігаються фрагменти рукопису цієї роботи, що містять зібрані з різних джерел детальні описи та дбайливо виведені пером на кальці графічні чорно-білі малюнки іграшок з природних матеріалів, тих, якими бавилися діти у сільському середовищі наприкінці XIX — в першій третині XX ст. Більше сотні зразків таких малюнків свідчать не лише про кропітку працю, а й щире захоплення тоді ще молодого дослідниці предметом вивчення” [711, с. 615].

Під час підготовки ілюстративного матеріалу до своєї магістерської роботи “Народні іграшки в Польщі” К. Матейко, вочевидь, стали в нагоді навички, набуті під час навчання в приватній жіночій гімназії Перемишля. Вона згадувала: “Серед спогадів молодих років найяскравіше в моїй пам’яті залишився образ двох сестер — Олени і Ольги Кульчицьких. Я мала щастя бути їхньою ученицею. Олена вчила мене рисунків” [112, с. 624].

У 1937 р. К. Матейко закінчила Львівський університет, здобувши ступені магістра етнографії та етнології на підставі вже згаданої роботи

¹¹ Йосиф Шемлей також цікавився етнографією. Ще в першій половині 1930-х років він написав й опублікував у збірнику “Lud” статтю “Вклад до дослідження народного великописного печива” [640], написану на основі етнографічних матеріалів, зібраних на теренах Поділля.

про народні іграшки в Польщі й магістра педагогіки та психології на підставі роботи про зв'язок домашнього і шкільного виховання дитини. Упродовж 1937–1939 рр. К. Матейко офіційно не працювала, займаючись науковою та громадсько-культурною роботою. Зауважимо, що в одному з випусків “Народозначих зошитів” (2000. № 6) опубліковано фотографію під назвою “Наукова етнографічна експедиція Львівського університету на Волинь. К. Матейко — в центрі, справа Ян Фальковський, зліва Марія Тисович. 1938 р.” [725, с. 1110]. Ця фотографія цікава тим, що засвідчує співпрацю К. Матейко з Етнологічним інститутом Львівського університету навіть після завершення навчання, а також відображає волинський напрям експедиційної діяльності етнологів Львівського університету міжвоєнного періоду, не представлений в інших опрацьованих нами джерелах. Зазначимо також, що у 1939 р. Асоціація музеїв Польщі повідомила К. Матейко про її призначення на посаду етнографа Кременецького краєзнавчого музею, однак через початок Другої світової війни вона так і не обійняла цієї посади [110, с. 1112, 1113].

Навіть після здобуття магістерського ступеня К. Матейко не припинила дослідження народної іграшки. У 1939 р. у виданні “Життя і знання” вона опублікувала дві статті, присвячені цій темі — “Лялька у світлі століть” та “Лялька — символ”, а згодом, уже працюючи у Державному етнографічному музеї АН УРСР, підготувала до друку альбом “Народні іграшки західних областей УРСР”. Його публікацію планували в 1945 р., проте видання так і не побачило світ [711, с. 615, 616]. К. Матейко писала: “Народні іграшки є дуже важливою проблемою в етнографії. Своєю мистецькою культурою й традицією сягають ще доісторичних часів, у своїх кращих зразках відбивають в усій повноті не лише глибоко закорінені мистецькі почування й естетичну культуру творців, але дитячий побут, поважну частину душі народу враз із його притаманностями і вказують на цінні сліди його минулих культурних надбань” [111, с. 618]. Можливо, саме під час написання магістерської роботи “Народні іграшки в Польщі” К. Матейко зацікавила й українська народна кераміка (адже саме гончарі часто виготовляли глиняні іграшки), яка в повоєнні роки стала об'єктом скрупульозного дослідження вченої (в 1955 р. К. Матейко захистила кандидатську дисертацію на тему “Українська народна кераміка XIX–XX ст.”) [68, с. 37; 115; 121; 710, с. 591].

Характеризуючи постать Р. Гарасимчука ми зазначили, що дослідник отримав ступінь доктора філософії (в радянський період цей ступінь часто прирівнювали до кандидата наук) на підставі роботи “Гуцульські танці”. Ця подія відбулася 1 липня 1939 р., ставши останньою промоцією на доктора філософії в галузі етнографії та етнології в Університеті Яна Казімежа у Львові, позаяк рівно через два місяці розпочалася Друга

світова війна. Варто також хоча б стисло розглянути й інші докторати в галузі етнографії та етнології, захищені у Львівському університеті впродовж міжвоєнного періоду.

Зокрема, 13 грудня 1930 р. відбулася промоція Я. Фальковського на здобуття ступеня доктора філософії в галузі етнології на підставі роботи про історичні джерела орних знарядь. Її промотором був А. Фішер. Хоча захист відбувся 1930 р., диплом доктора, з невідомих нам причин, Я. Фальковський отримав лише 13 жовтня 1933 р. [11, арк. 5, 40, 89, 139]. Докторську роботу, яку дослідник у 1930 р. виголосив також як реферат для обрання членом Наукового товариства у Львові, опублікували 1931 р. під назвою “Сільськогосподарські знаряддя орного типу. Палеоетнологічне дослідження” [397]. Схвальну рецензію на неї написав А. Фішер, який зазначив, що автор дійшов важливих висновків: перші європейські орні знаряддя за конструкцією можна поділити на два типи — орний тип з простим гряділем і полозовий тип з вигнутим гряділем; найдавнішим у Європі сільськогосподарським орним знаряддям є рало з простим гряділем; полозове рало з вигнутим гряділем розвинулося з рала орного типу в стародавніх Вавилоні та Асирії; полозові рала поширилися на теренах Європи в античні часи завдяки грекам, а також (у вдосконаленому вигляді) під час римського панування; серед рал орного типу на території Європи можна виділити три групи, які відрізняються кріпленням ральника і гряділя, а також ручками; на східноєвропейських теренах існують сільськогосподарські знаряддя орного типу з простим гряділем — сохи, які поділяють на двополицеві з великим рогачем і парним воловим запрягом та лопаткові з голоблями й однокінним запрягом; ймовірно, що соха не є автохтонним східноєвропейським орним знаряддям, а походить з Азії, причому двополицева соха могла виникнути завдяки поширенню лопаткової сохи на території, де використовували рало орного типу з воловим запрягом [438, s. 254]. Сучасні дослідники спростовують певні твердження Я. Фальковського щодо походження сохи, вважаючи, що вона виникла саме на теренах Східної Європи, й першим її різновидом була соха з парним воловим запрягом, а не із запрягом однієї тяглової тварини — коня [720, с. 324–345].

У 1931 р. докторат у галузі етнографії та етнології захистив у Львівському університеті Тадеуш Цешляк. Перед захистом, як абсолювент (випускник) гуманітарного факультету, він склав іспити з етнології та етнографії (як головних предметів), історії освіти та шкільництва й основ філософії. Захист докторату Т. Цешляка відбувся на підставі дослідження “Слов’янська собутка. Ч. 1: Собутка в Польщі” [13], присвяченому купальській обрядовості поляків. У своїй праці докторант охарактеризував такі аспекти святкування дня св. Яна, як термінологія

на його означення (наголошував, що поляки найчастіше вживають для цього термін “Собутка”, хоча подекуди й запозичену від українців назву “Купало”), участь в обряді дівчат, хлопців та осіб інших вікових категорій, роль вогню (час, місце розведення обрядових багать, матеріал для вогнищ та спосіб добування вогню, стрибки через багаття, проведення через вогонь худоби), води (купання, пускання вінків на воду), рослин (з наголосом на папороті), тварин (кота, кажана; обряди, пов’язані з кінською та коров’ячою головами), вірування (демонологія, гадання) тощо. На загал, головними мотивами у купальській обрядовості поляків Т. Цешляк визначив культ сонця, вшанування божеств (зокрема, врожаю) та померлих, шлюбно-еротичні мотиви.

У 1932–1933 рр. відбулося два захисти докторатів у галузі етнографії та етнології про представників фауни в народних віруваннях: у 1932 р. роботу “Вуж у віруваннях польського народу” [7] захистив Генрик Перльс, а 1933 р., на підставі дослідження про півня в народних віруваннях докторський ступінь присвоїли Юзефу Гаєку [755, с. 102–105]. Цього ж року ступінь доктора філософії в галузі етнографії та етнології здобув Александер Яворчак (робота “Село Домбрувки Ланцутського повіту. Етнографічна монографія”) [16], а в 1939 р. — Ярина Нестюк (на підставі роботи “Етнографічна монографія Замостського повіту”) [6].

За весь час існування кафедри етнології під керівництвом А. Фішера право читати лекції на ній здобув лише Я. Фальковський. 25 лютого 1938 р. він уперше виніс на розгляд ради гуманітарного факультету Львівського університету питання про свою габілітацію з етнографії. Через місяць, 23 березня, його подання щодо габілітації на факультетській раді представив А. Фішер, який запропонував створити комісію для розгляду цього питання у складі професорів Я. Чекановського та Л. Козловського, а також себе, що рада й ухвалила. Згодом (4 травня) А. Фішеру доручили написати реферат про наукову кваліфікацію Я. Фальковського, який професор виголосив на засіданні ради гуманітарного факультету рівно через місяць — 4 червня 1938 р. В обговоренні реферату взяли участь члени ради, професори Л. Козловський, Ф. Буяк, Я. Янув та В. Ташицький. Після обговорення одноголосно ухвалили рішення про допуск Я. Фальковського до габілітації, яка відбулась у Львівському університеті 9 червня 1938 р. [11, арк. 78, 83, 88–89, 144].

Спершу як габілітаційну роботу Я. Фальковський декларував дослідження про опалювальні пристрої, проте зупинився на монографії “Західне пограниччя Гуцульщини. Долинами Пруту, Бистриці Надвірнянської, Бистриці Солотвинської та Лімниці” (1937) [11, арк. 110; 403]. Її текст розбитий на сім структурних підрозділів. Загалом, ця праця має відмінну структуру від більшості подібних досліджень тогочасних

польських етнологів¹². У її першому структурному підрозділі вчений подав загальні відомості про гуцульсько-бойківське пограниччя. Далі він здійснив виклад матеріалу за географічним принципом (окремі частини “Долина Пруту”, “Долина Бистриці Надвірнянської”, “Долина Бистриці Солотвинської”, “Долина Лімниці” та “Підгірські місцевості”). У кожній з них спершу описано головні населені пункти, а далі — ділянки народної культури їхнього населення. Проте структура характеристики народної культури в різних частинах монографії є різною.

У частині “Долина Пруту” Я. Фальковський висвітлив питання, пов’язані із сільським господарством, збиральництвом, харчуванням, одягом, будівництвом, деревообробними промислами, інтер’єром житла та народним мистецтвом, транспортом, опришківством, звичаєвим правом, родинним і громадським життям, народними музичними інструментами, танцями, прислів’ями та загадками, оповіданнями, народною медициною (саме в такій послідовності). В частині “Долина Бистриці Надвірнянської” вчений описав рибальство та мисливство, сільське господарство, роботи, пов’язані з лісом, народний одяг, будівництво, транспорт, родильну, весільну та поховальну обрядовість, громадський побут, звичаєве право, народну метрологію, метеорологію і медицину тощо. Натомість у таких частинах, як “Долина Бистриці Солотвинської” та “Долина Лімниці” структура опису ділянок народної культури є доволі скромною. Якщо в першій з названих частин йдеться про сільське господарство, народний одяг, будівництво, календарну та родинну обрядовість і народні вірування, то в наступній частині — лише про роботи, пов’язані з лісом, сільське господарство, народне будівництво, одяг і похорон. У частині “Підгірські місцевості” подано тільки інформацію про народне будівництво та одяг, а також деякі записи з Маняви.

Після успішної габілітації Я. Фальковського затвердили доцентом етнографії (наказом Міністерства віровизнань та освіти Другої Речі Посполитої від 1 липня 1938 р. та наказом декана гуманітарного факультету Львівського університету від 31 серпня 1938 р.). Це дало йому право читати

¹² Питанню архітектоніки наукових праць, присвячених комплексному висвітленню традиційної культури населення певної місцевості, Я. Фальковський присвятив статтю методологічного характеру — “Про внутрішній уклад етнографічних праць” [398]. У ній він висловив критичне ставлення до поширеної тоді серед польських етнографів характеристики народної культури за стислою схемою: матеріальна культура, соціальна культура (включала в себе переважно родинну та календарну обрядовість і громадський побут), духовна культура (фольклор, вірування, народні знання тощо). Я. Фальковський уважав цю схему прийнятною лише для синтетичних праць. Натомість для досліджень, присвячених невеликим територіям (селу, низці сіл, повіту), він пропонував інший, більш докладний поділ, який відображав би всю специфіку народної культури саме населення досліджуваних теренів.

лекції в університеті. У третьому триместрі 1938/1939 навчального року (між 20 квітнем і 30 червнем) у лабораторії Етнологічного інституту він виголосив студентам спеціальності “Антропология, етнология, праистория” свою першу лекцію на тему “Етнографія карпатських горян”, яка тривала годину [11, арк. 94, 119 зв., 120, 137 зв.]. Одноименний лекційний курс Я. Фальковський мав читати студентам цієї ж спеціальності у другому та третьому триместрах 1939/1940 навчального року [685, s. 60].

На жаль, конспекту лекції Я. Фальковського відшукати поки що не вдалося. Припускаємо, що її зміст збігався з доповіддю вченого на Другому звітно-науковому з’їзді “Середні та східні польські Карпати”, який проходив у Кракові 30–31 жовтня 1938 р. Його матеріали вийшли окремою книжкою, зброшурованою з доповідей учасників. У ній наявна й доповідь Я. Фальковського “Етнографія горян середніх і східних польських Карпат” [408], виголошення якої зайняло б саме відведену для лекції годину.

Доповідь Я. Фальковського ґрунтувалася на інформації про бойків, гуцулів і лемків. Вона містила стислий огляд досліджень про карпатських горян як XIX — початку XX ст. (праці Августа Бельовського, Іван Вагилевича, Вінцентія Поля, Ізидора Коперницького, Оскара Кольберґа, Володимира Шухевича, Раймунда Фрідріха Кайндля), так і 1930-х років (праці власне Я. Фальковського, а також Володимира Кобільника, Романа Райнфуса, Романа Гарасимчука і Вільгельма Тabora та ін.). Учений зазначав, що горяни дослідженої ним території Карпат поділяються на три головні групи: гуцулів, бойків і лемків, ствердивши, що деякі автори виділяли на цих теренах ще й “полонинців”, “верховинців”, “тухольців” і “мантів” (до цих “груп” Я. Фальковський ставився критично). На його думку, правомірним є лише поділ бойків на західних і східних [408, s. 3–5, 9].

У своїй доповіді Я. Фальковський зробив наголос на загальній характеристиці етнографічних меж Гуцульщини, Бойківщини та Лемківщини (опубліковані матеріали доповіді містять карту, яка, за Я. Фальковським, відображала розселення гуцулів, бойків і лемків). Наголосимо, що Гуцульщині та Бойківщині, які вчений докладно дослідив упродовж 1930-х років, у доповіді приділено найбільше уваги. Натомість під час характеристики Лемківщини, яка є схематичною, автор сперся на розвідки Р. Райнфуса 1930-х років — “Лемки. Етнографічний опис” [614] та “Народне будівництво на Західній Лемківщині” [613].

Після викладу інформації про межі Гуцульщини, Бойківщини та Лемківщини, Я. Фальковський зробив стислий порівняльний огляд народної культури карпатських горян: їхніх основних господарських занять, народного будівництва та одягу [408, s. 11–12], тобто тих ділянок культури, які вважав найголовнішими для розмежування різних етнографічних (“етнічних”) груп народу.

Великим недоліком характеризуваної розвідки Я. Фальковського є те, що вміщена в ній карта розселення бойків, гуцулів і лемків зроблена на основі здебільшого етнографічних матеріалів, без належного врахування доробку діалектологів, а також те, що вона відображає лише ту частину Карпат, яка перебувала в складі Другої Речі Посполитої. Натомість терени проживання бойків і лемків у сучасній Закарпатській області (тоді вони належали до складу Чехо-Словаччини), й гуцулів — у сучасних Закарпатській та Чернівецькій областях (належали тоді, відповідно, до складу Чехо-Словаччини та Румунії) залишилися поза увагою вченого [738, с. 125]. Можливо, саме для дослідження теренів проживання гуцулів в околицях Путили, про які усвідомлював нестачу матеріалів, на квітень–червень 1939 р. Я. Фальковський отримав наукове відрядження до Румунії [11, арк. 134 зв., 137 зв.].

Доповідь Я. Фальковського “Етнографія горян середніх і східних польських Карпат”, яка, фактично, була підсумком його багатолітнього етнографічного дослідження гуцулів, бойків і лемків, засвідчила відчутну заідеологізованість ученого, намагання писати етнологічні праці в руслі офіційної національної політики Другої Речі Посполитої. Оцінюючи працю Я. Фальковського, Р. Кирчів наголосив, що її автор намагався не згадувати про те, що горяни Східних Карпат належать до українського народу: “Гуцулів, бойків, лемків автор послідовно називає етнічними групами “польських Карпат”, трактує їх як різноетнічні спільноти, хоч і зазначає на основі матеріалів своїх польових досліджень, що запитувані ним горяни на предмет етнічної самоідентифікації не хочуть давати іншої відповіді як лише те, «що є українцями»” [734, с. 572–573].

3.2. ЕТНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

Одразу після створення у Львівському університеті окремої кафедри етнології під керівництвом А. Фішера при ній відкрили Етнологічний інститут, адже за існування тодішньої університетської системи саме в його межах можна було організувати продуктивну наукову роботу.

У рік створення Етнологічного інституту його розмістили в університетській будівлі на вул. Длугоша, 8 (можливо, що у приміщенні Антропологічно-етнологічного інституту, адже у 1924–1925 рр. адресою останнього була вул. Длугоша, 6). Проте вже у 1925 р. Етнологічний інститут перенесли до приміщення на другому поверсі університетської будівлі на вул. св. Миколая, 4 (Антропологічно-етнологічний інститут повернули у його попереднє приміщення) [661, с. 41; 664, с. 55].

У “Хроніці Університету Яна Казімежа у Львові за 1924/25 навчальний рік” про навчально-методичне та господарське забезпечення ново-

створеного підрозділу зазначено таке: “Бібліотека скромна, переважно Народознавчого товариства. [...] Нові набутки: 143 томи, 20 крісел, три столи, одна книжкова полиця і драбина. Облаштування має великі недоліки” [590, s. 125–126].

За твердженням Я. Фальковського, в 1928 р. Етнологічному інституту передали приміщення в головному корпусі університету на вулиці Маршалковській, 1 (нині Університетська, 1) [386, s. 183]. У цьому вчений допустив неточність, передусім тому, що впродовж 1928–1939 рр. інститут був на другому поверсі університетської будівлі на вулиці Костюшка, 9 (не змінювала назву) [667, s. 52; 669, s. 59; 673, s. 157; 674, s. 151; 675, s. 71; 678, s. 70; 680, s. 76; 683, s. 71], хоча “в народі” її й нині сприймають як головний корпус університету на вулиці Університетській, 1.

Локалізувати аудиторію в будівлі сьогоднішніх біологічного та геологічного факультетів Львівського університету на вулиці М. Грушевського, 4, в якій Етнологічний інститут розміщувався впродовж 1925–1928 рр., поки що не вдалося. Стосовно його приміщення в будівлі на вулиці Костюшка, 9, то можемо висловити лише певні припущення. Справа в тому, що другий поверх цього будинку в міжвоєнний час відповідає сьогоднішньому третьому поверху. Тобто, аудиторія, яка нас цікавить, нині, найвірогідніше, належить історичному факультету Львівського університету. Приміщення Етнологічного інституту мало налічувати щонайменше дві кімнати, адже в джерелах згадуються заняття в його лабораторії: саме тут у 1930-х роках відбувалася переважна більшість пар, які проводив професор А. Фішер. Можливо, в цій же лабораторії зберігалась і збірка етнографічних експонатів, які використовували в навчальному процесі як наочність. Словом, Етнологічний інститут Львівського університету був, найімовірніше, у приміщеннях сьогоднішнього деканату історичного факультету, Археологічного музею або ж в аудиторіях між ними (ці аудиторії колись сполучали внутрішні двері).

За інформацією, наведеною Я. Фальковським стосовно працівників Етнологічного інституту, зважаючи на незначний бюджет підрозділу, в 1924 р. — на початку 1930-х років для нього (крім директора А. Фішера) передбачили лише посаду асистента, яку до 1931 р. обіймав Альфред Бахман¹³. З 1 січня 1931 р. асистентом Етнологічного інституту був

¹³ Альфред Бахман народився 11 травня 1897 р. у с. Подусільна (нині Перемишлянського р-ну Львівської обл.). Докладних відомостей про його життя до 1920-х років відшукати не вдалося. З біографічних даних А. Бахмана “післяуніверситетського” періоду відомо лише те, що у вересні 1937 р. він працював асистентом бібліотеки Львівської політехніки. Щодо особистого життя А. Бахмана, то його дружина Стефанія (1902 р. н.) 24 лютого 1929 р. народила доньку Ірену. Подальша доля А. Бахмана нами не встановлена [1, арк. 1–3, 8–11, 14, 17, 21–23 зв., 25, 28–29 зв., 32].

Я. Фальковський (на час його закордонного стажування¹⁴ цю посаду на півставки обіймали Леон Попель¹⁵ і Александер Яворчак¹⁶). Після повернення зі стажування Я. Фальковського призначили старшим асистентом, а Л. Попель став асистентом-волонтером [386, s. 183–184]. Натомість офіційні опубліковані дані про склад Університету Яна Казімежа у Львові, а також матеріали особових справ його працівників дозволяють зробити

¹⁴ Упродовж квітня 1933 р. — березня 1934 р., як стипендіат польського Фонду національної культури, Ян Фальковський перебував на науковому стажуванні в Австрії та Німеччині — країнах, які в міжвоєнний період були одними з головних європейських центрів розвитку етнології. Тут він мав можливість відвідати лекції та семінари тогочасних провідних народознавців. В Австрії Я. Фальковський стажувався у професора Інституту етнографії Віденського університету Вільгельма Коппера (3–10 квітня 1933 р.), директора Віденського музею етнографії професора Фріца Рьока (5 квітня — 26 червня 1933 р.), а впродовж 26 червня — 5 вересня 1933 р. відвідував заняття професора Вільгельма Шмідта. У вересні 1933 р. Я. Фальковський переїхав з Відня до Берліна. Тут упродовж 13 вересня 1933 р. — 19 лютого 1934 р. (з перервами) він стажувався в директора Королівського етнографічного музею Отто Кюммеля й водночас — у завідувача відділу народів Азії цього музею професора Ф. Лессінга. В Берліні Я. Фальковський мав нагоду ознайомитися з методикою укладання "Атласу німецької етнографії" ("Atlas der deutschen Volkskunde"), що, вочевидь, згодом допомогло вченому під час опрацювання польових етнографічних матеріалів з багатьох населених пунктів Східних Карпат. Окрім народознавчих осередків Берліна, в Німеччині Я. Фальковський стажувався також у Гамбурзькому етнографічному музеї (13 грудня 1933 р. — 18 лютого 1934 р.) та в музеях Ляйпцига (21 лютого — 4 березня 1934 р.) [11, арк. 99, 144].

¹⁵ Леон Попель народився 3 липня 1902 р. у Львові в сім'ї Зигмунта Пополя. З листопада 1918 р. до листопада 1920 р. служив у польському війську. На 1933 р. закінчив гуманітарний факультет Львівського університету, був доктором філософії в галузі етнографії та етнології. Подальша доля Л. Пополя нами не встановлена [8, арк. 1 зв., 6 зв., 16, 26, 28].

¹⁶ Александер Павел Яворчак народився 16 лютого 1908 р. у Ланцуті в сім'ї інженера дорожнього будівництва Павла Яворчака та Станіслави з дому Стецьких. Закінчив Державну гімназію імені Генрика Сенкевича в Ланцуті (1926), вступив на гуманітарний факультет Львівського університету. Магістр етнографії та етнології (1930). З 1933/1934 навчального року викладав польську мову й основи філософії у Державній гімназії імені Тадеуша Костюшка в Луцьку; з 1938/1939 навчального року — директор Ліцею імені Юліуша Словацького в Ковелі. Перебуваючи на Волині, А. Яворчак тісно співпрацював з Краєзнавчим музеєм у Луцьку (з 1936 р. як волонтер керував його етнографічним відділом), провів польові етнографічні експедиції (працював над дослідженням про традиційне гончарство волинян). Під час Другої світової війни учений мешкав у Львові, працював у відділі стародруків Оссолінеуму й водночас — у міському відділі дорожнього будівництва. У 1944–1946 рр. — співробітник Львівської бібліотеки АН УРСР. У червні 1946 р. емігрував до Кракова, де впродовж 1947–1973 рр. працював у структурі Державних закладів шкільних видавництва. У повоєнні роки А. Яворчак продовжував польові етнографічні дослідження гончарства (планував написати комплексну монографію про гончарні традиції поляків і габілізуватися на її підставі). Співпрацював з Польським народознавчим товариством, Етнографічною комісією Польської академії наук у Кракові, Музеєм народних культур у Варшаві. Помер А. Яворчак 4 липня 1993 р. у Кракові [815].

певні корективи та доповнення до цієї інформації. Так, А. Бахман офіційно став працівником Етнологічного інституту лише в 1925 р.: на підставі ухвали ради гуманітарного факультету від 23 червня 1925 р. його з 1 жовтня цього ж року зарахували на посаду демонстратора (заступника асистента) Етнологічного інституту. 1 листопада 1927 р. він обійняв посаду його контрактного молодшого асистента, на якій перебував до 30 вересня 1931 р. [1, арк. 1–2, 8–11, 14, 17, 21–23, 25, 28–29, 32].

Я. Фальковський спершу працював молодшим асистентом, згодом — старшим асистентом Етнологічного інституту. Згідно з ухвалою ради гуманітарного факультету від 3 грудня 1930 р., з 1 січня 1931 р. його зарахували на посаду контрактного молодшого асистента Етнологічного інституту, яку до цього обіймав А. Бахман. Уже 1 березня 1932 р. Я. Фальковського перевели на посаду контрактного старшого асистента, а 13 жовтня 1934 р. (офіційно — з 1 січня 1935 р.) призначили етатовим старшим асистентом. На цій посаді він перебував до 1939 р. включно [11, арк. 3–4, 6–8, 11, 13, 17, 18 зв.–20, 22–23, 29–33 зв., 35, 36, 39, 45, 46, 79, 49, 53, 63, 67, 69–71, 131 зв., 135; 193, s. 157; 194, s. 151].

Натомість Л. Попель, який певний час заміняв Я. Фальковського, спершу був старшим асистентом-волонтером, а з 1 квітня 1933 р. — заступником асистента Етнологічного інституту Львівського університету. 1 січня 1935 р. його обрали молодшим асистентом цього підрозділу [8, арк. 1, 2, 4–7, 10–13, 20–21, 23–25, 30–32; 675, s. 71; 678, s. 70]. У 1936/1937 та 1937/1938 навчальних роках (на час відсутності у Львові Л. Попеля) в Етнологічному інституті на посаді заступника асистента працював студент гуманітарного факультету Казімеж Журовський¹⁷ [680, s. 76], а з 1 липня до

¹⁷ Казімеж Юзеф Журовський народився 12 серпня 1909 р. у с. Загужі (нині Сяноцького повіту Підкарпатського воєводства Польщі). У 1938 р. закінчив гуманітарний факультет Львівського університету, після чого в 1938–1939 рр. працював асистентом професора праісторії Л. Козіовського. Досліджував культури Подністров'я бронзового віку. У 1940 р. К. Журовський обійняв посаду старшого лаборанта кафедри історії матеріальної культури й археології Львівського університету, згодом завідував відділом археології Львівського історичного музею (1940–1941, 1944–1945). У 1945 р. емігрував до Польщі, працював у музейних установах Варшави та Забжа (1945–1947), у 1948 р. розпочав співпрацю з Інститутом дослідження стародавньої історії. У цьому ж році К. Журовський отримав ступінь доктора філософії, після чого розпочав викладацьку діяльність. Професор, завідувач кафедри первісної та ранньосередньовічної археології Познанського університету (1966–1969), викладач, доцент, професор, завідувач кафедри загальної та польської археології, директор Інституту археології та етнографії Торунського університету (1951–1979). Впродовж 1954–1971 рр. дослідник керував археологічним стаціонаром у м. Гнезно (написав книжку про це місто), а в 1970–1981 рр. — Групою з дослідження середньовічної архітектури Куявії та Східної Великопольщі. К. Журовський помер 19 березня 1987 р. у Гнезні [855].

31 серпня 1937 р. та в 1938/1939 навчальному році — Владислав Ягелло¹⁸ (з 1 вересня 1939 р. обійняв посаду молодшого асистента) [17, арк. 1–22; 683, s. 71]. 1 вересня 1939 р. асистентом-волонтером інституту став Генрик Мушинський¹⁹, колишній студент гуманітарного факультету Львівського університету (1932–1937) [28, арк. 1–4].

¹⁸ Владислав Ягелло народився 25 жовтня 1912 р. у с. Кювінці (нині Гусятинського р-ну Тернопільської обл.) в сім'ї працівника львівського гарнізону Міхала Ягелла та Юлії з дому Халупків. Закінчив львівські загальну школу (1927) та Дванадцять гімназію імені Станіслава Щепановського (1931). У 1931–1935 рр. навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету, здобувши ступінь магістра етнографії та етнології. Служив у польському війську. З 1 вересня 1937 р. до 31 серпня 1938 р. Був молодшим асистентом Інституту праісторії Львівського університету. Проводив польові етнографічні дослідження: у 1934–1935 рр. — на теренах польського Помор'я, в липні 1938 р. — у польських селах Любомльського повіту Волинського воєводства, влітку 1939 р. — на території Львівського воєводства. У вересні 1939 р. В. Ягелло мав захищати докторат “Рибальство тухольських боровяків (Етнографічний нарис)” [546]. У цій праці, написаній на матеріалах експедиції 1934–1935 рр., охарактеризовано рибальство мешканців Тухольських борів — лісового масиву поблизу м. Тухоля (нині — повітовий центр Куяво-Поморського воєводства Польщі). Через початок Другої світової війни промоція не відбулася [818, s. 66–67]. У Львові В. Ягелло мешкав у районі Голоска, згодом — у Брюховичах. В його особовій справі є документ від 10 жовтня 1939 р. такого змісту: “До Тимчасового управління м. Бжуховіце. Ректорат Львівського університету просить Тимчасове управління м. Бжуховіце віддати нашому науковому робітнику — м[о]л[одшому] асистенту Державного університету тов[аришу] Ягелло Владиславу належний йому каменний вугіль й домову меблю (шафи, письмений стіл, наукові книжки), що залишилися в його бувшій квартирі по вул. Домбровського. Квартирею в м. Львові тов[ариш] Ягелло забезпечений. Ректор Університету [професор Роман Льонгшам], Комісар Університету [ст[арший] політрук Левченко]” [17, арк. 19]. Проте В. Ягелло так і не приступив до роботи в університеті після його радянізації. Він служив у польському війську та розвідці. В червні 1941 р. заарештований НКВС і вивезений до Миколаєва (нині обласний центр України), потім — до Бузулука (місто в Оренбурзькій обл. Росії). У вересні 1941 р. В. Ягелло вступив до лав Армії Владислава Андерса, з якою пройшов через Близький Схід до Італії, де брав участь у битві під Монте-Касіно (17 січня — 19 травня 1944 р.). Двічі поранений (12 та 17 травня). Помер В. Ягелло 21 листопада 1944 р. у шпиталі в муніципалітеті Казамассіма. Нагороджений срібним хрестом ордена *Virtuti Militari* [818, s. 67–68].

¹⁹ Генрик Мушинський народився 20 червня 1912 р. у м. Ченстохові, в родині робітників ткацької фабрики “Ченстоховська”. Його батько, Ян Мушинський, помер перед початком Першої світової війни, а Генрик з матір'ю були змушені переїхати до с. Гідли (нині Радомського повіту Мазовецького воєводства Польщі). Тут Генрик закінчив початкову школу, після чого вступив до третього класу гуманітарної гімназії імені Станіслава Немца в Радомі. Під час навчання у Львівському університеті, крім народознавчих дисциплін, вивчав германістику. У 1937–1938 рр. Г. Мушинський був абсолювентом етнографії та етнології. Впродовж травня-жовтня 1938 р. він проходив музейну практику в Краєзнавчому музеї у Луцьку, під час якої збирав польові етнографічні матеріали, частину з яких опублікував у виданні “Ziemia Wołyńska”, наприклад, як статтю “Етнографічні нотатки про село Луко” [124]. Наприкінці 1939 р. Г. Мушинський мешкав у Львові. Подальша доля дослідника нами не встановлена [28, арк. 1–4].

Загалом, більшість працівників Етнологічного інституту були студентами спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія” Університету Яна Казімежа у Львові. Під час відбору працівників для інституту на початках його існування велику роль відіграв редагований А. Фішером збірник “Lud”, адже молодь, яка цікавилася етнологією, публікувала в ньому свої розвідки. Останні, власне, і засвідчували здібність студентів до наукової діяльності, що й була основною метою підрозділу (наприклад, А. Бахман вже у студентські роки опублікував у цьому друкованому органі низку рецензій на народознавчі праці [188; 209]). У 1924–1925 рр. А. Фішер підбирав працівників для роботи в новоствореному інституті, які мали б нахил до наукової діяльності в галузі етнології (для ведення певних рубрик у “Ludzie”, який став, фактично, друкованим органом Етнологічного інституту Львівського університету).

Уже з 1909 р. А. Фішер розпочав друкувати в зазначеному збірнику наукових праць огляди народознавчих видань, наприклад, “З французьких часописів” (1909) [493], “З німецьких часописів” (1910) [494; 495], а в 1924 р. опублікував працю “Десятиліття польського народознавства. 1914–1924 (Бібліографічний огляд)” [424]. Вона відзначається чіткою структурованістю. А. Фішер поділив опрацьовані ним публікації на такі рубрики: “Бібліографія”, “Колективні видання та часописи”, “Загально-теоретичні дослідження”, “Організація етнографічних досліджень”, “Історія народознавства в Польщі”, “Етнографічний простір” (діалектологія, топоніміка, ономастика), “Матеріальна культура” (будівництво, знаряддя праці, одяг, домашні промисли, сільське господарство, народне мистецтво, музичні інструменти), “Соціальна культура” (родильні, весільні, поховальні, господарські, календарні звичаї та обряди, звичаєве право), “Духовна культура” (вірування, міфологічні уявлення, фольклор, дитячі ігри), “Праці поляків з ділянки загальної етнології”.

Розуміючи важливість бібліографій для розвитку народознавства, в майбутньому А. Фішер доручав їхнє укладання саме асистентам Етнологічного інституту (хоча й сам робив огляди народознавчих видань [468]). У другій половині 1920-х — на початку 1930-х років за цю ділянку роботи відповідав А. Бахман. Працюючи в Етнологічному інституті, він, на основі перегляду найвідоміших тодішніх періодичних видань, де публікували статті з етнології, етнографії, фольклористики, народного мистецтва та суміжних дисциплін, а також з урахуванням найбільш резонансних монографічних і навчально-методичних праць з цих галузей наукових знань, уклав бібліографії народознавчих публікацій за 1925–1929 рр. [190; 192; 195; 196], а в другій половині 1930-х років, уже як працівник Львівської політехніки, опублікував у “Ludzie” низку бібліографічних праць з народознавства за 1930–1934 рр. [198; 200; 201]. У світ вони вийшли

також окремими брошурами [191; 193; 194; 197; 199]. Ці бібліографії, укладені за алфавітним принципом (якщо ж мова йде про проміжок часу в декілька років, то в них наявна рубрикація за роками), є корисними й для сучасних народознавців.

Крім укладання бібліографій, А. Бахман відповідав також за написання рецензій на найбільш важливі (на погляд працівників Етнологічного інституту) наукові дослідження з ділянки народознавства [189; 203; 204; 211; 212; 213; 214], а також повідомлень про наукові з'їзди, конгреси, конференції [205; 206; 207; 215]. За цю ділянку роботи на початках діяльності Етнологічного інституту відповідали також Михайло Івашків і Гізела Френкель, згодом — Я. Фальковський [389; 395; 406; 407] та інші працівники інституту. Значну кількість рецензій та повідомлень для "Ludu" написав і сам А. Фішер [409; 411; 417; 419; 434; 435; 439; 441; 452; 462; 475; 477; 478; 479; 482; 485; 486; 490; 501; 502].

Біографічних відомостей про щойно згаданого працівника Етнологічного інституту Михайла Івашківа (в польській транскрипції — Michał Iwaszków) нам не вдалося виявити. Те, що він був українцем, засвідчують його наукові зацікавлення. М. Івашків рецензував здебільшого праці українських народознавців, зокрема, Ксенофонта Сосенка, а також філолога-україніста Яна Янува [540; 541; 542]. Серед інших його праць — низка рецензій [543; 545] та стаття "Сліди південних слов'ян на північ від Дністра" (1926) [544]. Найімовірніше, А. Фішер був зацікавлений у роботі М. Івашківа в інституті, зважаючи на його національність, адже саме українець міг найкраще опрацювати розвідки українських учених.

Це саме стосується і єврейки Гізи Френкель²⁰, яка в інституті займалася дослідженням єврейської етнографії. Більшість рецензій, підготовлених дослідницею для збірника "Lud", стосувалися праць про традиційну

²⁰ Гіза (Гізела) Френкель (Френкльова, Франкель, Франкльова) народилася 16 вересня 1895 р. у м. Величка, поблизу Кракова, в сім'ї торговця Зигмунта Розенцвейга та Саломеї-Сари з дому Фредманів. Закінчивши початкову школу та гімназію у Кракові, у 1913 р. Гіза вступила до Ягеллонського університету, де розпочала вивчати історію мистецтва (через події Першої світової війни закінчила навчання лише у 1919 р.). Студіювала історичні науки у Віденському університеті, захистивши 1920 р. докторат. У 1922 р. Г. Розенцвейг вийшла заміж за адвоката Леона Френкеля. Подружжя переїхало до Львова, де Г. Френкель розпочала співпрацю з Етнологічним інститутом Львівського університету. Початок Другої світової війни перервав її наукову діяльність і спокійне життя загалом: Л. Френкель загинув у 1940 р., а Гіза з двома дітьми змушена була тікати до Казахстану, згодом — на Алтай. У 1945 р. вона повернулася до Польщі: спершу жила в Любліні, співпрацюючи з Польським народознавчим товариством, а з 1947 р. — у Варшаві, де була зберігачем музею Єврейського історичного інституту. У 1950 р. Г. Френкель емігрувала до Ізраїлю, оселившись у Хайфі. До 1980 р. працювала в місцевому Музеї етнографії та фольклору, створила Центр єврейської витинанки. Померла Г. Френкель 17 травня 1984 р. у Хайфі, де й похована [803].

культуру євреїв [510; 511; 512; 513; 514], а серед її наукових зацікавлень переважало народне мистецтво євреїв Польщі, особливо витинанка [515].

М. Івашків та Г. Френкель працювали в Етнологічному інституті волонтерами. Крім них, асистентами-волонтерами цього підрозділу в міжвоєнний період була й низка інших відомих у майбутньому вчених: етнолог, фольклорист, педагог та бібліотекознавець Іван Кухта²¹, юрист, історик права та етнолог Кароль Кораний²², етнолог Юзеф Гаєк²³,

²¹ Іван (Ян) Кухта народився 5 серпня 1900 р. у Львові в родині Андрія Кухти (загинув у 1914 р. під час Першої світової війни) та Юлії з дому Карпів-Борисовських. Рідною мовою для І. Кухти була українська, а отже його ім'я доцільно писати саме в українській транскрипції — "Іван". У 1918 р. І. Кухта закінчив з відзнакою Четверту державну гімназію імені Яна Длугоша у Львові. Навчався на теологічному факультеті Львівського (1920–1921), філософських факультетах Віденського (1922–1923), Львівського (1923–1925) та Ягеллонського (1928–1929) університетів. У 1928 р. став магістром педагогіки та психології. Упродовж 1920–1930-х років життя І. Кухти було пов'язане з педагогікою: в 1922–1931 рр. він викладав у гімназіях Львова, Кракова та Варшави. Після здобуття 1929 р. наукового ступеня доктора філософії в галузі етнографії та етнології (на підставі роботи про відомого персонажа польського фольклору пана Твардовського), І. Кухта, поряд із викладанням у гімназіях, працював доцентом у вищих навчальних закладах Катовіце (1930–1932), Варшави (1932–1933) та Любліна (1934). З 1933 р. обіймав посаду директора Державної педагогічної бібліотеки Кураторії львівської шкільної округи (в 1934–1939 рр. — Державної центральної педагогічної бібліотеки) [27, арк. 4–4 зв., 6–7, 10–13; 758, с. 660; 852].

²² Кароль Вільгельм Кораний народився 18 лютого 1897 р. у Львові. Його батьки — банківський чиновник Міхал Кораний і Катажина з дому Блайхів. Середню освіту Кароль здобув у гімназіях Львова та Кракова. У 1916 р. мобілізований до австрійського війська (брав участь у Верденській битві); на початку 1920-х років — учасник радянсько-польської війни. Навчався на юридичних факультетах Віденського та Львівського університетів (останній закінчив у 1922 р. й здобув ступінь доктора права). Водночас до 1926 р. студіював у Львівському університеті народознавчі дисципліни (викладачі — Я. Чекановський та А. Фішер), вступив до Народознавчого товариства у Львові. З другої половини 1920-х років і до 1939 р. К. Кораний працював старшим асистентом Інституту історії західноєвропейського права юридичного факультету Львівського університету. У 1931 р., після стажування у Франції, Італії та Австрії, габілітувався (на підставі роботи про середньовічне спадкове право, написаній на межі юриспруденції та етнології), тож з 1932/1933 навчального року розпочав викладати на юридичному факультеті як доцент: читав лекційні курси "Історія устрою романських держав", "Історія кримінального права в Західній Європі", а також керував т. зв. вищими та нижчими вправами із західноєвропейського права [26; 674; 676; 677; 679; 681; 682; 684; 685; 798; 860].

²³ Юзеф Людвік Францішек Гаєк народився 12 лютого 1907 р. у Відні; згодом, разом із батьками, переїхав до Львова. У 1916 р. він закінчив одну з львівських початкових шкіл, після чого впродовж 1917–1923 рр. навчався у Другій та П'ятій львівських державних класичних гімназіях. Атестат зрілості отримав лише 1926 р., і вступив на гуманітарний факультет Львівського університету. Тут Ю. Гаєк вивчав етнологічні дисципліни в А. Фішера та Я. Чекановського, а також полоністику в Юліуша Кляйнера, Вільгельма Брухнальського і Тадеуша Лер-Сплавінського. У червні 1930 р. майбутній науковець отримав ступені магістра етнографії та етнології і польської філології. Після здобуття

мистецтвознавець Ксаверій Півочький²⁴. Також волонтерами в Етнологічному інституті працювали Володимир Марків, Еустахій Васильковський, Вільгельм Табор²⁵ [386, s. 185–189; 762, с. 9]. Усі зазначені особи трудилися у цьому підрозділі переважно на добровільній основі, не отримуючи платні. І не безпідставно, адже саме в Етнологічному інституті були найсприятливіші умови для заняття улюбленою справою — дослідженнями з обраної ділянки народознавства.

Ще на початку організації Етнологічного інституту А. Фішер подбав про його забезпечення необхідною апаратурою: було придбано друкарську машинку, прилади для виготовлення рисунків, фотоапарат і проектор, а також обладнано спеціальне темне приміщення для виготовлення світлин. Формувалася наукова бібліотека підрозділу. Зокрема, в 1934 р. вона налічувала вже 942 томи. Крім цього, в січні 1925 р. у “вічний депозит” інституту передали бібліотеку Народознавчого товариства у Львові. Остаточо це рішення ухвалили на загальних зборах товариства 12 травня 1926 р. У 1934 р. ця книгозбірня налічувала 1 519 одиниць збереження, з них — 346 номерів різних часописів. До 1939 р. її постій-

вищої освіти, Ю. Гаєк обіймав посаду контрактного учителя польської філології в державних гімназіях Львова, працюючи водночас над докторським дослідженням. Упродовж 1934–1937 рр. молодий учений був асистентом-волонтером Етнологічного інституту під керівництвом А. Фішера. У другій половині 1930-х років став спершу співробітником Балтійського інституту в Гдині, згодом — у Торуні, де керував поморознавчим відділом; на початку 1939 р. організував і очолив Інститут південно-східних земель у Львові [742; 755, с. 102–105].

²⁴ Францішек Ксаверій Півочький народився 19 листопада 1901 р. у Львові. У 1921–1926 рр. вивчав історію мистецтва у Львівському університеті, а 1931 р. під керівництвом мистецтвознавця Владислава Подляхи захистив докторат, присвячений польському народному дереворити (в 1934 р. цю роботу опублікували як монографію). У 1930-х роках учений працював асистентом, головним зберігачем Музею Любомирських у Львові, а 1938 р. призначений директором Музею художнього промислу у Львові. Під час нацистської окупації К. Півочький працював бібліотекарем, воював у лавах Армії Крайової, пізніше — Першої Армії Війська Польського. Після закінчення Другої світової війни емігрував до Варшави, де в Академії прекрасних мистецтв обіймав посади професора та завідувача кафедри історичних наук; водночас викладав історію мистецтв у Познанському та Вроцлавському університетах. Багато років К. Півочький був головою Комісії мистецтвознавства Польської академії наук, президентом польської Асоціації мистецтвознавців. Помер учений 14 грудня 1974 р. у Варшаві, залишивши понад 200 наукових праць [609; 610; 906].

²⁵ Стосовно Володимира Марківа (Влодзімежа Маркува), Еустахія Васильковського зазначимо, що під час роботи в Етнологічному інституті Львівського університету В. Марків написав розвідку “Словник назв і прізвиськ руських племінних і локальних груп”, а Е. Васильковський — працю “Розета в народному декорі”. Обидві розвідки опублікували в “Ludzje”. З біографії дослідника гуцульського полонинського пастівництва Вільгельма Табора варто зазначити, що в 1930-х роках він працював учителем у Косові [386, s. 186; 603; 686; 730, с. 529].

но поповнювали завдяки обміну збірника “Lud” на інші видання, який здійснювали з багатьма польськими та закордонними народознавчими інституціями. Упродовж 1926–1929 рр. бібліотекарем Народознавчого товариства у Львові (а насправді — відповідальним за його бібліотеку в Етнологічному інституті) був Я. Фальковський (у 1930-х роках учений був скарбником та адміністратором видавництва цього товариства) [11, арк. 141; 386, s. 184; 850].

В Етнологічному інституті була також збірка етнографічних експонатів — писанок, керамічних виробів, ікон на склі, зразків вишивки, моделей сільськогосподарських знарядь тощо — свого роду етнографічний музей. Її використовували в навчальному процесі як наочність. На особливу увагу заслуговує архів польових етнографічних матеріалів Етнологічного інституту. Його постійно поповнювали записами з теренів усієї Другої Речі Посполитої (включаючи й Західну Україну), а також фотографіями, рисунками, діафільмами. Працівники Етнологічного інституту та студенти кафедри етнології використовували фонди архіву під час опрацювання різноманітних наукових тем з народної культури поляків, українців, інших слов'янських етносів [386, s. 184].

Науково-дослідницька робота Етнологічного інституту проводилась у двох напрямках: етнографічному та етнологічному. У першому випадку польові етнографічні матеріали збирали під час експедицій або за спеціальними запитальниками, які надсилали представникам сільської інтелігенції, передусім учителям. Завдяки такій кореспондентській мережі, наприклад, зібрали значну кількість матеріалів про ступу як знаряддя переробки злаків (бл. 800 докладних описів і рисунків з різних теренів Другої Речі Посполитої), опрацювання яких доручили Л. Попелю. На їхній основі молодий дослідник написав ґрунтовну розвідку “Ступа в Польщі” (1936) [386, s. 190–191; 612].

Польові етнографічні експедиції, організовані Етнологічним інститутом Львівського університету, поділялися на практики студентів та особисті виїзди викладачів, студентів і випускників, які працювали над магістерськими чи докторськими дослідженнями. Так, у липні–серпні 1936 р. Етнологічний інститут організував експедицію на терени східного пограниччя Гуцульщини (місцевості на південний захід від м. Снятина). Крім Я. Фальковського як керівника, її учасниками були студенти і абсолювенти кафедри етнології та працівники Етнологічного інституту Львівського університету, його інших структурних підрозділів народознавчого спрямування: Л. Попель, Р. Гарасимчук, К. Матейко, Г. Мушинський, В. Табор, Володимир Левицький, Євген Бересь, Анна Краєвська, Софія Кранська, Володимир Островський, Тадеуш Тварецький, Марія Тисович, Францішек Вокрой. Вони відвідали близько 20 населених

пунктів, зокрема ряд сіл нинішнього Снятинського району Івано-Франківської області. Метою експедиції було дослідження народної культури населення краю (кожен її учасник мав заздалегідь визначену тему для збирання матеріалу), а також ознайомлення студентів з методикою проведення польових етнографічних досліджень [405, s. 142].

Характеризуючи польову діяльність Етнологічного інституту докладніше, доцільно зупинитися на експедиціях, які провів Я. Фальковський. Початок його експедиційної діяльності припав на кінець 1920-х років. Розуміючи важливість “поля” для своїх наукових пошуків, у травні 1929 р. він здійснив етнографічне дослідження населених пунктів в околицях Львова задля збору інформації про матеріальну культуру населення цих теренів. У липні-серпні наступного року Я. Фальковський провів експедицію на теренах Полісся [11, арк. 99, 140].

Отримавши посаду в Етнологічному інституті, дослідник сприяв розвитку польових етнографічних експедицій зусиллями студентів-етнологів Львівського університету, а також здійснюючи індивідуальні виїзди. У червні–липні 1931 р. він провів польові етнографічні дослідження населення околиць тодішнього Станіславова (нині — Івано-Франківськ), а в липні–серпні наступного року збирав польові етнографічні матеріали на теренах західної частини Бойківщини — в селах тодішнього Турківського повіту [11, арк. 99, 140].

Повернувшись із закордонного стажування, Я. Фальковський продовжив свою діяльність як організатор та учасник польових етнографічних експедицій. У 1934 р. він, за сприяння Етнологічного інституту, розпочав польові етнографічні дослідження задля з’ясування меж проживання етнографічних груп українців Карпат. Упродовж місяця (9 липня — 9 серпня) Я. Фальковський разом з українським етнографом-початківцем, доктором філософії Василем Пашницьким²⁶ провів експедицію на теренах бойківсько-лемківського етнографічного пограниччя, під час якої збирав матеріали про матеріальну культуру, а В. Пашницький — про родинну та календарну обрядовість, громадський побут і фольклор. Під час цієї експедиції народознавці дослідили близько 75 населених пунктів. З метою фіксації власне бойківського етнографічного матеріалу, в жовтні Я. Фальковський відвідав село Волосате Лиського повіту, дослідивши такі складові народної культури його населення, як мисливство, рибальство, сільське господарство (передусім специфіку орних знарядь), народне харчування, одяг, будівництво і транспорт. Частково його увагу привернула також поховальна обрядовість [11, арк. 99, 140; 144, с. 28; 396, с. 6–11]. Ці експедиції увінчались монографією “На лемківсько-бойківському по-

²⁶ Згодом — з 1935 р., Василь Пашницький був членом Етнографічної комісії НТШ у Львові [764, с. 296].

граниччі. Етнографічний нарис” (1935), підготовленою Я. Фальковським у співавторстві з В. Пашницьким [396].

У вступі до монографії зазначено, що зважаючи на тривале дослідження народної культури Бойківщини, постало завдання визначити межі сусідніх з нею теренів. Спершу вирішили дослідити межу Бойківщини з Лемківщиною. Книжка “На лемківсько-бойківському пограниччі” складається з декількох частин. У першій з них подано загальні відомості про лемківсько-бойківське пограниччя за матеріалами тодішньої наукової літератури (за даними праць Володимира Гнатюка, Івана Верхратського, Антона Княжинського), край, населення, його локальні назви. Відтак охарактеризовано різницю між бойками та лемками на основі аналізу специфіки їхніх діалектів, народного одягу та будівництва. Зважаючи на те, що Я. Фальковський був поляком, матеріали, що стосувались мови карпатських горян, опрацював В. Пашницький з допомогою філолога-україніста Й. Шемляя. У другій частині монографії “На лемківсько-бойківському пограниччі” (“Матеріальна культура”) йдеться про господарські заняття (збиральництво, мисливство, рибальство, сільське господарство), харчування, одяг, будівництво, транспорт. У її третій частині описано родинну і календарну обрядовість, господарські та громадські звичаї, звичаєве право, а в четвертій частині висвітлено народну демонологію і вірування, народну медицину та інші народні знання, фольклор, традиційні танці, народне мистецтво.

Етнографічний нарис Я. Фальковського та В. Пашницького “На лемківсько-бойківському пограниччі” опублікували як другий том серії “Етнографічні праці”, яку А. Фішер заснував у 1934 р. (започаткована працею польського народознавця Северина Удзели “Лемківська земля півстоліття тому: Записки та спогади 1888–1893 років” [648]). У цій серії, наукову редакцію якої здійснював А. Фішер, мали публікувати найкращі дослідження, що стосувались етнографії населення Карпат. До 1939 р. опублікували п’ять томів “Етнографічних праць”: окрім названих, монографії Я. Фальковського “Західне пограниччя Гуцульщини. Долинами Пруту, Бистриці Надвірнянської, Бистриці Солотвинської та Лімниці” [403] (третій том) та “Північно-східне пограниччя Гуцульщини” [399] (четвертий том), а також уже згадану монографію Р. Гарасимчука “Гуцульські танці” [534] (п’ятий том).

Після публікації праці “На лемківсько-бойківському пограниччі” розпочалася плідна й конструктивна наукова дискусія між Я. Фальковським і тогочасним провідним знавцем традиційної культури лемків Р. Райнфусом. Слушною, за твердженням Р. Кирчіва, є думка Р. Райнфуса про те, що для науково обґрунтованого визначення межі між певними етнографічними групами, які проживають поряд, необхідне не лише

дослідження пограничної смуги між ними, а й скрупульозне студіювання етнографічних масивів (у цьому випадку — бойківського та лемківського) загалом. Як експерт з народної культури лемків, Р. Райнфус стверджував, що низку її явищ, поширених на території центральної та західної Лемківщини, Я. Фальковський і В. Пашницький вважали притаманними лише лемківсько-бойківському пограниччю. Він також спростував деякі неточності стосовно особливостей лемківського народного будівництва, одягу тощо, наявні в етнографічному нарисі “На лемківсько-бойківському пограниччі”, і, що найголовніше, на основі власних польових досліджень та відомостей з праць інших учених, зокрема, діалектологів, провів границю між бойками та лемками дещо західніше від визначеної Я. Фальковським і В. Пашницьким [738, с. 123–124].

У 1933 р. Я. Фальковський опублікував науково-популярну розвідку про гуцулів “Народ і його культура” [394], як складову путівника для мандрівок Гуцульщиною. Проте конкретне з’ясування меж цього етнографічного району він розпочав лише в липні–серпні 1935 р., дослідивши його західне пограниччя. У липні–серпні 1936 р. та упродовж липня–вересня 1937 р. об’єктом польових студій ученого було північно-східне пограниччя Гуцульщини, а також частково терени Підгір’я, Покуття та західної частини Бойківщини [11, арк. 99, 140]. У 1937 р., з метою збору етнографічних експонатів для етнографічного музею Товариства приятелів Гуцульщини в Жаб’єму, Я. Фальковський здійснив експедиційні виїзди до Косова. На основі матеріалів, набутих під час цих експедицій, він написав статті “Зі східного гуцульського пограниччя” (1936) [405], “З бойківсько-гуцульського пограниччя. Начерк етнічного розміщення” (1937) [141], а також монографії “Західне пограниччя Гуцульщини. Долинами Пруту, Бистриці Надвірнянської, Бистриці Солотвинської та Лімниці” (1937) [403], “Північно-східне пограниччя Гуцульщини” (1938) [399]. У 1938 р. дослідник готував до друку монографію про східну частину Бойківщини [11, арк. 153], іншими відомостями про яку поки що не володіємо.

У статті “Зі східного гуцульського пограниччя” Я. Фальковський виклав свій погляд на основні критерії визначення етнографічних меж тієї чи іншої групи населення. Він уважав, що ними є передусім складові матеріальної культури (одяг і будівництво), а також господарські заняття [405, с. 153]. Продовженням наукових студій Я. Фальковського над етнографічними межами українців Східних Карпат стала стаття “З бойківсько-гуцульського пограниччя” [141], в якій він подав свої “завваги до етнічного розміщення східної границі бойків”. Вони ґрунтувалися переважно на матеріалах власних польових етнографічних досліджень 1935–1936 рр. Учений писав, що найбільше труднощів у нього викликало визначення меж закарпатської частини Бойківщини, зважаючи на відсутність досто-

вірних відомостей з цих теренів. У цій же статті Я. Фальковський також зазначив, що твердження І. Вагилевича про те, що село Ясень (нині Рожнятівського р-ну Івано-Франківської обл.) є бойківським, потребує корекції, а В. Шухевич, на його думку, невірно зарахував до Гуцульщини такі села, як Верхній, Середній і Нижній Березови, Лючки, Лючу (нині Косівського р-ну Івано-Франківської обл.) та ряд інших.

Матеріали для монографії “Північно-східне пограниччя Гуцульщини” [399] Я. Фальковський збирав упродовж 1936 р. у населених пунктах сучасних Надвірнянського та Косівського районів Івано-Франківської області, доповнивши їх у 1937 р. деякими матеріалами з Покуття. Ця праця складається з передмови і трьох частин. Перша з них охоплює вступ і такі розділи, як “Досліджені населені пункти. Північно-східна межа Гуцульщини”, “Етнічне самовизначення мешканців досліджених місцевостей” (у цьому розділі Я. Фальковський спробував з’ясувати, чи місцеві мешканці ототожнюють себе з назвою “гуцул”), “Народні традиції, пов’язані з виникненням і назвами досліджених населених пунктів”. Друга частина присвячена таким ділянкам традиційної культури горян, як транспорт, будівництво, одяг, тваринництво, бджільництво, хліборобство, харчування, обробка сировини, гігієна та медицина, народні правові звичаї, громадський побут, календарна і родинна обрядовість, фольклор, народні вірування, зокрема, демонологія. Третя частина монографії містить два розділи: “Етнічний розвиток північно-східної частини Станіславівського воєводства” та “Гуцульщина, кількість населених пунктів і мешканців”. Завершує працю список фотографій, таблиць і карт, зроблених її автором.

Користь наукових досліджень Я. Фальковського для етнологічної науки не викликає сумнівів. Проте вони містять й недоліки, на які найбільш чітко вказав Р. Кирчів, зазначивши, що деяка “абстрагованість досліджень етнографічних груп українського населення Карпат від усього українського народу та зв’язана з нею неточність ряду формулювань і висновків” присутня у працях дослідника, сприяла конструюванню офіційних ідеологічних концепцій Другої Речі Посполитої щодо бойків, лемків і гуцулів [738, с. 128]. Водночас, можна погодитися з твердженням М. Глушка про те, що наукова цінність монографій Я. Фальковського полягає в тому, що “намагаючись з’ясувати походження окремих українських етнографічних груп (лемків, бойків, гуцулів, покутян) та межі їх проживання, Я. Фальковський зумисне докладно вивчав північні схили Східних Карпат і Прикарпаття та на основі зібраного польового етнографічного матеріалу пропонував власні наукові версії” [721, с. 37].

Із працівників Етнологічного інституту Львівського університету, які проводили польові етнографічні дослідження народної культури населення українських Карпат, доцільно назвати вже згаданих раніше

Р. Гарасимчука і В. Табора. Так, окрім народної хореографії гуцулів, Р. Гарасимчука цікавили й інші складові традиційної культури цієї етнографічної групи українців. У другій половині 1930-х років він разом з В. Табором, за порадою А. Фішера, провів польове етнографічне дослідження “на теренах гуцульських полонин” з метою фіксації матеріалів про традиційне пастуше господарство. Дослідники побували на 15 полонинах, переважно в тодішній гміні Гринява (нині Верховинський р-н Івано-Франківської обл.) [532, s. 76]. На основі зібраних матеріалів вони написали працю “Етнографія гуцульських полонин”, опубліковану в збірнику “Lud” (1937) [532], а також окремою книжкою (1938) [533]. За словами С. Макаруча, ця праця, поряд з монографією українського етнолога Мар’яна Мандибури “Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX — 30-х років XX ст.” [754], і досі є найкращим дослідженням традиційного скотарства гуцулів.

Структуру “Етнографії гуцульських полонин” Р. Гарасимчука і В. Табора становлять три частини: “I. Матеріальна культура”, “II. Соціальна культура” та “III. Духовна культура”. У першій частині подано відомості про матеріальний аспект полонинського господарства: породи домашніх тварин, специфіку пасовиськ, утримання, охорону і догляд за вівцями, козами та коровами, харчування пастухів, виготовлення ними молочних продуктів (“бринзи”, “вурди” тощо), традиційний посуд, який використовували гуцульські пастухи, житлові та господарські споруди, способи перенесення вантажів (горби-“табівки”, бочки-“бербениці” тощо) та шляхи сполучення, стан гігієни на полонинах.

У другій частині монографії Р. Гарасимчук і В. Табор описали організацію полонинського господарства: проводи “маржини” (великої рогатої худоби) і “дроб’єт” (овець, кіз) на полонину, зокрема, звичаї “полонинського ходу” та “доїння на міру”; обов’язки пастухів й оплату їхньої праці, знаки власності на худобі, а також покарання за здійснені щодо неї злочини. Автори опублікували таблицю з матеріалами про кількість “бербениць бринзи” (саме вони, а не гроші, були традиційною винагородою пастухів), яку отримували як платню різні категорії полонинських працівників (“ватаг”, “старший вуйчер”, “менший вуйчер”, “єлочер”, “козяр”, “коровяр”, “бовгар”, “ватрак”, “терхач”, “стадя”). У цій же частині наявні поширені на Гуцульщині назви для означення домашніх тварин (овець, кіз, корів, собак) залежно від їхнього віку, статі, масті тощо, вигуки, якими пастухи користувались під час пастухування.

У третій частині “Етнографії гуцульських полонин” подано відомості про різноманітні народні вірування та знання, які супроводжували полонинське господарство гуцулів (віру в духів, чари і ворожіння, уявлення про сили природи та пошанування домашніх тварин, народну

медицину, народну метрологію, “раваш”), а також зразки полонинського фольклору (народні оповідання, пісні, прислів'я, загадки). Додамо, що праця Р. Гарасимчука і В. Табора ілюстрована багатьма фотографіями та рисунками, які підсилюють її цінність.

Народною культурою гуцулів (передусім одягом) цікавився й А. Бахман. Згодом він почав досліджувати традиційне будівництво слов'ян [202] та народні промисли (зокрема, на теренах Волині, Опілля та Західного Поділля) [210]. Саме Західне Поділля стало одним з головних напрямів польових етнографічних досліджень працівників Етнологічного інституту Львівського університету. За словами А. Фішера, зацікавлення цими теренами спричинила рання розвідка Я. Фальковського про народну культуру населення Тернопільського воєводства [11, арк. 100, 145]. Справді, на початку 1930-х років, коли Я. Фальковський почав вивчати народну культуру українців, він підготував невелику розвідку “Нарис народної культури Тернопільського воєводства” (1931) [404], яку опублікував у 1931 р. як розділ колективної монографії про Тернопільське воєводство — одну з адміністративних одиниць Другої Речі Посполитої. Для її написання Я. Фальковський використав опубліковані джерела та наукову літературу (праці Я. Чекановського, А. Фішера, В. Гнатюка, К. Мошинського, Ф. Вовка), а також низку рукописних матеріалів з фондів Музею Дзедушицьких у Львові та архіву польових етнографічних матеріалів Етнологічного інституту Львівського університету. Цінність “Нарису народної культури Тернопільського воєводства” Я. Фальковського полягала в тому, що це було одне з перших узагальнених досліджень з етнографії населення цих теренів. Учений зазначав, що різні терени воєводства належали до різних етнографічних земель: “На території Тернопільського воєводства є три етнічні групи. На заході, від Перемишлянського повіту аж до Серету мешкають ополяни, на півночі — волиняни, а на сході — подоляни” [404, s. 15]. Далі Я. Фальковський описав антропологічні особливості місцевого населення та головні ділянки його народної культури (галузі господарства, будівництво, народний одяг, родинні, календарні й господарські звичаї та обряди, звичаєве право, народні вірування, демонологію, народні оповідання). Недоліком цієї праці можна вважати те, що її автор не розмежував локальні явища традиційної культури ополян, волинян і подолян, а подав їх у формі узагальненого опису.

Натомість Ю. Гаєк розпочав дослідження власне Західного Поділля. Під час своїх польових етнографічних експедицій на цих теренах (основна їх частина припала на 1936 р.) він відвідав декілька десятків населених пунктів сучасної Тернопільської області (загалом же використав інформацію зі 143 населених пунктів). На основі зібраних матеріалів учений підготував нарис про етнографічні особливості населення

Західного Поділля. Його мали опублікувати в Тернополі у вересні 1939 р., однак цьому перешкодив початок Другої світової війни. Лише після її закінчення, емігрувавши до Польщі²⁷, Ю. Гаєк опублікував збережений коректорський відбиток частини своєї праці як монографію “Етнографічний нарис західної частини Поділля. Матеріальна культура” (1947) [529].

В Архіві Польського народознавчого товариства та особистому архіві Ю. Гаєка (обидва архіви — у Вроцлаві) є значна кількість неопублікованих польових матеріалів, зібраних ученим. Це — рукописні записи про духовну культуру та громадський побут населення Західного Поділля, а також декілька сотень негативів фотографій. Архів Ю. Гаєка складається з 25 папок: “Видовища. Ходіння та переодягання у тварин. Пісні”, “Чаклунство та чаклунки”, “Ворожіння”, “Демони. Дух. Душа (Магія). Упир. Диявол. «Дід», «дідух», дітько? Святі”, “Диявол. Зносок. Вихованок”, “Народні знання про природу, Всесвіт, небесні світила та ворожіння”, “Медицина: уявлення про хвороби і погляд на їхню природу; діагностика; лікування”, “Родильні звичаї: період вагітності, пологи, хрестини, дитинство, питання статевого життя”, “Весільні звичаї”, “Поховальні звичаї”, “Різдво: Святвечір, Новий рік-Йордан, Три королі”, “Етнографічні матеріали анкет. Різне”, “Великдень”, “Календарні звичаї”, “Календарні звичаї. Культ святих”, “Господарські звичаї: тваринницькі та хліборобські”, “Юридично-громадські звичаї: купівля-продаж, спадкові звичаї, споріднення”, “Організація громадського життя”, “Домашні звичаї (магія): позичання, будівельні звичаї, культ порогу, культ печі, культ вогню, порожній кут”, “Забави, танці та музика: дитячі ігри, товариські забави”, “Роль тварин у народних обрядах і віруваннях: ворожіння щодо охорони тварин, демони в постаті тварин. Рослини”, “Різне”, “Матеріальна культура (різне)”, “Будівництво”, “Транспортні засоби”. Ці матеріали, переважно більшість яких Ю. Гаєк зібрав під час експедицій у 1930-х роках, мали стати основою другої і третьої частин його монографії про Західне Поділля, відповідно, про соціальну та духовну культуру місцевих автохтонів [742, с. 181].

²⁷ У 1944 р. Юзеф Гаєк емігрував до Польщі. У післявоєнні роки працював професором Католицького університету Любліна, завідував кафедрою етнографії та етнології Університету Марії Кюрі-Склодовської в Любліні, кафедрою етнографії Познанського університету, кафедрою загальної етнографії та етнографії слов'ян Вроцлавського університету. Також очолював відділ етнографії Інституту історії матеріальної культури Польської академії наук (з 1967 р. повністю присвятив себе цій роботі). Відзначимо, що 1945 р. він ініціював відродження Народознавчого товариства у Львові як Польського народознавчого товариства, був його секретарем, згодом — головою, а також організатором наукового архіву та бібліотеки товариства, редактором відновленого збірника “Lud” (т. 36–66). Ю. Гаєк започаткував і здійснював керівництво такими науковими проектами, як “Польський етнографічний атлас” (“Polski Atlas Etnograficzny”) та “Повне зібрання праць Оскара Кольберга” (“Dzieła wszystkie Oskara Kolberga”). Помер учений 17 квітня 1987 р. у Вроцлаві, де й похований [755, с. 104; 807; 890].

“Етнографічний нарис західної частини Поділля. Матеріальна культура” Ю. Гаєка складається зі вступу, розділів “Пережиткові форми збиральництва”, “Мисливство та рибальство”, “Тваринництво”, “Хліборобство”, “Зберігання запасів харчів”, “Приготування їжі”, “Обробка сировини”, “Одяг”, “Будівництво”, “Транспорт і шляхи сполучення”. Кожний з цих розділів містить докладний опис відповідної ділянки господарської діяльності й матеріальної культури подолян. Наприклад, у розділі “Тваринництво” охарактеризовано скотарство, птахівництво та бджільництво. Стосовно хліборобства, то Ю. Гаєк головну увагу приділив способам внесення у ґрунт добрив, ручним й орним знаряддям обробітку ґрунту, власне оранці, жнивам та обмолоту збіжжя, подав рисунки рал, борон, серпів, грабель тощо. Докладними є розділи “Етнографічного нариса західної частини Поділля”, які стосуються традиційного харчування та одягу. І все ж найповніше у праці Ю. Гаєка висвітлено традиційне будівництво: виділено окремий розділ “Будівництво”, а про господарські споруди (землянки-погребі, комори і шпихліри, кошниці для кукурудзи, оборogi, стодоли тощо) йдеться у розділі “Зберігання запасів харчів”. Описуючи специфіку будівництва на Західному Поділлі, Ю. Гаєк особливу увагу звернув на будівельний матеріал і техніку будівництва, зазначивши, що основним будівельним матеріалом на цих теренах є камінь, дерево та глина, й описавши спосіб виготовлення глиняно-солом’яних вальків (“галамуців” і “балабухів”), зведення даху, опалювальні пристрої та ін.

Значний науковий інтерес становлять рисунки, таблиці й карти з відтворенням різних етнографічних явищ (наприклад, “Поширення назв лопати”, “Типи рал у Польщі”, “Поширення назв поперечних балок, які підтримують стелю” тощо), опубліковані у праці Ю. Гаєка. Саме цей учений один з перших почав надавати велике значення методу ареальної картографії, що в 1930-х роках лише утверджувався в етнологічній науці. Згодом, у другій половині 1940 — на початку 1950-х років, Ю. Гаєк ініціював створення польського етнографічного атласу [755, с. 104]. У контексті цього зазначимо, що картографування елементів традиційної культури поляків та українців, які проживали в кордонах Другої Речі Посполитої, було важливою ділянкою роботи працівників Етнологічного інституту Львівського університету, пов’язаною як із фіксацією польових етнографічних матеріалів, так і з їхнім опрацюванням — групуванням, систематизацією тощо. За час існування інституту виграли низку карт, уміщених у різних наукових розвідках його працівників: карти, присвячені історико-етнографічному районуванню (“Польські етнічні групи” (шість карт), “Етнічні групи на теренах Поморського воєводства”, “Руські етнічні групи”, “Етнічні групи на теренах Карпат”), сільському господарству (“Територія культивування льону в Польщі”, “Територія культивування

конопель у Польщі”), будівництву (“Руські хати (будівельний матеріал)”, “Форми встановлення крокв на хаті”), народному мистецтву (“Техніка і типи писанок у південно-східних воєводствах”), обрядам і віруванням (“Назви провідниці під час жнив”, “Обжинкові урочистості” (дві карти), “Поширення назв сорочки для покійника”, “Поширення назв «strzygoń, strzyga, wieszczu»”, “Кінь і ведмідь у віруваннях та обрядах”) [386, s. 190].

Багато уваги працівники Етнологічного інституту Львівського університету (Ю. Гаєк, А. Яворчак, Я. Нестюк) приділяли польовому етнографічному дослідженню польських етнічних земель. Ю. Гаєк — автор багатьох праць з етнографії населення Помор’я [518; 522; 524; 526; 528], матеріалом для яких стали, зокрема, й відомості, почепнуті під час польових етнографічних експедицій. З праць А. Яворчака, написаних на основі польових джерел, назвемо його статтю про зимову календарну обрядовість — “Шопка в Домбрувках Ланцутського повіту” (1932) [548]. У ній дослідник докладно описав обряди, пов’язані зі шопкою, навів її схематичні рисунки, фотографії ляльок-персонажів шопки, музичний і пісенний супровід вистав. Характеризована стаття була частиною докторської роботи А. Яворчака — “етнографічної монографії” “Село Домбрувки Ланцутського повіту”, опублікованої окремою книжкою 1936 р. [549]. Ця праця, матеріали до якої народознавець збирав упродовж 1930–1933 рр., і яку завершив 1933 р. (згодом актуалізував її новими, зафіксованими у 1934–1935 рр. польовими матеріалами) має традиційну структуру: вступ, “Характеристика простору” і три частини: “Матеріальна культура” (мисливство, рибальство, тваринництво, хліборобство, їжа, обробка сировини, одяг, будівництво, типи поселень, інтер’єр, транспорт), “Соціальна культура” (народження дитини, весілля, похорон, домашні та громадські, календарні та правові звичаї), “Духовна культура” (віра в духів, чари, народна медицина та інші народні знання, фольклор, народні вистави, мистецтво, музика і танці, ігри та ономастика).

Наприкінці 1930-х років польові етнографічні експедиції на теренах Замостського повіту, з метою збору матеріалів для докторської роботи, здійснила Я. Нестюк. Написана на їхній основі “Етнографічна монографія Замостського повіту” [6] не опублікована й досі [6, арк 21[а]]. Дослідження Я. Нестюк відкриває карта Замостського повіту, а також інформація про його географічні умови, головні заняття населення. Загалом, праця складається з таких розділів, як “Межі простору. Образ краю”, “Наріччя”, “Кількість населення” (за переписами 1897 та 1921 рр.), “Етнічні групи” (тут дослідниця зазначила, що територія повіту “має характер пограниччя між кресовими групами люблінців і львівсько-тернопільською групою[:] вона перебуває під різними впливами: власне люблінців, мазовецькими та руськими” [6, арк. 8]), “Антропологічні типи”, “Заселення”.

“Матеріальна культура” як частина роботи охоплює такі розділи: “Збирання плодів диких рослин”, “Мисливство”, “Рибальство”, “Тваринництво”, “Хліборобство та сільськогосподарські знаряддя”, “Господарські вміння” (у цьому розділі наведено інформацію про господарський календар селян Замостського повіту та їхні різноманітні господарські заняття, зокрема, городництво та бджільництво), “Приготування їжі”, “Промисли” (описано деревообробний промисел, ткацтво, гончарство), “Одяг”, “Будівництво” (охарактеризовано будівельний матеріал, техніку будівництва, опалювальні пристрої, господарські споруди), “Зразок села” (описано типи поселень), “Сім’я”, “Транспорт і сполучення”.

Другу велику частину (“Соціальна культура”) праці Я. Нестюк складають такі розділи, як “Родини”, “Весілля” (із значною кількістю весільних пісень), “Похорон” (лише оглядово), “Громадське життя” (з наголосом на молодіжному дозвіллі), “Домашні звичаї” (передусім будівельна обрядовість, оглядово — звичаї, пов’язані з хліборобством і бджільництвом), “Календарні звичаї” (наведено докладний запис “диалуга” — аналога вертепа), “Право” (звичаєве право). У третій частині (“Духовна культура”) подано інформацію про космогонічні вірування, демонологію, чаклунство, народну медицину, низку народних оповідань (“Як селянин диявола перехитрив”, “Як диявол позичив селянинові гроші”, “Про коваля”, “Про скарб”, “Про те, як дівчина вибирала кавалерів” тощо) та пісень, загадки й приповідки, описано специфіку народного мистецтва, танців і музичних інструментів. Завершують “Етнографічну монографію Замостського повіту” топографічні назви та загальні висновки, а також список використаної літератури. Праця Я. Нестюк містить значну кількість фотографій (датовані 1938–1939 рр.), які ілюструють різні об’єкти традиційної культури місцевого населення: “збирачки” для чорниць, жорна, ручну ступу, ткацький верстат, віз, ярмо, хату, колицку, мисник, гончарні вироби тощо.

Отже, саме польові етнографічні експедиції сприяли плідній науковій діяльності працівників Етнологічного інституту Львівського університету, спрямованій на дослідження традиційної культури українців і поляків.

Етнологічний напрям діяльності інституту полягав здебільшого у дослідженні різноманітних компонентів традиційної культури, з наголосом на “палеоетнологічних проблемах та на світовому поширенні досліджуваних елементів” [386, s. 190–191]. Прикладом цього може бути вже згадана докторська робота Я. Фальковського “Сільськогосподарські знаряддя орного типу. Палеоетнологічне дослідження”. У статті “Вклад у дослідження менш відомих сільськогосподарських знарядь” (1936) [401] дослідник основну увагу звернув на інвентар боронування в різних народів Європи, Азії, Африки та Америки.

Під час закордонного стажування Я. Фальковський зібрав матеріали, які підсумував у статтях “Глиняні жарівні та пікне начиння” (1933) [390; 391] і “Вклад до питання кільцеподібних посудин” (1934) [400]. Об’єктом дослідження вченого в першій статті були невеликі печі-жарівні як засоби для приготування їжі. На основі відомостей з різних частин ойкумени він розробив їхню типологію і класифікацію, які проілюстрував власними рисунками. У другій статті Я. Фальковський спробував висвітлити питання побутування кільцеподібних посудин, передусім стоячих, у різних народів світу, зокрема й українців. Ілюстрації до цієї статті дослідник виконав власноручно. Зазначимо, що у 1936 р. велику статтю “Кільцеподібні посудини. Історично-типологічний нарис розвитку однієї керамічної форми” опублікував археолог М. Смішко [641].

Якщо йдеться про наукові розвідки А. Бахмана, то доцільно наголосити, що в 1929 р. він опублікував монографію “Дах у слов’янському народному будівництві” [608], над якою працював упродовж другої половини 1920-х років, зокрема, збираючи польові джерела [202; 216].

У 1934 р. опубліковано докторську роботу Ю. Гаєка “Півень у народних віруваннях” [521], у якій дослідник спробував показати роль півня у традиційних уявленнях народів світу (Європи, Азії, Африки та Австралії) упродовж усієї історії людства — від найдавніших часів до ХХ ст. включно. Загалом, монографія Ю. Гаєка складається з 11 розділів, у яких проаналізовано роль півня у віруваннях стародавніх персів, індійців, китайців, греків і римлян періоду Античності, в європейських господарсько-календарних (переважно аграрних) і сімейних обрядах (тут автор використав й український матеріал), демонологічних віруваннях і фольклорі, а також у сучасних досліднику відомостях з Австралії, Океанії, Африки й Азії. Автор намагався встановити прабатьківщину півня (за допомогою порівняльно-історичного методу, аналізу назв на означення цього птаха, враховуючи території доместикації півня та його поширення ойкуменою). Вчений дійшов висновку, що вірування про півня первісно сформувалися на території Стародавньої Греції, Малої Азії, Персії та Індії. Ю. Гаєк також встановив, що у віруваннях про цього птаха в багатьох народів світу присутні такі мотиви, як апотропеїчна функція голосу півня, його зв’язок із Сонцем, півень як символ плодючості, домашній дух-опікун, жертва чи харчова заборона та як об’єкт ворожінь (останні мотиви свідчать про зв’язок півня з потойбічним світом).

У 1937 р. світ побачила монографія Г. Перльса “Вуж у віруваннях польського народу” [607]. У цьому дослідженні, яке було його докторською роботою, вчений докладно проаналізував уявлення, пов’язані з вужем, у різних народів світу, з наголосом на поляках. Працю відкриває опис вірувань про змії, які побутовали в державах Стародавнього Сходу (Єгипті,

Месопотамії, Палестині, Сирії, Індії та ін.), а також в античних Греції та Римі. Далі Г. Перльс зупинився на ролі змії у культурі давніх германців й угро-фінів. Ці відомості були своєрідним вступом до слов'янського матеріалу. Дослідник писав: "Культ вужа поширений у всіх слов'ян. Найбільше, як хтонічного божества вегетативної природи разом з духом предка-опікуна" [607, s. 41]. Г. Перльс охарактеризував вужа у віруваннях слов'ян з періоду Середньовіччя, спробував встановити пережитки його культу як божества (для цього використав, окрім польського, український, білоруський, словацький, прусський етнографічний матеріал), зокрема, наголошував, що великою пошаною вужів оточували гуцули. У розділах "Вуж — хтонічне божество" і "Фалічний характер вужа" Г. Перльс зазначив, що, згідно з народними віруваннями, контакт з цим плазуном відновлює родючість землі. Відтак Г. Перльс описав вужа як сторожа скарбів, божество яснобачення, виконавця кари за гріхи, володаря атмосферних сил, охарактеризував вірування про походження вужа, засоби охорони від нього, роль вужа в народній медицині.

Головним об'єктом наукових зацікавлень І. Кухти як працівника Етнологічного інституту була постать польського чорнокнижника XVI ст., відомого в літературі, як майстер або пан Твардовський. Цієї теми повністю чи частково стосується більшість етнологічних статей дослідника: "Польський фольклор про людину на Місяці" (1926) [597], "Таємні науки в Польщі XV–XVI ст." (1928) [596], "Історичність постаті Твардовського в світлі джерел" (1928) [594], "Мотив Матері Божої — утишительки грішних у народних легендах про чорнокнижника Твардовського" (1932) [595].

Розвідка "Польський фольклор про людину на Місяці" засвідчує зв'язок методології етнологічних досліджень І. Кухти з еволюціонізмом, що ґрунтується на ретроспективному та порівняльно-історичному методах. У вступі до статті дослідник у загальних рисах описав культ Місяця в різних народів світу, різноманітні вірування, пов'язані з цим небесним світилом, особливо щодо плям на Місяці: про божественне переміщення людини чи тварини на Місяць як прояв нагороди за певну добру справу (наприклад, вірування сіамців Таїланду про те, що Будда перемістив на Місяць зайця, який добровільно нагодував собою голодного пустельника), про Місяць як місце відбування покарання за гріхи (вірування угорців про скинутого з неба Люцифера, який, падаючи, опинився на Місяці, чи шведів про те, що Адам і Єва після гріхопадіння живуть саме на Місяці). Відтак І. Кухта докладно зупинився на народних уявленнях поляків. Він зазначав, що Місяць у віруваннях польського народу є одночасно місцем кари та винагороди — на ньому народна уява розміщує історичних осіб або постаті святих. З власне польських вірувань І. Кухта найбільше уваги

приділив легендам про пана Твардовського. Згідно з ними, краківський чорнокнижник Твардовський продав душу дияволу, в чому згодом розкався, й звернувся з молитвами про порятунок до Діви Марії. Твардовський уник пекла, проте змушений був спокутувати свої гріхи, висячи в повітрі до Страшного Суду. І. Кухта стверджував, що ця легенда виникла під впливом народних уявлень поляків про плями на Місяці (в народній традиції поляків їх часто асоціювали саме з Твардовським, який висить у повітрі) та на безпосередньому ґрунті розквіту окультних наук у Краківській академії XV–XVI ст. (у цей час у Кракові мешкало багато астрологів, алхіміків, хіромантів і некромантів, до яких люди часто зверталися за допомогою; існують згадки, що в Краківській академії навчався й такий персонаж німецьких легенд, як Фауст). Ці відомості про навчальний заклад впливали на мешканців Кракова та інших польських земель, які й створили ряд легенд про краківського чорнокнижника Твардовського. І. Кухта наголошував й на тому, що міф про Твардовського тісно переплетений з вірою в Діву Марію, яку надзвичайно шанують у Кракові: саме Богородиця врятувала Твардовського від диявола (докладніший розгляд і варіативність цього сюжету І. Кухта розглянув у статті “Мотив Матері Божої — утішительки грішних у народних легендах про чорнокнижника Твардовського” [595]). Отже, в згаданій легенді про Твардовського народ наклав відомості про нього на вірування про грішників, які розкаяться і спокутують гріхи на Місяці.

До проблематики, порушеної в охарактеризованій статті, І. Кухта повернувся в розвідці “Таємні науки в Польщі XV–XVI ст.” [596], де проаналізував такі питання: Краківський університет як осередок розвитку окультних наук; астрологія в Польщі в XV–XVI ст. та її найвідоміші представники; хіромантия і фізіогномія; польські алхіміки; некромантія (мистецтво викликати душі померлих); магичні практики в Польщі; чорнокнижники і відьми при королівському дворі та дворах вельмож. У зазначеній розвідці дослідник знову особливу увагу приділив Твардовському. І все ж, найбільш скрупульозно наявні відомості про цього легендарного чорнокнижника XVI ст. І. Кухта проаналізував у праці “Історичність постаті Твардовського в світлі джерел” [594].

Схожим з І. Кухтою за тематикою та методологією етнологічних досліджень був К. Кораний. Наукові зацікавлення цього народознавця визначав його фах юриста: він працював на стику етнології та юриспруденції, а саме, вивчав демонологічні уявлення поляків та українців за актовими матеріалами судових процесів XV–XVIII ст. у порівнянні з аналогічними віруваннями народів Західної Європи. Наприклад, у статті “Заклинання в судочинстві (Юридично-етнологічний нарис)” (1926) [576] К. Кораний зупинився на уявленнях різних європейських народів про

застосування чаклунства під час т. зв. Божих судів (судових поєдинків чи ордалій — випробовувань вогнем і водою), поширених у Середньовіччі та ранньомодерний період. Як джерела для розкриття цього питання, крім правових актів, К. Кораний використав середньовічну літературу, в якій наведено рецепти магічних засобів: окрім амулетів із зілля і каменів, застосовували також мазі, виготовлені з різних рослин, вапна, ячного білка та інших інгредієнтів. К. Кораний описав і чаклунські засоби, за допомогою яких намагалися уникнути страждань під час тортур. У більшості випадків, коли тортурований витримував муки, це приписували дії чар (ця віра панувала на теренах усієї Європи). Загалом, проаналізувавши джерела XV — першої половини XVII ст., К. Кораний зробив висновок: переконання, що за допомогою чаклунських засобів можна уникнути страждань під час тортур, зберігалось до кінця XVIII ст., тобто аж до часу їх відміни. Тортур у середньовічному та ранньомодерному праві дослідник торкнувся також у невеликому повідомленні “Чи тортури є подальшим розвитком Божих судів?” (1926) [577].

Однією з найґрунтовніших етнологічних праць ученого є стаття “Заклинання і чаклунство перед церковними судами в Польщі XV — першої половини XVI ст.” (1927) [574]. На її початку дослідник зазначив: “У час, коли на Заході відбувалися численні процеси про чари, і їхня кількість з року в рік невпинно зростала, в Польщі не чули про них аж до початку XV ст. [...] Справжня епоха переслідування відьом у Польщі розпочалася аж у XVII ст. і тривала вона до другої половини наступного століття” [574, s. 1]. У характеризованій розвідці, на основі аналізу судових вироків, К. Кораний проаналізував випадки звинувачення в чаклунстві. Дослідник зазначав, що такі справи в XV–XVI ст. на теренах Польського королівства чи Речі Посполитої, на відміну від Західної Європи, розглядали не суди інквізиції, а лише церковні суди.

Наприкінці 1920-х — на початку 1930-х років К. Кораний опублікував у збірнику “Lud” низку невеликих повідомлень та статей, присвячених звичаєвому праву (зокрема, проблемі поховання самогубців) та судовим процесам над відьмами [572; 580; 584], а також об’ємну статтю “Лиса Гора (Дослідження з історії народних вірувань у Польщі XVII–XVIII ст.)” (1928) [579]. У ній дослідник писав, що за даними актів судових процесів про чаклунство з різних теренів Речі Посполитої, відомості про “лисї гори” дуже поширені на українських етнічних землях. Натомість демонологічні уявлення населення західних земель цієї держави були під великим впливом західноєвропейських вірувань, особливо з кінця XVI ст. На його думку, поширення серед поляків багатьох уявлень, пов’язаних з “нечистою силою”, спричинила тодішня Контрреформація та боротьба з протестантами. За народними віруваннями поляків, “нечиста сила”

збиралася на шабаші в тих місцях, де мешкали або влаштовували збори протестанти. Для прикладу, в околицях Нового Санча, де жили аріани, гору Холм уважали місцем зібрань відьом. У статті “Лиса Гора” К. Кораний докладно описав різноманітні аспекти, пов’язані з відьомськими шабашами: способи добирання на лисі гори (повітрям на конях, собаках, цапах, чоловіках чи чортах; для отримання здатності літати відьми використовували й спеціальні мазі, отримані від чортів або старших відьом), час шабашів (наприклад, у ніч на Івана Купала, у переддень Зелених свят, безпосередньо після Великодніх свят, але обов’язково до тієї пори, як проспівася півень), кількість і вік відьом, їхню ієрархію, їжу та ігри на шабашах та інші питання.

Отже, ми розглянули наукові зацікавлення та праці головних представників наукової етнологічної школи А. Фішера. Його власні наукові інтереси з ділянки народної культури охоплювали слов’янську міфологію та демонологію, календарну та родинну обрядовість слов’ян (розвідки про різдвяні, великодні, жниварські, весільні звичаї та обряди) тощо. Зупинимось на деяких з цих праць докладніше.

Важливою з наукового погляду є стаття А. Фішера “Домовик (Фрагмент з дослідження слов’янської демонології)” (1922) [421]. Попри назву, вона стосується загальної характеристики домашніх духів у традиційному світогляді слов’ян, зокрема, їхнього тісного зв’язку з календарними, весільними та господарськими обрядами. Так, окрім власне домовика та інших домашніх духів як персонажів демонологічної палітри різних слов’янських народів, автор статті проаналізував такий атрибут різдвяної обрядовості, як сніп (“дід”), інші випадки виготовлення снопів чи антропоморфних ляльок зі соломи — “дідів”, “бабів”, “старих” тощо. Вчений зробив висновок, що сніп (або з перших зіжатих колосків, або з останніх) чи солом’яна лялька у різдвяно-новорічній, жниварській, весільній чи будівельній обрядовості пов’язані з вірою у домашніх духів. Він припустив, що сніп був жертвою домашньому духові (тому й перебрав його назву — “дід”), з метою заручитися його прихильністю. Згодом зі соломи почали робити і ляльку, яка безпосередньо уособлювала цього духа. Відтак постало загальне для всіх слов’ян вірування, що солом’яні сніп або лялька є символами домашнього духа чи духа-предка, який пильнує дім.

Ґрунтовним дослідженням А. Фішера на стику демонології та християнських вірувань є стаття “Диявол у віруваннях польського народу” (1928) [418]. У ній учений писав, що в усій демонологічній системі поляків найпоширенішим персонажем є саме диявол, який виступає в різних іпостасях та під різними назвами. Проаналізувавши їх, А. Фішер дійшов висновку, що на вірування поляків про диявола вплинули давньослов’янські явлення про злих духів і духів, пов’язаних з природою чи домашнім

вогнищем, церковне розуміння біблійного сатани в епоху Середньовіччя, пізньосередньовічне сприйняття диявола, як слабого та смішного, образ цього персонажа, створений старопольською літературою.

Серед праць ученого з християнськими мотивами уваги заслуговує стаття “Культ Пресвятої Діви Марії у польського народу” (1932) [446; 447]. Цю науково-популярну розвідку, адресовану широкому читацькому загалу, опубліковано у двох номерах часопису “Gazeta Lwowska”. У названій публікації автор охопив велику кількість різноманітних аспектів, пов’язаних з народними уявленнями поляків (частково й українців) про Богородицю. Учений зазначав, що Діви Марії народний світогляд приписував походження низки господарських занять, наприклад, ткацтва (саме Богородиця, за народними уявленнями, навчила дівчину обробляти льон, прясти й ткати полотно). За легендою, Діва Марія також послала селянинові з небес (у вигляді падаючої зірки) срібний серп для збору врожаю. Проте основну частину аналізованої статті А. Фішера становить характеристика церковних свят, присвячених Богородиці, та їхнього сприйняття й адаптації народним світоглядом поляків. Наприклад, свято Стрігіння або ж Очищення Пресвятої Діви Марії (2 лютого) відоме серед польських селян, як “Громнична Богородиця” (через посвячення в цей день свічок-громниць, з якими обходили господарство для його захисту від злих сил) чи Матір Божа “Ведмежа” (позаяк, за народними віруваннями горян Підгалля, цього дня пробуджується від зимової сплячки ведмідь). 25 березня (Благовіщення Пресвятої Богородиці) відоме полякам і як свято “Матері Божої Зігріваної”, “Богородиці Весняної”, що пов’язане з настанням тепла та початком польових робіт.

Крім народних вірувань, А. Фішер цікавився й матеріальною культурою слов’ян. Наприклад, у статті “Черпаки” (1927) [416], яка стосується дерев’яного посуду, дослідник серед іншого етнографічного фактажу згадав й українські черпаки з теренів Гуцульщини (за відомостями з праці В. Шухевича) та зі с. Острова (нині у складі смт Щирця Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Р. Кирчів припускає, що останню інформацію вчений здобув у результаті власних польових виїздів [734, с. 563]. Найімовірніше, що саме польові етнографічні дослідження на теренах сучасної Львівської області послугували основою й для статей А. Фішера “Околиця Львова з етнографічного погляду” (1928) [458] та “Наші етнічно-народні надра. Етнографія околиці Львова” (1928) [454], в яких наявний огляд окремих елементів традиційної культури українців (будівництва, промислів, одягу, народного мистецтва).

Крім теренів Опілля, А. Фішера надзвичайно цікавили елементи традиційної культури населення тодішнього Станіславівського воєводства, зокрема, Покуття. Наприкінці 1920-х років учений опублікував дві

невеликі статті про народні промисли на його теренах. У розвідці “Народні промисли на Покутті” (1929) [469] йдеться як про власне покутські, так і про гуцульські промисли: виготовлення “ліжників” і килимів у Косові, різьбу по дереву (під час її характеристики А. Фішер відзначав Шкрібляків — відому родину різьбярів зі с. Яворова, нині Косівського р-ну Івано-Франківської обл.), гончарство. Стосовно покутської кераміки, то вчений стверджував, що за своїм стилем вона є польського походження. Цю тенденційну тезу він намагався обґрунтувати й у статті “Польські гончарі на Покутті” (1929) [465], де зазначав, що на цих теренах відомі цілі родини польських гончарів.

У 1930-х роках А. Фішера найбільше цікавили рослини, особливо дерева, в народних віруваннях та обрядах поляків. Цю тему дослідник почав активно розробляти вже наприкінці 1920-х років, співпрацюючи в робочій групі зі створення “Словника слов’янських вірувань і звичаїв” — колективної праці провідних слов’янських народознавців (ми вже згадували, що до роботи над цим виданням А. Фішер долучив і К. Матейко, тоді ще студентку гуманітарного факультету Львівського університету). У 1929–1930 рр. учений опублікував повідомлення “Рослини у віруваннях і звичаях польського народу” [472; 473; 474] із закликом до ентузіастів етнографічної науки допомогти у зборі відомостей про такі аспекти цієї теми, як народні назви рослин, практичне застосування рослин у побуті, чародійне зілля, рослини як символи в народних обрядах, рослини як оздоблювальні мотиви в народному мистецтві, іграшки з рослин, рослини у фольклорі. У 1932 р. опублікували розвідку А. Фішера “Клен і явір у культурі польського народу” [444], а наприкінці 1930-х років — “Дерева у віруваннях та обрядах польського народу” (спершу в збірнику “Lud” (1937), а наступного року — окремою невеликою книжечкою) [422; 423]. У цій, фактично, підбірці енциклопедичних статей дослідник охарактеризував такі дерева, як береза, бук, тис, дуб, вільха, ясен та осика.

Етнологічний інститут Львівського університету підтримував тісні наукові зв’язки з польськими та українськими народознавцями, а також науковцями з різних країн світу, передусім через листування та наукові з’їзди. Крім редакції збірника “Lud”, серії “Етнографічні праці” та секретаріату Народознавчого товариства у Львові, в Етнологічному інституті розміщувалася редакція Бюро Польської комісії народного мистецтва, Секція охорони Батьківщини Товариства приятелів Гуцульщини, редакція польських відділів берлінських видань “Volskundliche Bibliographie” (“Народознавча бібліографія”) (А. Фішер присвятив цьому виданню низку бібліографічних публікацій) [34, арк. 9–11] та “Handwörterbuch des slavischen Volksglaubens und Volksbrauchs” (“Словник слов’янських вірувань і звичаїв”) [386, s. 191].

Упродовж 1920–1930-х років А. Фішер часто перебував у наукових відрядженнях (в Австрії, Бельгії, Італії, Німеччині, Румунії, Угорщині, Франції, Чехо-Словаччині та Югославії), налагоджуючи контакти з місцевими етнологами і знайомлячись з фондами народознавчих осередків [12, арк. 123 зв., 125–125 зв., 129, 140–140 зв.; 34, арк. 46]. Він брав участь у багатьох наукових з'їздах і конференціях: Конгресах слов'янських географів та етнографів у Польщі (відбувався 1927 р. у низці міст), Белграді (1930) та Софії (1936), Міжнародних конгресах народного мистецтва у Празі (1928) та Антверпені (1930), Першому конгресі слов'янських філологів у Празі (1929), Другому Міжнародному конгресі народного мистецтва в Брюсселі (1930) та засіданні Бюро Міжнародної комісії народного мистецтва в Парижі (1931), Конгресі антропологічно-етнологічних наук у Копенгагені (1938), а в 1938–1939 рр. був обраний делегатом від Львівського університету до Ради Наукової каси імені Мянновського²⁸ [12, арк. 108 зв., 112–114, 117, 119–121 зв., 126–127 зв., 128–128 зв., 139, 147, 148 зв., 152–153, 156; 386, s. 191].

Делегатами від Львівського університету на Другому конгресі слов'янських географів та етнографів, який відбувався 2–12 червня 1927 р. у Польщі, були й А. Бахман і К. Кораний, а на Першому Міжнародному конгресі народного мистецтва в Празі (1928) — А. Бахман [386, s. 191]. Я. Фальковського в 1936 р. запросили на Конгрес слов'янських географів та етнографів у Софії, а 19 грудня 1936 р. він став співробітником Етнографічної комісії Польської академії наук у Кракові [11, арк. 73, 141]. Зусиллями Я. Фальковського Етнологічний інститут Львівського університету налагодив тісні контакти з українським товариством “Бойківщина” у Самборі та однойменним музеєм при ньому (його етнографічного відділу дослідник торкнувся в декількох статтях [142; 143]). Ці контакти допомагали вченому під час студій народної культури Бойківщини та її пограниччя. Співпрацюючи в 1934–1937 рр. з музеєм “Бойківщина” у Самборі, Я. Фальковський провів польові дослідження в околицях цього

²⁸ З початку 1920-х років Адам Фішер став одним з найвідоміших польських етнологів. З 1926 р. він керував Етнографічною комісією Польської академії наук у Кракові. Його обрали дійсним членом Товариства Татранського музею (1923), Наукового товариства у Львові (1930) та Польського філософського товариства у Львові (1931), членом-кореспондентом Слов'янського інституту в Празі (1929), Бібліографічної ради в Турині (1931) та Балтійського інституту в Торуні (1932). Серед нагород ученого — Золотий хрест заслуги (1928) та Командорський хрест ордена св. Сави (1931). Відзначимо, що А. Фішер мав англomовні праці (про що згадувалося раніше), а одну з його статей, присвячену весільній обрядовості поляків, опублікували в столиці Японії — Токіо [34, арк. 27; 425; 794, s. 82]. Також варто відзначити й те, що професор популяризував етнологічну тематику в пресі [427; 431; 432; 445; 453–455; 464; 465; 469–471; 481; 487; 496; 497; 500; 516].

міста [11, арк. 140–141]. На матеріалах товариства “Бойківщина” він написав розвідку “Інклюз-чортик. Про спосіб отримання чортика з яйця” [392], в якій заторкнув питання народної демонології бойків. Дослідник був дописувачем друкованого органу товариства “Літопис Бойківщини”, популяризував це видання на сторінках збірника “Lud” [393]: позитивно оцінив праці членів товариства “Бойківщина” Михайла Скорика (“Про назву Бойки”), Володимира Кобільника (“З археології Бойківщини”), Володимира Гуркевича (“Бойки за 100 літ у числах”), Антона Княжинського (“Межі Бойківщини”). Однак статтю останнього, автор якої намагався встановити етнічні терени Бойківщини лише на основі бойківського діалекту, Я. Фальковський піддав критиці, позаяк, на його думку, визначені А. Княжинським межі були занадто широкими. Можливо, саме рецензована 1932 р. стаття А. Княжинського й підштовхнула згодом Я. Фальковського до ґрунтовного дослідження етнографічних меж Бойківщини.

Завдяки особистим контактам А. Фішера з В. Гнатюком відбувався обмін (у міжвоєнні роки, на жаль, спорадичний) виданнями між Народознавчим товариством у Львові та НТШ у Львові, передусім виданнями “Lud” та “Етнографічний збірник” і “Матеріяли до української етнології” (“Матеріяли до етнології й антропології”) [734, с. 563]. У цьому контексті наголосимо, що А. Фішер дуже шанував В. Гнатюка, що підтверджує некролог, 1926 р. написаний польським професором у пам’ять українського вченого. Зокрема, А. Фішер зазначив: “Народознавче товариство у Львові втратило у світлій пам’яті померлому одного зі своїх членів і одного з найстаріших співробітників “Ludu”. Тому з глибоким жалем віддаю честь пам’яті невтомного та правдивого ідейного діяча на ниві слов’янської етнографії” [491, с. 119].

3.3. КАФЕДРА АНТРОПОЛОГІЇ ТА ЕТНОЛОГІЇ (АНТРОПОЛОГІЇ), АНТРОПОЛОГІЧНО-ЕТНОЛОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ

У другій половині 1920–1930-х роках активну науково-педагогічну діяльність у галузі народознавства у Львівському університеті продовжували й підрозділи, очолювані Я. Чекановським — кафедра антропології та етнології (з 1936 р. — кафедра антропології) та Антропологічно-етнологічний інститут.

Друга половина 1920-х років розпочалася для Я. Чекановського з призначення на посаду декана гуманітарного факультету на 1925/1926 навчальний рік. У 1934/1935 та 1935/1936 навчальних роках він був ректором Львівського університету. За традицією, ректора обирали щорічно на зборах електорів (виборних представників факультетських рад), рішення зборів затверджував президент Другої Речі Посполитої. З 1934 р.

ректора Львівського університету почали обирати раз у два роки. Тому Я. Чекановський обіймав цю посаду впродовж двох навчальних років [675, s. 5, 28; 678, s. 3].

У 1920–1930-х роках Я. Чекановський був одним з провідних народознавців Другої Речі Посполитої, добре знаним у світі²⁹. Саме тоді вчений активно розгорнув дослідження на стику антропології, етнології, первісної історії та мовознавства, які розпочав у попередні роки. Крім наступних томів “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго” та великої кількості статей, повідомлень і рецензій, у цей період він написав книжки “Вступ до історії слов’ян. Антропологічні, етнографічні, праісторичні та мовознавчі перспективи” [375], “Нарис антропології Польщі” [377], “Людина в часі та просторі” [368; 369]. Зазначимо, що “Вступ до історії слов’ян” опублікували як третій том серії “Львівська славистична бібліотека”, організованої в міжвоєнний період Я. Чекановським, Ф. Буяком і Т. Лер-Сплавінським, а “Нарис антропології Польщі” — як її одинадцятий том.

Перше видання “Вступу до історії слов’ян” побачило світ 1927 р. [375]. Проблематика праці — надзвичайно широка. Перші два розділи стосуються антропології (предметного засягу цієї науки, її практичного застосування, зв’язку з біологією, антропогеографією, соціологією тощо), натомість у третьому розділі (“Мовне районування Європи”) подано етнолінгвістичну класифікацію європейських народів, стислу характеристику головних “мовних груп” (германців, романців, кельтів, балтів, угро-фінів, вірмен, греків, басків та ін.). Ці три розділи праці є своєрідним вступом до слов’янознавства. Наступні ж розділи стосуються власне слов’янських етносів (переважно поляків). З етнологічного погляду особливий інтерес

²⁹ Загалом упродовж наукової кар’єри Яна Чекановського обрали членом багатьох академій наук і наукових товариств: членом-кореспондентом, а згодом дійсним членом Польської академії наук у Кракові, дійсним членом Наукового товариства у Львові та Наукового товариства у Варшаві, членом Польського, Італійського, Паризького антропологічних товариств, Королівського антропологічного інституту Великої Британії та Ірландії, Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії у Москві, Російського географічного товариства, Народознавчого товариства у Львові, Товариства друзів наук у Познані, багатьох німецьких народознавчих товариств, зокрема й Антропологічного та Етнологічного, членом-кореспондентом Угро-фінського товариства в Гельсінкі та Слов’янського товариства у Празі, головою і почесним членом Товариства природознавців імені Коперника, почесним членом Вроцлавського наукового товариства, Швейцарського антропологічного товариства. Учений брав участь у багатьох міжнародних наукових конгресах і з’їздах в Австрії, Болгарії, Великій Британії, Єгипті, Італії, бельгійському Конго, Німеччині, Португалії, Сирії, англійському Судані, Туреччині, Угорщині, Фінляндії, Франції, Чехо-Словаччині, Швейцарії, Швеції, Югославії. Його відзначили срібною медаллю “За довголітню службу”, командорським хрестом ордена відродження Польщі, офіцерськими хрестами ордена герцога Мекленбурзького та ордена Бельгійського королівства, болгарським орденом “Merit Civil”, польським штандартом праці першого ступеня [36, арк 29].

становить шостий розділ — “Етнографічні перспективи” — своєрідна “етнографічна синтеза”, з наголосом на специфіці будівництва слов’ян, особливо на впливі на нього античної традиції Стародавнього Риму. Саме цей “етнографічний розділ” у рецензії на “Вступ до історії слов’ян” [437] відзначив А. Фішер. Він також наголосив на загальних висновках Я. Чекановського стосовно палеоантропології слов’ян: “1. Слов’янське розселення з погляду антропології було експансією нордичного типу. 2. Центр слов’янського розселення мусив бути на заході, за припущенням, у басейні Вісли. 3. Волинь, вірогідно, була давнім центром східних слов’ян, будучи до цих пір острівцем нордичного типу” [437, s. 92].

У 1930 р. Я. Чекановський опублікував монографію “Нарис антропології Польщі” [377], де подав загальний огляд історії польської антропології (з особливою увагою на Краківській антропологічній школі та наукових досягненнях своїх учнів — Я. Мидлярського, К. Соболевського, Б. Росінського, С. Клімека); зупинився на антропологічно-діалектологічному районуванні польських етнічних земель і сусідніх з ними теренів (давньоруських, литовських); розглянув проблему впливу середовища на антропологічні особливості населення (пігментацію, кефалометрію тощо), зокрема і “східних кресів”; торкнувся етносоціальної проблематики (питань, пов’язаних з подільською і самбірською шляхтою, бойками та гуцулами, населенням сіл і міст, германців та євреїв та ін.).

А. Фішер опублікував рецензію і на “Нарис антропології Польщі”, в якій наголосив: “У той час, коли західноєвропейська антропологія дійшла до пункту розвитку швидше за все безнадійного, польська антропологія створила новий метод, який був настільки особливим, що вона здобула на Заході назву “польська школа”. Польську антропологічну школу створив і розвинув Ян Чекановський, професор Університету Яна Казімежа у Львові. Результати досліджень Львівської антропологічної школи останніх років проф[есор] Чекановський навів у праці «Нарис антропології Польщі» [436, s. 143]. З найважливіших висновків, до яких дійшов учений у своєму дослідженні, слід виділити такі: антропологічні типи розпадаються на расові елементи та їхні змішані форми, а приналежність особи до антропологічного типу успадковується згідно із законом розподілу Грегора Менделя; з морфологічними особливостями тісно пов’язані фізіологічні та психологічні риси; головними антропологічними складниками поляків є нордичний (найчисельніший) та лапоноїдний, далі йде середземноморський (іберійсько-острівний), а найменшу кількість становить вірменоїдний; окрім цих головних, серед поляків існує й низка перехідних (змішаних) антропологічних типів.

Основа методології антропологічних досліджень Я. Чекановського ґрунтувалася на твердженні, що морфологічні особливості населення

формувалися в результаті взаємодії декількох “антропологічних складників” (“рас”), змішання яких спричинило виникнення й перехідних типів. Різні людські колективи відзначаються кількісним співвідношенням різних “антропологічних складників”, для визначення якого Я. Чекановський розробив власну систему математичного аналізу. Наприклад, населення Європи формувалося завдяки взаємодії нордичної, середземноморської, вірменоїдної та лапоноїдної “рас”. Нордичній расі притаманні високий зріст, доліхокефалія, вузький ніс, світлий колір волосся та очей; середземноморській расі — середній зріст, доліхокефалія, волосся та очі темного кольору; вірменоїдній расі – високий зріст, брахікефалія, коротке та широке обличчя, розвинений третинний волосняний покрив; лапоноїдній расі — низький зріст, брахікефалія, широке та плоске обличчя, відносно широкий ніс, короткі кінцівки, смагляво-жовтява шкіра. Змішання цих “рас” спричинило появу перехідних типів, прояви яких спостерігаються на індивідуальному рівні [771, с. 47–48].

Свою методологію антропологічних досліджень Я. Чекановський виклав у монографії “Людина в часі та просторі” (перше видання — 1934 р., друге — 1937 р.). У вступі до неї вчений охарактеризував предмет дослідження антропології, її мету та завдання. Перший розділ праці (“З питань систематики людини”) охоплює такі питання, як місце людини в природі, основні расові відмінності (поділ на “білу”, “жовту” та “чорну” раси), натомість другий розділ (“Європа”) присвячений “антропологічним складникам” й антропологічному районуванню з погляду первісної історії та мовознавства, зокрема, расовому складу неолітичного населення. У наступних розділах Я. Чекановський розглянув з антропологічного погляду населення певних частин Європи: “середземноморської зони” (Балканського, Апенінського та Піренейського півостровів), “атлантичної зони” (Франції, Британських островів і Скандинавії), “Середньої Європи” (передусім, поляків і чехів, вплив на їхні антропологічні особливості германських племен), “Східної Європи” (населення Росії: його східнослов’янську основу та угро-фінські, кавказькі й тюркські домішки). Далі в окремих розділах учений охарактеризував “антропологічні складники” та антропологічне районування Азії (з особливим наголосом на антропологічному складі єврейського населення), Африки, а також Австралії, Океанії та Америки [369].

Наголосимо, що у працях 1930-х років Я. Чекановський запропонував своє бачення антропологічного складу населення українських етнічних земель Другої Речі Посполитої, виділивши в ньому шість антропологічних типів: нордичний, субнордичний, динарський, середземноморський, лапоноїдний з домішками альпійського, сублапоноїдний. Учений стверджував, що на теренах Західної України переважає нордичний тип,

притаманний більшості населення Волині, Західного Полісся, Надсяння, Опілля, західної частини Бойківщини та північної частини Поділля. Другий за чисельністю тип — лапоноїдний з домішками альпійського, поширений на Західному Поділлі, Гуцульщині, східній частині Бойківщини, південній частині Полісся. Наступний антропологічний тип — середземноморський з домішками лапоноїдного, зустрічається на Західній Україні повсюдно, крім Полісся та Волині. Найменш поширеним типом, за Я. Чекановським, є динарський, представлений у Побужжі та на півдні такої частини Волині, як Холмщина [771, с. 48].

З етнологічної тематики впродовж другої половини 1920–1930-х років Я. Чекановський найбільше цікавився етногенезом слов'ян. Ще працюючи в Росії, він обговорював питання їхнього походження та прабатьківщини з відомими славістами Олексієм Шахматовим і Максом Фасмером. Пізніше для дослідження цієї проблеми Я. Чекановський залучив не лише антропологічні, етнографічні та археологічні джерела, а й дані мовознавства та статистичну методичку їхнього аналізу. Зробити це йому допомогло знання мов, адже, крім польської, він володів німецькою, англійською, французькою, італійською, російською, українською, чеською, суданським діалектом арабської, а також мовами африканських народів — суахілі та бангала [36, арк 47; 709, с. 4].

Дослідивши за допомогою методу математичної статистики 40 діалектних ознак праслов'янської мови, зібраних Т. Лер-Сплавінським, Я. Чекановський стверджував, що впродовж III–X ст., під впливом таких зовнішніх чинників, як переселення готів до Чорного моря, напади гунів, панування аварів, німецька експансія тощо, відбулися чотири головні фази діалектних змін праслов'янської мови, а саме: виокремлення західнослов'янських, південнослов'янських і східнослов'янських діалектів, а також розвиток діалектів у тих слов'ян, які опинилися під аварським пануванням. Я. Чекановський дослідив особливості прояву 20 властивостей давніх індоєвропейських рис, прояв рис індоєвропейської спорідненості на балто-слов'янському мовному матеріалі. На думку вченого, виокремлення слов'янських наріч з балто-слов'янської мовної гілки стало наслідком ліро-венетських впливів. Зіставлення отриманих лінгвістичних даних з археологічними джерелами дало підстави Я. Чекановському локалізувати прабатьківщину слов'ян у межиріччі Вісли та Одера, що свого часу обґрунтував Т. Лер-Сплавінський³⁰ [709, с. 6–7]. Можливо, що свою

³⁰ Вісло-одерська концепція слов'янської прабатьківщини має багато прихильників, передусім серед польських дослідників. Окрім неї, існують й інші концепції: вісло-дніпровська, одеро-дніпровська, середньодніпровсько-західнобузька тощо, які в зону формування слов'янської етнічної спільності включають українські етнічні землі. На нашу думку, одну з найпереконливіших концепцій висунув сучасний український

концепцію етногенезу слов'ян упродовж 1930-х років Я. Чекановський викладав студентам під час лекційного курсу “Етнічна антропологія”, принаймні в 1931/1932 навчальному році в його межах вони розглядали “Слов'ян та Польщу” [673, s. 56–57]. Заздалегідь додамо: коли наприкінці січня — на початку лютого 1941 р. проводили Першу наукову сесію Львівського державного університету імені Івана Франка, на її пленарному засіданні історичну тематику представляла доповідь Я. Чекановського “Із досліджень над проблемою праатьківщини слов'ян” [59, с. 1].

Після поділу кафедри антропології та етнології (в 1936 р. вона змінила назву на кафедру антропології) Я. Чекановський читав для студентів спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія” Львівського університету такі лекційні курси, як “Загальна антропологія”, “Етнічна антропологія”, “Вступ до біометрії”, “Вступ до антропометрії” (два останні курси разом з Б. Росінським) тощо, а також проводив практичні заняття: вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром, вищий курс статистичних вправ для географів. Окрім лекцій на гуманітарному факультеті, вчений читав щотижневий курс “Антропологія для медиків” на медичному факультеті Львівського університету та статистику (лекції поєднував з практичними вправами) на юридичному факультеті. Іншим працівником кафедри антропології та етнології (антропології) Львівського університету, який читав лекційні курси для студентів, був титулярний професор (з вересня 1934 р.) Б. Росінський. Тематика його лекцій стосувалася, насамперед, зоологічної антропології: ембріонального та позаембріонального розвитку людини, антропоморфології м'яких частин тіла, порівняльної остеології тощо. З 1934/1935 навчального року лекції на кафедрі атропології та етнології читав також С. Клімек: окрім викладання дослідницьких методів антропологічних наук, він цікавився новим для Львівського університету напрямом наукових досліджень — антропологією та етнологією американських індіанців (лекційні курси “Етнічна антропологія Америки”, “Вступ до американістики”). Цьому сприяло стажування С. Клімека впродовж 1932–1933 рр. у США (завдяки стипендії Фонду Рокфеллера) — в Каліфорнійському університеті [5, арк. 64; 31, арк. 2 зв., 6; 32, арк. 1 зв.; 663; 665; 666; 668; 670–674; 676; 677; 679; 681; 682; 684; 685].

археолог Володимир Баран. Згідно з нею, головним ареалом праатьківщини слов'ян була територія проживання склавинів (носіїв празько-корчацької археологічної культури V–VII ст.), які заселяли Волинь, Прикарпаття, Верхнє Подністров'я, межиріччя Дністра та Дунаю і розселилися на теренах сучасних Румунії, Молдови, Польщі, Словаччини, Чехії, Німеччини (межиріччя Ельби та Заале) й частково (поряд з антами, носіями пеньківської культури) балканських країн, подекуди — на території проживання синхронних їм носіїв колочинської (сучасна Білорусь) та іменківської (сучасна європейська частина Росії) археологічних культур [695].

Станіслав Клімек був одним з найбільш перспективних молодих учених-антропологів Львівського університету. Він народився 10 жовтня 1903 р. у Львові, закінчив Третю державну гімназію імені короля Стефана Баторія у Львові (1921), гуманітарний факультет Львівського університету (1925). Коли в 1925 р. К. Собольський залишив посаду молодшого асистента Антропологічно-етнологічного інституту, ставку розділили між двома демонстраторами — С. Клімеком і М. Григляшевською. За твердженням Я. Чекановського, вже в 1926 р. С. Клімек отримав повну ставку молодшого асистента інституту [376, s. 183]. Проте матеріали його архівної справи дозволяють уточнити ці дані: посаду молодшого асистента він обіймав у 1927–1931 рр., а в 1931–1932 рр. був старшим асистентом. У 1927 р. молодий дослідник захистив докторат, а перед від'їздом до США (1932) габілізувався [5, арк. 32, 60–64].

Свою наукову діяльність як антрополог С. Клімек розпочав у другій половині 1920-х років, готуючи рецензії на антропологічні праці [561]. Тоді ж зацікавився палеоантропологією [556]. Наприкінці 1920-х — у 1930-х роках він став одним з провідних дослідників антропології азійських народів. У 1927–1928 рр., спершу як статті в збірнику “Kosmos”, а згодом — окремими брошурами, світ побачили його праці “Дослідження краніології Північної, Середньої та Східної Азії” [567; 568] (саме на її підставі досліднику надали ступінь доктора філософії в галузі антропології) та “Про палеоазійські й ескімоські черепи...” [563; 564]. Перша праця присвячена аналізу 256 черепів (відомості про них С. Клімек почерпнув з опублікованих джерел), серед яких 67 належали монголам, 56 — китайцям, 46 — сибірським теленгетам, 39 — чукчам, 16 — корейцям, 13 — айнам, 10 — японцям, п'ять — ескімосам, чотири — алеутам. Опрацювання цього краніологічного матеріалу за допомогою методу статистичного аналізу Я. Чекановського дозволило С. Клімеку виокремити на досліджуваних теренах палеоазійський, тихоокеанський, центральноазійський, лапоноїдний та арктичний антропологічні типи. Натомість розвідка “Про палеоазійські та ескімоські черепи (Статистичний аналіз матеріалів Г. Монтадона)” важлива тим, що в ній учений дійшов висновку: докладний аналіз палеоазійського краніологічного матеріалу важливий не лише для дослідження антропології азійських етносів, а є, фактично, вступом до антропології народів Америки, яка все більше почала цікавити С. Клімека. Відтоді, паралельно з дослідженням антропологічних особливостей народів Азії (праці про краніологію тибетців та етносів західної частини Сибіру [558; 559], а також про самодійців [557]), він публікував дослідження про американських індіанців.

Уже наприкінці 1920-х років світ побачила розвідка С. Клімека “Вклад до краніології американських індіанців” [565; 566] (її джерельною осно-

вою послуговувала інформація про краніологічні збірки Національного музею США у Вашингтоні, почерпнута з наукової літератури, а також відомості з праць відомих учених Юзефа Семірадського та Рудольфа Вірхова). С. Клімек писав, що серед первісного населення Південної Америки Ю. Семірадський виділив як основні “расові елементи” ескімоїдний та монголоїдний типи, а також карибську “расу” та “расу” тупі-гуарані. Завдяки інформації з монографії Р. Вірхова дослідник проаналізував 22 черепи, які належали мешканцям території від Лабрадору до Вогняної Землі. На основі опрацьованого матеріалу С. Клімек дійшов висновку, що склад первісного населення Америки становлять чотири головні “расові складники” азійського походження, які визначили й однойменні антропологічні типи: палеоамериканський, арктичний, центральноазійський і тихоокеанський.

На початку 1930-х років С. Клімек зацікавився антропологічним районуванням. Ця тема була актуальною у зв'язку зі слабкою розробкою; проблему ускладнювала й розбіжність антропологічної термінології, яку вживали у свої працях різні вчені. У 1932 р. С. Клімек опублікував розвідку “Синтетична карта антропології Ефіопії та Судану” [555] і свою габілітаційну роботу “Антропологічне районування” [569]. Головною метою свого дослідження автор уважав створення карти антропологічного районування світу. Частиною методики, яку застосував С. Клімек, було виокремлення провінцій на основі антропологічної схожості населення певних територій (у цьому вчений спирався на методи Я. Чекановського). На основі морфологічного критерію С. Клімек згрупував народи світу за расами та антропологічними типами: “жовта раса” включала лапоноїдний, центральноазійський, тихоокеанський, арктичний, палеоамериканський, палеоазійський, праслов'янський антропологічні типи, “біла раса” — нордичний, субнордичний, північно-західний, іберійсько-острівний або середземноморський, літоральний, вірменоїдний, динарський, альпійський, орієнтальний, меридіональний, а “чорна раса” — нігерський, австро-африканський, австралоїдний, негроїдний та пігмейський антропологічні типи. Цей самий морфологічний критерій дозволив систематизувати антропологічні типи за групами. Наприклад, антропологічні типи, поширені серед європейців, учений згрупував у нордичну (нордичний, субнордичний, північно-західний типи), східну (лапоноїдний, праслов'янський), кавказько-альпійську (вірменоїдний, динарський, альпійський) та середземноморську (іберійсько-острівний, літоральний) групи. Далі С. Клімек окремо торкнувся антропологічної характеристики Азії, Африки, Австралії, Океанії, Америки та Європи. Наприкінці праці він навів антропологічну карту світу, де різними кольорами позначив різні “антропологічні складники”.

Важливою в науковій біографії С. Клімека стала стаття “Кількісний метод у дослідженнях історії культури” (1934) [562]. З часу її публікації львівського вченого все більше почала цікавити етнологічна проблематика, особливо пов’язана з культурою американських індіанців (у середині 1930-х років вона стала головною тематикою досліджень С. Клімека). У 1935 р., у співавторстві з німецьким народознавцем Вільгельмом Мілке, він опублікував працю “Аналіз матеріальної культури народу тупі” [554], присвячену структурному аналізу передусім матеріальної культури південноамериканського етносу тупі (дослідження підготовлене на основі опублікованих джерел).

Проте найбільшим досягненням С. Клімека у цей час можна вважати дві його праці з серії “Розподіл культурних елементів”: “Структура культури індіанців Каліфорнії” [570] та “Яна” [571]. Остання написана у співавторстві з Едвардом Вілсоном Гіффордом, відомим у майбутньому американським народознавцем, тоді — куратором Музею антропології Каліфорнійського університету м. Берклі (нині — Музей антропології Фібі А. Герст). Передмови до обидвох цих праць написав Альфред Кребер, професор антропології Каліфорнійського університету, директор уже згаданого Музею антропології, один з найвидатніших американських народознавців першої половини ХХ ст., учень засновника історичної школи в американській культурній антропології Франца Боаса [900; 904].

С. Клімек став одним з чільних представників Львівської антропологічної школи, яка впродовж другої половини 1920–1930-х років формувалася навколо Я. Чекановського: її представників об’єднувала обґрунтована вченим методологія антропологічних досліджень, зокрема, застосування математичної статистики. Особливе значення для формування цієї наукової школи мав Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету, де колишні студенти Я. Чекановського продовжували вдосконалювати свої наукові здібності.

У 1925–1938 рр. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету й далі розміщувався на першому поверсі університетської будівлі на вулиці Длугоша, 8. Більшість лекцій, які читали викладачі кафедри антропології та етнології (антропології), відбувалися тоді в лекційній залі Геологічного інституту (був у тій самій будівлі) й лише практичні заняття — в лабораторії Антропологічно-етнологічного інституту. З 1938/1939 навчального року, коли інститут під керівництвом Я. Чекановського перенесли до приміщення на другому поверсі корпусу на вулиці св. Миколая, 4, всі лекційні курси викладачів-антропологів почали проводити в окремій лекційній залі Антропологічно-етнологічного інституту [661, s. 41; 664, s. 55; 667, s. 52; 669, s. 58; 673, s. 157; 674, s. 151; 675, s. 71; 678, s. 70; 680, s. 76; 683, s. 71; 684, s. 64–66].

Посаду ад'юнкта Антропологічно-етнологічного інституту з 1 жовтня 1930 р. обіймав Б. Росінський. У другій половині 1920–1930-х роках він опублікував статті з антропологічно-соціальної проблематики (“Спостереження з пограниччя антропології та соціології” (1929) [627]), про спадковість антропологічних ознак (наприклад, “Чи може навколишнє середовище спричинити в людини генетичні зміни” (1932) [623]), про антропологічні особливості емігрантів до Сполучених Штатів Америки (“Поляки в Техасі” (1930) [626], “Американці польського походження в Техасі” (1934) [615], “Європейська еміграція у Сполучених Штатах Америки з погляду антропології” (1933) [624]). Серед праць Б. Росінського цього періоду доцільно назвати й статті з антропології народів Океанії: “Маорі та маріорі” (1927) [625], “Черепи телеїв з Бугенвілю” (1932) [621] та ін. Б. Росінського добре знали в наукових колах світу. Він був учасником багатьох наукових з'їздів. У 1936 р. ученого запросили до Москви на Міжнародний генетичний конгрес, проте, за станом здоров'я, він не зміг узяти в ньому участь [31, арк. 6–6 зв.].

До 1929 р. в Антропологічно-етнологічному інституті Львівського університету на посаді демонстратора працювала М. Григльшевська³¹ (досліджувала антропологічні особливості швейцарців [531]), а впродовж 1925–1939 рр. — С. Клімек. Під час перебування С. Клімека у США, в 1933–1936 рр. старшим асистентом інституту був Тадеуш Генцель³², який вивчав африканських пігмеїв [535]. Крім цих штатних працівників, в інституті працювали також волонтери. На зламі першої і другої половини 1920-х років серед них був відомий у майбутньому учений Кароль Стояновський³³, а також такі дослідники, як Ірена Ульбрих-Кудельська, Гізела

³¹ Мартина (Марта) Григльшевська народилася 21 липня 1903 р. у м. Борщові (нині районний центр Тернопільської обл.). У 1926–1929 рр. працювала у Львівському університеті, де 1929 р. захистила докторат про антропологічні типи швейцарців. Працюючи асистенткою у Центральному інституті фізичного виховання у Варшаві, досліджувала залежність фізичних умінь студенток від їхніх антропологічних особливостей. У 1930 р. вийшла заміж за Стефана Пузину. З початком Другої світової війни М. Григльшевська-Пузина перебувала у Львові, беручи участь у польському Русі опору [2, арк. 1–9; 539, s. 245; 805].

³² Тадеуш Генцель народився 10 лютого 1905 р. у присілку Вигнанка (нині належить до м. Чортків Тернопільської обл.). У 1929 р. закінчив гуманітарний факультет Львівського університету, де 1930 р. захистив докторат про пігмеїв Центральної Африки. Після роботи в університеті, з 1937 р. Т. Генцель, як і М. Григльшевська, працював у Центральному інституті фізичного виховання. Помер, ймовірно, в 1955 р. [539, s. 243; 675, s. 71; 678, s. 70; 857].

³³ Кароль Стояновський народився 3 травня 1895 р. у с. Кобиловолках (нині Тербовлянського р-ну Тернопільської обл.). Навчався в гімназіях Тербовлі та Львова. Під час Першої світової війни служив в австрійському війську — в Першій бригаді під командуванням Юзефа Пілсудського. У 1916–1924 рр. К. Стояновський навчався у Ягеллонському та Львівському університетах. У 1922–1926 рр. працював у Львівському

Лемперт, Ян Брик³⁴ та ін. Їхні розвідки були написані в руслі методології антропологічних досліджень Я. Чекановського.

Серед праць антропологічної тематики відомого в майбутньому історика та археолога К. Стояновського доцільно згадати статті “Краніологічні типи Польщі” (1924) [635], “Расові відмінності чоловічих геніталій та обрізання” (1925) [633], “Нариси первісної антропології Північної Європи” (1926) [634]. В останній з них учений проаналізував інформацію про черепи неолітичного населення Швеції, Данії, Англії та північної частини Німеччини, а також шведський краніологічний матеріал залізного віку. На основі праці “Краніологічні типи Польщі” в 1924 р. К. Стояновський здобув ступінь доктора філософії, а на основі “Нарисів до первісної антропології Північної Європи”, вже працюючи в Познанському університеті, — габілітувався (1927) [810, s. 66].

Авторству І. Ульбрих-Кудельської належить стаття “Людина пізнього палеоліту” (1926) [649], в якій дослідниця зробила загальний огляд оріньяцької та мадленської культур, знахідок епіпалеоліту (кінцевого періоду пізнього палеоліту), палеолітичного мистецтва, подала “історичний огляд рас палеоліту”, зазначивши, що в ранньому палеоліті можна виокремити лише одну довгоголову “расу” неандертальців, натомість у пізньому палеоліті — довгоголові “раси” кроманьйон, оріньяк і грімальді. Натомість Г. Лемперт досліджувала антропологічні особливості євреїв [601; 602], а в 1930-х роках здобула у Львівському університеті ступінь доктора філософії в галузі антропології на підставі роботи про антропологічні типи населення Африки [539, s. 254].

Я. Брик у другій половині 1920-х років опублікував статтю про краніологічний матеріал з передмістя Мюнхена [220], а на початку 1930-х років — статтю “Антропологічні типи Південно-Східної Польщі з огляду

університеті (молодшим та старшим асистентом Інституту праісторії Л. Козловського), а з 1926 р. — у Познанському університеті. У роки нацистської окупації К. Стояновський займався політичною діяльністю у польському підпіллі, а в повоєнні роки став засновником, професором і завідувачем кафедри антропології Вроцлавського університету (1945–1947). Працював над монографією “Доісторична антропологія Польщі”, яку опублікували у 1948 р. — вже після смерті вченого. К. Стояновський помер 9 червня 1947 р. у Вроцлаві [810, s. 66].

³⁴ Ян Едвард Брик народився 16 травня 1899 р. у Буську. Навчався у Львівському університеті (1922–1926). Доктор філософії. Викладав українську та латинську мови в гімназіях Львова. Працював у Львівському університеті в Інституті праісторії, спершу на посаді асистента (1926–1929), згодом старшого асистента (1929–1932). До наукових зацікавлень Я. Брика належали пам’ятки Волині й Західного Поділля доби мезоліту, бронзового та раннього залізного віків. Член Польської академії наук у Кракові. У 1930-х роках Я. Брик перейшов на адміністративну роботу, в 1933 р. обраний міським головою Кам’янки-Струмилової (нині — м. Кам’янка-Бузька). У 1939 р. Я. Брик був заарештований НКВС і весною 1940 р. замордований у Биківні під Києвом [854; 896].

на фізичні розвиток та підготовку” [221]. Ця розвідка отримала нагороду на Другому конкурсі наукових робіт Об’єднання асистентів Університету Яна Казімежа у Львові та Академії ветеринарної медицини у Львові. Її основою послуговували матеріали антропометричного обстеження 83 юнаків (переважно 1904–1907 рр. народження), які в 1925 р. прибули до Львова для проходження курсу військової підготовки. Походили ці юнаки з Дрогобицького, Золочівського, Львівського, Равського, Бережанського, Борщівського, Бучацького, Збаразького, Чортківського, Тернопільського, Калуського, Коломийського і Станіславівського повітів. Їхні антропометричні виміри Я. Брик виконав за підручником Р. Мартіна. Під час опрацювання набутих даних та написання статті (автор мав на меті проаналізувати вплив фізичних навантажень (бігу, стрибків, різноманітних вправ) на організм людини) молодому досліднику порадами допомагали Я. Чекановський, С. Клімек і Т. Генцель.

У 1929–1930 та 1933–1934 рр. асистентом-волонтером Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету працював Роман Ростислав Єндик — один з найвідоміших українських антропологів ХХ ст. Він народився 28 квітня 1906 р. у с. Залуччя (нині Коломийського р-ну Івано-Франківської обл.). У цьому ж селі закінчив чотирикласну народну школу й 1917 р. вступив до класичної гімназії в Коломиї. У 1925 р. Р. Єндик став студентом гуманітарного факультету Львівського університету, який закінчив 1930 р. (після цього вивчав антропологію в університетах Єни, Ляйпцига, Берліна, Відня та Граца). У 1933 р. його обрали дійсним членом НТШ у Львові³⁵. У червні 1930 р., здобуваючи ступінь доктора філософії в галузі антропології та давньої історії, Р. Єндик представив на розгляд ради гуманітарного факультету університету дослідження “Краніологічний аналіз львівської козацької могили XVII ст.” [3]. Рецензували роботу Я. Чекановський та К. Хилінський [3, арк. 2, 7; 829]. На початку дослідження Р. Єндик писав: “Львів, як старе місто, містить велику кількість історичних пам’яток (висвітлених у публікаціях лише частково), які можуть пролити багато нового світла на низку історичних, соціальних, антропологічних та інших питань. До такої категорії належать також краніологічні матеріали, які є предметом цієї праці. Знайдені 1925 р. під час ремонту каналів на площі при перетині вулиць Баторія, Кохановського та Пілсудського

³⁵ У 1939–1941 рр. Ростислав Єндик працював в Антропологічному інституті в Кракові. Емігрував на Захід. У повоєнні роки обіймав посади професора (1953–1974) та ректора (1961–1974) Українського технічно-господарського інституту в Мюнхені. Був головою Товариства сприяння українській науці в Мюнхені (1962–1965, 1968–1974). З найвідоміших опублікованих праць Р. Єндика “післяуніверситетського” періоду — книжки “Антропольогічні прикмети українського народу” (Львів, 1934) та “Вступ до расової будови України” (Мюнхен, 1949). Р. Єндик помер 15 лютого 1974 р. у Мюнхені, де похований на цвинтарі Вальдфрідгоф [829; 845].

[нині — вулиці князя Романа, К. Левицького та І. Франка. — *Р. Т.*], ці кістки становлять вміст козацької могили з часів облоги Львова Богданом Хмельницьким у 1648 р.” [3, арк. 10].

Обсяг текстової частини “Краніологічного аналізу львівської козацької могили XVII ст.” (разом із вступом, висновками та списком використаних джерел і літератури) становить близько 50 сторінок друкованого тексту, проте, зважаючи на значну кількість таблиць з важливим статистичним матеріалом, загальний обсяг роботи Р. Єндика — 130 аркушів архівної справи (без десятка аркушів матеріалів технічної документації: автобіографії автора, відомостей про час захисту докторської роботи, її рецензентів тощо). У характеризованій праці Р. Єндик зробив статистичний та морфологічний аналіз більше 200 черепів, систематизувавши їх за статтю, віком, станом поховання тощо. Під час написання докторської роботи, крім антропологічних праць, Р. Єндик використав й історичні дослідження авторства Михайла Грушевського, В’ячеслава Липинського, Степана Томашівського та інших учених. Це дозволило співставити різні види та типи джерел і на їхній основі дійти обґрунтованих висновків. Проведений Р. Єндиком антропологічний аналіз наявного в досліджуваному похованні краніологічного матеріалу підтвердив свідчення писемних джерел про те, що для штурму Львова Б. Хмельницький використав передусім не козаків (життя яких беріг), а галицьких селян, залучених до його війська під час походу західноукраїнськими землями, а також татар. Той факт, що виявлена могила була в передмісті Львова (на незначній віддалі від міських мурів), а також те, що, крім людських кісток, у ній знайшли кістки коней, на думку Р. Єндика, свідчить, що полеглих поховали львів’яни — відразу після від’їзду козаків з-під Львова.

З інших праць Р. Єндика періоду його роботи у Львівському університеті доцільно назвати статтю “Аланські черепи з VIII–IX століть” (1930) [550] (присвячену антропологічним особливостям краніологічного матеріалу з кургану VIII–IX ст. у с. Верхній Салтів, нині Вовчанського р-ну Харківської обл.) та “Стародавня Греція з антропологічного погляду” (1933) [551].

З 1 квітня 1931 р. до 7 грудня 1939 р. асистентом-волонтером Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету був Саломон Чортковер³⁶ (1 жовтня 1939 р. він мав обійняти посаду старшого асистента-волонтера). Водночас упродовж 1932–1939 рр. С. Чортковер був асистентом Стоматологічної клініки університету під керівництвом Антонія Цешинського: завідував її бібліотекою та редагував наукові ви-

³⁶ Саломон (Соломон) Чортковер народився 14 червня 1903 р. у Львові в єврейській родині Іллі та Цилі Чортковерів. Закінчив гімназію у Львові (1924), служив у польському війську (1924–1925). У 1926–1931 рр. навчався у Львівському університеті, отримавши спеціальність антрополога та статистика [15, арк. 1; 38, арк. 90, 92, 103, 114].

дання, був секретарем видання “Dentystyka Polska”. Саме завдяки цій співпраці з двома підрозділами (Антропологічно-етнологічним інститутом і Стоматологічною клінікою) С. Чортковер став одним із засновників стоматологічної антропології. Його авторству належить значна кількість статей з цієї субдисципліни антропології [15, арк. 3; 38, арк. 90 зв.; 899].

31 березня 1931 р., після успішного захисту докторської роботи про расовий склад населення Піренейського півострова в давнину (промотор Я. Чекановський), С. Чортковеру надали ступінь доктора філософії в галузі антропології [38, арк. 95]. Зазначену тему вчений почав досліджувати ще наприкінці 1920-х років, не припиняючи й наступного десятиліття: у 1939 р. опублікував монографію “Расова характеристика доісторичного населення Піренейського півострова” [381]. У цій книзі С. Чортковер спершу розглянув етапи первісної історії Піренейського півострова (епохи палеоліту, мезоліту та неоліту), проаналізувавши дані про кістяні рештки, виявлені на його теренах. На неоліті вчений зупинився докладніше, адже саме на основі остеологічного матеріалу з цієї археологічної епохи стало можливим виділити чіткі расові особливості населення. С. Чортковер уважав за доцільне поділити територію Піренейського півострова в часи неоліту на декілька районів (археологічних культур), а саме: альмерійський (на півдні сучасної Іспанії), центральний, португальський або західний та піренейський. Стосовно альмерійського району, то С. Чортковер особливу увагу звернув на племена іберів, яких уважав спорідненими з берберами Північної Африки, а під час характеристики піренейського району поділив його на три територіальні групи: Країну басків, піренейську зону Каталонії та південно-західну частину Франції. На основі наявних у його розпорядженні даних, дослідник дійшов таких висновків: доіберійською основою населення Піренейського півострова був середземноморський елемент, з певними домішками негроїдного; ібери — представники передусім хаміто-орієнтального елемента, натомість баски належать до вірменоїдного типу.

Ще зі студентських років С. Чортковер був постійним учасником різноманітних археологічних експедицій та польових антропологічних досліджень, організованих Гуртком антропологічних наук Університету Яна Казімежа у Львові. Останній заснували в 1928 р. з ініціативи студентів спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія” і за підтримки Я. Чекановського, А. Фішера і Л. Козловського. Проіснувало це студентське товариство до радянзації навчального закладу в 1939 р. Метою гуртка була організація наукової роботи студентів кафедр народознавчого спрямування — етнології, антропології та етнології (антропології), праісторії, а також зацікавлення широкого загалу народознавчими дослідженнями. Першими керівниками товариства були Едвард Олексін

(президент), Я. Фальковський (заступник президента), Т. Генцель (секретар), С. Чортковер (скарбник), М. Григ'яшевська, М. Смішко, Ю. Гаєк та ін. Товариство об'єднувало три секції: антропології, етнології та праісторії. На кошти з його першого бюджету (1000 злотих від Міністерства віровизнань та освіти, 365 злотих членських внесків) придбали прилади для антропологічних вимірювань і фотоапарат, розпочали формувати бібліотеку. Крім організації студентських польових етнографічних, антропологічних та археологічних досліджень (за кошти, отримані з членських внесків, а також від академічного сенату університету та магістрату Львова), Гурток антропологічних наук влаштовував наукові дискусії (в них брали участь студенти і викладачі) та заслуховування рефератів для інформування студентів про нові відкриття в галузі народознавства, методи досліджень тощо [525; 606].

Саме за підтримки Гуртка антропологічних наук у 1929 р. С. Чортковер проводив антропологічні дослідження в західній частині Бродівського повіту, зокрема, в с. Висоцьке (нині Бродівського р-ну Львівської обл.). Тоді ж він брав участь в археологічних розкопках давнього поховання у Висоцькому (знайдені під час цих розкопок 93 черепи передали до Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету). У 1930 р. С. Чортковер, працюючи у львівській Касі хворих, зібрав антропологічні відомості про 1121 особу обидвох статей. У 1930–1931 рр., за сприяння Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету та Етнологічного інституту Віленського університету, він досліджував антропологічні особливості євреїв (мешканців міст і сіл) та литовців Віленщини, а згодом (1936–1937), перебуваючи у Відні — місцеве єврейське населення. Зібрані у столиці Австрії матеріали стали основою доповіді про расову структуру євреїв Відня, яку вчений 1938 р. виголосив на Міжнародному антропологічно-етнологічному з'їзді в Копенгагені (антропологічні особливості євреїв були однією з головних проблем, які досліджував С. Чортковер). Загалом, він був доповідачем на багатьох наукових конференціях і з'їздах, зокрема, на Сьомому (Варшава, 1935) та Восьмому (Львів, 1937) польських стоматологічних з'їздах, Світовому конгресі євреїв-лікарів у Тель-Авіві (заочно), Дев'ятому Міжнародному конгресі стоматологів у Відні (обидва — 1936), П'ятнадцятому з'їзді польських лікарів і природознавців у Львові (1937) [38, арк. 101–102].

Одним з небагатьох працівників Антропологічно-етнологічного інституту, який не навчався у Львівському університеті, був Станіслав Жеймо-Жейміс. Він народився 16 листопада 1903 р. у Горждах тодішньої Ковенської губернії Російської імперії (нині територія Литви) в родині Казімежа Жеймо-Жейміса та Анни з дому Довейків. Початкову освіту здобув завдяки приватним учителям; служив у польському війську, брав

участь у радянсько-польській війні (1920); закінчив Першу класичну державну гімназію у Новому Санчі (1922), навчався на юридичному (1922–1930) та філософському (1923–1930) факультетах Ягеллонського університету (магістр права та доктор філософії, 1930), а також на однорічних педагогічних курсах. Під час навчання в університеті Кракова особливої ваги С. Жеймо-Жейміс надавав лекціям з антропології відомого польського антрополога, професора Юліана Талька-Гринцевича. Саме в Антропологічному інституті Ягеллонського університету під керівництвом цього професора С. Жеймо-Жейміс і розпочав свою професійну кар'єру антрополога [4, арк. 7].

У 1931 р. молодий учений отримав стипендію Фундації народної культури Ягеллонського університету, використавши її для стажування у Львівському університеті (в Я. Чекановського). Прибувши до Львова, він з 1931 р. працював в Антропологічно-етнологічному інституті Львівського університету. Саме у львівський період С. Жеймо-Жейміс написав більшість своїх наукових розвідок: “Населення лужицько-шльонсько-чеського пограниччя” [690], “Проблема висоти голови та ієрархія антропологічних особливостей” [689], “Проблеми систематики в науці про людину” [693], “Село Палуцька. Антропологічно-соціальне дослідження” [692], “Расова структура Скандинавії” [691].

У 1936 р. С. Жеймо-Жейміс габілізувався у Львівському університеті на підставі роботи про європейських лопарів. Саме відтоді вчений міг би вважатися доцентом кафедри антропології Львівського університету, проте він так і не приступив до читання лекцій у ньому. Переїхавши до Варшави, С. Жеймо-Жейміс розпочав викладати в місцевому університеті, водночас працюючи в Антропологічному інституті Варшавського наукового товариства, фактично – під керівництвом Я. Мидлярського [909].

Після того, як С. Жеймо-Жейміс полишив роботу в Антропологічно-етнологічному інституті Львівського університету, з 1 жовтня 1936 р. його асистентом-волонтером став Францішек Вокрой³⁷. Саме під час роботи в цьому підрозділі географ Ф. Вокрой розпочав дослідження з антропології, на основі яких написав розвідки про антропологічні особ-

³⁷ Францішек Людвік Вокрой народився 12 жовтня 1906 р. у Львові в польсько-українській сім'ї робітника-літографа Казімежа Вокроя. Закінчив початкову школу у Львові, після чого навчався в математично-природничій школі (1924–1927) та Львівському університеті (1931–1936), де вивчав географію, антропологію та антропогеографію. 30 червня 1937 р. здобув ступінь магістра географії. Ще під час навчання в університеті Ф. Вокрой працював кореспондентом і бухгалтером львівських філій еміграційних мореплавних компаній “Голландсько-американська лінія” (1922–1931) та “Нельсонівська лінія” (1927–1931), секретарем-бухгалтером Фінансового управління в Надвірній (1933–1935), а впродовж 1936–1939 рр. — техніком і завідувачем бюро спілки “Волак та Галар” у Львові [20, арк. 1–6].

ливості кубанських козаків та населення околиць Львова (дослідник провів антропологічні обміри бл. 300 мешканців с. Підберіжці, ймовірно, с. Підберізці чи Підбірці нинішнього Пустомитівського р-ну Львівської обл.). Упродовж 1936–1938 рр. він проводив антропологічні обміри львівських абітурієнтів (кожного року — бл. 2 500 осіб), а 1937 р. — робітників і торговців (бл. 500 осіб) та випускників шкіл Львова (бл. 350 осіб). Ф. Вокроя цікавили також антропологічні особливості етнографічних груп українців Карпат: спершу вчений провів польові антропологічні дослідження на теренах Гуцульщини (обстежив бл. 500 осіб у районі Микуличин–Ворохта), а 1939 р. — на території Лемківщини (бл. 500 осіб в околицях Криниці, нині м. Криниця-Здруй Новосандецького повіту Малопольського воєводства Польщі). У цьому ж 1939 р. Ф. Вокрой провів антропологічні обміри населення (бл. 900 осіб) німецьких колоній у Стрийському, Самбірському та Добромильському повітах тодішнього Львівського воєводства [20, арк. 4].

Щодо результатів польового антропологічного дослідження, проведеного Ф. Вокроем на Лемківщині в 1939 р., то вчений дослідив два населені пункти на південний захід від Криниці-Здруй — Криницю-Село та Поврозник. Він обстежив 375 місцевих мешканців: 258 чоловіків і 117 жінок, яких поділив на чотири вікові групи приблизно по сорок осіб кожна: від 19 до 33 років, від 34 до 39 років, від 40 до 49 років і від 50 до 61 року. Цей матеріал Ф. Вокрой обробив за методом Я. Чекановського. Отримані результати він мав представити на з'їзді курортних лікарів у Криниці-Здруй, поряд з іншими працями, дотичними до курорту та його околиць, проте цьому перешкодив початок Другої світової війни. Лише 1952 р. Ф. Вокрой оприлюднив результати свого дослідження, опублікувавши об'ємну статтю "Антропологічна характеристика населення з околиць Криниці" [687]. У ній учений навів такі висновкові твердження: склад мешканців Криниці-Села засвідчує волоський характер поселення, адже його населення характеризує порівняно високий процент вірменоїдних ознак; населення Поврозника в антропологічному відношенні має ті ж риси, що й степове (причорноморське) населення, зокрема, високий відсоток середземноморських ознак. Тож ці два сусідні села, на думку Ф. Вокроя, мають різне походження: мешканці Криниці-Села є нащадками т. зв. волохів (племен кочовиків-скотарів), а мешканці Поврозника — українського населення Степової зони, яке під тиском монголів і тюрків мігрувало й оселилося в передгір'ях Карпат і басейні Дністра. Зазначимо, що ці твердження Ф. Вокроя, особливо щодо населення Криниці-Села, можуть бути піддані критиці з боку противників т. зв. волоської колонізації Карпат. На цей момент ми обмежимося вказівкою на працю Ф. Вокроя лише як позицію історіографії.

Отже, упродовж середини 1920–1930-х років Львівський університет став одним з провідних народознавчих центрів міжвоєнної Європи. Його структурні підрозділи народознавчого спрямування — кафедра етнології та Етнологічний інститут, які у 1924–1939 рр. очолював Адам Фішер, і кафедра антропології та етнології (антропології) та Антропологічно-етнологічний інститут під керівництвом Яна Чекановського, сприяли формуванню наукових шкіл. Велике значення для їхнього становлення мали також Народознавче товариство у Львові та його друкований орган “Lud”, а також збірник “Kosmos” — друкований орган Товариства природознавців імені Коперника. Формуванню наукового світогляду таких представників шкіл А. Фішера та Я. Чекановського, як етнологи Роман Гарасимчук, Катерина Матейко та інші, антрополог Ростислав Єндик сприяло й Наукове товариство імені Шевченка у Львові.

Для представників етнологічної школи А. Фішера характерне дослідження слов'янської етнографії та палеоетнологічної проблематики (походження явищ народної культури) завдяки методам польової етнографії, порівняльно-історичного, ретроспективного, картографічного аналізу. Представники антропологічної школи Я. Чекановського під час своїх досліджень, які стосувалися здебільшого антропологічного районування світу, антропологічних особливостей давнього та сучасного населення певних його частин, застосовували методологію Я. Чекановського, передусім метод математичної статистики, його концепцію про антропологічні типи та расові складники. Я. Чекановський цікавився також етногенезом слов'ян, Болеслав Росінський — зоологічною антропологією, а Соломон Чортковер — стоматологічною антропологією.

Структурні підрозділи народознавчого спрямування Львівського університету в 1920–1930-х роках підтримували наукові зв'язки з провідними народознавчими установами світу через листування, конференції та з'їзди, публікації в іноземних виданнях. Завдяки стажуванню працівників Етнологічного й Антропологічно-етнологічного інститутів у Європі та США відбувалося розширення їхнього наукового світогляду.

Незважаючи на всі позитиви розвитку народознавчих дисциплін у Львівському університеті впродовж середини 1920–1930-х років, його викладачі не змогли оминати впливу офіційних ідеологічних засад, яких дотримувалася влада Другої Речі Посполитої. У багатьох працях А. Фішера, Я. Фальковського та інших учених, особливо кінця 1930-х років, наявне прагнення до обґрунтування “польськості” Західної України.

Філарет КОЛЕССА;
Антін БУДЗАН; Михайло СКОРИК;
Саломон ЧОРТКОВЕР; Іван КУХТА

**РЕОРГАНІЗАЦІЯ
КАФЕДР
НАРОДОЗНАВЧОГО
СПРЯМУВАННЯ
У РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД
(1939–1941, 1944–1947)**

Вул. Маршалківська
(нині Університетська)

4.1. КАФЕДРА ФОЛЬКЛОРУ Й ЕТНОГРАФІЇ

1 жовтня 1939 р. у Львівському університеті мав розпочатися черговий новий навчальний рік, упродовж якого студенти спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія” гуманітарного факультету прослухали б ряд курсів. Зокрема, професору Я. Чекановському запланували прочитати курси лекцій “Загальна антропологія”, “Етнічна антропологія”, “Вступ до біометрії” та “Вступ до антропометрії” (разом з доцентом С. Клімеком), а також провести практичні заняття з антропології та разом зі С. Клімеком читати вищий курс статистики для географів. Серед лекційних курсів С. Клімека були “Нарис етнології Північної Америки” та “Дослідницькі методи антропологічних наук”, а титулярного професора Б. Росінського — “Ембріональний розвиток людини”, “Антропоморфологія м’яких частин (голова, шия, тулуб)” та “Порівняльна остеологія”. Педагогічне навантаження професора А. Фішера становили лекційні курси “Європа: головні етнологічні питання”, “Етнографія давніх пруссів” (1937 р. опубліковано однойменну працю А. Фішера [426]), а також керівництво соціологічним конверсаторієм для етнологів, практичними заняттями з етнографії Польщі (А. Фішер мав проводити їх разом з доцентом Я. Фальковським) та етнологічним семінаром. Доценту Я. Фальковському запланували курс лекцій “Етнографія карпатських горян”. Зі студентами спеціальності “Антропологія, етнологія, праісторія” мав проводити заняття і професор Л. Козловський (лекційні курси “Східна Малопольща в праісторичний період” та “Вступні відомості з праісторії (вправи)” (разом з ад’юнктом М. Смішком), а також семінар і практичні заняття з праісторії) [685, s. 59].

Проте наведений навчальний план народознавчих дисциплін не реалізували, позаяк 1 вересня 1939 р. нацистська Німеччина напала на Польщу. Багатьох викладачів Львівського університету мобілізували до війська. Серед них був і С. Клімек, який загинув 13 вересня 1939 р. під час військових дій у селі Умястові під Ожаровом (нині Мазовецького воєводства Польщі) [799, s. 91; 858]. Зважаючи на попередню біографію Я. Фальковського, найімовірніше, він також не міг залишитись осто-

ронь цих подій. У характеристиці на вченого від 1938 р. А. Фішер писав: "Життєпис д[окто]ра Яна Фальковського можна поділити на два періоди. Перший період до 1922 р., в якому він займався виключно військовою службою. До війська пішов добровольцем, будучи чотирнадцятилітнім хлопцем, [...] був тричі поранений, і загалом цілий перебіг тієї служби дуже добре засвідчує риси характеру д[окто]ра Фальковського" [11, арк. 141]. На жаль, про подальші події з життя ученого існують лише уривчасті згадки. Відомо, що він виїхав зі Львова у 1939 р., а в 1940 р. перебував в Архангельську. Вочевидь, Я. Фальковський був вивезений до СРСР, де загинув у 1940 чи 1941 р. [800, s. 71].

17 вересня східний кордон Польщі перейшли радянські війська. Західноукраїнські землі з центром у Львові, які з 1919–1923 рр. були у складі Польщі, приєднали до УРСР. Задля здобуття підтримки своєї політики в населення Західної України, радянська влада намагалася засвідчити свою лояльність до українців приєднаних теренів. Особливого значення вона надавала організації у Львові українського університету на базі колишнього Університету Яна Казімежа у Львові. Спершу Львівський університет отримав назву "Львівський державний університет" (за ректорства Михайла Марченка (1939–1940) вживали й назву "Львівський державний український університет"). Зважаючи на клопотання професорсько-викладацького складу і студентства, а також громадських організацій Львова, указом Президії Верховної Ради УРСР у 1940 р. університету присвоїли ім'я Івана Франка [61; 848, с. 81].

З погляду структури та організації навчально-наукового процесу, Львівський університет реорганізували за зразком радянських вищих навчальних закладів. Керівництво його навчальною, науковою, виховною та адміністративною діяльністю здійснював ректор. Для вирішення різноманітних навчально-наукових питань, зокрема, присудження вчених ступенів і наукових звань, створили Вчену раду університету та окремі Вчені ради факультетів. Навчальне планування і поточний контроль за діяльністю різних ділянок функціонування університету поклали на проректорів, деканів і завідувачів кафедр [848, с. 79–82].

Під час радянізації Львівського університету кафедри, які раніше в навчальному закладі ототожнювалися з професорами, перетворили на основні навчально-наукові одиниці, які перебравали й функції ліквідованих наукових інститутів Університету Яна Казімежа у Львові. Працівники кафедр розробляли програми спецкурсів і семінарських занять, працювали за планами та програмами, затвердженими Народним комісаріатом освіти УРСР. Згідно з нормами нового статуту Львівського університету (1940), навчання мало тривати чотири роки на гуманітарних факультетах і п'ять на технічних та природничих [732, с. 29].

Перші кроки радянської влади в освітній сфері (передусім українізація) ззовні виглядали привабливими й мали підтримку частини західноукраїнської інтелігенції. Під час українізації Львівського університету 1939–1940 рр. до роботи в ньому залучили відомих західноукраїнських учених, зокрема і В. Щурата, М. Возняка, І. Крип'якевича. Проте патріотично налаштовані діячі майже відразу відчували тиск, який чинила на них радянська влада. Незважаючи на українізацію, до початку німецько-радянської війни в національному складі викладачів Львівського університету продовжували переважати поляки, адже більшість викладачів-поляків Університету Яна Казімежа у Львові залишилися працювати на кафедрах Львівського державного університету імені Івана Франка [848, с. 80–81].

Реорганізація навчального закладу, яку розпочали восени 1939 р., охопила і його народознавчі підрозділи. Восени 1939 р. гуманітарний факультет розділили на філологічний та історичний факультети. Саме на філологічному факультеті, на базі колишніх структурних підрозділів етнологічного спрямування (кафедри етнології та Етнологічного інституту під керівництвом А. Фішера), в жовтні 1939 р. відкрили кафедру фольклору й етнографії (у джерелах вона фігурує також як “кафедра етнографії і фольклору”, “кафедра етнографії”, а одного разу — як “кафедра фольклору і етнології” [25, арк. 32; 29, арк. 3; 30, арк. 1; 42, арк. 1, 4, 9, 13; 44, арк. 6; 45, арк. 6, 19; 88, с. 49]). Новостворену кафедру очолив Ф. Колесса. Упродовж 1929–1939 рр. цей учений, мешкаючи у Львові, займався виключно науковими дослідженнями. Народознавець був учасником-доповідачем багатьох міжнародних конгресів з проблем музичної етнографії, фольклористики, етнології, народного мистецтва, дійсним членом НТШ у Львові (1909) та Всеукраїнської академії наук (1929; згодом відмовився від цього звання на знак протесту проти репресивної політики радянської влади в Україні; з 3 грудня 1939 р. — дійсний член Академії наук УРСР), членом Слов'янського інституту в Празі (1936) [24, арк. 1 зв.; 25, арк. 2 зв., 4–4 зв., 9–13, 29, 30; 42, арк. 1, 4, 9, 13, 20, 23].

У 1939 р. Ф. Колессу вважали провідним українським фольклористом та одним з провідних етнографів, добре знаним у світі. До того ж, обіймаючи свого часу посаду професора Українського університету у Львові, він мав досвід викладання фольклористики українській студентській молоді. Словом, кандидатура цього авторитетного представника західноукраїнської інтелігенції на посаду завідувача новоствореної у Львівському університеті кафедри фольклору й етнографії якнайкраще влаштовувала тодішнє керівництво СРСР. Адже, як уже зазначалося, воно намагалось продемонструвати лояльність до українців Західної України задля отримання їхньої підтримки в проведенні політики радянської приєднаних територій. У службовій характеристиці на Ф. Колессу,

написаній ректором Львівського університету М. Марченком у 1940 р., серед іншого зазначено: “Проф[есор] Колесса являється найвидатнішим вченим в галузі української народної творчості” [40, арк. 11–12].

Ф. Колессу призначили на посаду завідувача кафедри фольклору й етнографії 27 листопада 1939 р. За сумісництвом, з січня 1940 р. він був ще завідувачем Львівського відділення Інституту українського фольклору АН УРСР (у 1944–1949 рр. — Львівське відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР), а з 20 січня цього ж року — директором Державного етнографічного музею (організованого на базі Культурно-історичного музею НТШ у Львові) [25, арк. 4 зв.].

Найімовірніше, саме під впливом Ф. Колесси кафедра фольклору й етнографії стала структурним підрозділом філологічного факультету, а не історичного. Можливо, він мав вплив і на вибір самої назви кафедри. Так чи інакше, але відсутність слова “етнологія” у назві цієї кафедри, яке наявне в назвах інституцій під керівництвом А. Фішера, чітко вписувалося в контекст радянського ставлення до цієї науки — термін “етнологія” в СРСР з кінця 1920-х років вважався “буржуазним” й аж до початку 1990-х років не живився.

1 жовтня 1939 р., відразу після створення кафедри фольклору й етнографії Львівського державного університету, її працівником зарахували А. Фішера (затвердили професором 11 січня 1940 р.) [35, арк. 10], тобто він, фактично, автоматично перейшов до цього підрозділу під час трансформації Етнологічного інституту та кафедри етнології Університету Яна Казімежа у Львові, які очолював. Проте укомплектування кафедри фольклору й етнографії тривало декілька місяців. Справа в тому, що частина працівників ліквідованих Етнологічного інституту та кафедри етнології перебувала у війську, частина емігрувала або знайшла роботу в інших підрозділах: колишній асистент-волонтер Етнологічного інституту І. Кухта обійняв посаду директора Державної центральної педагогічної бібліотеки Інституту вдосконалення вчителів у Львові [852, с. 699], а асистент-волонтер К. Кораний був призначений доцентом, згодом — професором і завідувачем новоствореної на юридичному факультеті Львівського університету кафедри історії держави та права народів СРСР (ці посади він обіймав до початку німецько-радянської війни, а також у 1944–1945 рр.³⁸) [47, арк. 39; 813, с. 164].

³⁸ У 1945 р. Кароль Кораний емігрував до Польщі. Обіймав посади професора (1945–1951), ректора (1948–1951) Торунського університету, водночас з 1949 р. працював професором Варшавського університету. В ці роки К. Кораний написав синтети з історії держави та права. У 1947–1954 рр. — член та президент торунського, а з 1954 р. — варшавського відділів Польського народознавчого товариства. Помер К. Кораний 23 вересня 1964 р. у Варшаві [798, с. 102–104; 860].

До того ж, зважаючи на українізацію Львівського університету за ректорства М. Марченка, керівництво навчального закладу прагнуло збільшити кількість українців (а заодно зменшити кількість поляків) серед викладацького і науково-допоміжного складу. Найімовірніше, через те, що кафедра фольклору й етнографії спеціалізувалася не лише з етнографічної (етнологічної) проблематики, а й з фольклору (фольклористики), тобто з філологічної дисципліни, її працівники мали поєднувати етнологічно-філологічну підготовку й наукові зацікавлення на межі етнології та фольклористики. Припускаємо, що саме з цих причин у січні 1940 р. особовий склад кафедри фольклору й етнографії поповнили колиші учні А. Фішера — випускники кафедри етнології Львівського університету Я. Нестюк і Г. Перльс.

Ярина (Ірина, Ірена) Нестюк (Нестюк-Іванчук) народилася 25 липня 1911 р. у с. Меденичі (нині смт Дрогобицького р-ну Львівської обл.) у сім'ї Рудольфа Нестюка. Закінчивши народну школу в Чорткові (1921), середню школу (1929) та однорічні комерційні курси (1931) у Львові, з 1931 р. вона навчалася на гуманітарному факультеті Львівського університету, спеціалізуючись з етнографії та етнології. 26 червня 1935 р. на підставі роботи “Культ дерева у слов'ян” Я. Нестюк отримала ступінь магістра цих дисциплін. Незабаром вона записалася студенткою кафедри слов'янської філології і 6 червня 1936 р., склавши попередньо всі необхідні іспити, захистила магістерську роботу на тему “Польсько-українська календарна література XVI–XVIII ст.”, отримавши ступінь магістра слов'янської філології. У 1936–1939 рр., як уже зазначалося, дослідниця працювала над докторською роботою “Етнографічна монографія Замостського повіту”, яку захистила 23 червня 1939 р., здобувши ступінь доктора філософії в галузі етнографії та етнології. Після початку Другої світової війни, впродовж жовтня–грудня 1939 р. Я. Нестюк викладала українську мову в жіночій єврейській гімназії Львова. На посаду асистента кафедри фольклору й етнографії призначена 11 січня 1940 р. [29, арк. 1–7 зв.; 6].

Генрик (Генах) Перльс народився 13 червня 1904 р. у Сокалі (нині районний центр Львівської обл.) в незаможній багатодітній родині робітника парового млина Йонаса Перльса. Закінчивши чотири класи народної школи, він у 1914 р. вступив до гімназії, яку через Першу світову війну та скрутне матеріальне становище родини закінчив лише 1926 р. Упродовж 1926–1930 рр. Г. Перльс навчався на гуманітарному факультеті Львівського університету, спеціалізуючись з польської філології й водночас працюючи бібліотекарем його Етнологічного інституту під керівництвом А. Фішера. 18 червня 1930 р. він здобув ступінь магістра польської філології за роботу “Культура давньої Польщі у повістях Адама Креховецького”, а згодом, склавши іспити з етнографії та етнології й захис-

тивши 25 червня 1930 р. роботу на тему “З досліджень народних мотивів у польській літературі XVIII ст.”; отримав ступінь магістра етнографії та етнології. Нагадаємо, що через два роки (1932) Г. Перльс під керівництвом А. Фішера захистив роботу “Вуж у віруваннях польського народу” й здобув ступінь доктора філософії в галузі етнографії та етнології, а в 1937 р. опублікував цю працю як монографію [30, арк. 2–8; 7; 607]. Упродовж 1930–1940 рр. Г. Перльс працював у сфері освіти: учитель Львівської державної гімназії (1930–1932), гімназійний учитель на Віленщині (нині Литва) (1932–1938), директор приватної гімназії у м. Волковиську (нині місто Гродненської обл. Білорусі) (1938–1939). Зі встановленням у Західній Україні радянської влади Г. Перльс повернувся до Львова, де з 15 листопада до 31 грудня 1939 р. викладав у Львівському державному педагогічному інституті, працюючи за сумісництвом директором його бібліотеки. Посаду лаборанта кафедри фольклору й етнографії учений обійняв 20 січня 1940 р. [30, арк. 1, 3 зв.]. У штатному розписі професорсько-викладацького складу Львівського державного університету імені Івана Франка на 1941/1942 навчальний рік, який мав розпочатися 1 вересня 1941 р., Г. Перльса вже не згадано (лаборантом зазначено лише А. Будзана) [47, арк. 19]. Найімовірніше, його планували скоротити, але до початку німецько-радянської війни він залишався лаборантом кафедри.

Антін Будзан обійняв посаду лаборанта кафедри фольклору й етнографії 15 березня 1941 р. [19, арк. 4 зв.]. Справа в тому, що, зважаючи на активну науково-педагогічну діяльність членів кафедри фольклору й етнографії, а також плани щодо її реорганізації, керівництво кафедри клопотало про збільшення кількості хоча б науково-допоміжних працівників. Тому на початку 1941 р. для неї виділили ще одну ставку лаборанта (як бачимо, наступного навчального року її планували скоротити). А. Будзан, відомий у майбутньому український мистецтвознавець та етнограф, чоловік учениці А. Фішера К. Матейко (вони одружилися 12 липня 1943 р.) народився 27 серпня 1911 р. у с. Лозівка (нині Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) у сім’ї селянина Федора Будзана. Початкову освіту здобув у Лозівці та сусідньому селі Ободівка, 1923 р. вступив до Тернопільської державної української гімназії. Як згодом писав А. Будзан у своєму життєписі, 1930 р. “польська влада гімназію закрила і тому матуру здав у Львові”. У вільний від навчання час Антін збирав етнографічні матеріали про ручні землеробські знаряддя праці, ткацтво, весільну обрядовість і фольклор подолян (написав статті “Весілля в селі Лозівка”, “Прислів’я та приказки с. Лозівка”). Упродовж 1933–1939 рр. він навчався у Греко-католицькій богословській академії у Львові (5 січня 1945 р. висвячений на священника митрополитом Йосифом Сліпим). Водночас А. Будзан працював у Культурно-історичному музеї

НТШ у Львові під керівництвом Я. Пастернака, брав участь в очоленім розкопках княжого Галича; з 1937 р. досліджував килимарство. У 1930-х роках навчався також на гуманітарному факультеті Львівського університету, де 14 червня 1939 р., на підставі “етнографічної монографії” про с. Лозівку Збараського повіту, отримав ступінь магістра етнографії та етнології. Після приєднання Західної України до УРСР А. Будзан вступив на історичний факультет Львівського університету; через рік, у зв’язку зі скороченням стипендій, перевівся на заочне відділення [19, арк. 1–5 зв.; 774, с. 429–430; 820].

З перших днів існування кафедри фольклору й етнографії її працівники розгорнули активну науково-педагогічну діяльність. Ф. Колесса подав до друку низку фольклористичних розвідок (“Іван Франко й українська народна пісня”, “Два типи силабічного вірша у Шевченка”, “Хмельниччина в українських народних піснях і думах”, “Народні пісні з українського Закарпаття”), збирав матеріали до наукових розвідок “Залишки билинного епосу в українській народній поезії” та “Фольклор Західної України”; посилено працював над плановою темою “Історія української етнографії” — “дослідженням повного курсу університетських викладів про український фольклор і фольклористику” [43, арк. 2, 10; 731, с. 21].

Крім розвідки “Іван Франко й українська народна пісня”, Ф. Колесса згодом написав невелику за обсягом книжку “Улюблені українські народні пісні Івана Франка” (1946) [106]. Доцільно відзначити: в 1912 р. дослідник записав декілька пісень особисто від І. Франка, залишивши про це такий спогад: “Франко співав приємним баритоновим голосом, співав зовсім просто й природно, так, як співають наші селяни, без афектації, без концертних манір, проте його спів чомусь глибоко зворушував” [747, с. 124].

Незадовго до написання статті “Два типи силабічного вірша у Шевченка” Ф. Колесса опублікував книжку “Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка” (1939) [101]. Статтю вченого “Хмельниччина в українських піснях і думах” опублікували 1940 р. в першому томі “Записок історичного та філологічного факультетів” Львівського державного університету імені Івана Франка [107]. У цій праці Ф. Колесса писав: “Хоч історичні спомини й відгомони старих княжих часів можна знайти в різних групах українських народних пісень, н[априклад,] у колядках, гаїлках, весільних піснях, то історичні пісні в тіснішому розумінні цього слова збереглися щойно з козацької доби. Тут на першому місці треба поставити групу дум про Хмельниччину, що належать, як відомо, до пізнішої верстви козацького епосу. Вони не тільки змістом, але й усім своїм характером сильно відрізняються від старішої верстви дум, що оспівують боротьбу з турками й татарами” [107, с. 41–42]. Дослідник проаналізував думи про Хмельницького та Барабаша, утиски орендарів, Корсунську битву, похід

Хмельницького на Молдову 1650 р. та інші події, зазначивши, що постать Богдана Хмельницького “виходить у думках дещо ідеалізована” [107, с. 54].

Стаття Ф. Колесси “Народні пісні з українського Закарпаття” вийшла у світ під назвою “Народно-пісенні мелодії українського Закарпаття” лише в 1946 р. Заплановану ж розвідку “Фольклор Західної України” вдалося опублікувати ще в 1940 р. під назвою “Кілька слів про фольклор Західної України”. Натомість дослідження “Залишки билинного епоса в українській народній поезії” (“Залишки билинного епосу в українському фольклорі”) не опубліковане й досі [747, с. 168].

А. Фішер з початком роботи на кафедрі фольклору й етнографії збирав матеріали до теми “Рослини в народних віруваннях”, над якою працював ще в міжвоєнний період. У 1940 р. він закінчив уже згадану раніше розвідку “Монографія Йосипа Рорера, бувшого професора Львівського державного університету, одного з перших німецьких і українських фольклористів” (з доповіддю про нього виступав на Першій науковій сесії Львівського державного університету імені Івана Франка взимку 1941 р.). У 1940 р. А. Фішер завершив і подав до “Записок філологічного та історичного факультетів” Львівського університету статтю “Наукова заслуга Оскара Кольберга”. Можливо, призначалася вона для другого тому “Записок...”, позаяк у першому томі зазначеного видання ця стаття відсутня. На початку 1940-х років А. Фішер працював над дослідженнями “Фольклор і етнографія поляків в СРСР” та “Бібліографія польського фольклору та етнографії за 1937–38 рік” [43, арк. 5 зв., 16; 59, с. 3 ; 731, с. 21]. Останню працю вчений готував у контексті бібліографій народознавчих праць, започаткованих у збірнику “Lud”.

У 1940 р. підготовку “Бібліографії по фольклору й етнографії західних областей УРСР від 1916 по 1936 рік” [43, арк. 2, 10] (в інших джерелах — “Етнографічна бібліографія західних областей України 1919–1939 років” [747, с. 157]) завершила Я. Нестюк. Можливо, що нижня хронологічна межа цієї розвідки (1916) пов’язана з працею члена Етнографічної комісії ВУАН Олександра Андрієвського “Бібліографія літератури з українського фольклору. Т. I. (до 1916 р.)”, яку в 1930 р. опублікували в Києві. Про цю бібліографію київського дослідника добре знав Ф. Колесса (в першій половині 1930-х років він навіть опублікував на неї рецензію [86]). Отже, як завідувач кафедри фольклору й етнографії та наставник Я. Нестюк, Ф. Колесса міг порадити дослідниці розпочати свою бібліографію про український фольклор саме з 1916 р., що стало б своєрідним продовженням “Бібліографії літератури з українського фольклору” О. Андрієвського. Про стан праці Я. Нестюк Ф. Колесса згодом зазначав, що її показчик мав ще “великі пробіли та недоліки” [88, с. 50]. Дослідниця збирала також матеріали і готувала тексти розвідок “Трудові пісні українського народу”

та “Сільський ветеринар” [43, арк. 2, 10]. Інший працівник кафедри — Г. Перльс, досліджував тему “Звірята в народних віруваннях”, що була в руслі його попередніх наукових зацікавлень [731, с. 21].

На початку діяльності кафедри фольклору й етнографії Ф. Колесса викладав український фольклор, А. Фішер — етнографію та фольклор народів Європи, переважно поляків, французів і німців. Я. Нестюк проводила заняття на заочному відділенні університету [44, арк. 5, 17, 29, 41; 731, с. 21]. Основою лекцій Ф. Колесси, які він читав студентам кафедри фольклору й етнографії, найвірогідніше був підручник-хрестоматія “Українська усна словесність”, опублікований 1938 р. [103]. Однак, учений працював тоді і над іншими навчальними виданнями (в 1946 р. він писав, що підготував лекційний курс “Огляд української усної словесності” [88, с. 49]). “Українська усна словесність” Ф. Колесси складається з двох частин. Перша з них — “Загальний огляд української усної словесности” охоплює предметний засяг дисципліни, історію українського фольклору й фольклористики, починаючи від давніх часів й до періоду записів та видання фольклорних творів, їхнього наукового дослідження. Ф. Колесса зазначав: “Найдавніший запис української народньої пісні походить із половини XVI в. Є це відома пісня про воєводу Штефана з українського Закарпаття, що збереглася в чеській граматиці Благодслава (1550–1570 р.)” [103, с. 8]. У першій частині характеризованої праці проаналізовано також замовляння, обрядові пісні (колядки та щедрівки, риндзівки (рогульки), гаївки і веснянки, русальні, царинні, купальські, обжинкові й весільні пісні), похоронні голосіння, думи, історичні, станові, побутові, ліричні й танкові пісні, балади, насмішливі, гумористичні пісні й пародії, побожні й старцівські пісні, прозові форми (байки, казки, новели, анекдоти, фацеції, сміховинки, перекази, оповідання на демонологічні сюжети, легенди, приповідки, загадки). У другій частині праці (“Вибір творів української усної словесности”) Ф. Колесса навів приклади творів кожного жанру. Колядки та щедрівки учений систематизував на адресовані господарю, господині, парубку, дівчині та старим людям; історичні пісні поділив на пісні з козацької доби та пісні з XIX ст., станові пісні — на чумацькі, рекрутські й жовнірські, ремісницькі, бурлатські й наймитські, а танкові пісні — на коломийки, шумки й козачки. Ф. Колесса навів приклади й прозових форм, а також “перехідні, мішані та епіграматичні (афористичні)” форми (замовляння, заклинання, формули чарів, приповідки, загадки).

У параграфі “Що таке усна словесність” Ф. Колесса писав: “У всіх народів, що досягли вищої культури й витворили своє письменство, попередив письменство розвиток усної словесности. Цією назвою обіймаємо весь засіб словесних творів, віршованих і прозових, що, без допомоги письма, зберігаються в пам’яті народніх мас та впродовж довгого часу, нераз

цілих століть, переходять усним переказом із покоління на покоління. Такі твори — чи їх складають талановиті одиниці зпоміж неписьменних людей, чи письменні люди, — переходять в усну традицію широких кол і стають анонімні (безімennі), приспособлюються своїм висловом і формою до стилю й духа народної поезії, та, підлягаючи безнастанним змінам, живуть у великому числі варіантів (відмін), що творяться майже при кожному їх повторенні з пам'яті. Таким чином, хоча твори усної словесності, так само, як і твори письменства, впливають із джерела індивідуальної (особистої) творчості, то, наслідком усної передачі, вони вдержуються в незакріпленій, пливкій формі, дають широке поле для імпровізації та приймають подекуди ознаки збірної, колективної творчості” [103, с. 3]. Стосовно української усної словесності, то вчений наголошував: її витoki сягають первісноїісторичної епохи, побутує й розвивається вона переважно в селянському середовищі, а тому “носить на собі відбиток сільського життя, сільської обстанови, вона приспособлена до світогляду сільського люду, черпає теми з його життя, освітлює події з його становища” [103, с. 4].

У липні 1940 р. затвердили план розбудови кафедри фольклору й етнографії. У документі за підписом професора А. Фішера зазначено: “В минулому шкільному році кафедра випрацювала й предложила Ректорату Л[ьвівського] д[ержавного] у[ніверситету] план поширення кафедри фольклору й етнографії в самостійний Відділ — виходячи із погляду, що зараз в західних областях УРСР потрібні кадри наукових робітників з ділянки фольклору й етнографії. Потрібні вони для Інституту фольклору філіалу Академії наук УРСР, Етнографічного музею у Львові. Цей самостійний Відділ школитиме наукових робітників для досліджування фольклору й етнографії зах[ідних] областей УРСР. До цього часу не були ці землі опрацьовані як слід. Детально розроблений поділ годин та програма [...]. План наш прийнятий Ректором, затверджений на Науковому засіданні Л[ьвівського] д[ержавного] у[ніверситету] — 4 липня 1940 р. Кафедра пригтовлюється — і в цьому ж напрямку старання прямує, поширюючи відповідно свій музей, та піклуючись про забезпечення кафедри відповідною літературою” [57].

Також було розроблено навчальний план для студентів кафедри (Додаток 3). Попри наявність у ньому обов'язкового для викладання в СРСР курсу “Основи марксизму-ленінізму” (він сягав аж 560 год.), цей навчальний план мав на меті виховати зі студентів кафедри фольклору й етнографії науковців широкого світогляду та ерудиції. Крім багатьох лекційних курсів (“Фольклор і етнографія України”, “Етнографія і фольклор народів СРСР”, “Етнографія і фольклор Європи”, “Слов'янська етнографія”, “Загальна етнографія і фольклор”, “Етнографічна музеологія”, “Народне

мистецтво”) і практичних занять з етнографії (етнології) та фольклору (фольклористики), в ньому присутні й інші філологічні та історичні дисципліни, зокрема, археологія, а також географія. Це засвідчує, що його авторами були саме А. Фішер та Ф. Колесса, виховані на тих засадах, що для формування наукового світогляду етнолога чи фольклориста потрібне вивчення різноманітних суміжних дисциплін гуманітарного профілю.

Розуміючи, що етнологія та фольклористика як наукові дисципліни не можуть розвиватися без матеріалів польових досліджень, працівники кафедри фольклору й етнографії розпочали організацію експедицій. Цікаво, що їхній вектор, порівняно з експедиціями, організованими в міжвоєнний період Етнологічним інститутом Львівського університету, змістився з українських Карпат і Західного Поділля на етнографічну Волинь. Причиною цього вочевидь було те, що станом на 1940 р. Волинь була дослідженою слабо, і львівські народознавці відчували гостру нестачу волинського матеріалу під час написання своїх наукових праць.

Улітку 1940 р. кафедра фольклору й етнографії організувала польову етнографічну експедицію на терени Волині (вона тривала впродовж 8–27 липня) у складі чотирьох осіб: працівників кафедри фольклору й етнографії Я. Нестюк і Г. Перльса, викладача кафедри української мови Львівського університету К. Добрянського³⁹ та студента Львівської політехніки С. Горницького. Члени експедиції мали зібрати матеріал

³⁹ Калістрат Добрянський народився 10 жовтня 1907 р. у Старому Самборі (нині районний центр Львівської обл.) у сім'ї ремісника-кожушника Антона Добрянського. У 1915–1920 рр. навчався в початковій школі, а впродовж 1921–1927 рр. — на приватних гімназійних курсах у Старому Самборі, в Державній українській гімназії в Перемишлі та Першій державній польській гімназії в Самборі. У жовтні 1927 р. вступив на гуманітарний факультет Львівського університету, де спершу вивчав класичну філологію, а згодом перевівся на слов'янську філологію (як К. Добрянський зазначав в автобіографії, “українську мову й етнографію”). Тут, а також у структурах НТШ у Львові, майбутній етнограф отримав ґрунтовну етнологічно-етнографічну підготовку. У 1935 р. він став абсолювентом, а 17 березня 1937 р., склавши відповідні іспити “з дуже добрим вислідом” та захистивши роботу в галузі етнографії про свято Купала у східних слов'ян, отримав ступінь магістра слов'янської філології. У 1936–1939 рр. молодий дослідник працював науковим співробітником-стипендістом Культурно-історичного музею НТШ у Львові, був членом і співробітником Етнографічної комісії цього товариства. У 1937–1939 рр. К. Добрянський проходив дворічну безоплатну вчительську практику в українських державних гімназіях Львова, а з жовтня 1939 р. до грудня 1940 р. працював учителем української мови та літератури Державної кооперативної гімназії у Львові. У 1940 р. обіймав посади викладача кафедри української мови Львівського університету та старшого викладача кафедри української мови Львівського державного медичного інституту. З листопада 1940 р. був також молодшим науковим співробітником Львівського відділення Інституту українського фольклору АН УРСР під керівництвом Ф. Колесси. На початок 1940-х років К. Добрянський мав низку народознавчих публікацій у виданнях “Життя і знання” та “Lud” [23, арк. 4–6 зв., 8–9, 33–52; 384; 385].

за спеціально розробленим квестіонаром, який містив запитання про щоденний побут селян, збиральництво, мисливство, рибальство, хліборобство, скотарство, бджільництво, народні промисли та ремесла, традиційне харчування, одяг, будівництво, транспортні засоби, народну гігієну, різноманітні звичаї та обряди тощо. Вочевидь, керівником виїзду була Я. Нестюк, адже на основі матеріалів звіту експедиції вона згодом написала статтю “Етнографічні досліді на Волині у 1940 р.” [43, арк. 2, 10; 88, с. 50; 731, с. 21].

У звіті за результатами виїзду на терени Волині Я. Нестюк зазначила: “Дня 8 липня експедиція виїхала зі Львова автобусом до Радехова. З Радехова поїхали до Мерви (рай[он] Берестечко), де проводили дослідження протягом 3-ох днів. Базою була Мерва, звідки обнялося дослідженнями с. Кутрів та м. Берестечко. З Мерви посунулася експедиція на північ через Вовковию до Повчі (рай[он] Верба). І тут експедиційна праця тривала 3 дні (12–15 липня). З с. Повча експедиційний тур пройшов на північ через Дубно до Збитиня (рай[он] Дубно), де зупинились на 1 день (з 16 по 17 липня). Опісля експедиція посунулася до с. Залібовка (рай[он] Дубно) (18–19 липня), де досліджували народне гончарство. А з с. Залібовка приїхали до Замліня (рай[он] Мізоч) (19–20 липня). Далі експедиція рушила до с. Тайкур (рай[он] Рівне), де досліджували народні традиції протягом 2-ох днів (20–22 липня). Опісля, через Рівне поїхали до Антополя (рай[он] Рівне) (22–24 липня). А звідси вже вирушили до Кустина (рай[он] Александрія), де пробули 1 день (24–25 липня). З с. Кустина поїхали в с. Любомірка (рай[он] Александрії) (25 по 26 липня), яка знаходиться на етнографічному пограниччі Волині та Полісся. А вже з 26 липня з с. Любомірка експедиція повернулася до Львова”⁴⁰ [775, с. 359]. Відзначимо, що рівно через 70 років після експедиції кафедри фольклору й етнографії, села Мерва та Кутрів, а також м. Берестечко в липні 2010 р. відвідали учасники етнографічно-фольклористичної експедиції кафедр етнології та української фольклористики імені академіка Філарета Коллеса Львівського національного університету імені Івана Франка.

З 15 червня до 15 липня 1941 р. Я. Нестюк та Г. Перльс планували продовжити дослідження народної культури волинян, здійснивши виїзди до сіл Волинської та Львівської областей. На проведення експедиції дало

⁴⁰ Села Мерва, Кутрів та м. Берестечко — нині Горохівського р-ну Волинської обл.; с. Вовковія — нині с. Вовковії Демидівського р-ну, с. Повча — нині Дубнівського р-ну, с. Збитинь — нині с. Збитин Дубнівського р-ну, с. Залібовка — нині с. Залібівка Здолбунівського р-ну, с. Замлінь — нині с. Стеблівка Здолбунівського р-ну, с. Тайкур — нині с. Тайкури Рівненського р-ну, с. Антопіль — нині Рівненського р-ну, с. Кустина — нині с. Кустин Рівненського р-ну, с. Любомірка — нині, вочевидь, с. Нова Любомірка Рівненського р-ну Рівненської обл.

згоду керівництво університету, запланувавши навіть кошти для наукової подорожі (на фототехніку, виготовлення графічних рисунків, транспорт, проживання та харчування членів експедиції, закупівлю музейних експонатів — загалом 5 900 крб) [52, арк. 7, 26]. На жаль, докладніших даних про те, чи ця експедиція розпочалася та які її результати (до нападу нацистської Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. вона мала вже тривати тиждень), нам не вдалося відшукати.

При кафедрі фольклору й етнографії діяли реорганізовані в 1939–1940 рр. бібліотека, основу якої становила книгозбірня Народознавчого товариства у Львові (за словами Ф. Колесси, тоді на кафедрі налічувалося більше восьми тисяч бібліотечних одиниць, а загалом — майже 16 тисяч книжок, за звітом ректора М. Марченка — шість тисяч томів), архів польових етнографічних матеріалів і музей колишнього Етнологічного інституту Львівського університету [57; 85, с. 427; 88, с. 50]. Завідувачем Етнографічного музею (його тодішня офіційна назва) за сумісництвом був А. Фішер, науковим співробітником — Я. Нестюк [44, арк. 11, 23, 35, 47].

Станом на 1940 р. в Етнографічному музеї Львівського університету була велика іконографічна збірка, понад 300 експонатів матеріальної культури українців, зібраних переважно під час польових етнографічних досліджень ще працівниками Етнологічного інституту (близько 30 експонатів закуплено під час експедиції на Волинь у 1940 р., зокрема, солом'яний капелюх, “довбешку” (для розбивання землі), дерев'яну коновку, “бочилку на воду” (Мерва), ходаки, плетений кошик, кресало, зразки вишивок та ряден (Повча), рало, січкаруню, заступ, “берульку”, плетену коробку, сільничку, “мірку” (Збитин), чотири зразки народної кераміки, веретено, кошик (Залібівка), рало, січкаруню (Замлинь-Стеблівка), борону, ярмо, “берульку”, серп, “мірку на сирівку”, “солом'яник”, коромисло (Кустин)). Бібліотека та архів кафедри фольклору й етнографії, а також Етнографічний музей мали велике науково-педагогічне значення, позаяк, за словами співробітників кафедри, “поглядне пояснення при допомозі оригінального експонату полегшує й покращує присвоєння студентом знань, які він зараз одержує на лекції” [43, арк. 2, 10; 88, с. 50; 731, с. 21; 775, s. 357–361].

У 1939–1941 рр. кафедра фольклору й етнографії встановила зв'язки з народознавцями Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, а також з викладачами Московського та Ленінградського університетів [731, с. 21]. Проте великим негативом цього періоду стало порушення наладжених упродовж десятиліть наукових зв'язків львівських етнологів з провідними європейськими народознавчими центрами. Їм перешкодила як політика радянської влади, так і Друга світова війна, яка тоді вже підпорядкувала життя населення більшості країн Європи й жахіття якої львівські вчені відчули вже на початку липня 1941 р.

В історіографії утвердилася думка, що з кінця червня 1941 р. — початку німецько-радянської війни й нацистської окупації Львова — Львівський державний університет імені Івана Франка не діяв: у його головній будівлі розмістили спершу нацистський ландкомісаріат, а згодом — спеціальний військовий суд. Цю інформацію доцільно скорегувати. У перші місяці нацистської окупації Львівський університет продовжував працювати, а обов'язки його ректора виконував професор Василь Сімович. Проте вже з початку встановлення у Львові своєї влади, в ніч з 3 на 4 липня 1941 р. нацисти розстріляли близько 70 осіб, серед них — колишніх викладачів Львівського університету. У списку вчених, які підлягали розстрілу, був й А. Фішер, якому пощастило уникнути смерті [63; 700].

Ще напередодні нападу нацистської Німеччини на СРСР, 28 квітня 1941 р. на засіданні Вченої ради Львівського державного університету імені Івана Франка відбулося голосування щодо присвоєння А. Фішеру наукового ступеня доктора філологічних наук та вченого звання професора радянського зразка (нагадаємо, що до цього він був доктором філософії в галузі романської філології та історії мистецтва і професором, але за нормами Другої Речі Посполитої). Результати голосування за це рішення були такими: ступінь доктора філологічних наук: “за” — 18, “проти” — двоє, “утрималися” — двоє; вчене звання професора: “за” — 17, “проти” — двоє, “утрималося” — троє [54]. Отже, рішення ухвалили, але Наркомат освіти СРСР не встиг його затвердити через початок 22 червня 1941 р. німецько-радянської війни.

Після закриття Львівського університету А. Фішер втратив роботу. Вочевидь, на прохання І. Кухти (який знав про скрутне становище свого вчителя), 12 листопада 1941 р. керівник Державної бібліотеки у Львові Ульріх Йогансен узяв А. Фішера на роботу до цієї установи. Державну бібліотеку у Львові створили 1941 р., з початком нацистської окупації. До неї як окреме відділення увійшла й Львівська державна центральна педагогічна бібліотека, впродовж багатьох років очолювана І. Кухтою (він залишився її директором). Обов'язком А. Фішера мабуть було опрацювання педагогічної літератури, позаяк після його звільнення у грудні 1941 р. цю роботу виконував І. Кухта [758, с. 666–667].

Після втрати роботи А. Фішер був змушений шукати засобів для виживання. За спогадами К. Матейко, його колишні студенти-українці (Роман Гарасимчук, Любов Суха, Степан Щурат, Ольга Березовська, Андрій Бодник та ін.) допомагали професору харчами. А. Фішер влаштувався бухгалтером на складі деревини (тут застудився і хвороба загострилася). Проте навіть у скрутні часи, спричинені нацистською окупацією, він намагався не полишати наукової діяльності: працював над статтями про польських етнографів, упорядковував бібліографію праць з

народознавства. Нагадаємо, що до початку німецько-радянської війни він уклав “Бібліографію польського фольклору та етнографії за 1937–38 рік”, тобто, фактично, лише один довоєнний рік (1939) залишився неопрацьованим [43, арк. 5 зв., 16; 523, s. 49–50; 734, с. 574].

Зважаючи на відсутність засобів до існування, голод і погіршення стану здоров'я, А. Фішер погодився на “наукову допомогу” львівській філії Інституту німецької праці на Сході — створеній нацистами структури антропологічно-етнологічного ухилу, яка діяла в Кракові в 1940–1945 рр. з метою збору матеріалів з окупованих територій. Крім А. Фішера, до роботи в її львівській філії залучили ще декількох працівників Львівського університету: істориків Францішека Юкневича та Юзефа Скочека, географів Адама Маліцького та Станіслава Шнейгерта, мовознавця Еугеніуша Слушкевича, юриста Пшемислава Домбковського. Деякі з них у 1941–1944 рр. брали участь у діяльності таємного Університету Яна Казімежа у Львові [747, с. 156; 799, s. 131–132].

Під час нацистської окупації Львівський університет зазнав величезних матеріальних, й особливо людських втрат. За спогадами Ф. Колесси, під час “єврейської акції” нацисти вбили Г. Перльса (разом з дружиною та двома його доньками) [88, с. 51]. На жаль, точної дати смерті науковця Ф. Колесса не зазначив. Припускаємо, що це трапилося в 1942 або 1943 р.

22 грудня 1943 р., через погіршення стану здоров'я, у Львові помер А. Фішер (похований на Личаківському цвинтарі в родинному гробівці). Похорон відбувся 24 грудня й зібрав декілька сотень поляків та українців, які прийшли провести ученого в останню путь [523, s. 7; 734, с. 574]. Р. Кирчів пише, що “участь українців у похоронному обряді засвідчувала вдячну пам'ять і повагу за все це добре, науково об'єктивне, людяно справедливе і продуктивне, що зробив професор Адам Фішер для українського народознавства та підготовки його молодих трудівників” [734, с. 574].

З початком німецько-радянської війни А. Фішер надзвичайно переживав за вже згадану бібліотеку Народознавчого товариства у Львові [523, s. 7–8], яка була на кафедрі фольклору й етнографії Львівського університету. Ф. Колесса писав, що 1942 р. нацисти передали її Інституту німецької праці на Сході. Під час відступу німецьких військ зі Львова цю книгозбірню вони перевезли до Кракова, передавши Державній краківській бібліотеці (організованій нацистами 1940 р. у приміщенні закритої ними бібліотеки Ягеллонського університету). Тому після війни книгозбірня опинилася в бібліотеці цього краківського університету. Ще до смерті Ф. Колесси Львівський державний університет імені Івана Франка робив спроби повернути її, але безуспішно. Натомість завдяки Ф. Колесси від розграбування під час Другої світової війни вдалося врятувати експонати Етнографічного музею Львівського державного університету

імені Івана Франка — вчений передав їх у депозит Державному етнографічному музею АН УРСР. Заздалегідь зазначимо, що після закінчення війни, в 1946/1947 навчальному році, Ф. Колесса хотів “перебрати музей кафедри від Етнографічного музею”, але цей задум професор так і не зміг реалізувати [88, с. 50; 747, с. 155–156; 775, с. 360–361].

Під час нацистської окупації Львова Ф. Колесса продовжив займатися науковою діяльністю. Так, монографію “Історія української етнографії”, задуману ще 1940 р., учений писав упродовж 1942–1946 рр. У 1943 р. дослідник завершив розбір текстів чернеток відомого етномузиколога Осипа Роздольського, впорядковуючи “Збірник тисячі українських галицьких народних пісень з мелодіями з фонографічних валиків О. Роздольського”. Про це Ф. Колесса зробив доповідь на засіданні Кабінету етнографії і фольклору Об’єднання праці українських науковців — підрозділу, створеного в роки Другої світової війни співробітниками колишньої Етнографічної комісії НТШ у Львові. На жаль, згаданий “Збірник тисячі українських галицьких народних пісень...” неопублікований і досі [747, с. 122, 152].

Після закінчення нацистської окупації Львова (27 липня 1944 р.) постало питання відновлення роботи Львівського державного університету імені Івана Франка. 30 серпня 1944 р. Раднарком УРСР затвердив постанову, в якій йшлося про необхідність відновлення роботи університету в складі тих факультетів і підрозділів, які діяли в навчальному закладі до кінця червня 1941 р. [732, с. 31].

З довоєнних працівників кафедри фольклору й етнографії станом на серпень 1944 р. залишився лише професор Ф. Колесса⁴¹. З 10 серпня 1944 р. до 8 вересня 1946 р. він виконував обов’язки завідувача, а з 8 вересня 1946 р. був завідувачем кафедри фольклору й етнографії. У перші повоєнні роки вчений водночас керував відділом аспірантури університету, а на

⁴¹ Уже зазначалося, що Генрик Перльс та Адам Фішер не дожили до завершення нацистської окупації Львова. Ярина Нестюк, за деякими даними, емігрувала з УРСР, померла у Чикаго (США) 10 жовтня 1995 р. [903]. Антін Будзан після закінчення нацистської окупації обійняв посаду співробітника Державного музею художньої промисловості, а після створення 1951 р. Українського державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР, впродовж тридцяти років (до 1981 р.) завідував його фондом художнього дерева. У 1959 р., на підставі дисертації “Народна різьба по дереву в західних областях України XIX–XX ст.” (опублікована в 1960 р. як монографія “Різьба по дереву в західних областях України”), А. Будзану надали науковий ступінь кандидата мистецтвознавства, згодом — учене звання старшого наукового співробітника. З 1960 р. дослідник був членом Спілки художників СРСР. У повоєнний період учений написав низку ґрунтовних праць, був співавтором колективних монографій “Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва” (1969), “Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження” (1983). Помер А. Будзан 6 жовтня 1982 р. у Львові, похований на Янівському цвинтарі [68, с. 57–62; 774, с. 430–433; 820; 853].

період перебування в. о. ректора Львівського університету відомого юриста Миколи Паше-Озерського в службовому відрядженні в Києві (з 29 серпня до 8 вересня 1944 р.), — тимчасово виконував обов'язки ректора [25, арк. 5, 8, 32, 35; 53, арк. 30, 33].

У 1944/1945 навчальному році Ф. Колесса читав студентам університету лекції з українського фольклору, а також проводив науковий семінар (теми: “Історія української етнографії”, “Український фольклор західних областей УРСР”, “Періодизація української народної поезії”, “Вітчизняна війна і фольклор”) [731, с. 22]. Однак, через погіршення стану здоров'я, викладати в університеті Ф. Колесі ставало все важче. 15 грудня 1944 р. в листі до відомого російського фольклориста, завідувача кафедри російського фольклору Ленінградського університету Марка Азадовського він писав: “Мені знову ж доручено керівництво кафедри фольклору й етнографії на університеті, де прикро дається відчувати недостаток кваліфікованих сил у деяких ділянках научних дисциплін. Студентів набралось уже понад 400. Мені йде вже 74-й рік життя і бажаю щиро звільнитися від керівництва кафедри, тим більше, що я є рівночасно керівником [Львівського відділення] Інст[итуту] Фольклору АН УРСР і Львівського Держ[авного] Етнографічного Музею. На університеті маю до помочі д[октор]а Кухту (проф[есор] Фішер на жаль помер), але він не є спеціалістом по російському фольклорі: краще знає він польський і західно-європейський фольклор. Мені приходить на думку, чи Ви, Високоповажний Тов[аришу] Професоре, не схотіли б може перенестись до нас до Львова й обняти мою посаду? Я подбав би вже про те, щоби вишукати для Вас відповідне помешкання і допомогти Вам улаштувати все потрібне до життя і наукової праці. [...] Будьте ласкаві подумайте, порадьтеся і відпишіть мені якнайскоріше. Для Львівського університету і для мене особисто було би це велике щастя, якби удалося придбати для Львова у Вашій особі таку знамениту наукову силу” [108, с. 71].

Відчуваючи поступову втрату сил, 10 травня 1945 р. Ф. Колесса звернувся з проханням до ректора Львівського університету Івана Белякевича: “Уродився 17.VII.1871 р., отже закінчується 74-й рік життя. На становищі гімназійного учителя вислужив я 35 літ. По причині лихого стану здоров'я був перенесений на емеритуру з днем 31.VIII.1929 р. На основі моєї довголітньої наукової праці Академія Наук УРСР в Києві іменувала мене своїм дійсним членом ухвалою від 29.VI.1929 р. Я працював далі в ділянках українського літературознавства й фольклористики та оголосив друком цілий ряд праць із того обсягу. Одначе наслідком перевантаження працею на трьох керівних становищах (університет, Академія Наук, Львівський Державний Етнографічний Музей) та тяжкої хвороби серця [...] стан мого здоров'я погіршився так дуже, що я приневолений прохати

про повне звільнення мене від обов'язків професора університету, яких я не в силі уже довше сповняти. З огляду на мою старість, великий стаж моєї педагогічної й наукової праці, мої чималі заслуги для української науки, й особливо з уваги на загрозливий стан мого здоров'я прошу не зволікати з моїм звільненням, щоби не було запізно" [25, арк. 7–7 зв.]. Зважаючи на це, І. Белякевич наказом від 24 травня 1945 р. звільнив Ф. Колессу від читання лекцій, залишивши завідувачем кафедри [25, арк. 8].

Ще восени 1944 р. на кафедрі фольклору й етнографії почали працювати в. о. доцента І. Кухта та лаборант Лідія Козакевич (до цього вона була секретарем господарської частини університету) [53, арк. 33]. І. Кухта виконував обов'язки доцента з 27 вересня до 30 листопада 1944 р., а з 30 листопада 1944 р. обійняв посаду старшого викладача кафедри; в 1945 р. він числився її доцентом [27, арк. 3, 4 зв, 6, 8–9]. 8 лютого 1945 р. Ф. Колесса як завідувач кафедри фольклору й етнографії писав ректору І. Белякевичу: "Прошу залишити д[окто]ра Івана А[ндрійовича] Кухту на посаді доцента [кафедри] фольклору й етнографії, тому що він конечно потрібний до викладів фольклору загально-європейського та російського. З огляду на свої наукові кваліфікації заслугує на це, бо є доктором етнології і як доцент вузів викладав шість літ. Крім цього має поважні друковані наукові праці з обсягу етнології і психології" [27, арк. 8]. Для студентів Львівського університету І. Кухта викладав польський, англійський, французький, німецький та російський фольклор, читав курс етнографії (тобто більшість курсів, за які колись відповідав А. Фішер). На науковому семінарі кафедри він розглядав зі студентами "великі легенди людськості" ("Марко Проклятий, український Агасфер" та "Чорнокижнич Твардовський, польський Фауст") [731, с. 22]. Нагадаємо, що остання тема була серед головних наукових зацікавлень ученого в міжвоєнний період.

Наприкінці червня 1945 р. про переведення на кафедру фольклору й етнографії почав клопотати М. Скорик. З 1944/1945 навчального року він виконував обов'язки завідувача та доцента кафедри історії середніх віків Львівського університету, фактично, відновивши її діяльність. Проте основним місцем його роботи з 1941 р. було Львівське відділення Інституту українського фольклору АН УРСР (посада — старший науковий співробітник). Наголошуючи, що його робота "в двох різних напрямках була не скоординована", М. Скорик аргументував своє бажання з початком 1945/1946 навчального року перейти на кафедру фольклору й етнографії так: "Я буду мати змогу працювати з кращим успіхом в одному напрямі та співпрацювати зі студентами при збиранню фольклорно-етнографічних матеріалів, улаштуванні наукових експедицій" [33, арк. 13].

З липня 1945 р. до І. Белякевича з письмовим проханням звернувся і завідувач кафедри фольклору й етнографії Ф. Колесса: "Супроти того,

що я по причині лихого стану мого здоров'я [...] не можу читати університетських лекцій навіть із одного предмету (з обсягу української фольклористики) — і тому, що побіч д[окто]р[а] Івана Кухти потрібний конечно ще один доцент, щоби виповнити завдання кафедри фольклору й етнографії, передбачені лекційним планом нашого університету, я підтримую вповні прохання д[окто]р[а] Михайла Скорика, [...] щоби його приділити до кафедри фольклору й етнографії Львівського державного університету ім. Івана Франка” [25, арк. 33]. Ф. Колесса наголошував, що М. Скорик є професійним етнографом і фольклористом, організатором музею “Бойківщина” у Самборі, співпрацював із виданням “Літопис Бойківщини”, має низку ґрунтовних народознавчих праць. Також він відзначав, що “наслідком спустошення, яке привела за собою війна, в теперішньому часі дуже тяжко приходиться підшукати іншого відповідного висококваліфікованого викладача з дисциплін, які репрезентує кафедра фольклору й етнографії” [25, арк. 33].

Михайло Скорик народився 19 листопада 1895 р. у с. Лука (нині с. Озерне Самбірського р-ну Львівської обл.) у сім'ї учителя Михайла Скорика. Закінчив гімназію в Самборі (1914). Упродовж 1915–1918 рр. служив в австрійському війську, з перервою на навчання на юридичному факультеті Ягеллонського університету в Кракові (1915–1916). У 1920–1921 рр. М. Скорик працював учителем приватної української гімназії в с. Лука, а з 1921 р. вивчав історію, географію та слов'янську філологію на філософському факультеті Віденського університету, який закінчив у 1923 р., захистивши тоді ж докторат, присвячений постаті білоцерківського полковника Семена Палія (переатестований у Ягеллонському університеті 1924 р.). У 1929 р. в цьому ж вищому навчальному закладі Кракова М. Скорик склав іспит на посаду вчителя історії та української мови середніх шкіл. Упродовж 1924–1932 рр. він викладав історію в українській жіночій приватній семінарії (з 1933 р. — гімназії) в Самборі, а в 1932–1939 рр. очолював цей навчальний заклад. Після перетворення гімназії в жовтні 1939 р. на середню школу № 1 м. Самбора, М. Скорик залишився її директором, працюючи ним до 15 червня 1941 р. Коли ж випала можливість обійняти посаду старшого наукового співробітника Львівського відділення Інституту українського фольклору АН УРСР, М. Скорик залишив педагогічну роботу. Однак, через початок німецько-радянської війни він пропрацював в інституті лише декілька днів — 16–22 червня 1941 р. Під час нацистської окупації вчений деякий час учителював, а 1 серпня 1944 р. обійняв посаду старшого наукового співробітника Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР. За сумісництвом він, як уже згадувалося, працював у Львівському університеті на кафедрі історії середніх віків, спершу виконуючи обов'язки завідувача та

доцента (8 серпня — 30 листопада 1944 р.), згодом — обов'язки старшого викладача (30 листопада 1944 р. — 15 вересня 1945 р.) [33, арк. 1–22].

М. Скорика завжди цікавила народна культура бойків. У 1928 р. він став співзасновником товариства “Бойківщина” у Самборі, співорганізатором етнографічного музею товариства та його друкованого органу “Літопис Бойківщини”, на сторінках якого опублікував статті “Про назву «Бойки»”, “Бойківські писанки (Нарис)”, “Походження назви міста Самбора” та ін. Статті “Про назву «Бойки»” (1931) [137] та “Походження назви міста Самбора” (1935) [136] свідчать, що до наукових інтересів М. Скорика належала етимологічна проблематика. У першій розвідці він розглянув думки українських (Івана Вагилевича, Івана Франка, Івана Верхратського, Омеляна Партицького, Володимира Охримовича), польських (Ігнація Любич-Червінського, Лукаша Голембйовського), чеських і словацьких (Павела Шафарика), австрійських (Гайнріха Бідермана) дослідників стосовно етимології назви “бойки” (М. Скорик схилявся до зв'язку цього терміна з діалектною часткою “бойє”), а також торкнувся проблеми ставлення власне бойків і їхніх сусідів до цієї назви. У статті “Походження назви міста Самбора” М. Скорик висунув та обґрунтував версію, згідно з якою назва цього населеного пункту походить від назви червоної верби (“самбора”), а не від слів “бір” (ліс) чи “собор”, “збір” (тобто збори), як припускали його попередники.

Однією з головних тем, якими цікавився М. Скорик, було писанкарство. На початку 1930-х років він опублікував у “Літописі Бойківщини” запитальник “Як записувати відомості про бойківські писанки (квестіонар)” (1933) [139], з метою “зібрати відомості не тільки з цілої території Бойківщини по обох боках Карпат, але й з переходової полоси бойківських земель”, тобто з території, південною межею якої, за словами дослідника, є міста Хуст, Берегове, Мукачеве, Ужгород, північною — Дністер, західною — річки Лаборець, Ослава й околиці Тирави Волоської та Тирави Сільної, східною — Бистриця Надвірнянська–Марамароська Сигота [139, с. 61]. Завдяки цьому М. Скорик зумів отримати відомості не лише з доступних для нього Турківського, Ліського, Сяноцького та Самбірського повітів, а й з округів Іршава, Тячів, Хуст, Великий Березний [134, с. 20–21], які тоді були у складі Чехо-Словаччини. Написаний на основі зібраних матеріалів етнографічний нарис “Бойківські писанки” (1934) [134] і нині є однією з найкращих розвідок про традиційне писанкарство українців. У ньому дослідник проаналізував різноманітні аспекти виготовлення писанок, їхні орнаменти, навів великий пласт обрядів, пов'язаних з писанкарством. Він також зупинився на різниці між різновидами великодніх яєць на Бойківщині: “Одною краскою забарвлене яйце зветься: крашанка, слива, сливка, галка, галунка. Писанкою зовуть загально яйце, закрашене

кількома красками. “Різблянкою” зовуть яйце закрашене одною краскою (чорною, червоною), а на ній острою шпилькою, ножем, куском заліза зі сокири, коси, серпа, з вирізбленим, вишкробаним взором. [...] В багатьох селах взагалі не знають різблянок. Найбільше поширені є крашанки та писанки. Крашанка буває варена, призначена на це, — “щоби розговітися, писанок не варять, щоби не знищити в ній животворної сили”. Варені писанки є ознакою занепаду звичаю. За найдавніші вважають крашанки” [134, с. 23–24]. Відзначимо, що писанками М. Скорик цікавився й у 1940-х роках. У 1945 р., на ювілейній науковій сесії, присвяченій 50-літтю створення у Львові етнографічного музею, дослідник виголосив доповідь “Орнамент українських писанок” [713, с. 227, 228, 237, 238].

Восени 1945 р. викладання на кафедрі фольклору й етнографії полишив І. Кухта (найімовірніше, він емігрував до Польщі, принаймні 1945 р. відомості про нього обриваються) [852]. Зважаючи на це, керівництво Львівського університету задовільнило прохання Ф. Колесси про переведення на кафедру фольклору й етнографії М. Скорика. 15 вересня 1945 р. дослідник приступив до виконання обов’язків доцента цієї кафедри, а в 1946 р. його перевели на посаду старшого викладача [33, арк. 13; 731, с. 22]. Отже, наприкінці 1945/1946 навчального року до професорсько-викладацького складу кафедри фольклору й етнографії належали лише Ф. Колесса та М. Скорик.

Ще в липні 1945 р. до аспірантури при кафедрі фольклору й етнографії вступив Ярослав Шуст. Він народився 18 квітня 1913 р. у с. Скала-Подільська (нині Борщівського р-ну Тернопільської обл.), закінчив Львівський музичний інститут та філологічний факультет Львівського університету (1940). Із 1944 р. Я. Шуст працював в університеті лаборантом кафедри української літератури. Кандидатську дисертацію на тему “Кобзарі та лірники України на фоні слов’янського епосу” писав під керівництвом Ф. Колесси. Аспірантуру Я. Шуст закінчив у 1947/1948 навчальному році, а захистився в 1953 р. У 1954 р. він став першим завідувачем Кабінету франкознавства Львівського університету, а наступного року опублікував працю про свого наукового керівника — “Ф. М. Колесса” [146] (фактично, перше дослідження про цього вченого), закінчив упорядкування “Огляду бібліографії акад. Ф. М. Колесси (наукові роботи з 1880–1947 рр.)”. Я. Шуст планував також підготувати десяти томне видання праць Ф. Колесси, але передчасна смерть молодого дослідника 25 грудня 1961 р. перешкодила реалізації цього задуму [39; 747, с. 177].

Характеризуючи діяльність викладачів кафедри фольклору й етнографії Львівського державного університету імені Івана Франка, неможливо оминати увагою й такі установи, очолені Ф. Колесою, як Львівське відділення ІМФЕ АН УРСР і Державний етнографічний музей АН УРСР,

діяльність яких відновили в липні 1944 р. Саме вони в перші повоєнні роки стали головним народознавчим центром західних областей України.

У 1945 р. відбулася вже згадана ювілейна наукова сесія, присвячена 50-літтю створення у Львові етнографічного музею. Так, у 1895 р. затвердили положення про створення Культурно-історичного музею НТШ у Львові, який 1940 р. перетворили у Державний етнографічний музей АН УРСР. Серед доповідей на цій сесії були: “Одяги доісторичних слов’ян” (Василь Пастущин⁴²), “Орнамент українських писанок” та “Обласні музеї на території Західної України” (Михайло Скорик), “Художні металеві вироби гуцулів” (Любов Суха), “Львівський етнографічний музей за 50 літ існування” (Ірина Гургула), “Народна кераміка Західних областей УРСР” (Катерина Матейко⁴³) [760, с. 194–195]. Член-кореспондент АН УРСР, майбутній ректор Львівського університету (1948–1951) Гурій Савін, запрошений на цю ювілейну сесію, відзначив, що вона пройшла вдало: “Колектив попрацював багато і щиро, можна б сказати з душею, — він зробив усе, що до цього належало” [127, с. 208].

Стосовно Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР, то ще в згаданому листі до М. Азадовського від 15 грудня 1944 р. Ф. Колесса писав, що в його тематичному плані наукових досліджень “на першому місці стоїть колективна праця про радянський фольклор і про народну словесну творчість з періоду Вітчизняної війни” [108, с. 71] (обомі темами керував саме Ф. Колесса). Збірник “Радянський фольклор західних областей УРСР”, видання якого планували на 1947 р., мав містити вступну статтю Ф. Колесси з двох частин: “Відгомони класової боротьби в українському дореволюційному фольклорі” і “Фольклор Великої Вітчизняної війни”. До збірника

⁴² Про життя та наукову діяльність Василя Пастущина, який у 1940–1950-х роках працював доцентом кафедри класичної філології Львівського державного університету імені Івана Франка, докладніше див. статтю І. Гілевича “Життєвий і науковий шлях етнологі, історика та мовознавця Василя Пастущина (1889–1958)” [712].

⁴³ До 1951 р. Катерина Матейко працювала науковим співробітником Державного етнографічного музею АН УРСР, а впродовж 1951–1980 рр. (до виходу на пенсію) – молодшим, згодом старшим науковим співробітником Українського державного музею етнографії та художнього промислу. Як уже зазначалося, 1955 р. дослідниця захистила кандидатську дисертацію “Українська народна кераміка XIX–XX ст. (Історико-етнографічне дослідження)”, отримавши науковий ступінь кандидата історичних наук. У 1958 р. К. Матейко присвоїли вчене звання старшого наукового співробітника. У 1992 р. дослідницю обрали дійсним членом НТШ в Україні. К. Матейко — один з головних експертів з традиційного одягу українців, автор монографії “Український народний одяг” (1977) та довідника “Український народний одяг: Етнографічний словник” (1996), співавтор колективних монографій “Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва” (1969), “Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження” (1983), “Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження” (1987) та ін. Померла К. Матейко 22 грудня 1995 р. у Львові, похована на Янівському цвинтарі у Львові [68, с. 37–42; 110; 113; 114; 116–120; 725; 761; 830; 831].

“Усна словесність в період Вітчизняної війни”, який також планували видати найближчим часом, матеріал записували М. Скорик (на Сколівщині), В. Пастущин (на Стрийщині), К. Добрянський (на Старосамбірщині) та ін. Проте обидва заплановані збірники так і не вийшли у світ [108, с. 71; 713, с. 231, 232; 747, с. 112; 760, с. 191].

Наприкінці 1944 р. Ф. Колесса дописав дослідження “Спроба періодизації української народної словесності” (“Періодизація української усної словесності”), та за життя вченого опублікували лише тези цієї праці — “Спроба періодизації української народної поезії” [99; 108, с. 71]. У цій розвідці Ф. Колесса поділив розвиток української усної словесності на шість етапів: “епоха докласового суспільства” (замовляння, обрядові пісні, похоронні обряди (“ігри біля покійника”, голосіння) та “тваринний епос”, у яких проявляються пережитки культу покійних предків, анімізму, тотемізму, магії); “епоха раннього феодалізму” (билинний епос, весільні пісні та колядки, в яких присутній мотив військового походу; в цей період під впливом християнства завершилось оформлення деяких різновидів обрядової поезії); “перехідна епоха від татарської навали до XVI століття приблизно, тобто до виступу козацтва як організованої сили” (розвиток легенд і духовних пісень, нашарування християнських мотивів на обрядовий фольклор); “епоха XVI–XVIII століть” (саме в цей період поширились кобзарі та лірники — “професійні співці нового типу”, виникли гайдамацькі, опришківські та бурлацькі пісні); “нова епоха від кінця XVIII століття до Першої світової війни і Жовтневої революції” та останній етап — після 1917 р.

У 1946 р. Ф. Колесса завершив й надіслав М. Азадовському для публікації в редактованому ним журналі “Советский фольклор” статтю “Обнова української етнографії й фольклористики на Західних областях УРСР” [743, с. 7], присвяну розвитку народознавчої науки в трьох установах: Львівському відділенні ІМФЕ АН УРСР (“Відділі фольклору й етнографії”), Державному етнографічному музеї АН УРСР та на кафедрі фольклору й етнографії Львівського університету. Однак тоді цю статтю так і не опублікували (це здійснили лише в 2011 р. зусиллями І. Коваль-Фучило [88]). Подібна доля спіткала й інше дослідження Ф. Колесси — “Історію української етнографії”. Багатолітню роботу над цією книжкою вчений завершив у 1946 р., проте опублікували її лише на початку XXI ст. [90].

“Історія української етнографії” Ф. Колесси розпочинається розділом “Початки етнографії на Заході й у слов’янських краях”, в якому охарактеризовано народознавчу діяльність Йоганна Гердера, братів Якоба та Вільгельма Ґрімів, Вука Караджича, Яна Коллара, Зоріана Доленги-Ходаковського та інших дослідників кінця XVIII — першої половини XIX ст. Наступну частину монографії становить розділ “Розвиток етнографії

в Росії до 1870-х років”, у якому автор особливо багато уваги приділив працям Івана Сахарова, Івана Снегірьова, Володимира Даля, представників міфологічної школи в народознавстві Федора Буслаєва, Олександра Афанасьєва, Ореста Міллера, згадав про таких дослідників, як Євдоким Романов, Павло Шейн та ін. Ф. Колесса також наголосив, що етнографічна наука в Росії набула організаційних форм з утворенням спеціалізованих наукових товариств, зокрема, Російського географічного товариства, при якому організували Етнографічне відділення, що почало видавати “Этнографический сборник” (1863–1864).

Після цих, фактично вступних, розділів Ф. Колесса звернувся до власне українського фольклорно-етнографічного матеріалу (розділи “Історичні свідоцтва про українську народню поезію й народніх співців княжої доби”, “Записи українських народних пісень з XVI–XVIII вв.”, “Українські народні пісні в друкованих співаниках кінця XVIII й початку XIX в.”), дійшовши до “Романтичної доби української етнографії”. У цьому розділі Ф. Колесса писав: “Першу початкову добу української етнографії називаємо романтичною, тому що вона починається від романтичного захоплення творами української поезії, особливо ж піснями й думами, та виявляє тісний зв’язок із розвитком романтичного напрямку в літературі. Перші українські етнографи зацікавилися головно українською словесністю, мало звертаючи увагу на інші вияви народного життя й народної творчості. Записували переважно тільки народні пісні й думи, які цінили задля їх літературної вартості. Це зацікавлення ішло в парі з початками й розвитком романтичного напрямку в українській літературі” [90, с. 45]. У цьому ж розділі дослідник проаналізував доробок Зоріана Доленги-Ходаковського, Миколи Цертелєва, Михайла Максимовича, Ізмаїла Срезневського, Амвросія Метлинського, Миколи Костомарова, Платона Лукашевича, Ігнація Любич-Червінського, Вацлава Залеського, Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича, Якова Головацького, Вадима Пасака, Едварда Руліковського.

На початку такої змістової частини “Історії української етнографії”, як “Друга доба української етнографії”, Ф. Колесса зазначив, що це — “розвиток етнографічних дослідів від виходу Кулішевих “Записок о Южной Руси” до засновання “Етнографічного Збірника” НТШ (1856–1895)” [90, с. 74]. Серед праць цього періоду особливу увагу вчений звернув на розвідки Антонія Новосельського (Марцінковського), Миколи Маркевича, на статті в журналі “Основа” (“Великдень у Подолян” Анатолія Свидницького та “Різдвяні святки” Матвія Симонова-Номиса). Докладно зупинився на постатях Олександра Потебні, Павла Чубинського, Володимира Антоновича, Михайла Драгоманова, Івана Нечуя-Левицького та ін. Із західноукраїнських дослідників цього періоду Ф. Колесса

торкнувся наукового доробку Ігнатія Гальки, Йосифа Лозинського, Олексія Торонського, Володимира Навроцького, Олександра Барвінського та ін. Зауважив він і на праці Оскара Кольберга та Ізидора Коперницького про етнографію українців. В “Історії української етнографії” наявні докладні відомості й про таких народознавців, як Микола Сумцов, Дмитро Яворницький, Петро Єфименко, Петро Іванов, Василь Милорадович, Хрисанф Ящуржинський, Борис Грінченко, Омелян Огоновський, науковий доробок яких широко використовують сучасні етнологи та фольклористи.

Про НТШ у Львові Ф. Колесса писав: “Наукове Товариство ім. Шевченка із своєю Етнографічною Комісією, бібліотекою й музеєм, мережою наукових співробітників та кореспондентів, розкиданих по цілому краю, стає справжнім огнищем наукової праці в ділянці етнографії. Особливої уваги заслуговує факт, що в наукових працях НТШ беруть живу участь не тільки галичани, але й наукові робітники з Великої України й інших українських земель: Буковини, Закарпаття (Жаткович) та чужинці, зацікавлені українською етнографією й фольклором (Кайндль)” [90, с. 196–197]. Ф. Колесса навів біографічні відомості й характеристику наукового доробку вчених й етнографів-аматорів, які співпрацювали з НТШ у Львові в ділянках етнографії та фольклористики: Івана Франка, Володимира Гнатюка, Федора Вовка, Зенона Кузелі, Митрофана Дикарева, Михайла Зубрицького, Василя Доманицького, Володимира Шухевича, Івана Верхратського, Раймунда Фрідріха Кайндля, Михайла Павлика, Івана Колесси, Осипа Роздольського, Володимира Охримовича, Іларіона Свенціцького, а також свої власні. Окремо дослідник зупинився на таких українських народознавцях, як Володимир Перетц та Андрій Лобода.

У цьому огляді “Історії української етнографії” Ф. Колесси ми навели неповний перелік учених, внесок яких у народознавство в ній охарактеризовано. Зазначена монографія є свого роду енциклопедією, яка містить на лише інформацію про науковий доробок учених, але й їхні біографічні відомості. Однак “Історія української етнографії” Ф. Колесси доведена, фактично, лише до початку ХХ ст. Інформація про міжвоєнний період присутня у ній побіжно. Дослідник так і не встиг здійснити свій задум — написати працю, яка висвітлила б розвиток народознавчих дисциплін в Україні впродовж усієї першої половини ХХ ст.

У другій половині 1940-х років діяльність кафедри фольклору й етнографії Львівського університету не була систематичною. Далися взнаки як нестача кадрів, так і ставлення офіційної влади до народознавчих дисциплін. У звіті філологічного факультету за 1946/1947 навчальний рік про кафедру фольклору й етнографії взагалі не згадано, а зазначено лише про роботу фольклорно-етнографічного гуртка під керівництвом М. Скорика (на його засіданнях розглядали, наприклад, теми “Сторіч-

чя з дня народження Миклухо-Маклая”, “Про радянську етнографію”, “Народні казки”) [713, с. 234; 731, с. 22]. Членами цього гуртка були студенти молодших курсів історичного та філологічного факультетів. Окрім ознайомлення з певними народознавчими темами, їм проводили інструктажі з методики польового дослідження (члени гуртка фіксували фольклорно-етнографічні матеріали у рідних селах та здавали їх на кафедру). На жаль, про обсяг зібраних матеріалів та їхню подальшу долю відомо мало. В Архівних наукових фондах рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології НАН України І. Гілевич виявив зроблені в липні 1946 р. фольклорні записи студентів Віри Столярчук (с. Боратин поблизу Луцька) та Андрія Пашука (із сіл Скорики та Медин сучасного Підволочиського р-ну Тернопільської обл.) [714, с. 307]. А. Пашук, нині професор філософського факультету Львівського університету, в інтерв'ю І. Гілевичу зазначив, що студентам фольклорно-етнографічного гуртка видавали навіть спеціальні посвідчення, що підтверджували їхній статус під час роботи в “полі”: “І це робилося офіційно. То не так, що там десь він собі шось... Все через ректорат йшло, в ректораті про це говорили, пояснювали студентам, що, як, до чого. Я також тим займався. То значить було збирати такі народні приказки, пісні, якісь традиції, звичаї” [714, с. 307].

3 березня 1947 р. обірвалося життя Ф. Колесси [840]. Смерть цього видатного науковця та українського патріота прискорила згортання у Львівському університеті наукових досліджень з ділянок фольклору та етнографії українців, інших етносів. Радянська політика другої половини 1940-х — початку 1950-х років загалом і в УРСР зокрема відзначалася низкою організованих Йосифом Сталіном репресивних кампаній проти певних напрямів науки та культури. Найбільших нападів з боку влади в УРСР зазнали історія української літератури, музика, генетика та мовознавство, були організовані кампанії проти “українського буржуазного націоналізму” [696, с. 40–50]. Саме в їхньому руслі йшло згортання досліджень з українського народознавства в західних областях УРСР.

Після смерті Ф. Колесси М. Скорик залишився єдиним викладачем (у березні його призначили в. о. завідувача) кафедри фольклору й етнографії Львівського університету. 15 липня 1947 р., зважаючи на прохання вченого, його перевели на півставки старшого викладача кафедри [33, арк. 22–23; 713, с. 233]. Справа в тому, що М. Скорик залишався старшим науковим співробітником Львівського відділення ІМФЕ АН УРСР, а після смерті Ф. Колесси, директор інституту Максим Рильський призначив його в. о. керівника відділення [729, с. 237].

В 1947 р. у провідному народознавчому журналі СРСР “Советская этнография” М. Скорик опублікував повідомлення “Робота Львівського

відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР в 1947 р.” [138], в якому подав інформацію про тодішню структуру підрозділу (три сектори — мистецтвознавства, усного та музичного фольклору і етнографії) та тематику наукових досліджень його співробітників. Так, колектив сектору етнографії в 1947 р. працював над темами “Побут робітників Бориславського басейну в минулому та теперішньому” (старший науковий співробітник М. Скорик та молодший науковий співробітник Олексій Дей), “Побут ремісників Старосамбірщини у зв’язку зі зміною соціальних відносин” (в. о. старшого наукового співробітника К. Добрянський), “Одяг у західних областях УРСР” (старший науковий співробітник В. Пастущин). М. Скорик збирав також матеріали до монографії “Бойківщина”, а Р. Гарасимчук — до праці “Слов’янські взаємовпливи у розвитку матеріальної культури Полісся і сучасна матеріальна культура Полісся” [138, с. 159].

“Бойківщина” М. Скорика мала нагадувати “Гуцульщину” В. Шухевича. Проте, зважаючи на подальші обставини життя дослідника, він не дописав та не опублікував її [747, с. 138]. Стосовно праці Р. Гарасимчука, то вона була написаною в руслі його довоєнного зацікавлення традиційною культурою Полісся (ще в 1939 р. він завершив підготовку дослідження “Матеріальна культура західного Полісся”, основою якого послугували музейні експонати та інформація, почерпнута з наукової літератури). Та найважливішим проектом львівських етнологів другої половини 1940-х років, над яким працював і Р. Гарасимчук⁴⁴, був “Атлас матеріальної культури західних областей України”, докладнішу інформацію про який можна почерпнути з ґрунтовної статті І. Гілевича [715].

І. Гілевич подав унікальний матеріал і про діяльність М. Скорика у Львівському відділенні ІМФЕ АН УРСР. Зокрема, дослідник з’ясував, що впродовж 21 березня — 26 квітня 1947 р. учений з власної ініціативи читав курс лекцій етнологічної тематики (переважно з історії етнології, з наголосом на методології етнологічних досліджень) для науковців відділення та Державного етнографічного музею АН УРСР (їх також відвідував Я. Шуст). У цих лекціях М. Скорик розглянув такі питання, як:

⁴⁴ У 1940-х — першій половині 1950-х років Роман Гарасимчук працював у львівських музейних та наукових установах народознавчого спрямування, а з 1955 р. — в Українському державному музеї етнографії та художнього промислу АН УРСР на посадах молодшого та старшого наукового співробітника, впродовж 1960–1970 рр. завідував відділом народного мистецтва та художньої промисловості. У 1956 р. захистив кандидатську дисертацію “Розвиток народного хореографічного мистецтва Радянського Прикарпаття”. У 1950-х роках учений (як старший викладач) читав лекції з етнографії у Львівському університеті — на кафедрах фізичної географії (1950–1952), стародавнього світу та середніх віків (1952–1953) та економічної географії (1954–1956). Помер Р. Гарасимчук 3 травня 1976 р. у Львові [22, арк. 1–18; 68, с. 62–65; 824].

1. Визначення етнографії (нагадаємо, що цим терміном в СРСР позначали як власне етнографію, так й етнологію), її мета та завдання, місце в системі історичних наук, а також зв'язок цієї науки з фольклором (тобто, фольклористикою);
2. Методи етнографічних досліджень, етнографічні джерела, їх науковий аналіз та інтерпретація;
3. Етнографічні знання в епохи Античності та Середньовіччя; перші спроби узагальнень на базі етнографічних матеріалів ("орієнталістична школа", діяльність Жозефа Франсуа Лафіто, Шарля де Броса, Вольтера, Жана Антуана Кондорсе, Адама Фергюсона, Йоганна Форстера, Адельберта фон Шаміссо та ін.);
4. Розвиток науки про народ у XIX–XX ст.: школа братів Грімів, теоретичні ідеї Огюста Конта, Герберта Спенсера, еволюційна школа (Адольф Бастіан, Черльз Дарвін, Йоганн Якоб Бахофен, Едвард Тайлор, Льюїс Генрі Морган, Джон Мак-Леннан), етнографічна проблематика в працях Карла Маркса та Фрідріха Енгельса, їхня інтерпретація еволюційного вчення Л. Г. Морґана, антиморганізм;
5. Теорія "культурних кіл" Фріца Гребнера, Фрідріха Ратцеля та Лео Фробеніуса, наукові погляди Вільгельма Шмідта, Ендрю Ланґа, Джеймса Фрезера, Вільяма Ріверса та Люсьєна Леві-Брюля;
6. Розвиток етнографії в Російській імперії до XVIII ст. та в XIX — на початку XX ст. (Російське географічне товариство, організація експедицій та видань, заснування краєзнавчих товариств та етнографічних музеїв і продовження їхньої діяльності в Радянському Союзі; наукові студії Леопольда Шренка, Матіаса Кастрена, Микола Миклухо-Маклая, Володимира Богораза-Тана, Федора Вовка, Володимира Йохельсона, Миколи Ядринцева, Лева Штернберґа, Миколи Харузіна, Максима Ковалевського, Дмитра Анучіна; народницька школа в етнографії);
7. Фольклористичні дослідження в Російській імперії (міфологічна школа, Олександр Афанасьєв, метеорологічна теорія Федора Буслаєва та Ореста Міллера; наукові погляди Олександра Веселовського); міграційна теорія Теодора Бенфея; антропологічна теорія Едварда Тайлора; психологічна школа; Фінська історико-етнографічна школа; народознавча діяльність Ганса Наумана; вплив "Жовтневої революції" на розвиток етнографії в СРСР, конференція етнографів 1929 р., археологічно-етнографічна нарада 1932 р., "Ленін-Сталін про етнографічні науки, радянський фольклор" [713, с. 233].

Отже, М. Скорик мав, фактично, розроблений ґрунтовний курс лекцій, який міг читати і студентам-народознавцям Львівського університету.

1 вересня 1947 р. М. Скорик приступив до виконання своїх обов'язків на кафедрі фольклору й етнографії — розпочав читати лекції з українського

фольклору студентам першого курсу філологічного факультету. Проте вже 22 жовтня 1947 р. вченого звільнили з Львівського університету (на підставі рапорта декана та резолюції проректора з навчальної частини) [33, арк. 24–25, 27]. Цікаво, що в згаданому рапорті декана філологічного факультету зазначено: “Просимо звільнити з посади ст[аршого] викладача каф[едри] укр[аїнської] літератури Скорика Михайла Михайловича з 22.X.47 р. в зв’язку з виїздом з м. Львова”⁴⁵ [33, арк. 26].

Ця “несвідома описка” щодо кафедри, на якій працював М. Скорик, засвідчила фактичне перетікання дослідження проблематики, пов’язаної з українським фольклором, на кафедру української літератури, адже наприкінці жовтня 1947 р. кафедру фольклору й етнографії Львівського університету закрили. Комплексне навчання та наукові дослідження з української етнології та фольклористики у Львівському державному університеті імені Івана Франка припинились. Вони були відновлені, більше ніж через 40 років.

4.2. КАФЕДРА АНТРОПОЛОГІЇ

Наприкінці 1930-х — на початку 1940-х років радянська реорганізація в освітній і науковій сферах не оминула й підрозділи антропологічного спрямування Львівського університету — кафедру антропології та Антропологічно-етнологічний інститут, які ще з австрійського періоду очолював всесвітньо відомий антрополог, етнолог, мовознавець та статистик Я. Чекановський.

Як уже зазначалося, наукові інститути Університету Яна Казімежа у Львові в 1939 р. ліквідували. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету існував принаймні до 31 грудня 1939 р. Тоді ж Ф. Вокроя, що після мобілізації С. Клімека виконував обов’язки штатного асистента інституту, перевели на кафедру геології природничого факультету. Тут він обійняв посаду асистента й водночас наукового співробітника Геологічного музею Львівського університету — до припинення діяльності навчального закладу після встановлення нацистської окупації Львова. З відновленням роботи Львівського державного університету імені Івана Франка в серпні 1944 р., Ф. Вокрой продовжив працювати у його підрозділах природничого спрямування. Зокрема, він обіймав посади старшого

⁴⁵ Насправді восени 1947 р. Михайла Скорика заарештували, а 21 грудня 1947 р., разом зі сім’єю, вивезли до м. Анжеро-Судженська Кемеровської області РРФСР. Після повернення в 1957 р. із заслання, вчений оселився у с. Дубина Сколівського району Львівської області. М. Скорик помер 5 березня 1981 р., похований на Янівському цвинтарі у Львові. Додамо, що як і син Ф. Колесси Микола Колесса, його син Мирослав Скорик став відомим українським композитором [713, с. 236–242].

лаборанта та асистента університетського Геологічного музею⁴⁶ [20, арк. 1, 5 зв.; 44, арк. 8, 11; 53, арк. 124, 139, 173, 193].

Кафедра антропології під керівництвом Я. Чекановського проіснувала до 7 грудня 1939 р., проте була переведена з ліквідованого гуманітарного факультету на природничий факультет (створений 1939 р. в результаті поділу математично-природничого факультету Університету Яна Казімежа у Львові). Натомість уже 8 грудня 1939 р. на природничому факультеті відкрили кафедру географії й антропології, очолену українським географом Юрієм Полянським (в офіційних документах вона фігурує і як кафедра географії). Її працівниками були, зокрема, в. о. доцента антропогеограф Юзеф Вонсович та антропологи професор Я. Чекановський і доцент С. Чортковер (водночас С. Чортковер був головою господарської секції, незабаром — кооперативу Профспілки працівників Львівського університету). Проте вже 1 вересня 1940 р., як окремий структурний підрозділ природничого факультету, відновила діяльність кафедра антропології. Юрій Биченко, в. о. ректора університету, 29 жовтня 1940 р. доручив тимчасово керувати нею в. о. професора Я. Чекановському. В. о. доцента, згодом доцентом кафедри антропології став С. Чортковер. Ю. Вонсович залишився в. о. доцента (на півставки) кафедри географії під керівництвом Ю. Полянського⁴⁷ [38, арк. 93–94; 42, арк. 2, 5, 23; 44, арк. 8, 20; 45, арк. 8, 9, 23, 24; 47, арк. 8, 20, 32, 44, 52; 51, арк. 10].

На постаті Юзефа Вонсовича варто зупинитися докладніше, адже у 1930-х роках він розвивав у Львівському університеті такий напрям, як антропогеографія. Майбутній учений народився 19 березня 1900 р. у Лімановій (нині повітовий центр у Малопольському воєводстві Польщі).

⁴⁶ Францішек Вокрой емігрував до Польщі у 1945 р., оселившись у Познані. У 1946 р., як делегат Міністерства освіти Польщі, брав участь в організації перевезення “майна Університету Яна Казімежа у Львові” до Польщі (організував вивезення зі Львова близько 20 вагонів збірок з приватних бібліотек львівських професорів-поляків, зокрема, Я. Чекановського). У 1947 р., на підставі дослідження про соціальні, професійні та антропологічні особливості студентів вищих навчальних закладів Львова у 1937/1938 навчальному році, захистив докторат (промотор Я. Чекановський), а в 1954 р. — габілітувався (підстава — праця про демографічно-антропологічну характеристику населення німецьких прикарпатських колоній). Доцент (1956), надзвичайний професор (1962). У 1950–1954 рр. — секретар видання “Przegląd Antropologiczny”; 1956–1962 рр. — директор Антропологічного інституту Торунського університету; 1962–1972 рр. — завідувач кафедри антропології Познанського університету. Член антропологічної комісії Польської академії наук. Помер професор Ф. Вокрой 29 квітня 1991 р. у Варшаві [811].

⁴⁷ У 1940-х роках Юзеф Вонсович емігрував до Польщі. Був завідувачем кафедр антропогеографії (1946–1951) та картографії (з 1953) Вроцлавського університету, співзасновником і керівником (до 1951) Картографічного інституту імені Еугеніуша Ромера у Вроцлаві. Помер учений 27 березня 1964 р. у Вроцлаві [894].

Навчався в народній школі в Лімановій (1906–1910), гімназії в Новому Санчі (1910–1918), на філософському та математично-природничому факультетах Львівського університету (1921–1926). 24 червня 1926 р. Ю. Вонсович здобув ступінь доктора філософії на підставі роботи про сніги в Кордильєрах Аляски та Канади. У 1928 р. служив у польському війську. Ще з 1921 р. Ю. Вонсович працював (за сумісництвом) картографом у видавництві “Książnica-Atlas” у Львові, а в 1931 р. отримав посаду старшого картографа та головного редактора видавництва Картографічного інституту Еугеніуша Ромера. В 1931 р. учений габілітувався й 27 серпня цього ж року, на підставі рішення академічного сенату Львівського університету від 1 червня 1931 р. та ради його гуманітарного факультету від 22 травня 1931 р., був затверджений доцентом кафедри антропогеографії гуманітарного факультету. Наступного року на факультеті відкрили спеціальність “Антропогеографія” [21, арк. 1–7; 674, s. 59; 861; 894].

Ю. Вонсович був одним з перших у світі теоретиків антропогеографії. До викладання у Львівському університеті він приступив 1932 р. Лекції вченого для студентів спеціальності “Антропогеографія” у 1930-х роках були такої тематики: “Демографія Європи”, “Вибрані питання з політичної географії”, “Населення Польщі”, “Населення Європи”, “Основи картографії та географії з особливим оглядом антропогеографії”. Упродовж усіх 1930-х років при кафедрі антропогеографії так і не відкрили наукового інституту; практичних занять з цієї дисципліни також не проводили [674, s. 59; 676, s. 59; 677, s. 57; 679, s. 60; 681, s. 63; 682, s. 63; 684, s. 66].

Отже, зважаючи на наукові зацікавлення Ю. Вонсовича, не дивно, що в 1939–1941 рр. він викладав спершу на кафедрі географії й антропології, а згодом – на кафедрі географії Львівського державного університету імені Івана Франка.

Станом на 1940 р. наукові зацікавлення працівників кафедри антропології були такими: Я. Чекановський по вісім годин щоденно працював над шостим томом “Дослідження в межиріччі Нілу та Конго”; С. Чортковер закінчував статтю “Проблема росту євреїв”, збирав та опрацьовував матеріали до теми “Фізична структура трудящої молоді м. Львова” [43, арк. 4, 13]. Ці науковці також читали лекції та проводили практичні заняття [44, арк. 8, 20].

28 квітня 1941 р. Вчена рада Львівського університету голосувала за присудження Я. Чекановському наукового ступеня доктора біологічних наук та вченого звання професора радянського зразка. Результати голосування були такими: ступінь доктора біологічних наук: “за” — 21, “проти” — троє, “утрималось” — троє; вчене звання професора: “за” — 23, “проти” — один, “утрималось” — троє [54]. Проте через початок німецько-радянської війни Наркоматом освіти СРСР не встиг затвердити ці рішення.

Якщо постать Я. Чекановського висвітлена в історіографії порівняно повно, то біографія С. Чортковера та його науковий доробок залишаються поки що недостатньо дослідженими. Тому зупинимося на них докладніше.

У 1930–1940-х роках, зважаючи на потребу спростовування расистських теорій, поширюваних ідеологами нацизму, гостроти набули проблеми, пов'язані з расовістю. Наприклад, на біологічному факультеті Московського університету в 1940/1941 навчальному році читали навіть окремі курс расознавства, в межах якого розглядали такі питання, як огляд расових типів за областями, класифікація рас, проблеми виникнення рас, спростування расистських теорій тощо. Тому праці С. Чортковера, до наукових зацікавлень якого належала антропологія євреїв, були тоді дуже актуальними. В особовій справі вченого збереглися матеріали його доповіді “Чи існує чиста, одноманітна раса (Антропологічна структура євреїв в світлі останніх досліджень)”. Вони відображають наукові погляди С. Чортковера на певні теоретичні проблеми расовості, які, найімовірніше, були присутні і в його лекціях для студентів природничого факультету Львівського університету [38, арк. 106–113].

У доповіді “Чи існує чиста, одноманітна раса...” С. Чортковер намагався довести ненауковість вживання таких термінів, як “слов'янська раса”, “германська раса”, “арійська раса”, “семітська раса” чи “єврейська раса”. На прикладі євреїв, він спробував обґрунтувати, що “погляд одноманітності та чистоти раси не витримує наукової критики, та що поодинокі люди, згідно етнічні групи, признані за раси, не є нічим іншим як тільки добір різних антропологічних типів” [38, арк. 106]. Для досягнення цієї мети вчений поставив перед собою такі завдання: визначити, які антропологічні риси характеризували сучасних йому євреїв; встановити, як формувалася антропологічний склад євреїв напередодні їхнього розселення з Близького Сходу та як він змінився під час перебування етносу в “діаспорі”.

Про джерельну базу та методологію дослідження антропології євреїв С. Чортковер писав: “Систематичне опрацювання проводив я від року 1929 на великім матеріалі антропометричним з різних територіальних груп (Малої Азії, Кавказу, східн[ої] і середнь[ої] Європ[и]) на підставі власних досліджень в терені та рівно ж на матеріалах, зібраних і опублікованих через інших авторів, які обіймають більше 7.000 осіб” [38, арк. 106]. Він також вказував, що наявний матеріал опрацьовував “методом індивідуального окреслення антропологічної приналежності (статистично-біометричною методом), контролюючи отримані досліді троякими відмінними порівнявчими критеріями” [38, арк. 106].

Це дало С. Чортковеру підстави стверджувати, що в антропологічному відношенні євреї становлять п'ять “однолітних” (чистих) антропологічних типів (орієнтальний, середземноморський, вірменоїдний, лапоноїдний

та нордичний), а також десять змішаних, які виникли внаслідок їхнього схрещення. Первісно антропологічні особливості євреїв визначало змішання середземноморського, вірменоїдного, незначної кількості нордичного антропологічних типів, з дуже малою домішкою “темного складника”. Щодо ХХ ст., то С. Чортковер писав про існування серед євреїв трьох “відмінних типів в популяції”, тобто географічних груп: орієнтальної (т. зв. сефардійські євреї середземноморських країн, які з антропологічного погляду на $\frac{3}{4}$ походять з орієнтального та середземноморського складників); кавказької (євреї Кавказу; $\frac{3}{4}$ їхньої загальної кількості становить вірменоїдний складник з великою домішкою лапоноїдного); європейської (зокрема, євреї Західної України, Польщі, Литви, Чехії та Австрії, в яких жоден з антропологічних складників не переважає; їм притаманні незначні домішки первісної антропологічної основи євреїв — орієнтального складника, і порівняно великі домішки нордичного та лапоноїдного складників, які є пізнішого походження, спричинені впливами місцевого населення — хозарів, слов’ян, угро-фінів, германців в епоху Середньовіччя).

У 1941 р. С. Чортковер здійснив тридцятиденну наукову поїздку до Москви та Ленінграда для ознайомлення з науковими установами, а також для налагодження контактів з тамтешніми університетами. У цьому ж році проректор з наукової роботи Львівського університету Кирило Студинський зазначав, що С. Чортковер заслуговує на присудження йому наукового ступеня кандидата біологічних наук і вченого звання доцента [38, арк. 103; 52, арк. 15, 34]. Проте напад нацистської Німеччини на СРСР 22 червня 1941 р. перервав мирний хід подій.

З початком нацистської окупації С. Чортковера інтернували: за наказом Гестапо він мав робити антропологічні описи в’язнів. У 1943 р. ученого перевели до гетто на Замарстиніві, де цього ж року він загинув [899]. Наголосимо, що в нацистському концтаборі загинув й інший учень Я. Чекановського — колишній асистент-волонтер Антропологічно-етнологічного інституту Львівського університету С. Жеймо-Жейміс [909]. Жахи нацистських концтаборів пережила учениця Я. Чекановського М. Григляшевська-Пузина. У березні 1943 р. вона була заарештована Гестапо й піддана тортурам. У концтаборі Аушвіц (Освенцім), під загрозою смерті, з квітня 1944 р. до січня 1945 р. учена змушена була працювати з німецьким лікарем Йозефом Менгеле, який проводив експерименти над в’язнями. М. Григляшевська-Пузина психологічно надзвичайно болісно переносила працю з Й. Менгеле, намагалася задокументувати його звірства (згодом її нотатки використано для засвідчення нацистських злочинів). У другій половині 1940-х років М. Григляшевська-Пузина емігрувала до Великої Британії, пізніше — до Південно-Африканської Республіки,

але потім повернулась на туманний Альбїон. Попри постійні пропозиції від антропологічних наукових центрів (зокрема, американських) до співпраці, після пережитого вона не змогла займатися антропологічними дослідженнями. Померла в Лондоні у 1986 р. [2, арк. 1–9; 539, s. 245; 805].

Я. Чекановський в часи нацистської окупації мешкав у Львові. У 1944 р. він виїхав із сім'єю зі Львова, й у 1944/1945 навчальному році викладав у приватній гімназії у м. Кольбушовій (нині повітовий центр Підкарпатського воєводства Польщі). У Польщі Я. Чекановський продовжив свою викладацьку та наукову діяльність: обіймав посади завідувача кафедри антропології та етнології Католицького університету в Любліні (1945–1950), завідувача кафедри антропології Познанського університету (1946–1960) [795, s. 55]. У 1948 р. опублікували дві книжки вченого — монографію “Польська антропологія у міжвоєнному двадцятилітті. 1919–1939” [366] та “Нарис історії польської антропології” [378]. У повоєнні роки перевидали також дві праці Я. Чекановського львівського періоду — монографії “Вступ до історії слов'ян” (1957) і “Людина в часі та просторі” (1967). Я. Чекановський помер 20 липня 1965 р. у Щеціні. На площі Владислава Андерса в цьому польському місті видатному вченому поставили пам'ятник [898].

Тож зі складу довоєнної кафедри антропології Львівського університету у серпні 1944 р. не залишилось жодного працівника. В 1944 р. на цю кафедру прийняли Б. Росінського, колишнього титулярного професора кафедри антропології Університету Яна Казімежа у Львові, який у 1940–1941 рр. був асистентом кафедри гістології Львівського державного медичного інституту (утвореного на базі медичного факультету Університету Яна Казімежа у Львові). Обіймаючи цю посаду, вчений підготував і в 1941 р. подав до друку статтю “Спадковість кольору волосся в людини”, дописував дослідження “Спадковість антропологічного типу”. Під час нацистської окупації Б. Росінський працював учителем польського початкового училища у Львові. У серпні 1944 р. він повернувся до роботи у Львівський державний медичний інститут — впродовж 1–16 серпня обіймав посаду завідувача, а з 16 серпня до 10 вересня 1944 р. — асистента кафедри гістології (за деякими даними, які ще потребують перевірки, в 1945–1946 рр. Б. Росінський очолював Львівський державний медичний інститут), водночас виконуючи обов'язки професора кафедри антропології Львівського державного університету імені Івана Франка (16 серпня — 30 вересня 1944 р.). Проте вже впродовж вересня–листопада 1944 р. кафедру антропології Львівського університету перетворили на антропологічний відділ його Зоологічного музею, посаду старшого наукового співробітника якого з 31 листопада 1944 р. до 31 травня 1946 р. обіймав Б. Росінський. За припущенням, упродовж 1944–1946 рр. учений міг

також виконувати обов'язки директора Зоологічного музею Львівського університету (в хронології його директорів нині є прогалини — 1940–1941 та 1944–1946 рр.) [31, арк. 2 зв., 12–15; 859; 895; 908].

Таким чином, кафедру антропології як окремий структурний підрозділ Львівського університету ліквідували восени 1944 р. Справа полягала не лише в негативному ставленні радянського керівництва до антропологічних досліджень, зокрема, на західноукраїнських землях. Головною причиною ліквідації кафедри в 1944 р. (фактично відразу після її відновлення) була відсутність умов у повоєнному Львівському університеті для повноцінного розвитку антропології. Далася взнаки нестача професійних учених-антропологів, які або загинули під час Другої світової війни, або у повоєнні роки емігрували до Польщі.

Останній викладач кафедри антропології Львівського університету Б. Росінський емігрував у 1946 р. У Польщі він продовжив займатися антропологією: обіймав посади професора кафедри антропології Варшавського університету (1946–1953), а в 1956–1964 рр. — професора кафедри філософії природи Академії католицької теології (нині – Університет кардинала Стефана Вишинського) у Варшаві. У цьому ж місті в 1954–1960 рр. Б. Росінський був також священником парафії св. Терези. У 1948 р. його обрали членом-кореспондентом, а 1949 р. — дійсним членом Варшавського наукового товариства. У повоєнні роки вчений написав та опублікував низку досліджень з антропології, серед яких така ґрунтовна праця, як “Анатомія та фізіологія людини” (1952, 1954) [616; 617; 618]. Помер Б. Росінський у Варшаві 20 листопада 1964 р. [859].

Отже, реорганізація Університету Яна Казімежа у Львові в Львівський державний університет імені Івана Франка торкнулася і підрозділів народознавчого спрямування. Загалом, розвиток етнології та антропології в університеті впродовж 1939–1940-х років можна поділити на два періоди: до німецько-радянської війни 1941–1944 рр. та після закінчення нацистської окупації в 1944 р.

Упродовж першого етапу навчально-науковий процес (попри зміни в організації діяльності університету) на новостворених кафедрах фольклору й етнографії та антропології мав багато спільних рис з навчально-науковим процесом до 1939 р., адже його забезпечували такі працівники, як Філарет Колесса, Адам Фішер, Ярина Нестюк, Генрик Перльс, Антін Будзан (на кафедрі фольклору й етнографії) та Ян Чекановський і Саломон Чортковер (на кафедрі антропології). Науковий світогляд цих учених сформувався в межах однієї класичної наукової традиції, яка передбачала, що для виховання професійних етнологів, фольклористів та антропологів потрібне комплексне вивчення не лише

спеціалізованих народознавчих дисциплін, але й усього широкого спектру гуманітарних наук, що намагалися відобразити й у навчальних програмах. Щодо наукової діяльності, то працівники кафедр фольклору й етнографії та антропології продовжували займатися дослідженнями переважно в межах своїх попередніх наукових зацікавлень.

Серед негативів радянізації університету для розвитку народознавства (крім наявності ідеологічних курсів у навчальних програмах) була заборона вживати термін “етнологія” та примусова його заміна терміном “етнографія”, а також те, що етнологію та антропологію, фактично, вилучили з циклу історичних дисциплін: кафедру фольклору й етнографії відкрили на філологічному факультеті (хоча більшість її працівників займалася не фольклористичною, а власне етнологічною проблематикою), а кафедру антропології — на природничому факультеті.

Розвиток етнології та антропології у Львівському університеті після закінчення нацистської окупації визначали смерть та еміграція в 1940-х роках більшості працівників кафедр фольклору й етнографії та антропології, а також посилення ідеологічного тиску на освіту та науку в СРСР, розгортання репресій.

Діяльність кафедри фольклору й етнографії в повоєнні роки забезпечував авторитет Ф. Колесси. Починаючи з 1940 р. кафедра тісно співпрацювала зі створеними на базі підрозділів ліквідованого радянською владою НТШ у Львові Львівським відділенням ІМФЕ АН УРСР та Державним етнографічним музеєм АН УРСР, які очолював Ф. Колесса. Із 1944 р. саме дві останні установи стали центром народознавчих досліджень на західноукраїнських землях.

Стосовно розвитку антропології, то в середині 1940-х років у Львові, фактично, не залишилось учених-антропологів, які могли б відродити діяльність кафедри антропології Львівського університету. Тому після відновлення цієї кафедри її відразу ж ліквідували. Традиція викладання та наукової роботи антропологічної проблематики у Львові припинилась.

ВИСНОВКИ

Кафедра етнології Львівського університету, як і будь-який інший його підрозділ, окрім дати заснування, має певні безпосередні чи опосередковані історичні джерела. Етнологічним студіям в університеті передували елементи народознавства в навчальних курсах викладачів-єзуїтів (друга половина XVII — остання третина XVIII ст.), етнографічна тематика у працях професорів Бальтазара Акé, Йозефа Рорера та Карла Гюттнера (кінець XVIII — перша третина XIX ст.), фольклорно-етнографічна діяльність студентів доби романтизму, зокрема, Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького (1830–1840-і роки).

Інтелектуальна парадигма позитивізму, яка з 1860–1870-х років сприяла формуванню етнології як окремої науки, мала прояв й у Львівському університеті (лекції професора судової медицини Франца Гатчера на межі етнології та юриспруденції). Щоправда, впродовж другої половини XIX — початку XX ст. наука про народ була представлена ще не етнологією, а етнографією (лекції Ізидора Шареневича та Михайла Грушевського), фольклором (курси Омеляна Огоновського та Еугеніуша Яноти) та антропологією (лекції Бенедикта Дибовського). Наприкінці XIX — на початку XX ст. були спроби заснувати у Львівському університеті перші народознавчі кафедри — руської літератури та етнографії (1895 р., міг очолити Іван Франко) та антропології (1905 р., Федір Вовк).

Історію кафедри етнології Львівського університету в першій половині XX ст. вважаємо за доцільне розглядати за такою схемою: кафедра етнології (1910–1912 рр., завідувач Станіслав Цішевський) — кафедра антропології та етнології (з 1936 р. — кафедра антропології) (1913–1941 рр. — завідувач Ян Чекановський, 1944 р. — завідувач Болеслав Росінський) — кафедра етнології (1924–1939 рр., завідувач Адам Фішер) — кафедра фольклору й етнографії (1939–1941, 1944–1947 рр., завідувач Філарет Колесса); при кафедрі антропології та етнології Я. Чекановського та кафедри

етнології А. Фішера діяли й окремі наукові підрозділи — відповідно Антропологічно-етнологічний та Етнологічний інститути.

Між усіма зазначеними кафедрами існувала безпосередня тяглість, що ґрунтувалася на інтелектуальній традиції, найчіткіше представленій постаттю А. Фішера: в 1910/1911 навчальному році він був студентом С. Цішевського, в 1921–1924 рр. — доцентом кафедри антропології та етнології, в 1924–1939 рр. — завідувачем кафедри етнології, а в 1939–1941 рр. — професором кафедри фольклору й етнографії. Складовими історії кафедри етнології Львівського університету можна вважати й кафедри народознавчого спрямування, які діяли в структурі українських приватних університетських курсів та Українського університету у Львові (1919–1925/27): української усної словесності (завідувач Філарет Колесса) і зоології та антропології (завідувач Іван Раковський), хоча власне етнологічні дисципліни на них не викладали.

Назви зазначених кафедр відображають специфіку народознавчих студій у їхніх межах. Так, з кінця ХІХ — початку ХХ ст. більшість викладачів-народознавців Львівського університету чітко розмежовували терміни “етнологія” та “етнографія”, розглядаючи першу науку про народ як широку теоретичну дисципліну (включала в себе, зокрема, палеоетнологічну проблематику — встановлення історичних джерел культурних явищ та їхнє поширення ойкуменю), а другу — як вузку описову дисципліну (предмет її дослідження — традиційна культура). Упродовж 1920–1930-х років етнологія у Львівському університеті була пов’язана з антропологією та первісною історією (праісторією), утворюючи з ними одну спеціальність історичного профілю. Однак, якщо первісна історія тяжіла до археології, то етнологічна й антропологічна проблематики часто перемешовані. Про це свідчить й існування поряд двох кафедр: кафедри етнології А. Фішера і кафедри антропології та етнології Я. Чекановського (крім антропологічної проблематики, її викладачі досліджували питання етногенезу та загальної етнології).

Зі встановленням радянської влади термін “етнологія” у Львівському університеті почав витіснятися терміном “етнографія”, який набув синонімічного до етнології змісту (наприклад, кафедра фольклору й етнографії, члени якої спеціалізувались переважно на етнологічній проблематиці). Ще одним негативним моментом цього періоду стало те, що в 1939–1940-х роках етнологію, антропологію та первісну історію в університеті розвели по різних напрямках, вивагом чого стало створення кафедри фольклору й етнографії

на філологічному факультеті, антропології — на природничому, натомість правонаступницю кафедри праісторії — кафедру стародавньої історії (історії докласового суспільства) відкрили на новоствореному історичному факультеті.

Однак, незважаючи на політичні зміни, які відбувалися в Галичині впродовж 1910–1940-х років, наукові студії на кафедрах етнологічного спрямування Львівського університету відбувалися в межах традицій львівського народознавства. Їх творили інтелектуальні сили з теренів західноукраїнських і польських земель, які здобули фахову етнологічну підготовку у Львівському університеті (згодом пройшли стажування у провідних народознавчих центрах Європи та Америки) та співпрацювали з такими львівськими науковими центрами, як Народознавче товариство у Львові, Товариство природознавців імені Коперника й Наукове товариство імені Шевченка у Львові, далі (як правонаступниками НТШ у Львові) — з Державним етнографічним музеєм і Львівським відділенням Інституту українського фольклору (Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії), які діяли в структурі АН УРСР.

Навчальний процес на народознавчих кафедрах Львівського університету було організовано у формі лекцій, практичних занять та польових експедицій-практик. Головними напрямками польових етнографічних досліджень, які організовував університет (як практик, так й особистих виїздів його працівників), у міжвоєнний період були Бойківщина, Лемківщина, Гуцульщина, Західне Поділля та низка польських етнічних земель, у 1940 р. — Волинь.

На жаль, незважаючи на високий фаховий рівень, деякі викладачі-народознавці Львівського університету не змогли оминати впливу офіційних ідеологічних концепцій, які пропагувала влада Другої Речі Посполитої (наприклад, у багатьох працях А. Фішера та Я. Фальковського, особливо з кінця 1930-х років, відчутне прагнення до обґрунтування “польськості” Західної України), чи тиску радянської влади стосовно впровадження в наукові дослідження теоретичних положень марксизму-ленінізму (зокрема, вчення про суспільно-економічні формації).

У 1920–1930-х роках з викладачів та випускників-народознавців Львівського університету сформувалися дві наукові школи. Представники етнологічної школи А. Фішера (Альфред Бахман, Антін Будзан, Роман Гарасимчук, Юзеф Гаек, Калістрат Добрянський, Кароль Кораний, Іван Кухта, Катерина Матейко, Ярина Нестюк, Генрик Перльс, Ян Фальковський, Гіза Френкель, Александер Яворчак, Владислав Ягелло та ін.) досліджували етнологію слов'янських

народів та палеоетнологічну проблематику завдяки методам польової етнографії, а також широко використовуючи порівняльно-історичний, ретроспективний, картографічний та інші методи. Натомість для представників антропологічної школи Я. Чекановського (Ян Брик, Францішек Вокрой, Тадеуш Генцель, Мартина Григльєшевська-Пузина, Ростислав Єндик, Станіслав Жеймо-Жейміс, Станіслав Клімек, Ян Мидлярський, Ярослав Пастернак, Болеслав Росінський, Кароль Стояновський, Саломон Чортковер та ін.) характерні дослідження етногенезу та антропологічних особливостей населення певних частин ойкумени із застосуванням методів математичної статистики й концепції Я. Чекановського про антропологічні типи та расові складники.

Учні А. Фішера, які за походженням були українцями (Р. Гарасимчук, К. Матейко, А. Будзан та ін.), завдяки науковому вишколу у Львівському університеті та НТШ у Львові в повоєнний час стали одними з основоположників сучасного українського народознавства (етнології, фольклористики, мистецтвознавства), зокрема, його львівського осередку. Натомість розвиток українських антропологічних студій у повоєнному Львові майже припинився (Р. Єндик, як і І. Раковський, продовжував наукову діяльність за кордоном). Стосовно народознавців-поляків – вихованців Львівського університету, то в середині 1940-х років вони перенесли довоєнну наукову традицію етнологічних та антропологічних студій до Польщі, де в багатьох містах (передусім, у Вроцлаві і Познані, а також у Любліні, Варшаві та Торуні) активно прилучилися до виникнення нових народознавчих осередків.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Розклад занять народознавчих спеціальностей Львівського університету: “Етнографія” (1910–1912), “Антропологія та етнологія” (1913–1923), “Антропологія, етнологія, праісторія” (1923–1939)⁴⁸

<i>Викладач</i>	<i>Тема заняття</i>	<i>К-сть год. у тиждень; семестри/ триместри</i>
1910/1911		
Цішевський Станіслав, надзвичайний професор	Етнографія Австралії, Меланезії, Мікронезії та Полінезії	1 год., II
	Етнографічний конвєрсаторій (Джерела до польської етнографії)	2 год., II
1911/1912 та 1912/1913 <i>(у ці навчальні роки занять з етнологічної проблематики не проводили)</i>		
1913/1914		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Антропологія, ч. I	2 год., I
	Етнографія, ч. I	2 год., I
	Антропологічні вправи (збирання та опрацювання спостережень)	1 год., I
	Антропологія, ч. II	1 год., II
	Етнографія Океанії	2 год., II
	Антропологічні вправи	2 год., II
	Антропологічний лабораторій	10 год., II

⁴⁸ Укладено на основі: С. К. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie. Program wykładów... 1910–1919; Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program (Spis) wykładów... 1919–1940.

1914/1915		
<i>(через події Першої світової війни в літньому семестрі цього навчального року заняття у Львівському університеті не проводили)</i>		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Вступ до антропології	1 год., I
	Загальна антропологія	1 год., I
	Етнографія Африки, ч. I	1 год., I
	Антропологічно-статистичні справи	2 год., I
	Антропологічний лабораторій	10 год., I
1915/1916		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Вступ до антропології	1 год., I
	Загальна антропологія	1 год., I
	Етнографія Африки, ч. I	1 год., I
	Антропологічно-статистичні справи	2 год., I
	Антропологічний лабораторій	10 год., I
	Загальна антропологія	2 год., II
	Етнографія Африки	1 год., II
Антропологічні справи	2 год., II	
1916/1917		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I
	Антропологія і етнографія Африки	1 год., I
	Антропологічно-статистичні справи	2 год., I
	Загальна антропологія, ч. II	2 год., II
	Етнологія та етнографія Африки	1 год., II
	Антропологічні справи	2 год., II
1917/1918		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Загальна антропологія, ч. I	2 год., I
	Вступ до антропології та етнографії Польщі	1 год., I
	Антропологічно-статистичні справи	2 год., I
	Загальна антропологія, ч. II	2 год., II
	Вступ до антропології та етнографії Польщі (окремі розділи)	1 год., II
	Антропологічні справи	2 год., II

1918/1919		
<i>(Зважаючи на події польсько-української війни, в літньому семестрі цього навчального року заняття у Львівському університеті відбувалися несистематично)</i>		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I
	Біологічно-антропологічні питання	1 год., I
	Біометричні вправи	2 год., I
1919/1920		
<i>(З 1919/1920 навчального року замість семестрової системи ввели триместрову, проте остаточно її впровадження відбулося аж у 1921/1922 навчальному році)</i>		
Чекановський Ян, надзвичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I
	Біологічно-антропологічні питання	1 год., I
	Біометричні вправи	2 год., I
	Антропологія	2 год., II сем. (III трим.)
	Вступ до антропології Польщі	1 год., II (III)
	Антропологічні вправи	2 год., II (III)
1920/1921		
Чекановський Ян, звичайний професор	Антропологія	2 год., I-II
	Вступ до етнографії Польщі	1 год., I-II
	Антропологічні вправи	2 год., I-II
1921/1922		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-II
	Вступ до етнографії Африки	1 год. I-II
	Антропологічні вправи	2 год., I-II
	Загальна антропологія, ч. II	2 год., III
	Етнічна антропологія, ч. I	1 год., III
	Краніологічні та антропометричні вправи (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Практичні вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром (спільно з доктором Болеславом Росінським)	4 год., III

Фішер Адам, доцент	Культура польського народу на тлі культури сусідніх народів	2 год., I-II
	Етнологічні вправи для початківців	1 год., I-II
	Культура польського народу на тлі культури сусідніх народів, ч. II	1 год., III
	Казки польського народу	1 год., III
	Етнологічні вправи	1 год., III
1922/1923		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-II
	Етнічна антропологія, ч. II	1 год., I-II
	Вступ до біометрії з вправами (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром (спільно з доктором Болеславом Росінським)	4 год., I-II
	Загальна антропологія	2 год., III
	Етнічна антропологія (Азія та Європа)	1 год., III
	Вступ до антропометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., III
	Антропологічний лабораторій	10 год., III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Епоха бронзи і раннього заліза в Польщі	3 год., I-II
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-II
	Праісторичний семінар	2 год., I-II
	Епоха бронзи і раннього заліза в Польщі (продовження)	3 год., III
	Музейництво та дослідження з праісторії	2 год., III
	Праісторичний семінар	2 год., III
Фішер Адам, доцент	Слов'янська демонологія	2 год., I-II
	Етнологічні вправи	2 год., I-II
	Календарні звичаї польського народу	2 год., III
	Етнологічні вправи	2 год., III

1923/1924		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология (Азія і Європа)	1 год., I-II
	Етнічна антропология (Слов'яни)	1 год., III
	Вступ до біометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Європа у кам'яний вік	3 год., I-III
	Лужицька культура в Польщі	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Фішер Адам, доцент	Польська народна пісня	2 год., I-III
	Етнологічні вправи	2 год., I-III
1924/1925		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология (Слов'яни)	1 год., I-III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з асистентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до краніометрії (спільно з асистентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Антропология (для медиків)	2 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Матеріальна культура слов'ян	2 год., I-III
	Легенди польського народу	2 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнографії	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі праісторії	2 год., I-III
	Початки мистецтва	1 год., I-III
	Типологічний аналіз кераміки	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III

1925/1926		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология (Африка, Океанія, Америка)	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., I-III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Соціально-економічна культура польського народу на тлі культури інших слов'ян	3 год., I-III
	Польські народні казки	1 год., I
	Методи етнологічних досліджень	1 год., II
	Розвиток польської етнології	1 год., III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі праісторії	2 год., I-III
	Початки мистецтва	1 год., I-III
	Типологічний аналіз кераміки	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
1926/1927		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология (Америка, Азія, Європа)	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доктором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Руський народ. Нарис етнографії Русі	3 год., I-III
	Слов'янська міфологія	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III

Козловський Леон, надзвичайний професор	Найдавніші людські культури в Європі	3 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Зоологічна антропологія	2 год., I-III
1927/1928		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія (Слов'яни, поляки)	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія Польщі	3 год., I-III
	Слов'янське будівництво	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Молодший кам'яний вік у Польщі (неоліт)	3 год., I-III
	Аналіз праісторичної кераміки	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Антропоморфологія м'язів	I-II
	Палеоантропологія	III
1928/1929		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія (Слов'яни, поляки)	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III

Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія Польщі	3 год., I-III
	Слов'янське будівництво	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Молодший кам'яний вік у Польщі (неоліт)	3 год., I-III
	Аналіз праісторичної кераміки	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Антропоморфологія м'язів	I-II
	Палеоантропологія	III
1929/1930		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія (Америка, Азія, Європа)	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропрометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Козловський Леон, звичайний професор	Походження індоєвропейців і проблема походження слов'ян у світлі праісторії	3 год., I-III
	Праісторичний семінар разом з вправами	4 год., I-III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія західних і південних слов'ян	3 год., I-III
	Етнографічне музейництво	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
	Вправи з етнографічного картографування (спільно з асистентом Альфредом Бахманом)	I-III
Росінський Болеслав, доцент	Зоологічна антропологія: порівняльна остеологія (наука про кістки)	1 год., I
	Зоологічна антропологія: порівняльна міологія (наука про м'язи)	1 год., II-III

1930/1931		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I–III
	Етнічна антропологія (Європа, слов'яни)	1 год., I–III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I–II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I–III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I–III
Козловський Леон, звичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі розкопок	3 год., I–III
	Праісторичні пам'ятки Східної Малопольщі (спільно з асистентом Яном Бриком)	2 год., I–III
	Праісторичний семінар	2 год., I–III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I–III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія південних слов'ян	3 год., I–III
	Душа і духи у слов'янських народних віруваннях	1 год., I–III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі	2 год., I–III
	Етнологічний семінар	2 год., I–III
Росінський Болеслав, доцент	Зоологічна антропологія: ембріональний розвиток	2 год., I
	Зоологічна антропологія: післяембріональний розвиток	2 год., II
	Зоологічна антропологія: порівняльна остеологія	2 год., I–III
1931/1932		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I–III
	Етнічна антропологія (Слов'яни, поляки)	1 год., I–III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I–II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії	4 год., I–III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I–III

Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія південних слов'ян, ч. II	2 год., I-III
	Рослини у віруваннях і звичаях польського народу	2 год., I-III
	Етнологічні справи	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Післяембріональний розвиток антропологічних індивідуальних особливостей	2 год., I
	Антропоморфологія м'яких частин	2 год., II
	Порівняльна остеологія (грудна клітина та кінцівки)	2 год., III
1932/1933		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Справи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія південних слов'ян, ч. III	2 год., I-III
	Рослини у віруваннях і звичаях польського народу, ч. II	2 год., I-III
	Етнологічні справи	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Черни Зигмунт, надзвичайний професор	Французький фольклор	2 год., I-III
Сулімірський Тадеуш, доцент, заступник професора	Польські землі в першому тисячолітті до народження Христа на тлі історії Європи	3 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Ембріональний розвиток	2 год., I
	Антропоморфологія м'яких частин тулуба та кінцівок	2 год., II
	Порівняльна остеологія (голова і череп)	2 год., III

1933/1934		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія Помор'я	2 год., I-III
	Етнографія Болгарії	1 год., I-III
	Рослини у віруваннях і звичаях польського народу, ч. III	1 год., I-III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Сулімірський Тадеуш, доцент, заступник професора	Європа в епоху бронзи і раннього заліза	3 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Післяембріональний розвиток	2 год., I
	Післяембріональний розвиток (продовження) зі спеціальним оглядом урологічних особливостей	2 год., II
	Антропоморфология м'яких частин (система травлення, кровносна та нервова системи)	2 год., III
1934/1935		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропология	2 год., I-III
	Етнічна антропология	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III

Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія чехів і словаків	3 год., I-III
	Конверсаторій з методики етнографічних досліджень	1 год., I-III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно з асистентом Яном Фальовським)	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Черни Зигмунт, звичайний професор	Французький фольклор	1 год., I-III
Сулімірський Тадеуш, доцент, заступник професора	Польські землі в часи близько народження Христа	2 год., I-III
	3 питань духовної культури в праісторичний період	1 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I-III
Росінський Болеслав, доцент	Зоологічна антропологія: ембріональний розвиток людини	2 год., I
	Зоологічна антропологія: антропологія м'яких частин (голова, шия, тулуб)	2 год., II
	Зоологічна антропологія: порівняльна остеологія (череп, грудна клітина, кінцівки)	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Дослідницькі методи антропологічних наук	1 год., I-III
	Етнічна антропологія Америки	1 год., I-III
1935/1936		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з професором Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з професором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, об'єднані з антропологічним семінаром	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III

Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія чехів і словаків, ч. II (соціальна та духовна культура)	2 год., I-III
	Вступ до слов'янської етнології	1 год., I-III
	Конверсаторій з методики етнографічних досліджень	1 год., I-III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, звичайний професор	Польські землі в часи близько народження Христа	1 год., I-III
	Кургани Південно-Східної Польщі	2 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
Росінський Болеслав, титулярний професор	Зоологічна антропологія: післяембріональний розвиток	2 год., I-II
	Антропоморфологія м'яких частин (система травлення, кровоносна та нервова системи)	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Дослідницькі методи антропологічних наук	
Сулімірський Тадеуш, доцент	Скіфське питання на землях Польщі	2 год., II
1936/1937		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з титулярним професором Болеславом Росінським)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з титулярним професором Болеславом Росінським)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії: вищий курс вправ для географів	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія Південно-Східної Польщі	2 год., I-III
	Конверсаторій з методики етнографічних досліджень	2 год., I-III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III

Козловський Леон, звичайний професор	Польща у кам'яний вік	3 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії (разом із вправами)	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I-III
Росінський Болеслав, титулярний професор	Зоологічна антропологія: післяембріональний розвиток	2 год., I-II
	Антропоморфологія м'яких частин (система травлення, кровоносна та нервова системи)	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Дослідницькі методи антропологічних наук	1 год., I-III
Сулімірський Тадеуш, доцент	Східна Малополюща в епоху бронзи	2 год., II
1937/1938		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії: вищий курс статистичних вправ для географів (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія Польщі	2 год., I-III
	Конверсаторій з методики етнографічних досліджень	2 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнографії (спільно зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, звичайний професор	Нарис праісторії Східної Малополющі	3 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії разом з вправами (спільно з асистентом Маркіяном Смішком)	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I-III

Росінський Болеслав, титулярний професор	Ембріональний розвиток людини	2 год., I
	Антропоморфологія м'яких частин (голова, шия, тулуб)	2 год., II
	Порівняльна остеологія	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Дослідницькі методи антропологічних наук	1 год., I-III
1938/1939		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I-III
	Етнічна антропологія	1 год., I-III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., I-II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії: вищий курс статистики для географів (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	4 год., I-III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I-III
Фішер Адам, звичайний професор	Балканський півострів: етнологічні питання	2 год., I-III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (разом зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I-III
	Етнологічний семінар	2 год., I-III
Козловський Леон, звичайний професор	Початки мистецтва	1 год., I-II
	Походження слов'ян у світлі розкопок	2 год., I-III
	Вступні відомості з праісторії (вправи) (спільно з ад'юнктом Маркіяном Смішком)	2 год., I-III
	Праісторичний семінар	2 год., I-III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I-III
Росінський Болеслав, титулярний професор	Післяембріональний розвиток людини	2 год., I-II
	Антропологія м'яких частин (система травлення, кровоносна та нервова системи)	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Вступ до американістики	1 год., I-III

1939/1940 (нереалізований навчальний план)		
Чекановський Ян, звичайний професор	Загальна антропологія	2 год., I–III
	Етнічна антропологія	1 год., I–III
	Вступ до біометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., I–II
	Вступ до антропометрії (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	2 год., III
	Вправи в антропологічній лабораторії, вищий курс статистики для географів (спільно з доцентом Станіславом Клімеком)	4 год., I–III
	Антропологічний лабораторій	10 год., I–III
Фішер Адам, звичайний професор	Європа: головні етнологічні питання	1 год., I–III
	Етнографія давніх пруссів	1 год., I–III
	Соціологічний конферсаторій для етнологів	2 год., I–III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно з доцентом Яном Фальковським)	2 год., I–III
	Етнологічний семінар	2 год., I–III
Козловський Леон, звичайний професор	Східна Малополяща у праісторичний період	3 год., I–III
	Вступні відомості з праісторії (вправи) (спільно з ад'юнктом Маркіяном Смішком)	2 год., I–III
	Праісторичний семінар	2 год., I–III
	Праісторичний лабораторій	10 год., I–III
Росінський Болеслав, титулярний професор	Ембріональний розвиток людини	2 год., I
	Антропоморфологія м'яких частин (голова, шия, тулуб)	2 год., II
	Порівняльна остеологія	2 год., III
Клімек Станіслав, доцент	Нарис етнології Північної Америки	1 год., I–III
	Дослідницькі методи антропологічних наук	1 год., I–III
Фальковський Ян, доцент	Етнографія карпатських горян	1 год., II–III

Додаток 2

Курси викладачів-народознавців для студентів спеціальності
“Слов’янознавство” Львівського університету⁴⁹

1924/1925		
Чекановський Ян, звичайний професор	Вступ до антропології слов'ян	1 год., I-II
Фішер Адам, надзвичайний професор	Матеріальна культура слов'ян	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі праісторії	2 год., I-II
1925/1926		
Фішер Адам, надзвичайний професор	Соціально-економічна культура польського народу на тлі культури інших слов'ян	3 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнографії	2 год., I-III
Козловський Леон, надзвичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі праісторії	2 год., I-III
1926/1927		
Фішер Адам, надзвичайний професор	Руський народ. Нарис етнографії Русі	3 год., I-III
	Слов'янська міфологія	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
1927/1928		
Чекановський Ян, звичайний професор	Етнічна антропологія (Слов'яни, поляки)	1 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Слов'янське будівництво	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III
1928/1929		
Чекановський Ян, звичайний професор	Етнічна антропологія (Слов'яни, поляки)	1 год., I-III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Слов'янське будівництво	1 год., I-III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I-III

⁴⁹ Укладено на основі: Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. Program (Spis) wykładów... 1919-1940.

1929/1930		
Козловський Леон, звичайний професор	Походження індоєвропейців і проблема походження слов'ян у світлі праісторії	3 год., I–III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія західних і південних слов'ян	3 год., I–III
	Вправи з ділянки слов'янської етнології	2 год., I–III
1930/1931		
Чекановський Ян, звичайний професор	Етнічна антропологія (Європа, слов'яни)	1 год., I–III
Козловський Леон, звичайний професор	Проблема походження слов'ян у світлі розкопок	3 год., I–III
Фішер Адам, надзвичайний професор	Етнографія південних слов'ян	3 год., I–III
	Душа і духи у слов'янських народних віруваннях	1 год., I–III
1931/1932		
Чекановський Ян, звичайний професор	Етнічна антропологія (Слов'яни поляки)	1 год., I–III
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія південних слов'ян, ч. II	2 год., I–III
	Рослини у віруваннях і звичаях польського народу	2 год., I–III
1932/1933		
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія південних слов'ян, ч. III	2 год., III
1933/1934		
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія Помор'я	2 год., I–III
	Етнографія Болгарії	1 год., I–III
	Рослини у віруваннях і звичаях польського народу, ч. III	1 год., I–III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі	2 год., I–III
1934/1935		
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія чехів і словаків	3 год., I–III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно з асистентом Яном Фальковським)	2 год., I–III
Сулімірський Тадеуш, доцент, заступник професора	Польські землі в часи близько народження Христа	2 год., I–III

1935/1936		
Фішер Адам, звичайний професор	Етнографія чехів і словаків, ч. II (соціальна та духовна культура)	2 год., I–III
	Вступ до слов'янської етнографії	1 год., I–III
Козловський Леон, звичайний професор	Польські землі в часи близько народження Христа	1 год., I–III
	Кургани Південно-Східної Польщі	2 год., I–III
Сулімірський Тадеуш, доцент	Скіфське питання на землях Польщі	2 год., II
1936/1937		
<i>(Цього навчального року лекції читав лише доцент Іларіон Свенціцький)</i>		
1937/1938		
Фішер Адам, звичайний професор	Вправи з ділянки слов'янської етнографії (спільно зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I–III
1938/1939		
Фішер Адам, звичайний професор	Балканський півострів: етнологічні питання	2 год., I–III
	Вправи з ділянки етнографії Польщі (спільно зі старшим асистентом Яном Фальковським)	2 год., I–III
Козловський Леон, звичайний професор	Походження слов'ян у світлі розкопок	2 год., I–III

Додаток 3

Навчальний план для студентів кафедри фольклору й етнографії
від 4 липня 1940 р.

Предмет	I курс		II курс		III курс		IV курс		Сума річних годин
	Тижневих годин	Річних годин	Тижневих годин	Річних годин	Тижневих годин	Річних годин	Тижневих годин	Річних годин	
Фольклор й етнографія України	6	210			2	70			280
Вправи з обсягу фольклору України	2	70	2	70					140

Етнографія і фольклор народів СРСР					6	210			210
Етнографія і фольклор народів Європи			8	280					280
Вправи з обсягу фольклору Європи	2	70	2	70					140
Слов'янська етнографія			2	70					70
Загальна етнографія і фольклор							8	280	280
Семинар фольклору й етнографії					4	140	8	280	420
Етнографічна музеологія					2	70			70
Народне мистецтво							2	70	70
Основи марксизму-ленінізму	4	140	4	140	4	140	4	140	560
Українська література	4	140	4	140	4	140	4	140	560
Українська мова	4	140					2	70	210
Слов'янські літератури			2	70					70
Вступ до мовознавства			4	140					140
Російська мова			2	70	2	70	2	70	210
Німецька мова	4	140	2	70					210
Французька або англійська мови	2	70			2	70	2	70	210
Українська археологія	2	70							70
Історія України	2	70					2	70	140
Загальна археологія					4	140			140
Історія народів СРСР	2	70	4	140	2	70			280
Географія народів СРСР					2	70			70
Загальна географія							2	70	70
Основи діалектології					2	70			70
Фізкультура	2	70							70
Загалом годин	36	1260	36	1260	36	1260	36	1260	5040

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НЕОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА

Державний архів Львівської області

1. Бахман Альфред (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 76, 35 арк.
2. Григляшевська Мартина (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 513, 9 арк.
3. Єндик Ростислав (докторська робота "Analiza kranjologiczna Lwowskiej mogiły kozackiej z XVII w". Lwów, 1930): ф. 26, оп. 4, спр. 257, 140 арк.
4. Жеймо-Жейміс Станіслав (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 663, 19 арк.
5. Клімек Станіслав (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 857, 403 арк.
6. Нестюк Ярина (докторська робота "Monografia etnograficzna pow. Zamojskiego". Lwów, 1939): ф. 26, оп. 4, спр. 415, 136 арк.
7. Перльс Генрик (докторська робота "Wąż w wierzeniach ludu polskiego". Lwów, 1932): ф. 26, оп. 4, спр. 482, 311 арк.
8. Попель Леон (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 1538, 36 арк.
9. Росінський Болеслав (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 1639, 198 арк.
10. Сулімський Тадеуш (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 1841, 95 арк.
11. Фальковський Ян (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 1939, 239 арк.
12. Фішер Адам (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 1956, 167 арк.
13. Цешляк Тадеуш (докторська робота "Sobotka słowiańska. Cz. I : Sobotka w Polsce". Lwów, 1931): ф. 26, оп. 4, спр. 621, 124 арк.
14. Цішевський Станіслав (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 2040, 26 арк.
15. Чортковер Саломон (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 2078, 3 арк.
16. Яворчак Александер (докторська робота "Wieś Dąbrówki (pow. Łańcut). Monografia etnograficzna". Lwów, 1933): ф. 26, оп. 4, спр. 679, 257 арк.
17. Ягелло Владислав (особова справа): ф. 26, оп. 5, спр. 2225, 22 арк.
18. Протоколи засідань академічного сенату Львівського університету за квітень-серпень 1923 р.: ф. 26, оп. 14, спр. 329, 45 арк.

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка

19. Будзан Антін (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 443, 5 арк.
20. Вокрой Францішек (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 457, 6 арк.
21. Вонсович Юзеф (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 36, 7 арк.
22. Гарасимчук Роман (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 4276, 18 арк.
23. Добрянський Калістрат (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 392, 52 арк.
24. Колесса Філарет (особистий листок з обліку кадрів): ф. Р-119, оп. 1, спр. 229, 2 арк.
25. Колесса Філарет (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 728, 36 арк.
26. Кораний Кароль (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 735, 62 арк.
27. Кухта Іван (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 708, 14 арк.
28. Мушинський Генрик (особистий листок з обліку кадрів): ф. Р-119, оп. 1, спр. 539 а, 4 арк.

29. Нестюк Ярина (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 541, 7 арк.
 30. Перльс Генрик (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 555, 8 арк.
 31. Росінський Болеслав (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 1242, 15 арк.
 32. Росінський Болеслав (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 157 а, 7 арк.
 33. Скорик Михайло (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 1389, 27 арк.
 34. Фішер Адам (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 194, 82 арк.
 35. Фішер Адам (трудова книжка): Відділ кадрів, спр. 380, 16 арк.
 36. Чекановський Ян (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 893, 47 арк.
 37. Черни Зигмунт (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 1567, 21 арк.
 38. Чортковер Саломон (особова справа): ф. Р-119, оп. 1, спр. 252 а, 114 арк.
 39. Шуст Ярослав (особова справа): ф. Р-119, оп. 1 о/с, спр. 5737, 97 арк.
 40. Службові характеристики на викладачів Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 408, 37 арк.
 41. Службові характеристики на викладачів Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 409, 3 арк.
 42. Списки завідувачів кафедрами Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 410, 25 арк.
 43. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 403, 20 арк.
 44. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 404, 54 арк.
 45. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 405, 80 арк.
 46. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 406, 2 арк.
 47. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 407, 74 арк.
 48. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 411, 6 арк.
 49. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 413, 22 арк.
 50. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 413 а, 14 арк.
 51. Списки професорсько-викладацького складу Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 413 б, 153 арк.
 52. Перелік наукових відряджень викладачів Львівського університету: ф. Р-119, оп. 1, спр. 412, 39 арк.
 53. Копії наказів ректора Львівського університету за серпень–грудень 1944 р.: ф. Р-119, оп. 6, спр. 3, 194 арк.
- Музей історії Львівського національного університету імені Івана Франка*
54. Виписка з рішення Ради Львівського державного університету імені Івана Франка від 28 квітня 1941 р.
 55. Добрянський Калістрат. Архівна довідка, видана викладачу кафедри української мови Львівського університету Добрянському К. А. 6 червня 1968 р.
 56. Добрянський Калістрат. Заява викладача кафедри української мови Львівського університету Добрянського К. А. 2 липня 1968 р.
 57. Навчальний план кафедри фольклору й етнографії від 4 липня 1940 р.
 58. Нота для ректора. 1940 р.
 59. Програма праць І наукової сесії Львівського державного університету імені Івана Франка. 29.I–3.II.1941 р. — Львів, 1941. — 8 с.
 60. Рішення членів Наукового товариства ім. Шевченка про створення університетських курсів у Львові і план читання окремих курсів. 1919 р., 19 серпня (Машинописна копія: за: ЦДІА України у м. Львові, ф. 241 с/720, оп. 1, спр. 387, арк. 11–12).
 61. Указ президії Верховної Ради УРСР від 8 січня 1940 р. про присвоєння Львівському державному університету ім'я Івана Франка.
 62. Фішер Адам. Залікова книжка (Index Lectionum) студента Львівського університету Адама Фішера.

63. Фотокопія статті “Немецкие захватчики убили в Львове виднейших деятелей науки и искусства (Повідомлення Надзвичайної державної комісії по встановленню і розслідуванню злочинів німецько-фашистських загарбників)” (газета “Правда України”. — 1944. — 26 груд.).
- Архів нових актів у Варшаві (Archiwum Akt Nowych w Warszawie)*
64. Фішер Адам (документи стосовно габлітації, номінування професором та ін.): зesp. Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, sygn. 2442, nr mikr B 11435, 117 s.
- ОПУБЛІКОВАНІ ДЖЕРЕЛА**
65. Азадовский М. К. История русской фольклористики / М. К. Азадовский. — Москва, 1958. — Т. I. — 406 с.
66. Азадовский М. К. История русской фольклористики / М. К. Азадовский. — Москва, 1963. — Т. II. — 267 с.
67. Архів праць з 1947–1948 років // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 210.
68. Бібліографія праць наукових співробітників Державного музею етнографії та художнього промислу АН УРСР (1951–1973) / [уклад. В. О. Гавриленко, Л. С. Худаш]. — Львів, 1974. — 102 с.
69. Будзан А. Ф. Вироби з бісеру / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 280–281.
70. Будзан А. Ф. Вироби з дерева / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 120–122.
71. Будзан А. Ф. Господарські будівлі / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 169–173.
72. Будзан А. Ф. Господарсько-промислові виробництва / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 128–134.
73. Будзан А. Ф. Поселення, садиби, житло / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 159–166.
74. Будзан А. Ф. Різьба по дереву в західних областях України / А. Ф. Будзан. — К., 1960. — 106 с., 35 табл., іл., рис. в тексті.
75. Будзан А. Ф. Різьба по дереву / А. Ф. Будзан // Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження. — К., 1983. — С. 281–284.
76. Будзан А. Ф. Різьба по дереву / А. Ф. Будзан // Нариси з історії українського декоративно-прикладного мистецтва. — Львів, 1969. — С. 10–11, 35–37, 75–81, 176–183.
77. Гакет Б. Автобіографія / Б. Гакет; [пер. з нім. Христини Назаркевич] // Бальгазар Гакет і Україна: статті і матеріали / [авт.-упор. М. Вальо]. — Львів, 1997. — С. 77–92.
78. Гакет Б. Нові природничо-політичні подорожі в 1788–1795 рр. через Дакські та Сарматські або ж Північні Карпати. Ч. III. Нюрнберг, 1794. [Фрагменти] / Б. Гакет; [пер. з нім. Уляни Іваночко] // Бальгазар Гакет і Україна: статті і матеріали / [авт.-упор. М. Вальо]. — Львів, 1997. — С. 30–36.
79. Галайчук В. З особистого архіву Адама Фішера: великодня обрядовість Бойківщини та Поділля у записах Калістрата Добрянського і Г. Танчаківської / Володимир Галайчук // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2012. — Вип. 47. — С. 365–370.
80. Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук. — Львів, 2008. — Кн. 1: Гуцульські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — 608 с.
81. Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук. — Львів, 2008. — Кн. 2: Бойківські і лемківські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — 320 с.

82. Головацький Я. Подорож по Галицькій та Угорській Русі, описана в листах до приятеля у Л. / Яків Головацький // Подорожі в Українські Карпати : зб. / [порядк. і вст. стаття М. А. Вальо]. — Львів, 1993. — С. 22–101.
83. Грушевський М. Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. // Михайло Грушевський. Твори у 50 томах. — Львів, 2002. — Т. 1 : Суспільно-політичні твори (1894–1907). — С. 65–74.
84. Грушевський М. Передмова / М. Грушевський // Етнографічний збірник. — Львів, 1895. — Т. I. — С. VII–VIII.
85. Качмар В. Історичний факультет у структурі Львівського університету: 1940 рік / Володимир Качмар, Ярослав Пригула // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 50 : До 75-річчя історичного факультету. — С. 418–456.
86. Колесса Ф. Андрієвський Олександр: Бібліографія літератури з українського фольклору. Т. I (до 1916 р.). “Матеріали до історії української етнографії”. За редакцією акад. А. Лободи. Видання Етнографічно-фольклорної Комісії Української Академії Наук у Києві 1930 р. 80 ст. + XXVII + 823 / Філарет Колесса // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси та 100-річчя від дня народження академіка Миколи Колесси) : зб. наук. пр. та мат.-лів. — Львів, 2005. — С. 386–393.
87. Колесса Ф. Вірування про душу й загробне життя в українській похоронній і поминальній обрядовості / Філарет Колесса ; післямова К. Колесси // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 2001. — Т. ССХ-ЛІІ : Праці Секції етнографії і фольклористики. — С. 7–86.
88. Колесса Ф. Возобновление работы по украинской этнографии и фольклористике в Западных областях УССР / Філарет Колесса // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 33–58.
89. Колесса Ф. II Конгрес слов'янських географів і етнографів 2–12 червня 1927 р. / Філарет Колесса // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси та 100-річчя від дня народження академіка Миколи Колесси) : зб. наук. пр. та мат.-лів. — Львів, 2005. — С. 394–407.
90. Колесса Ф. Історія української етнографії / Ф. Колесса ; [передм. Г. А. Скрипник]. — К., 2005. — 368 с.
91. Колесса Ф. Людові вірування на Підгір'ю, в с. Ходовичах стрийського пов[іт]а / Філарет Колесса // Етнографічний збірник — Львів, 1898. — Т. V. — С. 76–98.
92. Колесса Ф. Мельодії гаївок, схоплені на фонограф Йосифом Роздольським / Філарет Колесса // Матеріали до української етнології — Львів, 1909. — Т. XII. — С. 1–74.
93. Колесса Ф. Мельодії українських народних дум. Серія I // Матеріали до української етнології. — Львів, 1910. — Т. XIII. — [3] + LXXXVIII + 178 + 20 с., іл., нот.
94. Колесса Ф. Мельодії українських народних дум. Серія II // Матеріали до української етнології. — Львів, 1913. — Т. XIV. — [2] + XXXVI + 195 + 43 с., іл., нот.
95. Колесса Ф. Народні пісні з Галицької Лемківщини : тексти й мелодії // Етнографічний збірник. — Львів, 1929. — Т. XXXIX–XL. — 466 с.
96. Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів, 2009. — Вип. 47. — С. 166–272.

97. Колесса Ф. Про мьелодії гаївок / Філарет Колесса // Матеріяли до української етнології. — Львів, 1909. — Т. XII. — С. 75–91.
98. Колесса Ф. Про музичну форму українських народніх пісень з Поділя, Холмщини й Підляся / Філарет Колесса // Матеріяли до української етнології. — Львів, 1916. — Т. XVI. — С. III–XV.
99. Колесса Ф. Спроба періодизації української народної поезії / Філарет Колесса // Родина Колессів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси та 100-річчя від дня народження академіка Миколи Колесси): зб. наук. пр. та мат.-лів. — Львів, 2005. — С. 354–356.
100. Колесса Ф. Старинні мелодії українських обрядових пісень (весільних і колядок) на Закарпатті / Філарет Колесса. — Ужгород, [1930?]. — 28 с. — (Відбиток з “Наукового Зборника” товариства “Просвіта” в Ужгороді).
101. Колесса Ф. Студії над поетичною творчістю Т. Шевченка / Філарет Колесса. — Львів; К., 1939. — 171 с. (Українська Могилянсько-Мазепинська Академія Наук. Праці відділу українознавства. — Т. II).
102. Колесса Ф. Українські народні думи. Перше повне видання з розвідкою, поясненнями, нотами і знімками кобзарів / Філарет Колесса. — Львів, 1920. — 180 с.
103. Колесса Ф. Українська усна словесність. I. Загальний огляд (із портретами українських етнографів та народних співців). II. Вибір творів із поясненнями та нотами / Філарет Колесса. — Львів, [1938]. — 643 с.
104. Колесса Ф. Формули закінчення в українських народних думах у зв'язку з питанням про наверхствування дум / Філарет Колесса. — [Б. м., 1939?]. — С. 30–67.
105. Колесса Ф. Характеристичні признаки мелодій народніх пісень з Лемківщини / Філарет Колесса // *Ramiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927.* — Kraków, 1930. — Т. II. — С. 139–143.
106. Колесса Ф. М. Улюблені українські народні пісні Івана Франка / Ф. М. Колесса. — Львів, 1946. — 60 с.
107. Колесса Ф. М. Хмельниччина в українських народних піснях і думах / Ф. М. Колесса // *Записки історичного та філологічного факультетів.* — Львів, 1940. — С. 41–58.
108. Листи Ф. М. Колесси до М. К. Азадовського // Колесса Ф. *Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР.* Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 60–80.
109. Лушан Ф. фон. Народы, расы и языки / Феликс фон Лушан; [пер с нем. Б. Д. Левина]. — Москва, 2010. — 192 с.
110. Матейко К. Автобіографія / Катерина Матейко // *Народознавчі зошити.* — 2000. — № 6. — С. 1112–1113.
111. Матейко К. Народні іграшки західних областей УРСР (на основі Етнографічного музею АН УРСР у Львові) / Катерина Матейко // *Народознавчі зошити.* — 2011. — № 4. — С. 618–623.
112. Матейко К. Про сподвижників українського мистецтва / Катерина Матейко // *Народознавчі зошити.* — 2011. — № 4. — С. 624–628.
113. Матейко К. І. Гончарство / К. І. Матейко // *Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження.* — К., 1983. — С. 127–128.
114. Матейко К. І. Городництво. Бджільництво. Збиральництво. Мисливство. Рибальство. Торгівля / К. І. Матейко // *Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження.* — К., 1983. — С. 113–117.
115. Матейко К. І. Народна кераміка західних областей Української РСР XIX–XX ст.: Історико-етнографічне дослідження / К. І. Матейко. — К., 1959. — 107 с. 31 табл., іл., рис. в тексті.
116. Матейко К. І. Одяг / К. І. Матейко // *Бойківщина: Історико-етнографічне дослідження.* — К., 1983. — С. 142–149.
117. Матейко К. І. Одяг / К. І. Матейко // *Нариси з історії українського деко-*

- ративно-прикладного мистецтва. — Львів, 1969. — С. 8, 16–20, 51–59.
118. Матейко К. І. Одяг / К. І. Матейко, О. В. Полянська // *Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження*. — К., 1987. — С. 189–203.
119. Матейко К. І. Український народний одяг / К. І. Матейко. — К., 1977. — 224 с., іл.
120. Матейко К. І. Український народний одяг: Етнографічний словник / К. І. Матейко. — К., 1996. — 112 с.
121. Матейко К. І. Художня кераміка західних областей Української РСР : альбом / К. І. Матейко. — К., 1962. — 28 с., 60 табл. іл.
122. Мудрий В. Змагання за українські університети в Галичині / Василь Мудрий [ред. О. Романів]. — Львів ; Нью-Йорк, 1999. — 194 с.
123. Мудрий В. Український університет у Львові (1921–1925) / Василь Мудрий. — Нюрнберг, 1948. — 59 с.
124. Мушинський Г. Етнографічні нотатки про село Луко / Генрик Мушинський ; [пер. з пол. [за виданням: Ziemia Wołyńska. — Luck, 1938. — N10] О. Нагорнюка] // *Західне Полісся: історія та культура*. — Рівне, 2012. — Вип. IV : Володимирецький район Рівненської області / [ред.-упорядк. Алла Українець]. — С. 189–196.
125. Пастернак Я. Антропометричні дослідження над українським населенням полудневої Жовківщини (Тимчасовий реферат) / Ярослав Пастернак // *Матеріяли до української етнології*. — Львів, 1919. — Т. XIX–XX. — С. 231–247.
126. Програма до збирання відомостей про українсько-руський край і нарід, уложена членами наукового товариства імені Шевченка // *Етнографічний збірник*. — Львів, 1895. — Т. I. — С. 1–16.
127. Протокол засідання Ювілейної комісії святкування 50-річчя Львівського етнографічного музею // Колесса Ф. *Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР*. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 205–209.
128. Раковський І. *Історія а природничі науки / Іван Раковський // Головацький І. Іван Раковський (1874–1949) : життєписно-бібліографічний нарис*. — Львів, 2004. — С. 91–109.
129. Раковський І. *Кости черемісів з давніх гробів у Тоншаєві Костромської губернії*. Ч. I / Іван Раковський // *Матеріяли до української етнології*. — Львів, 1918. — Т. XVII. — С. 3–323.
130. Раковський І. *Новий світогляд сьогочасної науки / Іван Раковський // Головацький І. Іван Раковський (1874–1949). Життєписно-бібліографічний нарис*. — Львів, 2004. — С. 117–163.
131. Раковський І. *Расовість словян*. I / Іван Раковський // *Збірник математично-природописно-лікарської секції Наукового Товариства імені Шевченка*. — Львів, 1919. — Т. XVIII–XIX. — С. 163–296.
132. Раковський І. *Расовість українців / Іван Раковський // Головацький І. Іван Раковський (1874–1949). Життєписно-бібліографічний нарис*. — Львів, 2004. — С. 110–116.
133. *Рецензії на праці Романа Гарасимчука (з родинного архіву вченого) // Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук*. — Львів, 2008. — Кн. 2: Бойківські лемківські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — С. 280–287.
134. Скорик М. *Бойківські писанки (Нарис) / Михайло Скорик // Літопис Бойківщини*. — Самбір, 1934. — Рік IV. — Ч. 4. — С. 20–28.
135. Скорик М. *Передмова до фольклорних записів акад. Д. І. Яворницького*. Т. 1. *Українські народні думи і пісні / Михайло Скорик // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР*. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 201–204.
136. Скорик М. *Походження назви міста Самбора / Михайло Скорик // Літопис*

- Бойківщини. — Самбір, 1935. — Рік V. — Ч. 5. — С. 40–50.
137. Скорик М. Про назву “Бойки” / Михайло Скорик // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1931. — Рік I. — Ч. 1. — С. 6–23.
138. Скорик М. М. Работа Львовского отдела Института искусствоведения, фольклора и этнографии АН УССР в 1947 г. / М. М. Скорик // Советская этнография. — 1947. — № 3. — С. 158–159.
139. Скорик М. Як записувати відомості про бойківські писанки (квестіонар) / Михайло Скорик // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1933. — Рік III. — Ч. 2. — С. 61–64.
140. Список найновіших фольклорних матеріалів із польової експедиції і від кореспондентів, Відділу Інституту українського фольклору АН УРСР у Львові від 1940 р. // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 211–213.
141. Фальковські Я. З бойківсько-гуцульського пограниччя. Начерк етнічного розміщення / Ян Фальковські // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1937. — Рік VII. — Ч. 9. — С. 116–120.
142. Фальковські Я. Етнографічної збірки музею “Бойківщина” / Ян Фальковські / Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Рік VI. — Ч. 7. — С. 12–14.
143. Фальковські Я. З етнографічної збірки музею “Бойківщина” / Ян Фальковські // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1936. — Рік VI. — Ч. 8. — С. 71–74.
144. Фальковські Я. Село Волосате, ліського повіту / Ян Фальковські // Літопис Бойківщини. — Самбір, 1935. — Рік V. — Ч. 5. — С. 14–28.
145. Чекановский Я. В. Путеводитель по Музею антропологии и этнографии имени императора Петра Великого. Африка / Я. В. Чекановский. — Санкт-Петербург, 1912. — 36 с.
146. Шуст Я. Ф. М. Колесса / Ярослав Шуст. — К., 1955. — 60 с.
147. Akademische Behörden an der k. k. Universität zu Lemberg, sammt der Ordnung der Vorlesungen an derselben (далі — ABUL) im Winter-Semester des Studien-Jahres 1850/51. — Lemberg, 1850. — 22 s.
148. ABUL im II Semester des Studien-Jahres 1850. — Lemberg, 1850. — 20 s.
149. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1852. — Lemberg, 1852. — 30 s.
150. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1853. — Lemberg, 1853. — 30 s.
151. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1854. — Lemberg, 1854. — 31 s.
152. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1854/55. — Lemberg, 1854. — 29 s.
153. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1854/55. — Lemberg, 1855. — 30 s.
154. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1855/56. — Lemberg, 1855. — 29 s.
155. ABUL im Sommer-Semester des Jahres 1856. — Lemberg, 1856. — 30 s.
156. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1856/57. — Lemberg, 1856. — 30 s.
157. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1856/57. — Lemberg, 1857. — 30 s.
158. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1857/58. — Lemberg, 1858. — 30 s.
159. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1858/59. — Lemberg, 1858. — 30 s.
160. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1858/59. — Lemberg, 1859. — 30 s.
161. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1859/60. — Lemberg, 1859. — 30 s.
162. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1859/60. — Lemberg, 1860. — 32 s.
163. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1860/61. — Lemberg, 1860. — 32 s.
164. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1863/64. — Lemberg, 1863. — 38 s.
165. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1863/64. — Lemberg, 1864. — 39 s.
166. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1864/65. — Lemberg, 1864. — 38 s.
167. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1865/66. — Lemberg, 1865. — 38 s.
168. ABUL im Sommer-Semester des Studien-Jahres 1865/66. — Lemberg, 1866. — 37 s.
169. ABUL im Winter-Semester des Studien-Jahres 1866/67. — Lemberg, 1866. — 36 s.

170. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1867/68. — Lemberg, 1867. — 38 s.
171. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1867/68. — Lemberg, 1868. — 37 s.
172. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1867. — Lemberg, 1867. — 35 s.
173. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1868/69. — Lemberg, 1868. — 38 s.
174. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1869. — Lemberg, 1869. — 37 s.
175. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1869/70. — Lemberg, 1870. — 39 s.
176. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1870/71. — Lemberg, 1870. — 42 s.
177. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1871. — Lemberg, 1871. — 37 s.
178. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1871/72. — Lemberg, 1871. — 40 s.
179. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1872/73. — Lemberg, 1873. — 47 s.
180. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1873/74. — Lemberg, 1873. — 42 s.
181. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1873/74. — Lemberg, 1874. — 51 s.
182. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1874/75. — Lemberg, 1874. — 46 s.
183. ABUL im Sommer-Semester des Studienjahres 1874/75. — Lemberg, 1875. — 47 s.
184. ABUL im Winter-Semester des Studienjahres 1875/76. — Lemberg, 1875. — 30 s.
185. ABUL im Studien-Jahres 1877/78. — Lemberg, 1877. — 15 s.
186. ABUL im Studien-Jahres 1878/79. — Lemberg, 1878. — 16 s.
187. Andrunik A. Bibliografia etnografii polskiej za lata 1934–1939 / Agnieszka Andrunik. — Łódź; Wrocław, 1993. — 125 s.
188. Bachmann A. Adam Chętnik. Kurpie. Biblijoteczka geograficzna "Orbis". Serja III, tom 4. Kraków, 1924. S. 140 z 26 ry-cinami / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1924. — T. XXIII. — S. 172–173.
189. Bachmann A. Bastrzykowski Aleksander, ks. Monografia historyczna parafji Jankowice Kościelne Sandomierskie. Warszawa 1927. Nakładem autora. 40, s. 296 + tabl. 62 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 135.
190. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1925–1927 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 140–155.
191. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1925–1927 / Alfred Bachmann. — Lwów, 1928. — 18 s.
192. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1925–1928 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 161–175.
193. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1925–1928 / Alfred Bachmann. — Lwów, 1929. — 17 s.
194. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1933 i 1934 / Alfred Bachmann. — Lwów, 1938. — 20 s.
195. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za rok 1925 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 140–144.
196. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za rok 1929 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 163–175.
197. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za rok 1929 / Alfred Bachmann. — Lwów, 1933. — 15 s.
198. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za rok 1930 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 147–159.
199. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za rok 1930 / Alfred Bachmann. — Lwów, 1934. — 15 s.
200. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1931 i 1932 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 291–303.
201. Bachmann A. Bibliografja ludoznawcza za lata 1933 i 1934 / Alfred Bachmann / Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 172–189.
202. Bachmann A. Dach w słowiańskim budownictwie ludowym / Alfred Bachmann // Sprawozdania Towarzystwa Naukowego w Lwowie. — Lwów, 1928. — Roczn. VIII. — Zesz. 1. — S. 16–19.
203. Bachmann A. Etnologischer Anzeiger. Jahresbibliographie und Bericht über die völkerkundliche Literatur. Stuttgart. (E. Schweizerbart'sche Verlagsbuchhandlung G. m. b. H.) T. I. Zesz. 1 i 2. 1926.

- Str. 128 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 126–128.
204. Bachmann A. Franciszek Persowski. Osady na prawie ruskim, polskim, niemieckim i wołoskim w ziemi lwowskiej. Studium z dziejów osadnictwa. Lwów 1927. Skład główny: Kasa im. Mianowskiego. S. 160 + 3 mapki (29 rycin w tekście) / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 101–102.
205. Bachmann A. I Międzynarodowy Kongres Sztuki Ludowej w Pradze 1928 r. / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 198–201.
206. Bachmann A. I Zjazd słowiańskich filologów w Pradze / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 197–198.
207. Bachmann A. II Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w R. 1927 / A. Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 126–130.
208. Bachmann A. Materiały do monografii przemysłu i sztuki ludowej w Polsce. T. II. Powiat włodawski Warszawa 1930, [11] 287 s. tab. mapa / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 153–154.
209. Bachmann A. Prof. Dr. M. Haberlandt. Einführung in die Volkskunde. (Volkstumliche Bücherei. Herausgegeben vom Verein für Volkskunde in Wien. 1. Band). Wien, 1924. S. 75 z 10 rycinami i 6 tablicami / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1924. — T. XXIII. — S. 169–172.
210. Bachmann A. Przemysł ludowy w województwie tarnopolskim / Alfred Bachmann // Województwo Tarnopolskie. — Tarnopol, 1931. — S. 270–274.
211. Bachmann A. Rogowski Jan. Mazurzy Pruscy. Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Lwów — Warszawa — Kraków 1926, str. 6 nłb. + 35 + 3 nłb. z ilustracjami / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 90.
212. Bachmann A. Seweryn Tadeusz. O Chrystusie frasobliwym. Figurki, Legendy. Świątkarze. Nakładem księgarni "Orbis". Kraków 1926, s. 49, z 8 ilustr. / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 89–90.
213. Bachmann A. Stojanowski Karol. Rasowe podstawy eugeniki. Nakładem księgarni M. Arcta. Poznań 1927, 8-ka s. 76 / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 135–136.
214. Bachmann A. Udziela Seweryn. Z podań i dziejów Ziemi bieckiej. Kraków. Nakładem księgarni geograficznej "Orbis" 1926, s. 26 + 2 nłb. z 4 ilustracjami / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 89.
215. Bachmann A. Wystawa widowisk łątkowych w Pradze / Alfred Bachmann // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 198.
216. Bachmann A. Z badań nad dachem słowiańskim / Alfred Bachmann // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 157–160.
217. Brückner A. Adam Fischer. Etnografia Słowiańska. Zeszyt trzeci. Polacy. Książnica-Atlas. Lwów-Warszawa 1934. Str. VII i 121–256 / A. Brückner // Lud. — Lwów, 1933. — T. XXXII. — S. 177–178.
218. Brückner A. Początki Słowiaństwa i Polski (Z powodu książki prof. Czekanowskiego) / A. Brückner // Kwartalnik Historyczny. — Lwów, 1927. — T. XXI. — S. 297–307.
219. Brückner A. Stanisław Ciszewski. Prace Etnologiczne. Tom I. Warszawa 1925, str. 219 (Wydawnictwo Kasy im. Mianowskiego). Studja Etnologiczne I. Sól. Warszawa (1922), nakładem Biura Etnologicznego, str. 91 / Aleksander Brückner // Lud. — Lwów, 1924. — T. XXIII. — S. 163–166.
220. Bryk J. Określenie czaszek z grobów rządowych w Giesing / Jan Bryk // Kosmos. — Lwów, 1926. — T. LI. — Zesz. 1–4. — S. 925–934.
221. Bryk J. Typy antropologiczne południowo-wschodniej Polski pod względem rozwoju i sprawności fizycznej / Jan Bryk // Kosmos. — Lwów, 1930. — T. LV. — Zesz. 1–2. — S. 17–92.
222. Chybiński A. O źródłach i rozpowszechnieniu dwudziestu melodji ludowych na skalnem Podhalu / Adolf Chybiński //

- Kwartalnik Muzyczny. — Warszawa, 1933. — Zesz. 17/18 (Styczeń—kwiecień). — S. 48–65.
223. Chybiński A. Etnografja muzyczna na III międzynarodowym kongresie muzycznym w Wiedniu (25–29 maja 1909) / Adolf Chybiński // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 160–178.
224. Chybiński A. Organizację prace nad melodjami ludowemi / Adolf Chybiński // Lud. — Lwów, 1922. — T. XXI. — S. 29–39.
225. Ciszewski S. "Masło maślane" / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1912. — T. XVIII. — S. 138–140.
226. Ciszewski S. "Polski most" / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 135–137.
227. Ciszewski S. "Sin po grijechu" / Stan. Ciszewski // Lud. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 261–264.
228. Ciszewski S. Anonimowa zapiska etnograficzna o Góralach beskidowych z r. 1786 / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 124–127.
229. Ciszewski S. Anonimowa zapiska o Górnoszlazakach z r. 1783 / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 112–117.
230. Ciszewski S. Bajka o Midasowych uszach. Studium z literatury ludowej / Stanisław Ciszewski. — Kraków, 1899. — 26 s.
231. Ciszewski S. Coby robił chłop, gdy by został królem / St. Ciszewski // Lud. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 133–135.
232. Ciszewski S. Czaszki ludzkie z kłódkami / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 19–30.
233. Ciszewski S. Do bulli gnieźnieńskiej / Stanisław Ciszewski // Lud. — Lwów, 1912. — T. XVIII. — S. 112–115.
234. Ciszewski S. Dodatek do str. 179 tomu II-go "Wisły" / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1888. — T. II. — S. 474–475.
235. Ciszewski S. Dr. Cz. Zibrť Staročeské výroční obyčejje, pověry slavnosti a zábavy prstonárodní, pokud o nich vypravují písemné památky až po náš věk, příspěvek ke kulturním dějinám českým. Praga 1889, str. 293 w 8-ce w. / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 227.
236. Ciszewski S. Dusza matki i dusza niemowlęcia. Przyczynek do dziejów animizmu / Stanisław Ciszewski. — Petersburg, 1904. — 6 s.
237. Ciszewski S. Folklorystyka chorwackoserbska, przegląd historyczno-bibliograficzny / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1891. — T. V. — S. 871–902.
238. Ciszewski S. Folklorystyka chorwackoserbska, przegląd historyczno-bibliograficzny / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1892. — T. VI. — S. 834–848.
239. Ciszewski S. Karol Mátyás. Świat i przyroda w wyobraźni chłopca; przyczynek do etnograficznego studjum. Odbitka z tejetonu Gazety Lwowskiej. Lwów, 1888, 16-amniej. Str. 16+14 / Stan. Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1888. — T. II. — S. 625.
240. Ciszewski S. Kilka prowincjonalizmów płockich / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 71–72.
241. Ciszewski S. Krakowiacy. Monografja etnograficzna / Stanisław Ciszewski. — Kraków, 1894. — T. I : Podania. Powieści fantastyczne. Powieści anegdotyczno-obyczajowo-moralne. Bajki o zwierzętach. Zagadki i łamigłównki. — 383 s.
242. Ciszewski S. Künstliche Verwandtschaft bei den Südslaven : inaugural dissertation / Stanisław Ciszewski. — Leipzig ; Kraków, 1897. — III + 114 s.
243. Ciszewski S. Kuwada. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Kraków, 1905. — 59 s.
244. Ciszewski S. Lud jako twórca terminologii językoznawczej i niektórych nazw plemiennych / Stanisław Ciszewski // Wisła. — Warszawa, 1888. — T. II. — S. 166–179.
245. Ciszewski S. Lud rolniczo-górniczny z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim / Stanisław Ciszewski // Zbiór wiadomości do antropologii krajowej. — Kraków, 1886. — T. X. — S. 187–336.
246. Ciszewski S. Lud rolniczo-górniczny z okolic Sławkowa w powiecie olkuskim / Stanisław Ciszewski // Zbiór wiadomości

- do antropologii krajowej. — Kraków, 1886. — T. XI. — S. 1-129.
247. Ciszewski S. Lud, jako twórca terminologii językoznawczej / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1890. — T. IV. — S. 377-383.
248. Ciszewski S. Ludowe nazwy skał, jam, pól i t p. w dolinie Prądnika, oraz przywiązane do nich podania / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1887. — T. I. — S. 245-253, 283-290.
249. Ciszewski S. Ludowe nazwy skał, jam, pól i t p. w dolinie Prądnika, oraz przywiązane do nich podania / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1888. — T. II. — S. 152-153.
250. Ciszewski S. M. Federowski. Lud okolic Żarek, Siewierza i Pilicy, jego zwyczaje, sposób życia, obrzędy, podania, gusła, zabobony, pieśni, zabawy, przysłowia, zagadki i właściwości mowy. Tom II. Z zapomogi kasy imienia Mianowskiego, Warszawa 1889. Cena 75 kop. / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 227-228.
251. Ciszewski S. Notatka etnograficzna z okolic Stawiszyna, w pow. kaliskim / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 279-286.
252. Ciszewski S. O atakacji / Stanisław Ciszewski // *Lud*. — Lwów, 1901. — T. VII. — S. 54-65, 150-168.
253. Ciszewski S. Ognisko. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Kraków, 1903. — 238 s.
254. Ciszewski S. Pieśń rekrutów / Stanisław Ciszewski // *Ziemia*. Dwutygodnik krajoznawczy ilustrowany. — Warszawa, 1929. — Rok XIV. — N 3. — S. 39-42.
255. Ciszewski S. Powieści z Tysiąca i jednej nocy w przeróbce ludu naszego / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1888. — T. II. — S. 467-474.
256. Ciszewski S. Powieści z Tysiąca i jednej nocy w przeróbce ludu naszego / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1892. — T. VI. — S. 587-592.
257. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1925. — T. I: Mazowiecki sibrat, mazowiecka część i mazowiecka szlachta częstkowa. Południowosłowiańska sprzązka a otarica Prawdy Ruskiej. Strs. ogniszczanie a stp. czeladź. Strs. potoki i razgrablenie, oraz strs. opała a stp. wyświecanie. Sancygniew i Sancygniewscy. Niektóre ciężary chłopskie w średniowiecznej Polsce. — 220 s.
258. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1929. — T. II : Płacidła pierwotne. Darzenie płaciami materji oraz gotowemi płaciami a słow. płatiti. Bydło i zboże a majątek. Czeski. — 166 s.
259. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1930. — T. III: Przenosiny. Lasa. Obora. Okno i szyby. Wojłok z żyka i wojłok z szerści. Namaszczanie i mycie ciała wodą, kąpiel, mycie bielizny, surogaty mydła i mydło. Picie herbaty i samowar. Pierwotne sposoby liczenia i prowadzenia rachunkowości. — 166 s.
260. Ciszewski S. Prace etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1936. — T. IV : Ród / przygotowała do druku Anna Kutrzebianka. — X + 225 s.
261. Ciszewski S. Próbkę poezji ludowej chorwacko-serbskiej / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1891. — T. V. — S. 702-704.
262. Ciszewski S. Próbkę poezji ludowej chorwacko-serbskiej / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1892. — T. VI. — S. 908-910.
263. Ciszewski S. Przyczynek do słownika gwary mazowieckiej / St. Ciszewski // *Lud*. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 161-166.
264. Ciszewski S. Samur / Stanisław Ciszewski // *Lud*. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 259-261.
265. Ciszewski S. Słowniczek nazwisk Wielkopolian zamieszkałych w obrębie dziekanatu stawiszynskiego / Stanisław Ciszewski // *Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne, wydawane staraniem Komisji antropologicznej Akademii Umiejętności w Krakowie*. — Kraków, 1914. — T. XIII. — S. 199-210.
266. Ciszewski S. Studja etnologiczne. Sól / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1922. — 91 s.

267. Ciszewski S. Sumców. Hlebъ vъ obrjadahъ i pѣsnjahъ. Charkow 1885 / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 223–225.
268. Ciszewski S. Sumców. Małoruskaja geografičeskaja nomenklatura. Wydanie redakcji "Kijewskoj stariny". Kijów 1886 / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 411–415.
269. Ciszewski S. Sumców. Mѣstnyja nazwanija w ukraińskiej narodnoj słowesnosti. Wydanie redakcji "Kijewskoj stariny". Kijów 1886 / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 415–416.
270. Ciszewski S. Sumców. Tur w narodnoj słowesnosti. Wydanie redakcji "Kijewskoj stariny". 1887 / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 416.
271. Ciszewski S. Trepanowanie i skrobanie czaszek w celach leczniczych na Kaukazie / Stanisław Ciszewski // *Lud*. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 242–250.
272. Ciszewski S. W sprawie pušcizny naukowej po J. Lompie / Stanisław Ciszewski // *Lud*. — Lwów, 1911. — T. XVII. — S. 128–130.
273. Ciszewski S. Wróźda i pojednanie. Studium etnologiczne / Stanisław Ciszewski. — Warszawa, 1900. — 97 s.
274. C[iszewski] S. Wuk Wrczewicz. Hercegovačke narodne pjesme (koje samo Srbi Muhamedove vjere pjevaju). Skupio... Dubrownik 1890, 8-ka, 46 / S. C. // *Wiśła*. — Warszawa, 1891. — T. V. — S. 444.
275. Ciszewski S. Z muzeum etnograficznego / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1889. — T. III. — S. 474–475.
276. Ciszewski S. Żeńska twarz / Stanisław Ciszewski. — Kraków, 1927. — 36 s.
277. Ciszewski S. Jan Tkalczyz. Parnice proti vješticama u Hrvatskoj. (Odbitka z księgi CIII Rada jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). Zagreb, 1891, 8-ka str. 36 / Stanisław Ciszewski // *Wiśła*. — Warszawa, 1891. — T. V. — S. 442–444.
278. C. K. Uniwersytetu imienia cesarza Franciszka I we Lwowie (далі — CKUFL). Skład w roku 1879/80. — Lwów, 1879. — 15 s.
279. CKUFL. Skład w roku 1880/1. — Lwów, 1880. — 15 s.
280. CKUFL. Skład i program wykładów w półroczu zimowym 1881/2. — Lwów, 1881. — 29 s.
281. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1881/2. — Lwów, 1882. — 30 s.
282. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu zimowym 1882/3. — Lwów, 1882. — 31 s.
283. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1882/3. — Lwów, 1883. — 32 s.
284. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu zimowym 1883/4. — Lwów, 1883. — 31 s.
285. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1883/4. — Lwów, 1884. — 31 s.
286. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu zimowym 1884/5. — Lwów, 1884. — 31 s.
287. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1884/5. — Lwów, 1885. — 32 s.
288. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu zimowym 1885/6. — Lwów, 1885. — 31 s.
289. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu letnim 1885/6. — Lwów, 1886. — 32 s.
290. CKUFL. Skład personalu i program wykładów w półroczu zimowym 1886/7. — Lwów, 1886. — 31 s.
291. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1886/7. — Lwów, 1887. — 32 s.
292. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1887/8. — Lwów, 1887. — 32 s.
293. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1887/8. — Lwów, 1888. — 32 s.
294. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1888/9. — Lwów, 1888. — 32 s.
295. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1888/9. — Lwów, 1889. — 33 s.

296. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1889/90. — Lwów, 1889. — 34 s.
297. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1889/90. — Lwów, 1890. — 34 s.
298. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1890/1. — Lwów, 1890. — 33 s.
299. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1890/1. — Lwów, 1891. — 34 s.
300. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1891/2. — Lwów, 1891. — 34 s.
301. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1891/2. — Lwów, 1892. — 34 s.
302. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1892/3. — Lwów, 1892. — 33 s.
303. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1892/3. — Lwów, 1893. — 33 s.
304. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1893/4. — Lwów, 1893. — 34 s.
305. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1893/4. — Lwów, 1894. — 35 s.
306. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1894/5. — Lwów, 1894. — 37 s.
307. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1894/5. — Lwów, 1895. — 38 s.
308. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1895/6. — Lwów, 1895. — 39 s.
309. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1895/6. — Lwów, 1896. — 41 s.
310. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1896/7. — Lwów, 1896. — 39 s.
311. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1896/7. — Lwów, 1897. — 45 s.
312. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1897/8. — Lwów, 1897. — 47 s.
313. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1897/8. — Lwów, 1898. — 49 s.
314. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1898/9. — Lwów, 1898. — 47 s.
315. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1898/9. — Lwów, 1899. — 50 s.
316. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1899/1900. — Lwów, 1899. — 71 s.
317. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1899/1900. — Lwów, 1900. — 71 s.
318. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1900/1901. — Lwów, 1900. — 71 s.
319. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1900/1901. — Lwów, 1901. — 71 s.
320. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1901/1902. — Lwów, 1901. — 73 s.
321. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1901/1902. — Lwów, 1902. — 75 s.
322. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1902/1903. — Lwów, 1902. — 75 s.
323. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1902/1903. — Lwów, 1903. — 76 s.
324. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1903/1904. — Lwów, 1903. — 79 s.
325. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1903/1904. — Lwów, 1904. — 82 s.
326. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1904/1905. — Lwów, 1904. — 84 s.
327. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1904/1905. — Lwów, 1905. — 88 s.
328. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1905/1906. — Lwów, 1905. — 89 s.
329. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu letnim 1905/1906. — Lwów, 1906. — 91 s.

330. CKUFL. Skład Uniwersytetu i program wykładów w półroczu zimowym 1906/1907. — Lwów, 1906. — 90 s.
331. CKUFL. Skład Uniwersytetu w półroczu letnim 1906/1907. — Lwów, 1907. — 44 s.
332. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1906/1907. — Lwów, 1907. — 43 s.
333. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1907/1908. — Lwów, 1907. — 44 s.
334. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1907/1908. — Lwów, 1907. — 42 s.
335. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1907/1908. — Lwów, 1908. — 43 s.
336. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1908/1909. — Lwów, 1908. — 46 s.
337. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1908/1909. — Lwów, 1908. — 48 s.
338. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1908/1909. — Lwów, 1909. — 46 s.
339. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1909/1910. — Lwów, 1909. — 49 s.
340. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1909/1910. — Lwów, 1909. — 49 s.
341. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1909/1910. — Lwów, 1910. — 50 s.
342. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1910/1911. — Lwów, 1910. — 50 s.
343. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1910/1911. — Lwów, 1910. — 48 s.
344. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1910/1911. — Lwów, 1911. — 50 s.
345. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1911/1912. — Lwów, 1911. — 48 s.
346. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1911/1912. — Lwów, 1911. — 48 s.
347. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1911/1912. — Lwów, 1912. — 48 s.
348. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1912/1913. — Lwów, 1912. — 50 s.
349. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1912/1913. — Lwów, 1912. — 48 s.
350. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1912/1913. — Lwów, 1913. — 46 s.
351. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1913/1914. — Lwów, 1913. — 50 s.
352. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1913/1914. — Lwów, 1913. — 49 s.
353. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1913/1914. — Lwów, 1914. — 50 s.
354. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1914/1915. — Lwów, 1914. — 52 s.
355. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1914/1915. — Lwów, 1914. — 51 s.
356. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1915/1916. — Lwów, 1916. — 60 s.
357. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1915/1916. — Lwów, 1915. — 50 s.
358. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1915/1916. — Lwów, 1916. — 22 s.
359. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1916/1917. — Lwów, 1917. — 67 s.
360. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1916/1917. — Lwów, 1916. — 26 s.
361. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1916/1917. — Lwów, 1917. — 25 s.
362. CKUFL. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1917/1918. — Lwów, 1917. — 73 s.
363. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1917/1918. — Lwów, 1917. — 25 s.
364. CKUFL. Program wykładów w półroczu letnim 1917/1918. — Lwów, 1918. — 26 s.
365. CKUFL. Program wykładów w półroczu zimowym 1918/1919. — Lwów, 1918. — 26 s.
366. Czekanowski J. Antropologia polska w międzywojennym dwudziestoleciu. 1919-1939 / Jan Czekanowski. — Warszawa, 1948. — 221 s.
367. Czekanowski J. Antropologia, etnologia, prehistorja / Jan Czekanowski // Lud. — Lwów, 1922. — T. XXI. — S. 3-16.
368. Czekanowski J. Człowiek w czasie i przestrzeni / Jan Czekanowski. — Warszawa, 1934. — VIII, 271 s. — (Biblioteka Wiedzy. — T. IX).
369. Czekanowski J. Człowiek w czasie i przestrzeni. — Wydanie drugie, przejrzone i uzupełnione. — Warszawa, 1937. — X + 287 s. — (Biblioteka Wiedzy. — T. IX).
370. Czekanowski J. Forschungen in Nil-Kongo-Zwischengebiet / Jan Czekanowski. — Leipzig, 1924. — Bd. IV : Ethographie. Uele / Ituri / Nil-Länder. — 714 p.

371. Czekanowski J. Kierunek historyczny w naukach antropologicznych / Jan Czekanowski // Pamiętnik IV Zjazdu Powszechnego Historyków Polskich w Poznaniu 6–8 grudnia 1925 : referaty. — Lwów, 1925. — S. 1–7.
372. Czekanowski J. Na marginesie recenzji p. K. Moszyńskiego o książce: Wstęp do historii Słowian / Jan Czekanowski // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 41–56.
373. Czekanowski J. Sprawozdanie z działalności naukowej Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/5 / Jan Czekanowski // Lud. — Lwów, 1925. — T. XXIV. — S. 190–193.
374. Czekanowski J. Struktura antropologiczna i etnograficzna terytorjum polskiego / Jan Czekanowski, Jan St. Bystróż // Przewodnik Kongresowy II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce 1927 roku. — Kraków, 1927. — S. 37–45.
375. Czekanowski J. Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prehistoryczne i językoznawcze / Jan Czekanowski. — Lwów, 1927. — XII + 326 s. — (Lwowska Biblioteka Sławistyczna. — T. III).
376. Czekanowski J. Z działalności Zakładu Antropologiczno-Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie w piętnastolecie. 1914–1928 / Jan Czekanowski // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 183–190.
377. Czekanowski J. Zarys antropologii Polski / Jan Czekanowski. — Lwów, 1930. — 592 s. — (Lwowska Biblioteka Sławistyczna. — T. XI).
378. Czekanowski J. Zarys historii antropologii polskiej / Jan Czekanowski. — Kraków, 1948. — 39 s.
379. Czekanowski J. Zarys metod statystycznych w zastosowaniu do antropologii / Jan Czekanowski. — Warszawa, 1913. — IV + 228 s. — (Prace Towarzystwa Naukowego Warszawskiego. — III Wydział Nauk Matematycznych i Przyrodniczych. — N 5).
380. Czekanowski J. Zur Frage der Korrelation der Muskelvarietäten / Jan Czekanowski // Boas Anniversary Volume. Anthropological Papers Written in Honor of Franz Boas, Professor of Anthropology in Columbia University. — New York, 1906. — Ninth of August. — P. 43–54.
381. Czortkower S. Charakter rasowy przedhistorycznej ludności Półwyspu Pireńskiego / Salomon Czortkower. — Lwów, 1939. — 96 s. z 14 rysunkami w tekście.
382. Czortkower S. Człowiek przedhistoryczny a współczesny / Salomon Czortkower // Kurjer Literacko-Naukowy (Kraków). — 1932. — Rok IX. — N 19. Dodatek do N 127 "Ilustrowanego Kurjera Codziennego" z dnia 9 maja 1932 r. — S. 4–6.
383. Czortkower S. Podłoże rasowe Żydów kaukaskich / Salomon Czortkower // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 107–108.
384. Dobrjański K. Bractwo kawalerskie im. Sw. Mikołaja w Starym Samborze / Kalistrat Dobrjański // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 126–135.
385. Dobrjański K. Znachorstwo w Samborskiem / Kalistrat Dobrjański // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 117–126.
386. Falkowski J. Działalność Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1924–1934) / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1933. — T. XXXII. — S. 183–192.
387. Falkowski J. Działalność Zakładu Etnologicznego Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie (1924–1934) / Jan Falkowski. — Lwów, 1934. — 12 s.
388. Falkowski J. Fischer A. Etnografia słowiańska. Zeszyt pierwszy: Połabianie. Lwów–Warszawa 1932. Nakładem Książnicy-Atlas. Str. 40+1 mapa, z 18 rycinami w teście. Cena 2.40 zł. / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1931. — T. XXX. — S. 239–240.
389. Falkowski J. Frankowski Eugenjusz, Sochy, radła, płużyce i pługi w Polsce. Wyd. Instyt. Etnolog. Uniwersytetu Poznańskiego, Nr. 1. Poznań 1929. Str. 22, 33 fot. i 2 mapy / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 166–169.

390. Falkowski J. Glinianie paleniska i nacznia piecykowate / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1933. — T. XXXII. — S. 50–66.
391. Falkowski J. Glinianie paleniska i nacznia piecykowate / Jan Falkowski. — Lwów, 1934. — 19 s.
392. Falkowski J. Inkluz-djabełek. O sposobie uzyskiwania djabełka z jaja // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 78–79.
393. Falkowski J. Litopys Bojkiwsczyny. Zapysky pryswiadczeni doslidam istoriji, kultury i pobutu bojkiwskoho plemeny. Rik I. cz. I. Sambor 1931. Str. 176 + VIII tbl / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 154–155.
394. Falkowski J. Lud i jego kultura / Jan Falkowski // Krótki przewodnik po Huculszczyźnie od Hnitesy po Rogoze. — Warszawa, 1933. — S. 24–42.
395. Falkowski J. Makosińska Jadwiga: Etnografja Polski w nauczaniu geografji. Objasnienia na fryzach ludowych Pilatiego. Biblj. Geogr.-Dydak., z 9. Książnica-Atlas Lwów-Warszawa 1931. Str. 77. Cena 2,80 zł. / Jan Falkowski // Czasopismo Geograficzne. — Lwów, 1932. — T. X. — Zesz. 4. — S. 222–223.
396. Falkowski J. Na pograniczu łemkowsko-bojkiwskim. Zarys etnograficzny / Jan Falkowski, Bazyli Pasznyi. — Lwów, 1935. — 125 s. — (Prace Etnograficzne. — T. II / [red. A. Fischer]).
397. Falkowski J. Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleo-etnologiczne / Jan Falkowski. — Lwów, 1931. — 132 s., z 76 rycinami i 1 mapą w tekście.
398. Falkowski J. O wewnętrznym układzie prac etnograficznych / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 162–171.
399. Falkowski J. Północno-wschodnie pogranicze Huculszczyzny / Jan Falkowski. — Lwów, 1938. — 112 s. z 2 mapami, 28 rycinami i 5 tablicami w tekście — (Prace Etnograficzne. — T. IV / [red. A. Fischer]).
400. Falkowski J. Prczynek do zagadnienia naczyń pierścieniowatych / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 19–21.
401. Falkowski J. Przyczynki do mniej znanych narzędzi rolniczych / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 183–186.
402. Falkowski J. XIX Walne Zgromadzenie Towarzystwa Ludoznawczego we Lwowie / J. Falkowski // Lud. — Lwów, 1933. — T. XXXII. — S. 192–195.
403. Falkowski J. Zachodnie pogranicze Huculszczyzny. Dolinamy Prutu, Bystrzycy Nadwórniańskiej, Bystrzycy Sołotwieńskiej i Lomnicy / Jan Falkowski. — Lwów, 1937. — 170 s. z 1 mapą, 54 rycinami i 19 tablicami w tekście. — (Prace Etnograficzne. — T. III / [red. A. Fischer]).
404. Falkowski J. Zarys kultury ludowej województwa Tarnopolskiego / Jan Falkowski // Województwo Tarnopolskie. — Tarnopol, 1931. — S. 15–23.
405. Falkowski J. Ze wschodniego pogranicza huculskiego / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 142–156.
406. Falkowski J. Zeitschrift für Rassenkunde und ihre Nachbargebiete, Band III. Jahrgang 1936, Stuttgart 1936. Wydaje: Egon Freiherr von Eickstedt. Nakład: Ferdinand Enke, Stuttgart. Cena tomu 22 RM / J. Falkowski // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 290.
407. Falkowski J. Zeitschrift für Rassenkunde und ihre Nachbargebiete. Tom I. zesz. 1. Str. 112 z 39 ryc. w tekście. Stuttgart 1935 / Jan Falkowski // Lud. — Lwów, 1934–1935. — T. XXXIII. — S. 144–145.
408. Falkowski J. Etnografia górali środkowych i wschodnich Karpat Polskich / Jan Falkowski. — Warszawa, 1938. — 14 s.
409. Fischer A. Muzea regionalne, ich cele i zadania. Warszawa 1928, III 276 s. // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 149–152.
410. Fischer A. "Sedzia z Zalamei" na scenie lwowskiej / Adam Fischer // Kronika Powszechna. Tygodnik społeczny, literacki i naukowy (Lwów). — 1912. — Rok III. — N 4. — 27 stycznia. — S. 59–61.
411. Fischer A. A. R. Wright, English Folklore. London, Ernest Benn, 1928. (Benn's sixpenny Library Nr. 33). Str. 79 + 1 nlb. /

- Adam Fischer / Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 134.
412. Fischer A. Bajka o kozie obdartej / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 347-357.
413. Fischer A. Baśń o Krakusie / Adam Fischer // Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 281-285.
414. Fischer A. Czarownice w dolinie nowotarskiej / Adam Fischer. — Lwów, 1927. — 19 s.
415. Fischer A. Czekanowski Jan: Anthropologie von Polen. — Petermanns Geographischen Mitteilungen 1929 z. 5/6 s. 113-119 mapa / Adam Fischer // Czasopismo Geograficzne. — Lwów, 1929. — T. VII. — Zesz. 4. — S. 249-250.
416. Fischer A. Czerpaki / Adam Fischer // Wierchy. — Kraków, 1927. — Rok V. — S. 63-68.
417. Fischer A. Dary dla Muzeum Etnograficznego w Krakowie / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 193.
418. Fischer A. Djabeł w wierzeniach ludu polskiego / Adam Fischer // Studja staropolskie. Księga ku czci Aleksandra Brücknera. — Kraków, 1928. — S. 198-209.
419. Fischer A. Dmitrij Zelenin. Russische (ostslawische) Volkskunde. Berlin-Leipzig, Walter de Gruyter & Co. 1927, 80, S. XXVI + 424 + 5 tablic + 1 mapa / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 97-99.
420. Fischer A. Do wątku odkwitającej gałęzi / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 33-44.
421. Fischer A. Domowy (Fragment ze studiów nad demonologią słowiańska) / Adam Fischer. — Ponowa. Pismo poświęcone poezji i sztuce. — Warszawa, 1922. — N 4. — S. 298-304.
422. Fischer A. Drzewa w wierzeniach i obrzędach ludu polskiego / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 60-76.
423. Fischer A. Drzewa w wierzeniach i obrzędach ludu polskiego / Adam Fischer. — Lwów, 1938. — 19 s.
424. Fischer A. Dziesięciolecie ludoznawstwa polskiego 1914-1924 (Zestawienie bibliograficzne) / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1924. — T. XXIII. — S. 147-163.
425. Fischer A. Ethnographical Periodicals / A. Fischer // Baltic and Scandinavian Countries. — Gdynia, 1938. — Vol. IV. — N 2 (9). — May. — S. 289-290.
426. Fischer A. Etnografia dawnych Prusów / Adam Fischer. — Gdynia, 1937. — 53 s.
427. Fischer A. Etnografja na Wystawie poznańskiej / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1929. — Rok XXXIII. — N 174. — 27 czerwca. — S. 5.
428. Fischer A. Etnografja Słowiańska. Zeszyt Pierwszy. Połabianie / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa, 1932. — 40 s.
429. Fischer A. Etnografja Słowiańska. Zeszyt Drugi. Łużycanie / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa, 1932. — 120 s.
430. Fischer A. Etnografja Słowiańska. Ze-zszyt Trzeci. Polacy / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa, 1934. — 256 s.
431. Fischer A. Geneza pisanki / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1931. — Rok XXXV. — N 94. — 5 kwietnia. — S. 9-10.
432. Fischer A. I Międzynarodowy kongres sztuki ludowej w Pradze / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 292. — 22 października. — S. 7-8.
433. Fischer A. Ignacy Lubicz Czerwiński (W stuletnią rocznicę pierwszej polskiej monografii etnograficznej) / Adam Fischer // Ruś. Czasopismo poświęcone dziejom i kulturze Ukrainy, Podola, Wołynia i Rusi Czerwonej. — Lwów, 1911. — Roczn. I. — Zesz. 2. — S. 127-134.
434. F[iischer] A. II Międzynarodowy Kongres Sztuki Ludowej / A. F. // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 206-209.
435. Fischer A. III Zjazd Słowiańskich Geografów i Etnografów w Jugosławii 1930 / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 198-201.
436. Fischer A. Jan Czekanowski, Zarys antropologii Polski. Lwów 1930. 80 S. XVI + 592. (Lwowska Biblioteka Sławistyczna T. XI) / A. Fischer // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 143-145.
437. Fischer A. Jan Czekanowski. Wstęp do historii Słowian. Perspektywy antropologiczne, etnograficzne, prehistoryczne i językoznawcze. Lwów, 1927. Nakład

- K. S. Jakubowskiego 1927. S. XII + 326 / Adam Fischer / Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 90-94.
438. Fischer A. Jan Falkowski: Narzędzia rolnicze typu rylcowego. Studium paleoetnologiczne. Lwów, Towarzystwo Naukowe 1931. Str. 132. Z 76 rycinami i 1 mapą w tekście / A. Fischer // Lud. — Lwów, 1931. — T. XXX. — S. 254.
439. Fischer A. Jan St. Bystrzeń: Kultura ludowa. Warszawa, Nakładem "Naszej Księgarni", 1936. 80. Str. 462 + 1 nbl / A. Fischer // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 288-289.
440. Fischer A. Jeszcze pieśń o żołnierzu tułaczku / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 371-373.
441. Fischer A. Karol Koranyi. Ze studjów nad wierzeniami w historii prawa karnego. I Beczka czarownic. (Pamiętnik historyczno-prawny T. V. zes. 2). Lwów 1928. Str. 42 + 1 nbl. / Adam Fischer / Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 137-138.
442. Fischer A. Kaszubi na tle etnografii polski. Studium porównawcze / Adam Fischer // Kaszubi: kultura ludowa i język / Friedrich Lorentz, Tadeusz Lehr-Splawinski, Adam Fischer. — Toruń, 1934. — S. 141-249.
443. F[ischer A.]. Katedra etnologii w uniwersytecie lwowskim / F. // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 331-333.
444. Fischer A. Klon i jawor w kulturze ludu polskiego / Adam Fischer // Ziemia. Dwytygodnik krajoznawczy ilustrowany. — Warszawa, 1932. — Rok XVII. — N 4/5. — S. 124-126.
445. Fischer A. Kongres sztuki ludowej w Pradze 1928 r. / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 8. — 9 stycznia. — S. 5.
446. Fischer A. Kult N. P. Marji u ludu polskiego / Adam Fischer // Gazeta Lwowska (Lwów), 1932. — Rok 122. — N 113. — 20 maja. — S. 3.
447. Fischer A. Kult N. P. Marji u ludu polskiego / Adam Fischer // Gazeta Lwowska (Lwów), 1932. — Rok 122. — N 114. — 21 maja. — S. 3.
448. Fischer A. Kult Welesa u Słowian / Adam Fischer // Sbornik Praci Venovanych Prof. Dr. Vaclavu Tillovi. — Praha, 1927. — S. 46-51.
449. Fischer A. Lud polski. Podręcznik etnografii Polski / Adam Fischer. — Lwów, 1926. — IV + 240 s. z 3 mapami i 58 il. w tekście.
450. Fischer A. Ludowy piosennik Porębowicza. Pieśni ludowe celtyckie, germańskie, romańskie, spolszczył Edward Porębowicz. Lwów — Księgarnia H. Altenberga. Warszawa — E. Wende i Spółka. 1909 / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1909. — T. XV. — S. 36-52.
451. Fischer A. Ludoznawstwo a szkoła polska / Adam Fischer // Myśl Narodowa. Tygodnik poświęcony kulturze twórczości polskiej (Warszawa). — 1926. — Rok VI. — N 1. — S. 4-5.
452. Fischer A. Międzynarodowa Konferencja Komisyj Sztuki Ludowej / A. Fischer // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 201-206.
453. Fischer A. Muzea regionalne / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 344. — 13 grudnia. — S. 5.
454. Fischer A. Nasze etniczno-ludowe podglebie. Etnografia okolicy Lwowa / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 85. — 26 marca. — S. 5.
455. Fischer A. O polski film etnograficzny / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1929. — Rok XXXIII. — N 354. — 25 grudnia. — S. 9.
456. Fischer A. O ujednostajnienie określenia i zakresu etnografii i etnologii / Adam Fischer // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 190-191.
457. Fischer A. O współpracę młodzieży na polu ludoznawstwa / Adam Fischer // Orli Lot. Miesięcznik Krajoznawczy. — Kraków, 1927. — Rok VIII. — N 2. — S. 29-32.
458. Fischer A. Okolica Lwowa pod względem etnograficznym / A. Fischer // Przewodnik Kongresowy II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce 1927 roku. — Kraków, 1927. — S. 202-205.
459. Fischer A. Opowieści o czarownikach z Doliny Nowotarskiej / Adam Fisch-

- er // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 78-94.
460. Fischer A. Pierwiastki bałtyckie w kulturze ludowej Pomorza / Adam Fischer // Wiadomości Literackie. Tygodnik (Warszawa). — 1937. — Rok XIV. — N 27 (713). — 27 czerwca. — S. 20.
461. Fischer A. Pierwiastki wierzeniowe w polskim zdobnictwie ludowym / Adam Fischer. — Lwów, 1936. — 5 s. — (Nadbitka z "Księgi pamiątkowej ku czci Leona Pińskiego". — Lwów, 1936).
462. Fischer A. Pierwszy Ogólnopolski Kongres Krajoznawczy w Poznaniu w r. 1929 / Adam Fischer / Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 192-193.
463. Fischer A. Pieśń o żołnierzu tułaczku / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1909. — T. XV. — S. 247-248, 355-356.
464. Fischer A. Pochody uroczyste w dawnej Polsce / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1931. — Rok XXXV. — N. 121. — 4 maja. — S. 4-5.
465. Fischer A. Polscy garnarze na Pokuciu / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1929. — Rok XXXIII. — N 289. — 21 października. — S. 6.
466. Fischer A. Polskie pieśni ludowe / Adam Fischer // Ruch Literacki (Warszawa). — 1926. — Rok I. — N5. — Maj. — S. 130-132.
467. Fischer A. Polskie widowiska ludowe / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1913. — T. XIX. — S. 31-71.
468. Fischer A. Przegląd polskich wydawnictw etnograficznych i etnologicznych za lata 1925-1927 / Adam Fischer // Kwartalnik Historyczny. — Lwów, 1927. — T. XLI. — S. 593-611.
469. Fischer A. Przemysł ludowy na Pokuciu / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1929. — Rok XXXIII. — N 292. — 24 października. — S. 5.
470. Fischer A. Refleksje etnologiczne. 1. Problem pracy. 2. Tajne związki. 3. Czynniki rozwoju społecznego / Adam Fischer // Myśl Narodowa. Tygodnik poświęcony kulturze twórczości polskiej (Warszawa). — 1926. — Rok VI. — N 23. — 29 maja. — S. 324-326.
471. Fischer A. Regionalizm lubelski / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 92. — 2 kwietnia. — S. 5.
472. Fischer A. Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego (Kwestjonariusz) / Adam Fischer // Nasze drogi. — Radom, 1930. — Rok IV. — N 4 (31). — Kwiecień. — S. 101-102.
473. Fischer A. Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego / Adam Fischer / Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 240-247.
474. Fischer A. Rośliny w wierzeniach i zwyczajach ludu polskiego. Kwestjonariusz / Adam Fischer / Orli Lot. Miesięcznik Krajoznawczy. — Kraków, 1930. — Rok XI. — N 4. — S. 85-86.
475. F[ischer] A. Royaume de Yougoslavie. Aperçu géographique et ethnographique. Rédigé par Pavle Vujević. Beograd 1930. S. 189 + 14 tablic + 9 map / A. F. // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 131.
476. Fischer A. Rusini. Zarys etnografii Rusi / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa ; Kraków, 1928. — 192 s. z 3 tablicami i 33 ilustracjami.
477. Fischer A. Seweryn Udziela jako współpracownik "Ludu" / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 37-41.
478. Fischer A. Siedmdziesięciolecie Prof. Dr. Jerzego Polivki / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 194-197.
479. Fischer A. Siedmdziesięciopięciolecie Prof. Ernesta Muki / A. Fischer // Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 105-106.
480. F[ischer] A. Stanisław Ciszewski / A. F. // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 174-176.
481. Fischer A. Sztuka ludu polskiego (Ocena prac E. Frankowskiego, T. Seweryna i Wł. Antoniewicza) / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 356. — 25 grudnia. — S. 7.
482. Fischer A. Szymon Matusiak / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1922. — T. XXI. — S. 266-268.

483. Fischer A. Święto umarłych / Adam Fischer. — Lwów, 1923. — 75 s.
484. Fischer A. Upiór, strzygón czy wieszczy? / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 84.
485. Fischer A. Volkskundliche Bibliographie f. d. Jahre 1921–1922, wyd. E. Hoffmann-Krayer, Berlin-Leipzig 1927. Walter de Gruyter & Co., str. XXVII + 414. 18 Mk. niem. / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 88–89.
486. Fischer A. Volkskundliche bibliographie für das Jahr 1920. Im Auftrage des Verbandes Deutscher Vereine für Volkskunde herausgegeben von E. Hoffmann-Krayer. Berlin-Leipzig 1924. Walter de Gruyter & Co. Str. XVIII + 212 / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 140.
487. Fischer A. W sprawie Muzeum Etnograficznego we Lwowie / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 306. — 5 listopada. — S. 5.
488. Fischer A. Wątek o nierównych dzieci Ewy / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 358–364.
489. Fischer A. Wątek odkwitającej gałęzi / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1909. — T. XV. — S. 200–210.
490. Fischer A. Władysław Abraham. Zawarcie małżeństwa w pierwotnem prawie polskiem. Lwów 1925. (Studja nad historją prawa polskiego IX). 80. S. 475 / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 85–87.
491. Fischer A. Włodzimierz Hnatiuk / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 117–119.
492. Fischer A. Wpływ czynników geograficznych na zjawiska etnograficzne / Adam Fischer // Pamiętnik II Zjazdu Słowińskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 152–155.
493. Fischer A. Z czasopism francuskich / A. Fischer, T. Smol // Lud. — Lwów, 1909. — T. XV. — S. 142–143.
494. Fischer A. Z czasopism niemieckich / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 110–115.
495. Fischer A. Z czasopism niemieckich / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1909. — T. XV. — S. 143–146.
496. F[ischer] A. Z podróży po Słowiańszczyźnie. I. Święto rolnicze / A. F. // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 154. — 7 czerwca. — S. 5.
497. F[ischer] A. Z podróży po Słowiańszczyźnie. II. Budowa muzeów etnograficznych / A. F. // Słowo Polskie (Lwów). — 1928. — Rok XXXII. — N 155. — 8 czerwca. — S. 5.
498. Fischer A. Zagadnienia etnograficzne przy nauce geografji / Adam Fischer // Czasopismo Geograficzne. — Lwów, 1928. — T. VI. — Zesz. 2/3. — S. 157–161.
499. Fischer A. Zakład Narodowy imienia Ossolińskich: Zarys dziejów / Adam Fischer. — Lwów, 1927. — 96 s.
500. Fischer A. Zarys etnografji wschodniosłowiańskiej / Adam Fischer // Słowo Polskie (Lwów). — 1927. — Rok XXXI. — N 362. — 25 grudnia. — S. 8.
501. Fischer A. Zaslugi Seweryna Udzieli na polu badań nad kulturą duchową / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 23–28.
502. Fischer A. Ziemia, tygodnik krajoznawczy ilustrowany. Warszawa. 1910. Nr. 1–26. Redaktor Kazimierz Kulwiec / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 227–230.
503. Fischer A. Znaczenie etnologji dla innych nauk / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1922. — T. XXI. — S. 81–92.
504. Fischer A. Znaczenie ludoznawstwa dla szkoły polskiej / Adam Fischer // Ziemia. Dwutygodnik krajoznawczy ilustrowany. — Warszawa, 1926. — Rok XI. — N 13/14. — S. 201–203.
505. Fischer A. Zwyczaje pogrzebowe ludu Polskiego. Monografia etnologiczna / Adam Fischer. — Lwów, 1921. — 439 s.
506. Fischer A. Zygmunt Gloger / Adam Fischer // Lud. — Lwów, 1910. — T. XVI. — S. 241–246.
507. Fischer A. Prace ludoznawcze dotyczące Podhala / Adam Fischer // Wierchy. — Kraków, 1930. — Rok VIII. — S. 178–180.

508. Fischer A. Prace ludoznawcze dotyczące Podhala / Adam Fischer // Wierchy. — Kraków, 1933. — Rok XI. — S. 200-204.
509. Fischer A. Zarys etnografii Polski Południowo-Wschodniej / Adam Fischer. — Lwów, 1939. — 45 s.
510. Fraenklowa G. "Rosinkess mit Maundlen". Aus der Volksliteratur der Ostjuden. Schwänke, Erzählungen, Sprichwörter und Rätsel. gesammelt von Dr. Immanuel Plsvanger. 2-te vollig veränderte und vermehrte Auflage. Basel 1931. Verlag der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde / Giza Fraenklowa // Lud. — Lwów, 1934-1935. — T. XXXIII. — S. 142-143.
511. Fraenklowa G. Piotr Kontny: Oaza srebrnych kwiatów. (Sassów — ośrodek szcharstwa aturowego). Lwów 1932 / Giza Fraenklowa // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 160.
512. Fränklowa G. Błp. Regina Lilientalowa / Giza Fränklowa // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 119-121.
513. Fränklowa G. Mitteilungen zur Jüdischen volkskunde, wyd. Dr. M. Grunwald, rocznik 29-ty, Wiedeń 1926, (jako 10-ty numer "Menorah, jüdisches Familienblatt für Wissenschaft, Kunst und Literatur" Wien-Frankfurt a. M.) "Der böse Blick" von Dr. Adolf Löwinger / Giza Fränklowa // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 132-135.
514. Fränklowa G. Regina Lilientalowa: Dziecko żydowskie. Kraków 1927. Nakład Akademji Umiej. (Prace komisji etnograficznej. nr. 3). 80 str. 97 + 3 tabl. / Giza Fränklowa // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 106-109.
515. Fränklowa G. Wycinanka żydowska w Polsce / Giza Fränklowa // Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 40-57.
516. Franko I. Najnowsze prądy w ludoznawstwie / Iwan Franko // Lud. — Lwów, 1895. — T. I. — S. 4-16.
517. Gajek J. Dział etnograficzny na Wystawie Regionalnej w Łowiczu 1929 r. / J. Gajek // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 182-184.
518. Gajek J. Etniczne oblicze Wielkiego Pomorza / Józef Gajek // Monografia Wielkiego Pomorza i Gdyni. Z okazji 20-lecia powrotu Ziemi Pomorskiej do macierzy. — Toruń, 1939. — S. 187-194.
519. Gajek J. Fischer Adam Robert / Józef Gajek // Polski Słownik Biograficzny. — Kraków, 1948-1958. — T. VII : Firlej Jan — Girdwoyń Kazimierz. — Zesz. 1-4. — S. 18-19.
520. Gajek J. Kogut w wierzeniach ludowych / Józef Gajek // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 33-34.
521. Gajek J. Kogut w wierzeniach ludowych / Józef Gajek. — Lwów ; Kraków, 1934. — 172 s., tabl., il. — (Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Dział III. — T. XIII. — Zesz. 2).
522. Gajek J. Oblicze etniczno-etnograficzne Gdańska / Józef Gajek // Wiadomości Literackie. Tygodnik (Warszawa). — 1939. — Rok XVI. — N 31-32 (823-824). — 23-30 lipca. — S. 30.
523. Gajek J. Śp. Profesor Dr Adam Fischer / Józef Gajek // Adam Fischer / pod red. Piotra Grochowskiego i Adriana Mianeckiego. — Toruń ; Wrocław : PTL, 2015. — S. 49-55.
524. Gajek J. Skład etniczny Wielkiego Pomorza / Józef Gajek // TeKa Pomorska. Dwumiesięcznik regionalny poświęcony zagadnieniom kultury i sztuki. — Toruń, 1938. — Rok III. — N 1-2 (Styczeń-kwiecień). — S. 8-12.
525. Gajek J. Sprawozdanie z czynności "Koła Nauk Antropologicznych" studentów U. J. K. za rok 1928/1929 / Józef Gajek // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 191-192.
526. Gajek J. Stroj ludowe na Pomorzu / Józef Gajek // TeKa Pomorska. Dwumiesięcznik regionalny poświęcony zagadnieniom kultury i sztuki. — Toruń, 1938. — Rok III. — N 3 (Maj — czerwiec). — S. 86-88.
527. Gajek J. Wystawa etnograficzna na PWK 1929 r. / Józef Gajek // Lud. — Lwów, 1930. — T. XXIX. — S. 184-187.
528. Gajek J. Z wędrówek po Szwajcarji kaszubskiej / Józef Gajek // Wiadomości Literackie. Tygodnik (Warszawa). — 1937. — Rok XIV. — N 27 (713). — 27 czerwca. — S. 21.

529. Gajek J. Zarys etnograficzny zachodniej części Podola. Kultura materialna / Józef Gajek. — Lublin, 1947. — 130 s.
530. Ganszyniec R. Dr. Adam Fischer. Święto umarłych. Lwów 1923. S. 75 / R. Ganszyniec // Lud. — Lwów, 1923. — T. XXII. — S. 150–153.
531. Gryglaszewska M. Z badań nad kranjologią Szwajcarii / Martyna Gryglaszewska // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 193.
532. Harasymczuk R. W. Etnografia połonin huculskich / Roman Włodz. Harasymczuk, Wilhelm Tabor // Lud. — Lwów, 1937. — T. XXXV. — S. 76–161.
533. Harasymczuk R. W. Etnografia połonin huculskich / Roman Włodz. Harasymczuk, Wilhelm Tabor. — Lwów, 1938. — 88 s.
534. Harasymczuk R. W. Tańce huculskie / Roman Włodzimierz Harasymczuk. — Lwów, 1939. — 303 s. (Prace Etnograficzne. — T. V / [red. A. Fischer]).
535. Henzel T. Pigmeje centralno-afrykańscy / Tadeusz Henzel // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 116–118.
536. Hlebowicz A. Bibliografia etnografii polskiej za lata 1926–1933 / Artur Hlebowicz. — Łódź; Wrocław, 1993. — 164 s.
537. Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie do roku 1939 / opracował i podał do druku Józef Wolczański. — Kraków, 2009. — T. 1. — 398 s., il.
538. Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie do roku 1939 / opracował i podał do druku Józef Wolczański. — Kraków, 2010. — T. 2. — 782 s., il.
539. Inwentarz akt wydziałów i studiów Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie do roku 1939 / opracował i podał do druku Józef Wolczański. — Kraków, 2010. — T. 3. — 384 s., il.
540. Iwaszków M. Jan Janów: Gwara małoruska Moszkowic i Siwki naddniestrzańskiej z uwzględnieniem wsi okolicznych. — Lwów 1926. Wyd. Tow. Naukowego / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 117–120.
541. Iwaszków M. Ksenofont Sosenko: Pražerelo ukrajnińskoho religijnoho svi-tohładu. Lwów 1923. Str. 80 + 4 tabl. Wyd. “Żyvi hrody” / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 113–114.
542. Iwaszków M. Ksenofont Sosenko: Pro mistyku hajłok — studija z ukrajnińskoji hłybyny, str. 23. Wyd. “Dobra Knyżka” — Lwów 1922 / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 116–117.
543. Iwaszków M. Slavia — Czasopis pro-slovanskou filologii. Red. O. Hujer i M. Murko. Rocznik I. Praha 1922–23. Zeszyt 1–4 / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 120–123.
544. Iwaszków M. Ślady pobytu południowych Słowian na północ od Dniestru / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 94–96.
545. Iwaszków M. Zeitschrift für Slavische philologie, Red. Prof. Dr. Max Vasmer, Lipsk 1924. Tom I. — 1924 / Michał Iwaszków // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 123–126.
546. Jagiełło W. Rybołówstwo Borowiaków Tucholskich / Władysław Jagiełło; [przedmowa — Hubert Czachowski]. — Toruń, 2008. — 100 s.
547. Janota E. Lud i jego zwyczaje / E. Janota // Przewodnik Naukowy i Literacki. Dodatek miesięczny do “Gazety Lwowskiej” (Lwów). — 1878. — Rok 6. — N 2. — S. 151–174.
548. Jaworczak A. Szopka w Dąbrówkach pow. Łańcut / Aleksander Jaworczak // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 53–65.
549. Jaworczak A. Wieś Dąbrówki. Powiat Łańcut / Aleksander Jaworczak. — Lwów, 1936. — 160 s.
550. Jendyk R. Czaszki Alańskie z VIII–IX wieku / Rościszław Jendyk // Kosmos. — Lwów, 1930. — Serja A. — T. LV. — Zesz. 1–2. — S. 127–148.
551. Jendyk R. Hellada starożytna pod względem antropologicznym / R. Jendyk // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 115–116.
552. Kamiński W. Adam Fischer. Lud Polski. Podręcznik Polski, opracowany z zasiłku Ministerstwa Wyznań Religijnych

- i Oświecenia Publicznego. Z 3 mapami i 58 ilustr. w tekście. Lwów — Warszawa — Kraków 1926. S. IV + 240 / Wiaczesław Kaminśkij // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 104–106.
553. Kaszubi: kultura ludowa i język / Friedrich Lorentz, Tadeusz Lehr-Splawiński, Adam Fischer. — Toruń, 1934. — 306 s. — (Pamiętnik Instytutu Bałtyckiego. — Serja Balticum. — Zesz. 8).
554. Klimek S. An Analysis of the Material Culture of the Tupi Peoples / S. Klimek, W. Milke // *American Anthropologist* (American Anthropological Association). — 1935. — January–March. — Vol. 37. — P. 71–91.
555. Klimek S. Carta antropologica sintetica dell' Etiopia e dell' Sudan / Stanisław Klimek. — Firenze, 1932. — 26 p.
556. Klimek S. Contribution à la systématique des crânes épipaléolithiques / Stanisław Klimek // *Anthropologie*. — Prague, 1928. — T. VI. — S. 99–109.
557. Klimek S. Contributo all'analisi raziale della serie craniologica dei Samoiedi / Stanisław Klimek. — Firenze, 1931. — 22 p.
558. Klimek S. Dalsze studia nad kranjologią Azji / Stanisław Klimek // *Kosmos*. — Lwów, 1930. — Serja A. — T. LV. — Zesz. 1–2. — S. 93–126.
559. Klimek S. Dalsze studia nad kranjologią Azji / Stanisław Klimek. — Lwów, 1930. — 33 s.
560. Klimek S. Elementy rasowe ludności Azji północnej i wschodniej / Stanisław Klimek // *Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927*. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 193–194.
561. Klimek S. J. Matiegka: Lebky a kosti ze staropražských hřbitovů. (*Anthropologie*, II, 3–4, s. 183) / Stanisław Klimek // *Lud*. — Lwów, 1925. — T. XXIV. — S. 180–188.
562. Klimek S. Metoda ilościowa w badaniach nad historią kultury / Stanisław Klimek // *Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych*. — Lwów, 1934. — T. III. — S. 57–76.
563. Klimek S. O czaszkach paleoazjatyckich i eskimoskich (Analiza statystyczna materiałowej G. Montadona) / Stanisław Klimek // *Kosmos*. — Lwów, 1927. — T. XLII. — Zesz. 3–6. — S. 759–781.
564. Klimek S. O czaszkach paleoazjatyckich i eskimoskich (Analiza statystyczna materiałowej G. Montadona) / Stanisław Klimek. — Lwów, 1928. — 22 s.
565. Klimek S. Przyczynek do kranjologii Indian amerykańskich / Stanisław Klimek // *Kosmos*. — Lwów, 1928. — T. LIII. — Zesz. 4. — S. 809–829.
566. Klimek S. Przyczynek do kranjologii Indian amerykańskich / Stanisław Klimek. — Lwów, 1929. — 21 s.
567. Klimek S. Studja nad kranjologią Azji Północnej, Środkowej i Wschodniej / Stanisław Klimek // *Kosmos*. — Lwów, 1927. — T. LII. — Zesz. 3–4. — S. 665–713.
568. Klimek S. Studja nad kranjologią Azji Północnej, Środkowej i Wschodniej / Stanisław Klimek. — Lwów, 1928. — 48 s.
569. Klimek S. Terytorja antropologiczne / Stanisław Klimek. — Lwów; Warszawa, 1932. — 32 s. — (Prace Geograficzne, wydawane przez prof. E. Romera. — Zesz. 15. — S. 1–32).
570. Klimek S. The Structure of California Indian Culture / Stanisław Klimek. — Berkeley, California, 1935. — 70 p. — (Serja "Culture Element Distribution". — T. I) (Reprinted from : *American Archaeology and Ethnology*. — Vol. 37. — N 1. — P. 1–70).
571. Klimek S. Yana / E. W. Gifford, S. Klimek. — Berkeley, California, 1936. — 30 p. — (Serja "Culture Element Distribution". — T. II) (Reprinted from : *American Archaeology and Ethnology*. — Vol. 37. — N 2. — P. 71–100).
572. Koranyi K. Beczka czarownic / Karol Koranyi // *Lud*. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 110–111.
573. Koranyi K. Biblijografia prac Przemysława Dąbkowskiego (1896–1927) / Karol Koranyi // *Pamiętnik trzydziestolecia pracy naukowej prof. dr. Przemysława Dąbkowskiego (1897–1927)*. — Lwów, 1927. — S. 519–581.
574. Koranyi K. Czary i gusa przed sądami kościelnymi w Polsce w XV i w pierwszej

- połowie XVI wieku / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 1–25.
575. Koranyi K. Czary w Polsce / Karol Koranyi // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 194–196.
576. Koranyi K. Czary w postępowaniu sądownym (Szkiec prawno-etnologiczny) / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 7–18.
577. Koranyi K. Czy tortury są dalszym ciągiem sądów Bożych? / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 96–97.
578. Koranyi K. Danielis Wisneri “Tractatus brevis de extramagis lamiis, veneficis”, a “Czarownica powołana” (Szkiec z dziejów polskiej literatury prawniczej) / Karol Koranyi // Pamiętnik trzydziestolecia pracy naukowej prof. dr. Przemysława Dąbkowskiego (1897–1927). — Lwów, 1927. — S. 129–147.
579. Koranyi K. Łysa Góra (Studjum z dziejów wierzeń ludowych w Polsce w XVII i XVIII wieku) / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 57–74.
580. Koranyi K. O pochodzeniu zwyczaju t. zw. “oślego pogrzebu” / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 44–47.
581. Koranyi K. Rola Pisma św. w rozwoju praw świeckich w średniowieczu / Karol Koranyi // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 24–27.
582. Koranyi K. Snochactwo we Włoszech północnych w IX wieku / K. Koranyi // Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 113–122.
583. Koranyi K. W sprawie bibliografii historyczno-prawnej za lata 1926–1932 / Karol Koranyi // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 104–107.
584. Koranyi K. Wypraszenie od kary śmierci / Karol Koranyi // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 111–112.
585. Kozłowski L. Problem etniczny w prehistorji / Leon Kozłowski // Lud. — Lwów, 1922. — T. XXI. — S. 17–28.
586. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. — Lwów, 1899. — T. I: 1894/95–1897/98. — 265 s.
587. Kronika Uniwersytetu Lwowskiego. — Lwów, 1912. — T. II: 1898/99–1909/10 / Zest. Dr. W. Hahn. — 226 s.
588. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok akademicki 1921/22 za rektoratu śp. prof. dr. Jana Kasprowicz. — Lwów, 1922. — 61 s.
589. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1923–1924 za rektoratu Prof. Dr. Juliusza Makarewicz. — Lwów, 1924. — 61 s.
590. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1924/25, stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił rektor w roku szkolnym 1924/25 prof. dr. Włodzimierz Sieradzki. — Lwów, 1925. — 160 s.
591. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1926/27 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił rektor w roku szkolnym 1926/27 prof. dr. Józef Siemiradzki. — Lwów, 1928. — 183 s.
592. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1929/30 stanowiąca sprawozdanie rektora i dziekanów. Zestawił prof. dr. Hilary Schramm, rektor w roku szkolnym 1929/30. — Lwów, 1931. — 134 s.
593. Kronika Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie za rok szkolny 1922/23 za rektoratu Stanisława Narajewskiego. — Lwów, 1926. — 40 s.
594. Kuchta J. Historyczność postaci Twardowskiego w świetle źródeł / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 112–124.
595. Kuchta J. Motyw Matki Boskiej — ucieczki grzesznych w podaniach ludowych o czarnoksiężniku Twardowskim / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 100–109.
596. Kuchta J. Nauki tajemne w Polsce w XV i XVI wieku / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1928. — T. XXVII. — S. 75–107.
597. Kuchta J. Polskie podania ludowe o człowieku na księżycu / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1926. — T. XXV. — S. 38–51.

598. Kuchta J. Rodzime wątki lokalne w podaniach o Mistrzu Twardowskim / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 123-144.
599. Kuchta J. Szuman Stefan: Wpływ bajki na psychikę dziecka. Warszawa 1928 / Jan Kuchta // Lud. — Lwów, 1929. — T. XXVIII. — S. 101-102.
600. Kuchta J. Zabawy krakowskich "dzieciwłóczęgów" w porze zimowej / Jan Kuchta // Chowanna. Czasopismo pedagogiczne, poświęcone naukowym zagadnieniom wychowania. — Katowice, 1929. — T. I. — Zesz. 1-2. — S. 195-207.
601. Lempert G. Studium nad antropologią Żydów lwowskich / Gizela Lempert // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 200-201.
602. Lempertówna G. Przyczynki lwowskie do antropologii Żydów / Gizela Lempertówna // Kosmos. — Lwów, 1927. — T. XLII. — Zesz. 3-6. — S. 782-819.
603. Marków W. Słownik nazw i przewisk ruskich grup plemiennych i lokalnych / Włodzimierz Marków // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 46-66.
604. Mydlarski J. Przyczek do poznania struktury antropologicznej Polski i zagadnień doboru wojskowego / Jan Mydlarski // Kosmos. — Lwów, 1928. — T. LIII. — S. 195-210.
605. Mydlarski J. Sprawozdanie z wojskowego zdjęcia antropologicznego Polski / Jan Mydlarski // Kosmos. — Lwów, 1925. — T. L. — S. 530-583.
606. Oleksin E. Koło Nauk Antropologicznych Studentów U. J. K we Lwowie / Edward Oleksin // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 130-132.
607. Perls H. Wąż w wierzeniach ludu polskiego / Henryk Perls. — Lwów, 1937. — 117 s.
608. Persowski F. Bachmann A. Dach w słowiańskim budownictwie ludowym. Lwów: Nakładem Towarzystwa Naukowego, 1929. — 205 s. / Franciszek Persowski // Ziemia. Dwutygodnik krajoznawczy ilustrowany. — Warszawa, 1931. — Rok XVI. — N 12. — S. 230-232.
609. Piwocki K. Z badań nad powstaniem stylu ludowego / Ksawery Piwocki // Przegląd Współczesny. Miesięcznik. — 1936. — Rok XV. — T. LVIII. — N 171. — S. 89-96.
610. Piwocki K. Zagadnienie metody w badaniach nad sztuką ludową / Ksawery Piwocki // Lud. — Lwów, 1931. — T. XXX. — S. 1-13.
611. Polska Południowo-Wschodnia. — T. I : Geografia, Prehistoria, Antropologia, Etnologia / pod red. Z. Czernego. — Lwów, 1939. — 251 s.
612. Popel L. Stępa w Polsce / Leon Popel // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 187-269.
613. Reinfuss R. Budownictwo ludowe na Zachodniej Łemkowszczyźnie / Roman Reinfuss // Lud. — Lwów, 1934-1935. — T. XXXIII. — S. 83-112.
614. Reinfuss R. Łemkowie. Opis etnograficzny / Roman Reinfuss. — Kraków, 1936. — 24 s.
615. Rosinski B. The American People of Polish Origin in Texas / Boleslav Rosinski // A Decade of Progress in Eugenics. Scientific papers of the Third International congress of eugenics, held at American Musuem of Natural History, New York, August 21-23, 1932. — Baltimore, 1934. — P. 113-119.
616. Rosiński B. Anatomia i fizjologia człowieka (dla studentów biologii). — Warszawa, 1952. — Cz. I : Układ kostnowstawowy. — 133 s.
617. Rosiński B. Anatomia i fizjologia człowieka (dla studentów biologii). — Warszawa, 1952. — Cz. II : Układ mięśniowy. — 85 s.
618. Rosiński B. Anatomia i fizjologia człowieka (dla studentów biologii). — Warszawa, 1954. — Cz. III-IV : Układ krwionośny, układ pokarmowy. — 75 s.
619. Rosiński B. Badania antropologiczne w powiecie pułtuskim / Bolesław Rosiński // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 208.
620. Rosiński B. Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu pułtuskiego / X. dr. Bolesław Rosiński // Kosmos. — Lwów, 1923. — T. XLVIII. — Zesz. 2-3. — S. 302-360.
621. Rosiński B. Czaszki Telei z Bougainville / Bolesław Rosiński // Kosmos. — Lwów,

1932. — Serja A. — T. LVII. — Zesz. 1-4. — S. 1-17.
622. Rosiński B. Czaszki z półwyspu Gazeli i z wysp Marquesas / Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 47-48.
623. Rosiński B. Does the enviroment cause the genetical change in man? / Bolesław Rosiński // Proceedings of the VI International Congress of Genetics. — New York, 1932. — 383-385.
624. Rosiński B. Emigracje europejskie do Stanów Zjednoczonych A. P. pod względem antropologicznym / Bolesław Rosiński // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 199-201.
625. Rosiński B. Maori i Mariori. Charakterystyka antropologiczna / X. Bolesław Rosiński // Kosmos. — Lwów, 1927. — T. LII. — Zesz. 3-4. — S. 653-664.
626. Rosiński B. Polacy w Texasie / Bolesław Rosiński // Ziemia. Dwutygodnik krajoznawczy ilustrowany. — Warszawa, 1930. — Rok XV. — N 23. — 473-479.
627. Rosiński B. Spostrzeżenia z pogranicza antropologii i socjologii / Bolesław Rosiński // Kosmos. — Lwów, 1929. — Serja B. — T. LIV. — S. 265-276.
628. Rosiński B. Wyspa Kreta przedhistoryczna i współczesna pod względem antropologicznym / Bolesław Rosiński // Pamiętnik IV Zjazdu Powszechnego Historyków Polskich w Poznaniu 6-8 grudnia 1925 : referaty. — Lwów, 1925. — S. 1-4.
629. Rosiński B. Wyspa Kreta przedhistoryczna i współczesna pod względem antropologicznym / Bolesław Rosiński // Kosmos. — Lwów, 1925. — T. L. — Zesz. 2-3. — S. 584-637.
630. Siwak M. Stanisław Ciszewski. Kuwada. Studium etnologiczne. (Rozprawy Akademii Umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny, S. II, T. XXIII). Kraków, 1906 / M. Siwak // Lud. — Lwów, 1907. — T. XIII. — S. 56-57.
631. Sobolski K. Charakterystyka antropologiczna ludności powiatu Wilejskiego / Konstanty Sobolski // Kosmos. — Lwów, 1925. — T. L. — Zesz. 4. — S. 1166-1225.
632. Statut Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. — Lwów, 1924. — 26 s.
633. Stojanowski K. Rasowe zróżnicowanie genitaljów męskich, a circumcision / Karol Stojanowski // Kosmos. — Lwów, 1925. — T. L. — Zesz. 2-3. — S. 798-818.
634. Stojanowski K. Szkice do prehistorycznej antropologii Europy północnej / Karol Stojanowski // Kosmos. — Lwów, 1926. — T. LI. — Zesz 1-4. — S. 861-924.
635. Stojanowski K. Typy kranjologiczne Polski / Karol Stojanowski // Kosmos. — Lwów, 1924. — T. XLIX. — Zesz. 3. — S. 660-766.
636. Stojanowski K. Typy rasowe a typy sprawności fizycznej / Karol Stojanowski // Pamiętnik II Zjazdu Słowiańskich Geografów i Etnografów w Polsce w r. 1927. — Kraków, 1930. — T. II. — S. 213-214.
637. Sulimirski T. Osadnictwo i ruchy etniczne a klimat / Tadeusz Sulimirski // Roczniki Dziejów Społecznych i Gospodarczych. — Lwów, 1934. — T. III. — S. 1-56.
638. Sulimirski T. Rybołówstwo na Górnym Sanie / Tadeusz Sulimirski // Lud. — Lwów, 1932. — T. XXXI. — S. 35-44.
639. Szczepańska M. Z folkloru muzycznego w XVII w. / Marja Szczepańska // Kwartalnik Muzyczny. — Warszawa, 1933. — Zesz. 17/18 (Styczeń-kwiecień). — S. 27-34.
640. Szemlej J. Przyczynek do wielkopostnego pieczywa ludowego / Józef Szemlej // Lud. — Lwów, 1934-1935. — T. XXXIII. — S. 27-31.
641. Śmieszko M. Naczynia pierścieniowate. Zarys historyczno-typologiczny rozwoju jednej formy ceramicznej / Marjan Śmieszko // Lud. — Lwów, 1936. — T. XXXIV. — S. 67-141.
642. Taschenbuch der apostolischen Majestat Franz I. allerhöchsten Namen führenden Universität zu Lemberg (дали — TFUL) für das Jahr 1833. — Lemberg, 1832. — 118 s.
643. TFUL für das Jahr 1837. — Lemberg, 1836. — 95 s.
644. TFUL für das Jahr 1839. — Lemberg, 1838. — 108 s.
645. TFUL für das Jahr 1841. — Lemberg, 1840. — 107 s.

646. TFUL für das Jahr 1842. — Lemberg, 1841. — 75 s.
647. TFUL für das Jahr 1843. — Lemberg, 1842. — 120 s.
648. Udziela S. Ziemia Łemkowska przed półwieczem: Zapiski i wspomnienia z lat 1888–1893 / Seweryn Udziela. — Lwów, 1934. — 83 s., z 12 rycinami. — (Prace Etnograficzne. — T. I / [red. A. Fischer]).
649. Ulbrich-Kudelska I. Człowiek młodszego paleolitu / Irena Ulbrich-Kudelska // Kosmos. — Lwów, 1926. — T. LI. — Zesz. 1–4. — S. 777–860.
650. Uniwersytet Lwowski. Programy powszechnych wykładów uniwersyteckich. — Rok XV. — Serya II. — Styczeń i luty 1914. — Lwów, 1914. — 8 s.
651. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie (dalej — UJK). Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1919/1920. — Lwów, 1920. — 64 s.
652. UJK. Program wykładów w półroczu zimowym 1919/1920. — Lwów, 1919. — 24 s.
653. UJK. Program wykładów w półroczu letnim (3-cim trymestrze) 1919/1920. — Lwów, 1920. — 23 s.
654. UJK. Skład Uniwersytetu w roku szkolnym 1920–1921. — Lwów, 1921. — 42 s.
655. UJK. Program wykładów w 1 i 2 trymestrze roku akademickiego 1920/1921. — Lwów, 1920. — 24 s.
656. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1921/1922 i 1922/1923. — Lwów, 1923. — 75 s.
657. UJK. Program wykładów w trymestrze I–II roku szkolnego 1921–1922. — Lwów, 1921. — 32 s.
658. UJK. Program wykładów w 3 trymestrze roku akademickiego 1921–1922. — Lwów, 1922. — 26 s.
659. UJK. Program wykładów w trymestrze I i II roku akademickiego 1922–1923. — Lwów, 1922. — 38 s.
660. UJK. Program wykładów w trymestrze III roku akademickiego 1922–1923. — Lwów, 1923. — 32 s.
661. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1923/1924 i 1924/1925. — Lwów, 1924. — 58 s.
662. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1923–1924. — Lwów, 1923. — 46 s.
663. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1924–1925. — Lwów, 1924. — 53 s.
664. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1925/1926 i 1926/1927. — Lwów, 1925. — 72 s.
665. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1925–1926. — Lwów, 1925. — 56 s.
666. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1926–1927. — Lwów, 1926. — 61 s.
667. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1927/1928. — Lwów, 1927. — 71 s.
668. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1927–1928. — Lwów, 1927. — 52 s.
669. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1928/1929 i 1929/1930. — Lwów, 1928. — 76 s.
670. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1928–1929. — Lwów, 1928. — 52 s.
671. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1929–1930. — Lwów, 1929. — 52 s.
672. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1930–1931. — Lwów, 1930. — 59 s.
673. UJK. Program wykładów na rok akademicki 1931–1932 i skład Uniwersytetu w latach akademickich 1930/31 i 1931/32. — Lwów, 1931. — 186 s.
674. UJK. Program wykładów oraz skład Uniwersytetu w roku akad. 1932/33. — Lwów, 1932. — 170 s.
675. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akad. 1933/34 i 1934/35. — Lwów, 1934. — 99 s.
676. UJK. Spis wykładów na rok akad. 1933/34. — Lwów, 1933. — 77 s.
677. UJK. Spis wykładów na rok akad. 1934/35. — Lwów, 1934. — 76 s.
678. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1935/36. — Lwów, 1935. — 98 s.
679. UJK. Spis wykładów na rok akad. 1935/36. — Lwów, 1935. — 79 s.
680. UJK. Skład Uniwersytetu w latach akademickich 1936/37 i 1937/38. — Lwów, 1937. — 104 s.
681. UJK. Spis wykładów w roku akademickim 1936/37. — Lwów, 1936. — 82 s.
682. UJK. Spis wykładów w roku akademickim 1937/38. — Lwów, 1937. — 82 s.
683. UJK. Skład Uniwersytetu w roku akademickim 1938/39. — Lwów, 1938. — 105 s.
684. UJK. Spis wykładów w roku akademickim 1938/39. — Lwów, 1938. — 84 s.

685. UJK. Spis wykładów w roku akademickim 1939/40. — Lwów, 1939. — 80 s.
686. Wasilkowski E. Rozeta w zdobnictwie ludowym / Eustachy Wasilkowski // Lud. — Lwów, 1927. — T. XXVI. — S. 81–83.
687. Wokroj F. Charakterystyka antropologiczna ludności z okolic Krynicy / Franciszek Wokroj // Przegląd Antropologiczny. — Poznań, 1952. — T. XVIII. — S. 97–158.
688. Wokroj F. Profesor Dr Jan Czekanowski (6.IX.1882–20.VII.1965) / Franciszek Wokroj // Slavia Occidentalis. — Poznań, 1967. — T. XXVI. — S. 269–270.
689. Żejmis S. Problem wysokości głowy a hierarchja cech antropologicznych / Stanisław Żejmis // Kosmos. — Lwów, 1933. — Serja A. — T. LVIII. — Zesz. 1–4. — S. 393–403.
690. Żejmo-Żejmis S. Ludność rubieży łużycko-śląsko-czeskiej / Stanisław Żejmo-Żejmis // Kosmos. — Lwów, 1934. — Serja A. — T. LIX. — Zesz. 4. — S. 321–333.
691. Żejmo-Żejmis S. Struktura rasowa Skandynawji / Stanisław Żejmo-Żejmis // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 201–202.
692. Żejmo-Żejmis S. Wiesz Pałucka. Studium antropologiczno-socjalne / Stanisław Żejmo-Żejmis // Sprawozdanie Towarzystwa Naukowego we Lwowie. — Lwów, 1933. — T. XIII. — S. 106–107.
693. Żejmo-Żejmis St. Zagadnienia systematyczne w nauce o człowieku / Stanisław Żejmo-Żejmis // Kosmos. — Lwów, 1935. — Serja B. — T. XL. — S. 241–294.
697. Білас Н. І. Шараневич та його внесок у розвиток археологічної науки / Наталія Білас // Археологія. — 2002. — № 3. — С. 152–156.
698. Білас Н. Леон Козловський — професор кафедри доісторичної археології зі спеціальним оглядом праісторії польських земель (1921–1939) Університету Яна Казимира у Львові / Наталія Білас // Profesor Leon Kozłowski / [red. Stefan Karol Kozłowski, Aleksandr Sytnyk]. — Lwów ; Warszawa, 2010. — S. 328–367.
699. Білас Н. Організація навчального процесу на кафедрі праісторії Львівського університету у 1921–1939 рр. / Наталія Білас // Археологічні дослідження Львівського університету. — Львів, 2009. — Вип. 12. — С. 204–225.
700. Боляновський А. Убивство польських учених у Львові в липні 1941 року: факти, міфи, розслідування / Андрій Боляновський. — Львів, 2011. — 188 с.
701. Бондар О. Тематика історичних дисциплін у Львівському університеті (1930–1939) / Олег Бондар, Роман Тарнавський // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 50 : До 75-річчя історичного факультету. — С. 395–417.
702. Булик Н. Формування української археології в Галичині у ХІХ столітті: Ісидор Шараневич (1829–1901) / Наталія Булик // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 2009. — Вип. 13. — С. 307–321.
703. Вальо М. Бальтазар Гакет (Аке): його подорожі та дослідження побуту культури Західної України / Марія Вальо // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1995. — Т. ССХХХ : Праці Секції етнографії та фольклористики. — С. 351–366.
704. Василькевич Г. Із невідомих сторінок історії української фольклористики: життєвий шлях і наукові ідеї Генріха Перльса (1904–?) / Галина Василькевича // Народознавчі зошити. — 2005. — № 1–2. — С. 98–99.

НАУКОВА ЛІТЕРАТУРА

694. Бальтазар Гакет — дослідник Південно-Східної і Центральної Європи : дослідження і матеріали / [упор. і наук. ред. М. Вальо та М. Криля]. — Львів, 2000. — 318 с., 36 с., іл.
695. Баран В. Д. Давні слов'яни / В. Д. Баран. — К., 1998. — 336 с. — (Україна крізь віки. — Т. III).
696. Баран В. К. Україна в умовах системної кризи (1946–1980-і рр.) / В. К. Баран, В. М. Даниленко. — К., 1999. — 304 с. — (Україна крізь віки. — Т. XIII).

705. Від упорядників // Колесса Ф. Огляд українсько-руської народної поезії // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. — Львів, 2009. — Вип. 47. — С. 165.
706. Возняк М. До фольклорних занять Івана Франка / Михайло Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. — Львів, 1948. — 36. І. — С. 15–40.
707. Возняк М. З діяльності Івана Франка як фольклориста / Михайло Возняк // Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. — К., 1955. — С. 220–245.
708. Возняк М. Недопущання Івана Франка до доцентури у Львівському університеті / Михайло Возняк // Іван Франко. Статті і матеріали. — Львів, 1948. — 36. І. — С. 43–63.
709. Галенко І. Внесок професора Яна Чекановського у зародження лінгвістичної статистики / Іраїда Галенко // Вісник Львівського університету. Серія іноземні мови. — Львів, 2007. — Вип. 14. — С. 9–23.
710. Гвоздевич С. Катерина Матейко — дослідниця української народної кераміки / Стефанія Гвоздевич // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4. — С. 591–597.
711. Герус Л. Народна іграшка у дослідженнях Катерини Матейко / Людмила Герус // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4. — С. 615–617.
712. Гілевич І. Життєвий і науковий шлях етнолог, історика та мовознавця Василя Пастущина (1889–1958) / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 49 : Ювілейне видання з нагоди 350-річчя Львівського університету, 2013. — С. 245–272.
713. Гілевич І. Михайло Скорик — етнолог, історик, фольклорист / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 50 : До 75-річчя історичного факультету. — С. 206–243.
714. Гілевич І. Наукова та педагогічна діяльність Михайла Скорика у 1944–1947 роках / Ігор Гілевич // Історія та історики у Львівському університеті: традиції та сучасність (до 75-ліття створення історичного факультету) : колективна монографія / за ред. Леоніда Зашкільняка та Павла Серженги. — Львів, 2015. — С. 302–310.
715. Гілевич І. Українська етнографічна наука у першому повоєнному десятилітті та польові дослідження Полісся / Ігор Гілевич // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2008. — Вип. 43. — С. 34–56.
716. Глушко М. Антропологічні студії в Науковому товаристві імені Шевченка (кінець XIX — 30-ті роки XX ст.) / Михайло Глушко // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2010. — Вип. 45. — С. 413–436.
717. Глушко М. Етнографічне районування української Галичини (за матеріалами наукових досліджень XIX — початку ХХІ ст.) / Михайло Глушко // Галичина: етнічна історія : темат. зб. ст. — Львів, 2008. — С. 46–80.
718. Глушко М. Михайло Грушевський — ініціатор та організатор етнографічних досліджень в НТШ / Михайло Глушко // Народознавчі зошити. — 2008. — № 1–2. к. С. 14–20.
719. Глушко М. Народознавчі дисципліни у дослідженнях Наукового товариства ім. Шевченка: дефініції і предметний засяг / Михайло Глушко // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 2010. — Т. ССLIX : Праці Секції етнографії і фольклористики. — С. 335–363.
720. Глушко М. С. Генезис тваринного запрягу в Україні (Культурно-історична проблема) / Михайло Глушко. — Львів, 2003. — 448 с.; іл., карти, рез. англ.
721. Глушко М. С. Методика польового етнографічного дослідження : навч. посібник / Михайло Глушко. — Львів, 2008. — 288 с., іл.
722. Головацький І. Іван Раковський (1874–1949). Життєписно-бібліографічний нарис / Іван Головацький. — Львів, 2004. — 218 с., іл. — (Видатні діячі НТШ. — Ч. 9).

723. Горак Р. Іван Франко / Роман Горак, Ярослав Гнатів. — Львів, 2005. — Кн. VI: В поті чола. — 532 с.
724. Горак Р. Іван Франко / Роман Горак, Ярослав Гнатів. — Львів, 2006. — Кн. VII: Протистояння. — 584 с.
725. Горинь Г. Катерина Матейко: штрихи до творчого портрета / Ганна Горинь, Олена Никорак // Народознавчі зошити. — 2000. — № 6. — С. 1102–1111.
726. Грица С. Філарет Михайлович Колесса / Софія Грица. — К., 1962. — 111 с.
727. Дельєж Р. Нариси з історії антропології. Школи. Автори. Теорії / Робер Дельєж / [пер. з фр. С. Марічева]. — К., 2008. — 287 с.
728. Дем'ян Г. Іван Вагилевич — історик і народознавець / Григорій Дем'ян. — К., 1993. — 151 с.
729. Дем'ян Г. Михайло Скорик / Григорій Дем'ян // Дем'ян Г. Таланти Бойківщини. — Львів, 1991. — С. 228–240.
730. Дмитрук І. Матеріальна культура гуцулів у польських етнографічних дослідженнях другої половини XIX — першої половини XX ст. / Ірина Дмитрук // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. — Львів, 2008. — Вип. 17. — С. 525–531.
731. Івашків В. Біля витоків української фольклористики у Львівському університеті / Василь Івашків, Руслан Марків // Міфологія і фольклор. — 2010. — № 3–4 (7). — С. 18–26.
732. Качмар В. [Львівський національний університет імені Івана Франка. Історичний нарис] / Володимир Качмар // Літопис випускників Львівського національного університету імені Івана Франка. — К., 2010. — С. 12–51.
733. Качмар В. За український університет у Львові. Ідея національної вищої школи у суспільно-політичному житті галицьких українців (кінець XIX — початок XX ст.) / Володимир Качмар. — Львів, 1999. — 118 с.
734. Кирчів Р. Українська тема в народознавчій парадигмі Адама Фішера / Роман Кирчів // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4. — С. 561–575.
735. Кирчів Р. Українська тема в народознавчій парадигмі Адама Фішера / Роман Кирчів // Студії з українсько-польського етнокультурного пограниччя. — Львів, 2013. — С. 363–391.
736. Кирчів Р. Унікальний дослідник / Роман Кирчів // Народознавчі зошити. — 2000. — № 6. — С. 1128–1129.
737. Кирчів Р. Унікальний дослідник / Роман Кирчів // Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук. — Львів, 2008. — Кн. 2: Бойківські і лемківські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — С. 313–315.
738. Кирчів Р. Ф. Етнографічне дослідження Бойківщини / Р. Ф. Кирчів. — К., 1978. — 175 с.
739. Кирчів Р. Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Р. Ф. Кирчів. — К., 1990. — 344 с.
740. Кирчів Р. Ф. Етнографічно-фольклористична діяльність “Руської трійці” / Р. Ф. Кирчів. — Львів, 2011. — 422 с.
741. Кислий В. М. Українські високі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у першій половині XX ст. / В. М. Кислий. — Львів, 1991. — 144 с.
742. Клодницький З. Етнографічні матеріали, що стосуються Західного Поділля в архіві польського народознавчого товариства та в архіві Йозефа Гайка / Зигмунт Клодницький // Народознавчі зошити. — 1997. — № 3. — С. 180–181.
743. Коваль-Фучило І. Філарет Колесса і його Відділ / Ірина Коваль-Фучило // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент, додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 5–32.
744. Козлов М. Етнографічно-фольклористична діяльність Філарета Колесси: дореволюційна історіографія / Микола Козлов // Етнічна історія народів Європи. — К., 2010. — Вип. 32. — С. 43–48.
745. Козлов М. Сучасна вітчизняна історіографія етнографічно-фольклористи-

- ної діяльності Філарета Колесси / Микола Козлов // Вісник Книжкової палати. — 2011. — № 5. — С. 1–6.
746. Козлов М. В. Етнографічно-фольклористична діяльність Філарета Колесси: історіографія : автореф. дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.05 / Козлов Микола Вікторович. — К., 2011. — 18 с.
747. Коментарі // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 99–189.
748. Криль М. Бальтазар Гакет як історик Центрально-Східної Європи / Михайло Криль // Вісник Львівської комерційної академії. Серія Гуманітарні науки. — Львів, 2002. — Вип. 4. — С. 30–38.
749. Криль М. Історичні дослідження Бальтазара Гакета / Михайло Криль // Наукові записки Національного університету “Острозька академія”. Історичні науки. — Острогож, 2002. — Вип. 2. — С. 174–183.
750. Лаврецький Р. В. Історична освіта та наука у Львівському університеті в 1918–1939 роках : автореф. дис. [...] канд. іст. наук: 07.00.06 / Лаврецький Роман Вікторович. — Львів, 2000. — 20 с.
751. Макарчук С. Етнологія у Львівському університеті / Степан Макарчук // Етнічна культура українців / [відп. ред. М. Глушко]. — Львів, 2006. — С. 11–29.
752. Маковецька Х. Той, хто “працював з серцем” / Христина Маковецька // Народознавчі зошити. — 2000. — № 6. — С. 1117–1127.
753. Маковецька Х. Той, хто “працював з серцем” / Христина Маковецька // Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук. — Львів, 2008. — Кн. 2 : Бойківські і лемківські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — С. 288–307.
754. Мандибура М. Д. Полонинське господарство Гуцульщини другої половини XIX — 30-х років XX ст. / М. Д. Мандибура. — К., 1978. — 191 с.
755. Мовна У. Причинки до окреслення місця Юзефа Гайка (1907–1987) у системі етнокультурних координат України та Польщі / Мовна Уляна // Матеріали до української етнології. — К., 2008. — Вип. 7 (10). — С. 102–105.
756. Моздир М. Вчений-народознавець / Микола Моздир // Народознавчі зошити. — 2000. — № 6. — С. 1114–1116.
757. Моздир М. Вчений-народознавець / Микола Моздир // Гарасимчук Р. Народні танці українців Карпат / Роман Гарасимчук. — Львів, 2008. — Кн. 2 : Бойківські і лемківські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — С. 308–313.
758. Надрага М. До сільвети др. Івана Кухти — директора Державної центральної педагогічної бібліотеки у Львові 1933–1945 рр. / Марта Надрага // Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені Василя Стефаника. — Львів, 2010. — Вип. 2 (18). — С. 659–673.
759. Надрага М. Іван (Ян) Кухта — львівський дослідник психології та соціології читання 20–30-х років XX ст. / Марта Надрага // Вісник Львівського університету. Серія книгознавство, бібліотечкознавство та інформаційні технології. — Львів, 2011. — Вип. 6. — С. 109–115.
760. Неопубліковані наукові дослідження, завершені або майже готові, згадані у статті Ф. Колесси “Возобновление работы по украинской этнографии и фольклористике в Западных областях УССР” // Колесса Ф. Обнова української етнографії й фольклористики на західних областях УРСР. Листування Ф. Колесси й М. Азадовського / Філарет Колесса; [упорядк., підг. тексту, передм., комент., додатки, покажч. Ірини Коваль-Фучило]. — К., 2011. — С. 190–195.
761. Никорак О. Наукова спадщина Катерини Матейко в українському народознавстві (до 100-ліття від дня народження) / Олена Никорак // Народознавчі зошити. — 2011. — № 4. — С. 576–585.

762. Павлюк С. Унікальне дослідження і його автор / Степан Павлюк, Роман Кирчів // Роман Гарасимчук. Народні танці українців Карпат. — Львів, 2008. — Кн. 1: Гуцульські танці / [наук. ред. Р. Кирчів]. — С. 5–28.
763. Пацай Т. Діяльність Болеслава Росінського на кафедрі антропології Університету Яна Казимира / Тамара Пацай // Етнічна історія народів Європи. — К., 2014. — Вип. 43. — С. 15–20.
764. Пацай Т. Особливості етнографічних студій в НТШ у міжвоєнний період (на основі протоколів засідань Етнографічної комісії) / Тамара Пацай // Народознавчі зошити. — 2012. — № 2. — С. 294–299.
765. Подоляка Т. Лемки, бойки та гуцули у дослідженнях польських етнографів 20–20-х рр. XX ст.: історіографічний аспект / Тамара Подоляка // *Łemkowie, bojkowie, rusini — historia, współczesność, kultura materialna i duchowa.* — Słupsk ; Zielona Góra, 2012. — Т. IV. — Cz. 2. — S. 593–598.
766. Професор Юрій Полянський / [за ред. О. Шаблія]. — Львів, 2010. — 378 с. — (Постаті українського землезнання).
767. Родина Колесів у духовному та культурному житті України кінця XIX–XX століття (з нагоди 130-річчя від дня народження академіка Філарета Колесси та 100-річчя від дня народження академіка Миколи Колесси): зб. наук. пр. та мат-лів. — Львів, 2005. — 476 с. (Українська філологія: школи, постаті, проблеми. — Вип. 5).
768. Романюк Т. Діяльність Ярослава Пастернака в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Шевченка / Тарас Романюк // Етнічна культура українців / [відп. ред. М. Глушко]. — Львів, 2006. — С. 48–62.
769. Романюк Т. Ярослав Пастернак: родина, особистість, творчість / Тарас Романюк // Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині. — Львів, 2010. — Вип. 14. — С. 454–493.
770. Сапеляк О. Етнографічні студії в Науковому товаристві ім. Шевченка (1898–1939 рр.) / Оксана Сапеляк. — Львів, 2000. — 208 с.
771. Сегеда С. П. Антропология : підручн. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. / Сергій Сегеда : — К., 2005. — 424 с.
772. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник. — К., 1989. — 304 с.
773. Сокіл Г. Українська фольклористика в Галичині кінця XIX — першої третини XX століття: історико-теоретичний дискурс / Ганна Сокіл. — Львів, 2011. — 588 с.
774. Станкевич М. Антін Будзан: Широчінь інтересів дослідника / Михайло Станкевич // Народознавчі зошити. — 1998. — № 4. — С. 429–433.
775. Староста М. Перша експедиція Катедри фольклору й етнографії Львівського державного університету імені Івана Франка / Мар'яна Староста // *Spheres of Culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies.* — Lublin, 2012. — Vol. III. — S. 355–362.
776. Таран О. “Увесь свій вік стремів до того, щоби мати змогу працювати на рідній землі для рідної науки...” // Олена Таран // Вовк Ф. Студії з української етнографії та антропології. Нова редакція / Федір Вовк ; передм. О. Г. Таран ; прим. О. Г. Таран, С. Л. Маховської, Ю. С. Буйських; упорядн. О. О. Савчук. — Харків, 2015. — С. 9–26.
777. Тарнавський Р. Нотатки Бальтазара Акє про гуцульське весілля як матеріал для роздумів над етимологією слова “коровай” / Роман Тарнавський // Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. — Львів, 2014. — Вип. 15. — С. 131–140..
778. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний інститут Львівського університету як основа формування наукової школи Яна Чекановського / Роман Тарнавський // Народознавчі зошити. — 2014. — № 1. — С. 18–29.
779. Тарнавський Р. Габілітація Адама Фішера у Львівському університеті: передумови, перебіг, результати / Роман

- Тарнавський // Spheres of Culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. — Lublin, 2012. — Vol. 3. — S. 346–354.
780. Тарнавський Р. Тенденції розвитку народознавства у Львівському університеті в другій половині XVII — на початку XX століття / Роман Тарнавський // Народна творчість та етнологія. — 2015. — № 3. — С. 76–85.
781. Тарнавський Р. Етнологічний інститут Львівського університету: формування колективу та напрямів діяльності (1924–1939) / Роман Тарнавський // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2014. — Вип. 50 : До 75-річчя історичного факультету. — С. 158–179.
782. Тарнавський Р. Катедра антропології Львівського університету “За перших і других совітів” / Роман Тарнавський // Spheres of Culture. Journal of Philological, Historical, Social and Media Communication, Political Science and Cultural Studies. — Lublin, 2013. — Vol. V. — S. 252–261.
783. Тарнавський Р. Кафедра антропології та етнології Львівського університету під керівництвом Яна Чекановського: створення та перші роки діяльності / Роман Тарнавський // Вісник Інституту археології. Львівський національний університет імені Івана Франка. — Львів, 2013. — Вип. 8. — С. 98–113.
784. Тарнавський Р. Кафедри народознавчого спрямування Українського університету у Львові: викладачі та специфіка навчального процесу / Роман Тарнавський // Вісник Інституту археології. Львівський національний університет імені Івана Франка. — Львів, 2014. — Вип. 9. — С. 66–79.
785. Тарнавський Р. Пам’яті Адама Фішера. Життєпис професора етнології Львівського університету / Роман Тарнавський // Народна творчість та етнологія. — 2013. — № 5. — С. 40–53.
786. Тарнавський Р. Праця Романа Ростислава Єндика “Краніологічний аналіз Львівської козацької могили XVII ст.” / Роман Тарнавський // XXIV Всеукраїнська наукова історико-краєзнавча конференція “Козацтво в історії України (до 360-річчя битви під Батогомом)”: зб. мат-лів. — Вінниця, 2012. — С. 165–167.
787. Тарнавський Р. Релігійна тематика у працях Адама Фішера / Роман Тарнавський // Історія релігій в Україні : науковий щорічник. — Львів, 2014. — Кн. 1. — С. 755–761.
788. Тарнавський Р. Станіслав Цішевський: життєпис, наукові праці та педагогічна діяльність / Роман Тарнавський // Народознавчі зошити. — 2013. — № 2. — С. 279–288.
789. Тарнавський Р. Ян Фальковський: життєвий шлях та науково-педагогічна діяльність / Роман Тарнавський // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2013. — Вип. 48. — С. 410–431.
790. Франко О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч / Оксана Франко. — К., 2001. — 378 с.
791. Франко О. Федір Кіндратович Вовк (1847–1918) / Оксана Франко // Федір Вовк. — Нью-Йорк, 1997. — С. 10–237 (Джерела до новітньої історії України. — Т. VI).
792. Чекановська А. Музыкальная этнография : методология и методика / Анна Чекановська. — Москва, 1983. — 190 с.
793. Шуст Р. Історична наука у Львівському університеті : 350 років розвитку / Роман Шуст, Роман Тарнавський // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Львів, 2013. — Вип. 49 : Ювілейне видання з нагоди 350-річчя Львівського університету. — С. 11–41.
794. Armon K. Adam Robert Fischer (1889–1943) / Krystyna Armon // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Wrocław ; Kraków, 2007. — Т. II / [pod red. Ewy Fryś-Pietraszskiej i Anny Spiss]. — S. 77–83.
795. Bar J. Jan Czekanowski (1882–1965) / Joanna Bar, Anna Czekanowska // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Kraków, 2002. — Т. I / [pod red. Ewy Fryś-Pietraszko-

- wej, Anny Kowalskiej-Lewickiej, Anny Spiss]. — S. 52–56.
796. Bukowska-Floreńska I. Stanisław Bronisław Ciszewski (1865–1930) / Irena Bukowska-Floreńska // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Wrocław ; Kraków, 2010. — T. III / [pod red. Anny Spiss i Zofii Szromby-Rysowej]. — S. 35–40.
797. Burszta J. Etnografia Polska a ziemie Zachodnie / Józef Burszta // Lud. — Wrocław, 1971. — T. LV. — S. 15–28.
798. Czachowski H. Karol Wilhelm Koranyi (1897–1964) / Hubert Czachowski // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Wrocław, 2014. — T. IV / [pod red. Anny Spiss i Jana Świącha]. — S. 99–104.
799. Draus J. Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie. 1918–1946. Portret kresowej uczelni / Jan Draus. — Kraków, 2007. — 328 s.
800. Engelking A. Jan Kanty Emil Alfred Falkowski (1901–ok. 1940) / Anna Engelking, Olga Linkiewicz. — Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Wrocław ; Kraków, 2010. — T. III / [pod red. Anny Spiss i Zofii Szromby-Rysowej]. — S. 61–72.
801. Finkel L. Historia uniwersytetu Lwowskiego / Ludwik Finkel, Stanisław Starzyński. — Lwów, 1894. — Cz. I : Do r. 1869. — 351 s.
802. Finkel L. Historia uniwersytetu Lwowskiego / Ludwik Finkel, Stanisław Starzyński. — Lwów, 1894. — Cz. II : 1869–1894. — 417 s.
803. Goldberg-Mulkiewicz O. Giza (Gizela) Frenkel (Frankel, Fränklowa, Fraenkłowa) / Olga Goldberg-Mulkiewicz // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Kraków, 2002. — T. I / [pod red. Ewy Fryś-Pietraszkowej, Anny Kowalskiej-Lewickiej, Anny Spiss]. — S. 104–105
804. Historia etnografii polskiej / [pod red. Małgorzaty Terleckiej]. — Wrocław, 1973. — 349 s.
805. Heska-Kwaśniewicz K. Księżna i Mengele / Krystyna Heska-Kwaśniewicz // Tygodnik Powszechny. Katolickie pismo społeczno-kulturalne (Kraków). — 2003. — N 4, — 26 stycznia. — (Internet-ресурс). — Режим доступу : <http://www.gryglaszewski.pl/home/genealogia/biogramy/drzewo-gry/tp.html>.
806. Kłodnicki Z. Dzieje Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (1895–1995) / Zygmunt Kłodnicki // Przyczynki do etnografii Zamojszczyzny. Materiały ogólnopolskiej sesji popularno-naukowej. Zamość, 22–24.IX.1995. — (Internet-ресурс). — Режим доступу : <http://biblioteka.teatrnl.pl/dlibra/Content/11058/Przyczynki+do+etnografii+Zamojszczyzny.pdf>.
807. Kłodnicki Z. Józef Ludwik Franciszek Gajek / Zygmunt Kłodnicki, Anna Kowalska-Lewicka // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice biograficzne. — Kraków, 2002. — T. I / [pod red. Ewy Fryś-Pietraszkowej, Anny Kowalskiej-Lewickiej, Anny Spiss]. — S. 106–110.
808. Kłodnicki Z. Sto lat Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego / Zygmunt Kłodnicki // Lud. — Wrocław, 1995. — T. LXXVIII. — S. 9–18.
809. Kutrzebianka A. Ciszewski Stanisław Bronisław / Anna Kutrzebianka // Polski Słownik Biograficzny. — Kraków, 1938. — T. IV : Chwałczewski Jerzy — Dąbrowski Ignacy. — S. 85–86.
810. Malinowski A. Antropologia poznańska XX wieku / Andrzej Malinowski // Homines Hominibus. — 2008. — N 1(4). — S. 33–74.
811. Malinowski A. Profesor Franciszek Wokroj (1906–1991) / Andrzej Malinowski // Przegląd Antropologiczny. — Poznań, 1993 — T. 56. — Zesz. 1–2. — S. 3–4.
812. Polska i ukraińska etnologia dzisiaj. Kontynuacje i perspektywy (Lwów, 24–27 września 2015) : abstrakty. — Wrocław ; Lwów, 2015. — 52 s.
813. Redzik A. Wydział Prawa Uniwersytetu Lwowskiego w latach 1939–1946 / Adam Redzik. — Lublin, 2006. — 432 s.
814. Simonides D. Miejsce Adama Fischera w historii polskiej folklorystyki / Dorota Simonides // Adam Fischer / pod red. Piotra Grochowskiego i Adriana Mianeckiego. — Toruń ; Wrocław, 2015. — S. 23–47.
815. Spiss A. Aleksander Paweł Jaworczak (1908–1993) / Anna Spiss // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice

- biograficzne. — Wrocław, 2014. — Т. IV / [pod red. Anny Spiss i Jana Świącha]. — S. 75–82.
816. Tarnawski R. Adam Fischer jako student i wykładowca Uniwersytetu Lwowskiego / Roman Tarnawski // Adam Fischer / pod red. Piotra Grochowskiego i Adriana Mianeckiego. — Toruń ; Wrocław, 2015. — S. 7–21.
817. Typek J. Słownik wierzeń i zwyczajów słowiańskich pod redakcją Adama Fischera — dzieło niedokończzone / Joanna Typek, Łukasz Łuczaj, Monika Kujawska // Adam Fischer / pod red. Piotra Grochowskiego i Adriana Mianeckiego. — Toruń ; Wrocław, 2015. — S. 57–66.
818. Trapszyc A. Władysław Jagiełło (1912–1944) / Artur Trapszyc // Etnografowie i ludoznawcy polscy : sylwetki, szkice bio-graficzne. — Wrocław, 2014. — Т. IV / [pod red. Anny Spiss i Jana Świącha]. — S. 66–68.
- ДОВІДНИКОВІ МАТЕРІАЛИ*
819. Білас Н. Козловський (Kozłowski) Леон Тадеуш / Н. Білас, Р. Лаврецький // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 630–631.
820. Будзан Антін Федорович (Интернет-ресурс). — Режим доступу : http://uk.wikipedia.org/wiki/Будзан_Антін_Федорович.
821. Влох І. Дем'яновський (Demianowski) Адріан / І. Влох, І. Білінська // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 432.
822. Галайчук В. Попель (Popel) Леон / В. Галайчук // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 312.
823. Галайчук В. Фальковський (Falkowski) Ян Канти Еміль Альфред / В. Галайчук // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 556–557.
824. Гілевич І. Гарасимчук Роман Володимир Петрович / І. Гілевич, Р. Гарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 327–328.
825. Гілевич І. Мечник Петро Іванович / І. Гілевич // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 131–132.
826. Гілевич І. Пастущин Василь Юрійович / І. Гілевич // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 267.
827. Гілевич І. Скорик Михайло Михайлович / І. Гілевич // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 435–436.
828. Глушко М. Етнологія у Львові / Михайло Глушко // Енциклопедія Львова. — Львів, 2008. — Т. II : Д–Й / [за ред. А. Козицького]. — С. 244–250.
829. Глушко М. Єндик Ростислав (Семкович Роман, Росен) / М. Глушко // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 491.
830. Глушко М. Матейко Катерина Іванівна / М. Глушко, Р. Гарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 108.
831. Глушко М. Матейко Катерина / Михайло Глушко // Енциклопедія Львова. — Львів, 2012. — Т. IV : Л–М / [за ред. А. Козицького]. — С. 551–552.
832. Глушко М. Раковський Іван Альбінович / М. Глушко // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 353–354.
833. Зашкільняк Л. Грушевський Михайло Сергійович / Л. Зашкільняк, В. Тельвак // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 389–390.

834. Івашків В. Фольклору й етнографії кафедра / В. Івашків, Р. Марків, А. Вовчак // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 591.
835. Качмар В. "Академічна громада" / В. Качмар // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 124–125.
836. Качмар В. "Академічне братство" / В. Качмар // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 125.
837. Кирчів Р. Гарасимчук Роман / Р. Кирчів // *Мала енциклопедія українського народознавства* / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 705–706.
838. Кирчів Р. Фішер Адам / Р. Кирчів // *Мала енциклопедія українського народознавства* / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 814.
839. Кметь В. Львівський єзуїтський університет (1661–1773) / Василь Кметь // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 16–37.
840. Колесса К. Колесса Філарет Михайлович / К. Колесса // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 633.
841. Кравець Я. Янота (Janota) Євгеніуш Арнольд / Я. Кравець // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 720.
842. Кравчук А. Каліна (Kalina) Антоній / А. Кравчук // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 577.
843. Крикун М. Всесвітньої історії зі спеціальним оглядом на Східну Європу кафедра / М. Крикун // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 310.
844. Крикун М. Львівський університет австрійського періоду (1784–1918) / Микола Крикун // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 38–53.
845. Мазур О. Єндик Роман-Ростислав / О. Мазур // *Мала енциклопедія українського народознавства* / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 731–732.
846. Мазур О. Чекановський Ян / О. Мазур // *Мала енциклопедія українського народознавства* / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 819.
847. Макарчук С. Етнології кафедра / С. Макарчук // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 484–485.
848. Макарчук С. Львівський державний університет імені Івана Франка (1939–1991) / Степан Макарчук // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 78–95.
849. Марків Р. Української фольклористики музей, бібліотека та архів / Р. Марків, О. Олійник // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 549.
850. Міхальська М. Народознавче товариство у Львові / М. Міхальська // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 183–184.
851. Мудрий М. Вокрой (Wokroj) Францішек Людвік / М. Мудрий, Р. Тарнавський // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 302.
852. Надрага М. Кухта Іван Андрійович / М. Надрага // *Encyclopedia*. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 699–700.
853. Никорак О. Будзан Антін / О. Никорак // *Мала енциклопедія українського народознавства* / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 696–697.

854. Погоральський Я. Брик (Bryk) Ян / Я. Погоральський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 241.
855. Погоральський Я. Журовський (Żugowski) Казимир Юзеф / Я. Погоральський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 502.
856. Прутула Я. Університет Яна Казимира у Львові (1918–1939) / Ярослав Прутула, Роман Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 54–77.
857. Рачковський Г. Генцель (Henzel) Тадеуш / Г. Рачковський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 332.
858. Рачковський Г. Клімек (Klimek) Станіслав / Г. Рачковський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 609.
859. Рачковський Г. Росінський (Rosiniński) Болеслав / Г. Рачковський, І. Білінська, А. Затушевський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 380.
860. Редзік А. Кораній (Koranyi) Кароль Вільгельм / А. Редзік // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 646.
861. Ровенчак І. Антропогеографії кафедра / І. Ровенчак // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 147.
862. Сіромський Р. Григлашевська (Gryglaszewska) Марта / Р. Сіромський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 414.
863. Тарнавський Р. "Lud" / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 75.
864. Тарнавський Р. "Prace Etnograficzne" / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 345.
865. Тарнавський Р. Антропології кафедра / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 147–148.
866. Тарнавський Р. Антропологічно-етнологічний (антропологічний) інститут (заклад) / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 148.
867. Тарнавський Р. Добрянський Калістрат Антонович / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 450.
868. Тарнавський Р. Етнографічний музей / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 483.
869. Тарнавський Р. Етнології (етнографії та етнології) кафедра / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 483.
870. Тарнавський Р. Етнології зі спеціальним оглядом етнографії польських земель кафедра / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 483–484.
871. Тарнавський Р. Етнологічний інститут (заклад) / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 485.
872. Тарнавський Р. Жеймо-Жейміс (Żejmo-Żejmis) Станіслав / Р. Тарнавський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 495.

873. Тарнавський Р. Лемперт (Лемпертгубна) (Lempert, Lempertowna) Гізеля / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. - Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 31.
874. Тарнавський Р. Львівська антропологічна школа / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 66.
875. Тарнавський Р. Львівська етнологічна школа / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 66.
876. Тарнавський Р. Марків (Маркув) (Marków) Володимир (Влодзімеж) / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 98.
877. Тарнавський Р. Мушинський (Muszyński) Генрик / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 171.
878. Тарнавський Р. Нестюк (Нестюк-Іванчук) Ярина (Ірена, Ірина) Рудольфівна / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 197.
879. Тарнавський Р. Перльс (Perls) Генрик (Генах) / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 280.
880. Тарнавський Р. Собольський (Sobolski) Константи / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 450.
881. Тарнавський Р. Табор (Tabor) Вільгельм / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 496.
882. Тарнавський Р. Ульбрих-Кудельська (Ulbrich-Kudelska) Ірена / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 550.
883. Тарнавський Р. Фішер (Fischer) Адам Роберт / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 588-589.
884. Тарнавський Р. Френкель (Френкльова) (Franklowa) Гіза / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 601.
885. Тарнавський Р. Чекановський (Czekanowski) Ян / Р. Тарнавський, І. Білінська, Я. Притула // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 643-644.
886. Тарнавський Р. Чортковер (Czortkower) Саломон (Соломон) / Р. Тарнавський, В. Гриновець // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 657.
887. Тарнавський Р. Яворчак (Jaworczak) Александер / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 713.
888. Тарнавський Р. Ягелло (Jagiełło) Владислав / Р. Тарнавський // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 713.
889. Филипчук М. Пастернак Ярослав Іванович / М. Филипчук // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 266.
890. Франко О. Гаєк (Gajek) Юзеф / О. Франко, М. Мельник // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А-К. — С. 401-402.
891. Франко О. Мидлярський (Mydlarski) Ян Тадеуш / О. Франко // Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л-Я. — С. 132.

892. Харчишин О. Колесса Філарет / О. Харчишин, О. Сапеляк // Мала енциклопедія українського народознавства / [за ред. С. Павлюка]. — Львів, 2007. — С. 744–745.
893. Чорній П. Цішевський (Ciszewski) Станіслав Броніслав / П. Чорній // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2014. — Т. II : Л–Я. — С. 637.
894. Шаблій О. Вонсович (Wąsowicz) Юзеф / О. Шаблій // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 306.
895. Шидловський І. Зоологічний музей / І. Шидловський // Encyclopaedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. — Львів, 2011. — Т. I : А–К. — С. 539.
896. Bryk Jan (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : https://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Bryk.
897. Czekanowska-Kuklińska Anna (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Anna_Czekanowska-Kuklińska.
898. Czekanowski Jan (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Czekanowski.
899. Czortkower Salomon (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Salomon_Czortkower.
900. Gifford Edward Winslow (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Winslow_Gifford.
901. Guide to the Bronislaw Malinowski Papers. MS 19 / Compiled by Katherine Morton and staff of Manuscripts and Archives. — New Haven, Connecticut : Yale University Library, 1973. — 45 p. (Revised 2004) (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : <http://drs.library.yale.edu:8083/fedora/get/mssa.ms.0019/pdf>.
902. Historia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://www.ptl.info.pl/?page_id=102.
903. Irene Nestiuk (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : <http://www.ancientfaces.com/person/irene-nestiuk/49424717>.
904. Kroeber Alfred L. (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://en.wikipedia.org/wiki/Alfred_L._Kroeber.
905. Mydlarski Jan (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Jan_Mydlarski.
906. Piwocki Ksawery (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Ksawery_Piwocki.
907. Rohrer, Joseph (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : <http://www.deutschebiographie.de/sfz76816.html>.
908. Rosiński Bolesław (Інтернет-ресурс). — Режим доступу : http://pl.wikipedia.org/wiki/Bolesław_Rosiński.
909. Żejmo-Żejmis Stanisław // Słownik biologów polskich / [pod red. S. Feliksiaka]. — Warszawa, 1987. — S. 615.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Роман ТАРНАВСЬКИЙ
КАФЕДРА ЕТНОЛОГІЇ
ЛЬВІВСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Класичний період
(1910–1947)

Художнє оформлення

Федір ЛУКАВИЙ

Літературний редактор

Мирослава МАРТИНЯК-ЖОВТАНЕЦЬКА

Комп'ютерне складання

Мар'яна ЧЕРНОВА

Здано на складання 11.02.2015 р.
Підписано до друку 12.11.2015 р.
Формат 60x84/16. Папір офсетний
Друк офсетний. Гарнітура Cambria
Умовн. друк. арк. 13,7